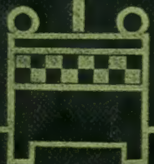
Sväzok IX.

Sobrané Diela Svetozára Hurbana Vajanského

Vajanský

IX.

Sobrané Diela
Svetozára Hurbana
Vajanského.

Sväzok IX.

Zajatý cezarevič. Zločin a pokánie. Jarný mráz. Duchovia sudov. Volosko — Venecia.

Nákladom Kníhtlačiarskeho účastinárskeho spolku v Turčianskom Sv. Martine. 1911.

Tlačil Kníhtlačiarsky účast. spolok v Turč. Sv. Martine.

Zajatý cezarevič.

Črta.

(1879.)

I.

Rodina pána Šimona Kálnického shromaždila sa do záhradnej verandy, kde besedovali a čítavali noviny, ktoré nateraz preplnené boly rusko-tureckou vojnou. Šimon Kálnický patril k zriedkavým horno-uhorským zemänom, ktorí zachovali popri starootcovskom majetku niektoré dobré vlastnosti nášho starého zemianstva. Držal mnoho na »osobnú dôstojnosť«, nosil sa dľa prastarej módy a nenávidel Nemcov, hoci jeho manželka Letitia, chudučká a niečo márnivá osôbka, prislúchala k nemeckému národu. Pochádzala zo Spiša, nosila každodenne hodvabné šaty a pýšila sa jedinou dcérkou svojou, Adelou, ktorú až nad mieru zbožňovala. Dvoch mladších šarvancov ponechala celkom učiteľovi Jánovi Drieňovskému, hovoriac: »Syn zlé dieťa — zachce, uletí, zachce, priletí, ako holub.«

U Kálnických jedla vdovský chlieb pani Marta, sestra domovej panej, vdova po majorovi, ktorá znala len dva ľudské stavy: vojenský a nevojenský. Kálnického brat Ďuro, starý mládenec, ktorý skoro celý svoj majetok prekortešoval a len tým sa pýšil, že pätnásť ráz pre-

padol pri rozličných voľbách, žil teraz tiež u Šimona z pozostatkov svojho niekdajšieho majetku. Keď sa blížily nejaké voľby, neobyčajne omladol, rozjaril sa, ako vyslúžený husársky kôň, keď počuje trúbiť »galopp«. Že nemal viac prostriedkov sám na svoj účet prepádať, pomáhal druhým, čo sa mu dosť dobre darilo. Celá rodina bola úsilne oddaná dnešnému politickému prúdu — starý pán zo zemianskych zásad, ženské z módy a Ďuro Kálnický z kortešského ducha.

»Rudiny nechodí — môj piket, môj piket!« vzdychla pani Marta piskľavým tónom. »Pán učiteľ, mali by ste sa naučiť túto hru«, obrátila sa k Jánovi Drieňovskému, sediacemu na konci stola a zahĺbenému do akéhosi týždenníka. On sa rozpačite usmial. Bol to mladý, šesťadvadsaťročný muž, vysoký, s niečo ku predku naklonenou šijou. Jeho bledá, pravidelná tvár zrkadlila zádumčivosť, ale z jeho pevne a akosi urputne sovrených úst hľadela pevná, nezlomná vôľa. Dokončiv historicko-filologické študia, prijal predbežne učiteľské miesto u Kálnického. Jeho prísnosť, mlčanlivosť a akási vzdorovitosť vynútily mu u mužov istú úctu, najmä Ďuro Kálnický zabúdal sa rozhadzovať v jeho prítomnosti. Dámy nemaly z neho veľkého prospechu — bol k nim vľúdny, ale ich nezabával. Marta svoje želanie vzhľadom na piket každodenne opakovala — a on mu jednako nevyhovel.

»Ah, to je predsa hrozné!« skríkol zrazu Šimon Kálnický a počal z dlhého čibuka dymiť, ako Vezuv. »Počujteže a žasnite: dodatočný telegramm: Bukurešť. Včera rozhodná bitka na Lome. Ruské vojská na hlavu porazené, cezarevič s celou svojou armádou zajatý. Korisť nesčíselná.«

»Čok jašša, čok jašša!« zavolal Ďuro Kálnický z plného hrdla a zahrešil nepekne, až sa domová pani zhrozila. »Nech žijú naši tureckí bratia! Smrť Moskáľom!«

Pani Marte sa zasvietily oči, odbehla do domu a o chvíľu vrátila sa s plátnom. Šimon Kálnický ju chcel objať.

»Tys' opravdová Marta starostlivá! Hľa, ona už myslí na rusliny!« A pritom strhol s hlavy červený fez, obnažiac vážnu plešinku.

Chlapci, hrajúci sa pod verandou, kričali za svojím strýcom piskľavým tónom.

Drieňovský sa začervenal a vypil na dúšok pohár červeného vína, hoci nemiloval vína a chlipkával ho, ako mladé dievča. Nepozdvihol síce zraku, ale jasne cítil, že sa oči Adeline naňho uprely. Adela mala veľmi významné oči: ona nimi, tak rieknuc, hovorila. Keď pozrela na človeka, zdalo sa mu, že ho oslňuje. Veľké, ťažké vrkoče vinuly sa jej šijou. Ako jediná dcérka bohatých rodičov, privyknutá na lásku matky a dobrotu otca, bola niečo rujného rázu a rada sa posmievala. Nie síce zlostne, ale s bujným humorom, tak že sa každý rozosmial,

koho si vyvolila za terč svevoľných poznámok. Jej krok bol pospešný, pružný — kráčala celou svojou bytnosťou, vkladala celú svoju živosť a rozmarnosť do svojich ľúbezných krôčkov. Z Drieňovského sa nemohla smiať, cítila akúsi neistotu, ak nie bázeň v jeho prítomnosti. Ostatne s ním sa riedko vídala — on jej navidomoči vyhýbal.

Vonku zarachotil voz. Chlapci sa vyrútili z brány a o chvíľu doviedli na verandu mladého človeka, veľmi elegantne, ba švihácky oblečeného.

»Vitajte, pane Rudiny!« zavolal Šimon v maďarčine, ktorá dokazovala, že sa pán Šimon narodil na brehu Váhu, a nie na Hortobádi. Naši páni zemäni počínavajú rozprávku po maďarsky, keď sa chcú však ďalej pustiť do zábavy, pokračujú po slovensky, alebo v prítomnosti dám po nemecky. Naturam si furca atď. »Dobré noviny, dobré noviny — Rusov zničili — cezarevič lapený — bude to v Pešti za fakľáda! Sadnite si, sadnite — vypijeme na zdravie Mehmed Aliho fľašku novo-mestského!«

Koloman Rudiny, čakateľ rozličných stoličných úradov, ba präsumptívny podžupan stolice, uklonil sa vľúdne dámam a pred Adelku položil utešenú kameliu. Pochádzajúc zo starej zemianskej rodiny, študoval a neštudoval v Pešti práva, mal v stolici zvučné meno — oboje ho oprávňovalo ku skvelej úradníckej karriére.

Z jednej právnej disciplíny složil zkúšku, ale len praktickú, totiž zo zmenkového práva, ktorá zkúška neobťažila síce veľmi jeho hlavy, zato však rudnický jeho majetok.

»Aj, aj, dámy trhajú rusliny pre hrdinských Osmanov«, prehovoril Rudiny, spúšťajúc sa elegantne na krížovú záhradnú stolicu.

»Ja s mojej strany vyšívam pantofle pre apušku«, preriekla Adela zvonivým, úsmevným hláskom. »To značí mier.«

»Áno, mier za Prutom, diktovaný Osman pašom — veľmi významne.«

A tu počali páni kuvať dôkladné strategické plány. Ohnivý Rudiny jasal v potupných a posmešných slovách na Rusov a kul plány, ako by mali Turci ruského cezareviča po Carihrade na povrázku vodiť.

»Dovoľte, pane Rudiny«, ozval sa zrazu Drieňovský, ktorý nikdy nemiešaval sa do reči, keď sa ho netázali, »zkadiaľ ráčite zatvárať, že je telegramm celkom pravdivý, na ktorom zakladáte zničenie ruskej armády?«

Prísne oči mladého učenca uprely sa vzdorovite na šviháka. Všetko zatíchlo — i Marta prestala rusliny driapať. Kálnický sa zasmútil nad tým, že môže vôbec niekto pochybovať o pravdivosti takej radostnej zprávy. Adela odhodila bielunkou rúčkou vrkoč, ktorý jej bol padol na prse.

»Aj, aj«, pomyslela si, »pán inštruktor vie

i hovoriť — a to náležite tvrdo«, a už sa tešila na nejaký výstup.

»Vy ste teda rusofil, pane?« preriekol strmo Rudiny — stará obyčaj našich horno-vidieckych »Maďarov«, keď nevedia, kam z konopí.

»O tom nie je teraz reč«, odsekol odhodlane Drieňovský a jeho pekne krojené pery pevne sa stiahly. »Ja som si dovolil pochybovať, že by sa armády tak ľahko chytať a za Dunaj hádzať daly — a najmenej armády ruské.«

»No, no, páni moji«, zamiešal sa Kálnický, »my veci nepremeníme, škoda je sa rozhorliť; o pár dní sa beztoho dozvieme, kto mal z nás pravdu.«

Bolo videť, že vyhýba nejakej ostrejšej rozprávke, hoci ho mrzelo vystúpenie Drieňovského, ktorého si veľmi vysoko vážil. Do Rudinyho bol práve tak zbláznený, ako do Turkov.

Adelka pozrela tak posmeľujúco na Drieňovského, že učiteľ zamumlal pod fúz: »Aký neočakávaný spojenec!« a cítil sa ako generál, majúci za sebou silnú rezervu.

»Čok jašša Mehmed Ali!« zakričal Ďuro Kálnický a štrngol si s Rudinym, ktorý podivným spôsobom ustúpil od sporu. Mal vážnejšie myšlienky na srdci. Zaľúbený do domovej slečny a jej groší, horel želaním zameniť pole vojny údolím lásky. Bohatú nevestu potrebovaly známosťami zmenkového práva obťažené Rudnice.

Slnko sa chýlilo k západu a občerstvujúci

chlad len sa tak valil z parku a záhrady. Bola to krásna záhrada, hraničiaca úzadím s Váhom. Zadná čiastka porostlá bola vekovými lipami, pod ktorými vinuly sa piesočnaté chodníky. Pani Kálnická navrhla prechádzku, čo sa všeobecne prijalo; celá spoločnosť sa pozdvihla — len Ďuro Kálnický zostal sedeť a nalial si vína. Drieňovský odišiel s chlapci do domu.

II.

Rudiny viedol Adelku na ramene a kráčal strmo, tak že predbehol ostatnú spoločnosť. Pani Kálnická hľadela s úľubou za vzdiaľujúcim sa párikom — ona si želala z celej duše spojiť manželským sväzkom mladých ľudí. Jej muž bol úplne presvedčený, že sa tak stane, a tešil sa tomu. Staré meno Rudnických, hoci v novej forme, náležite mu imponovalo. O chvíľku Koloman spozoroval, že ich nikto nenasleduje. Stáli pod košatou lipou — u nôh sa im valil bystrý Váh. Lúče zapadajúceho slnka ožiarovaly malebné rumy hradu na druhej strane rieky. Mladý pánik sa odhodlal a krátkymi slovami, nie bez citu, vyjavil Adelke svoju horúcu lásku. Adela sa zarazila, purpurový rumeň sadol jej na líce a dych sa jej zarazil v prsiach. Ona síce šípila, kam cieľa časté návštevy mladého eleganta a lahodné poznámky dobrej matky, ale vyznanie lásky ju nepripravenú prekvapilo. Vytrhla ruku

zpod ramena svojho sprievodcu a zostala stáť dva kroky proti nemu.

»Tu moja ruka«, hovoril pohnutým hlasom Rudiny, vystrúc k nej pravicu, »udrite, Adela, udrite smelo, a budeme na čistom.«

Srdce devino búchalo prekvapením a akýmsi bôľno-sladkým pocitom. Necítila k nemu náklonnosti, ba naopak, držala ho za márnivého a jednoduchého človeka, smiala sa v duchu nad jeho slabosťami, predsa však cítila akési zimničné rozochvenie. Niet ženy, ktorá by zostala ľahostajnou, keď sa jej po prvý raz vyznáva láska, a čo by bol zaľúbenec úplným Kalibanom. Nadto vedela, ako dobre je zapísaný Rudiny u rodičov. Odhodlaná bola na »nie« hneď v prvom okamihu — ale ako?

»V nedeľu«, zavolala dosť pevným hlasom, zvrtla sa a kráčala svojím pružným krokom nazad.

Rudiny šiel pomaly za ňou. Nedočkal ani večere, a s divným pocitom, ale nie beznádejným, sadol do vozíka a ušiel.

Po večeri sa spoločnosť rozišla. Adela išla do svojej izbietky, pritlačila čelo na tablu obločnú a veľké, vrelé slzy vyronily sa jej z očú.

Úzkosť jej svierala prsia — ona prvý raz počala rozmýšľať, čo je to život. Ako by bola hupkom skočila z detinstva do zrelého veku. Takéto prechody stoja obyčajne slzy. Konečne sa zasmiala, utrela oboma rúčkami slzy a smiala

sa chutne, šťastne. Tvár zaľúbeného polo-Turka objavila sa jej v smiešnej podobe. »Ale čo bude v nedeľu?« pomyslela si, a smiech uletel s tvári. »Máme ešte sedem celých dní, avšak sa minú.« Zdola od verandy bolo počuť strýcovo »Čok jašša!« — on už prevrátil po kortešsky tri litre. Konečne sa zdvihol a ubieral sa neistým krokom zrovna do postele.

III.

Drieňovský vyšiel na verandu. Dvojrohý mesiac plával nebom a s lipy nad Váhom klokotal slávik. Hrmot gazdovských vozov zavznieval od hradskej. Celá krajina pripravovala sa k nočnému pokoju. Drieňovský bol smutný. »Aký to život!« dumal. »Človek sa večne musí ruvať! Samé protivy, ach, a aké neprirodzené!«

Dosky verandy zaškripely pod pružným krôčkom: Adela sa zjavila. Ján sa chcel vzdialiť.

»Neutekajte, vy svárlivec!« zavolala svojou milostnou prostosrdečnosťou. »Ja som vás schválne vyhľadala. Ste mi veľmi, veľmi potrebný.«

»K vašim službám«, preriekol v rozpakoch náš filolog.

»Nás oboch nerozumie svet«, pokračovala smiešnym patosom deva, »a preto musíte byť chtiac-nechtiac mojím dôverníkom. Však vy zodpoviete mojej dôvere? Ach — veď vy neviete

byť zradcom. Pomyslite si: dnes mi Rudiny, váš súper, tam u Váhu vyznal lásku! Rozumiete, opravdivú lásku, so všetkými pri tom nevyhnutnými vzdychmi! Bože môj, robil vám ten človek prepodivné oči, ani odratý baran v jatke! Ale celá veselá historka má veľmi smutnú stránku. Vy znáte naše rodinné pomery, viete, že je do Rudinyho u nás všetko zaľúbené, počnúc od dobrého otca až po — po Martu.«

»Nech si ho vezme Marta«, pomyslel si v duchu novopečený dôverník mladého dievčaťa.

»Pomyslite si, pane Drieňovský, aká surmia by sa v našom milom, pokojnom dome strhla, keby vospustná, vzdorovitá, nemóresná Adela takto obrátila chrbát budúcemu podžupanovi, ablegátovi, pašovi a boh vie, čo z neho ešte očakávajú!«

»Myslím, že sa vec v prvej čiare týka vás samej, a potom —«

»Áno, ale to potom! Verte mi, ja nemám ani vôle, ani vlohy k romantickým scénam. ‚Neposlušná dcéra', ‚nevďačnica', ‚slzy', ‚prosby' a tak ďalej — to všetko sa mi protiví z hlbiny mojej duše. A skutočne, je mi veľmi ľúto mojej mamušky. Pre Boha, poraďte mi, čo tu robiť?«

Toto neočakávané, prosté vyznanie rozohrialo dušu mladíka. Videl po prvý raz v živote pred sebou ženské stvorenie, ktoré tak detinne a srdečne zasväcuje jeho prvého do svojich tajností. Videl rozpálené líce, počul nepravidelný

dych, svedčiaci o rozčulených citoch. Avšak ako tu pomôcť? Ako tu zodpovedať milostnej dôvere? Adela patrne ctila v učiteľovi muža v krásnom smysle slova. »Buď teraz mužom, múdrym a pomoc poskytujúcim!« volalo mu svedomie.

»Vy ste celkom na čistom sami so sebou?« pýtal sa Drieňovský vážne.

»Na čistom — vy ma urážate svojou otázkou! Povedzte úprimne, za čo držíte Rudinyho, ale úprimne.«

»Ja ho držím za prázdnu hlavu, na akých je, žiaľbohu, u nás hojná úroda. Vietor, polovzdelanosť a vnútri práchno.«

»Oblíčené, oblíčené práchno, že zdá sa zďaleka byť žulou — ale len veľmi zďaleka.«

»Nuž a čo ste mu riekli, jestli sa smiem spýtať?«

»Odkázala som ho na nedeľu. Dnes máme, chvalabohu, iba pondelok!«

Drieňovský sa zamyslel. Akýsi cit pomsty zkrsol v jeho srdci, cit pomsty za nesčíselné urážky, ktoré musel mlčky znášať od svojich chlebodarcov, ich spoločnosti. Rudiny by bol práve vhodný exemplár, na ktorom by sa mohol vyvŕšiť za mnohé pretrpené úštipky, niekedy i z koralových ústok samej Adelky sa vinúce.

»Ja viem len jeden východ z tohoto labyrintu«, ozval sa konečne, »a to je, aby sa vec tak naraflčila, že by ste nie vy jemu, ale on vám vypovedal z priateľstva.«

»Inšie neviete? Už som ztratila bitku. On vám tak horí za mnou, ako pivonka na svätého Ducha. A potom je krotký — z ruky berie.«

»Viete byť srdnatou?«

»Nuž?«

»Ostaňte panslávkou, a ja vám za to ručím, že pána Rudinyho ohne premenia sa na arktické ľady.«

Adela uprela zvedave svoje jasné oči na učiteľa, až sa mu duša v tele zasmiala. Ticho pokračoval:

»O tri týždne máme stoličné voľby. Rudiny kompetuje za hlavného notára, valný to stupeň k nádejnému podžupanstvu, alebo k vyslaneckému mandátu. Vy sa ukážete revnivou Slaviankou — chýr o tom sa roznesie, ako blesk — Rudiny bude museť voliť medzi vami alebo stoličnou karriérou. Verte mi, poznám našich pánikov: pre nich sú stoličné úrady zeme šlarafské, oni sa prekúšu k nim i čez horkú bryndzu; oni často obetujú starootcovskú zem a avitické krby svoje márnemu titulu, tým ochotnejšie, keď je s ním spojená pláca. Zabudli pre ne otcov, vyzliekli sa zo svojstva. Myslíte, že nezahodia k vôli nim lásku? A aká hlboká môže byť láska takého Rudinyho? Veríte, že by sa taký švihák mohol dušou zamilovať, večne, neskonale? Ja myslím, že nie.«

Adelka sa zamyslela. Na druhý deň ráno privítala učiteľa s veselou tvárou.

»Pane professor, môžte počať prednášky, aby ste ma uspôsobnili k podivnej úlohe. Ja som sa rozhodla.«

IV.

Drieňovský bol znamenitý učiteľ panslavizmu, a Adela, od prírody bystro-umná, dokázala sa byť nie menej znamenitou žiačkou. Od kolísky bola kŕmená nenávisťou k všetkému, čo sa volalo slavianskym, práve tak, ako naše »panské« dietky napospol. Ale po prvé jej zdravý smysel pre všetko krásne a rozumné, a po druhé túžba striasť sa pekným spôsobom nepohodlného pytača, to dvoje osladilo jej pilulku cudzej príchuti. Drieňovský rozprával jej s ohňom o Slavianstve, jeho nádejach, túžbach a budúcnosti. Líčil živými farbami utrpenia južných Slavianov pod Turkom, ich heroické boje na brdách černohorských a hercegovinských. Dojemne lkal pred ňou nad duševnou biedou slovenského ľudu a krášlil svoje náreky citátmi zo Sládkoviča a Kollára. Potom jej prečítal v nemeckom preklade »Kavkazského pliennika« a pohrúžil prijímavú dušu devinu do plamenistej Puškinovej poezie. Sama Marta, ktorá bola prítomná, keď čítal, zvolala na konci: »Göttlich!« Jedným slovom, odokrýval pomaly pred očima devy celkom nový svet. Zprvu hľadela na výrečného učiteľa s nedorozumením. Veľkosť slavianskeho

sveta, v ktorého šíro-šírych hraniciach živí sa tuleň i tiger, rastie islandský mach i palma, vznášajú sa hory a šumia morá, bola deve zem novonalezená. Ku koncu týždňa však bola dosť dobre vpravená do svojej úlohy. Vedela vysloviť čisto: »Kak paživajete?« i »Zdravstvujte!« a okrem toho naučila sa niektoré sloky Puškinove v pôvodine. Nielen láska, i neláska pobáda k pilnosti.

V sobotu večer sišla sa s Drieňovským na verande.

»Predsa sa trasiem pred zajtrajškom; bojím sa, že sa potknem vo svojej úlohe.«

On ju potešoval:

»Len smelo, slečna! Povážte, že usporíte trom stránkam veľkú mrzutosť: predovšetkým rodičom, potom sebe a konečne i ohnivému zaľúbencovi. On sa skoro poteší a vyhľadá si rovno márnu a obyčajnú dušu, ako je sám, tiež s grošmi. Vaši rodičia sotva vezmú vec seriózne, budú celú historiu považovať za plod vášho rozmaru. A potom, verte mi, škoda by bolo takú voňavú ružičku sviť s bodliakom do jedného venca.«

»Patrí i toto posledné do panslavistickej vedy?« spýtala sa Adelka a vzdialila sa.

Drieňovský pozrel za odchádzajúcou dojemným, citným pohľadom.

»Drieňovský sa nado mnou smeje«, dumala Adelka, líhajúc. »Ale, šibal, vie znamenite učiť. Kto by bol hľadal v suchoparnom, jednoduchom

Slovákovi taký poklad divných, veľkých myšlienok! Ako mnoho krásneho počula som z jeho príjemných úst. Ako mu svietily oči, keď velebil svojich básnikov a mysliteľov; ako rástol, rozprávajúc o veľkom svojom národe, ktorého čelo opiera sa o severnú točňu a mohutná päta o Kavkaz, ktorého pravé rameno siaha na Alpy a ľavé k čínskemu múru. Aký ostrý sarkazmus sadol mu na umné ústa, keď spomínal holotu zradcov, utrativších pod sebou pevnú pôdu národa. Oni neznajú okrem maďarčiny a pár hladkých fráz — ničoho. Ach, má pravdu, má pravdu! My visíme v povetrí, ako Mohamedova rakev. Nad čímže môže zaplesať človek, ako Rudiny, alebo ako môj strýc? Čímže rozohreje hruď a povznesie myseľ, azda hlúpou kortešačkou? A potom, sme my vlastne tým, čím sa byť titvoríme? Aký je môj dobrý otec Maďar, keď nevie vysloviť ‚öröm‘, čo mu dáš pol sveta? A slavianska poezia ako rozpráva do duše, ako slávik v našej považskej olšine. Ja som trpela s Plienníkom, ja som precítila strasti jeho hrdinskej Čerkesky...«

Adela zaspala. Ráno našla biely vankúšik skropený slzami.

V.

Popoludní našiel pán Rudiny rodinu Kálnických úplne shromaždenú na verande. Drie-

ňovský bol tichý a mlčanlivý, ako obyčajne; pán Kálnický nebol veľmi dobrej vôle. Turci nielen že nelapili cezareviča, ale ich stíhala porážka za porážkou — a to ho úprimne kormútilo. Ďuro Kálnický darmo pokrčil v hneve celé číslo novín — Sulejmanovi nepomohol tým vydobyť víťazstva.

»Ešte stojí Plevno a v ňom hrdinský Osman«, tešil Rudiny turkofilský krúžok a zalial potechu červeným vínom.

Adela pozrela významne na Drieňovského, tak že nevdojak sklonil hlavu k novinám.

»Pokým mu Skobelev a Totleben nezapražia omáčku«, poznamenala Adelka a začervenala sa až po uši.

»Ľaľa, aký strateg!« smial sa jej otec.

Jeho brat sa naježil. »Azda i ty sympatizuješ s barbarmi?« zamrmlal a odhodil dohorenú cigaretku čez zábradlie verandy.

»Nie, strýčko«, horlila deva, »ale s hrdinským národom, ktorý leje drahocennú svoju krv za svobodu svojich a našich bratov.«

Rudiny sa usmial v nedorozumení. Slová devine považoval za satyru.

»Nie, nie, pane Rudiny, to nie je smiešne! Turci vraždia dobrý bulharský ľud už od pol tisícročia, a čože vykonali k ich spáse Angličania, Nemci — a vaši rytierski Maďari? V najnovšom čase robili fakľády k pocte katom a šibeničiarom. Jediný Rus, barbar, ako vy ho-

voríte, stal sa Samaritánom ubitého na púšti, a preto, ako ženská, nemôžem cítiť s iným, ako s ruským národom.«

Oba Kálnickovci onemeli úžasom. Marta zavolala slabnúcim hlasom: »Eau de Cologne!« a Rudiny zbledol zlosťou, ako stena.

»Pán Rudiny sa vie dokonale pretvarovať! Pred týždňom tam u Váhu bol celkom mojej mysle!« riekla Adela zlostným tónom.

»Slečna Adela žartuje«, preriekol Koloman s núteným úsmevom.

»Proščajte, gospoda!« zavolala veselo Adelka a odišla rýchlo do izby.

Jej matka chcela za ňou, ale ju zdržal muž.

»Nechaj mladého pochábľa, veď znáš jej bizarné kúsky.«

Tu sa ozvaly zo salóna zvuky piana. Adela hrala: »Hej, Slováci!«

Ustrnutie spoločnosti vzrástlo. Drieňovský bol bledý, očakával všeobecný nápad. Avšak ľak a zmätok spoločnosti bol taký veľký, že nikto naňho ani nepomýšľal. Šimon Kálnický šiel za dcérou do salóna.

»Čože to stváraš, Adela? Ako sa chováš? Prestaň s nebezpečnou ariou!«

»Na rozkaz, drahý apuško, ak sa vám to nepáči; mám tam pre tých dvoch pánov vonku ešte niečo naporúdzi...« A počala mocnými akkordmi hrať »Bože, caria chrani«.

Nešťastný turkofil chytil dcérku za rameno.

Adela vyskočila, objala ho horúce a tiskla nečítané bozky na jeho ústa.

»Blaznieš, dievča — nože, veď ma už pusť — čo sa ti robí?«

Bozky milovanej dcérky uchlácholily dobrého zemäna.

»Dovoľ, apuško — idem sa ospravedlniť«, a pošla k obloku, hľadiacemu na verandu. Jej jasná, ľúbezná tvár spanilo svietila v temnom úzadí. Hrubé vrkoče splývaly jej voľne šijou.

»Pane Rudiny, poznáte krásnu báseň ‚Klevetnikam Rossii'?« zavolala, dusiac smiech, a počala deklamovať:

»Iľ malo nas? Ili ot Permi do Tavridy,
Ot finskich chladnych skal do plamennoj Kolchidy,
Ot potriasennago Kremľa
Do stien nedvižnago Kitaja,
Staľnoj ščetinoju sverkaja,
Ne vstanet russkaja zemľa?«

V tom zmizla v obloku. Bolo všetkého dosť a dosť. Rudiny dal zapriahať. Starý korteš ho sprevádzal.

VI.

Na druhý deň letel chýr od jedného konca stolice do druhého, že Kálnického dcéra je panslávka čistého zrna.

Rudiny stal sa stoličným notárom a čaroval prstene s Piroškou Zmrzlény, zrelou už panenkou s dosť hodným venom.

Drieňovský nečakal na výpoveď, ale vypovedal sám. Nahnevaný Šimon Kálnický sa pri odobierke s ním pomeril.

»Všetkému je na príčine zajatý cezarevič«, podotkol Ján starému pánovi a stisol mu srdečne ruku.

Dňom pred odchodom Adelka pribehla za ním do sadu.

»Chcem sa od vás bez svedkov priateľsky odobrať«, prehovorila a chytila ho za obe ruky. »Vďaka vám za pomoc v biede — u nás je zas všetko v poriadku, len strýc mi nemôže zabudnúť hymnu. Vy ste mi pripravili mnohé krásne chvíle — verte mi, vaše nauky zanechaly vo mne hlboké dojmy. Možno, že sa ešte niekedy stretneme v živote — ja vám zo srdca želám, aby ste do tých čias veľa duší zapálili plameňom svojich myšlienok.«

Drieňovský nemohol slova prerieсť. Sklonil hlavu a poceloval ľahúnko devine ruky. Adelka sa nahla k nemu a bozkala ho na čelo. Potom zmizla rýchle medzi kríkmi. Drieňovský stál dlho, dlho v zadumení. Bozk krásneho dievčaťa pálil ho na čele. S neba spustil sa tichý dážď a príjemne ochladzoval tvár učenca, šumiac melancholicky v košatých korunách líp.

Zločin a pokánie.

Rozprávka.

(1873 a 1900.)

I.

Jánovi Chomútovi umrela žena, dobrá a starostlivá Mária, a zanechala mu troje detí. Najstaršiemu Jankovi ide na dvanásty rok. Bože môj, ako usedave, hlasno nariekal na pohrabe ku strašno-vážnym, dušu potriasajúcim zvukom: »Circumdederunt me dolores inferni«! Sestrička Hanka tichúčko plakala, preto, že videla starších nariekať. Najmladší Ondriško, nechápajúc ešte, o čo ide, na cintore pod ceremoniou pohrabnou sadol si na sviežo nakopanú žltú zem a pohrával sa s hrudkami, ktoré o chvíľu maly padať na rakev jeho sladkej materi.

Ján Chomút hľadel strmo pred seba, ale ničoho nevidel. Bolo mu ľúto dobrej ženy... Sprievod pohol sa s cintora. Janko chytil pravou rukou Hanku, ľavou Ondriška a šiel ticho za otcom do chalúpky. Na peci skoro bolo ticho, dýchanie dvoch mladších detí šumelo pravidelne. Len Janko dlho nespal, časom hlasne zajajkal, potom ticho hľadel na poval, ktorá zdala sa mu akosi uchádzať do výše, šíriť sa a miznúť. Taká vysoká priepasť tam bola, on vznášal sa, miznul do nej, tratil sa, tratil — až zasnul.

Ján Chomút vždy jasnejšie badal, čo vlastne ztratil smrťou Márie. Prázdno bolo v dome, neprívetive. Po laviciach prach, po zemi smeti, po stenách pavučiny. Deti ošarpané, neumyté, a ešte i nepohodlné, všetko len od neho prosia, hatia ho v práci. Ani piatok, ani sviatok... Obed nechutný, práca odporná — niet potechy, niet poriadku... A on je ešte taký mladý, taký plný síl... Jemu chcelo by sa ešte žiť, ešte okúsiť i radosť, útechu!

Sedí u obloka a klepe prácou stuhnutými paľcami na obločnú dosku. Minulo ešte len pol druha roka, čo pochoval ženu — a ako to s ním nadol ide! Všetko akosi mizne, tratí sa, ničoho nepribýva. Hja, gazda bez ženy, to je zlá robota!

Práve ide okolo šumná Anna Bohúnková. Vdova, niečo prvej, než on ženu, pochovala svojho muža v kvete a sile rokov, Martina Bohúnku. Prišiel z hory čerstvý a zdravý, ráno volali k nemu s posledným pomazaním kňaza, ktorý našiel už len jeho bezdušné telo.

»Ale je urastená, ako borovica v Surovinách«, pomyslel si Ján, »a hľa, ako ide hrdo! Vonku je zima, a ona bez kožuška.«

Zapadajúce slnko osvietilo peknú bielu tvár vdovy. Ona bľuskla, ako nenazdajky, k Jánovmu obloku a usmiala sa prívetive.

»Kamže chodieva denne o tomto čase?« pomyslel si Ján Chomút. »A prečo sa tak usmiala?«

Slnko zapadlo a v chalúpke nastalo odporné šero. Deti na peci ticho pochrapkávaly. Janko zakričal zo sna: »Mama, zima!« Ján Chomút sa zlostne usmial. »Na teplej peci leží, a ešte mu je zima!« a vyšiel pred dom. Poochkal a hľadel na svoju chalupu. Na doškách strechových ležal hustou vrstvou svieži sneh.

»Bože, dopúšťaš na mňa veľké trápenie! Neznal som biedy, nemal som dlhov — prišiel požiar, skántril polovicu môjho imania! A bol to hrozný požiar! Nebyť brata Pavla, bola by chorá žena zhorela... A potom i ona ma predsa opustila... Stavba hodila ma do dlhov, a tu neopatrené siroty...«

Ján vošiel do stajne. Jeho dva nízke, silné kone sa obzrely, ako by vítaly gazdu. Nasypal im do hranta ovsa, za rebrík hodil náručie sena. »Nech je aspoň vám dobre!« pomyslel si a išiel do chalupy.

Dlho nemohol zaspať... Marilo sa mu: nebohá, požiar, dlžoba... a pekná vdova Anna.

II.

Ján Chomút pod večer, keď deti zaspaly, nesedával už u obloka, neklepal prácou stuhnutými palcami na obločnú dosku, ale stával u žudra, ktorého niekdy pestrá maľovka bola už vyblednutá a zšarpaná. Tam čakával na Bohúnkovú.

»Kam, súseda?«

»Len tak, na besedu.«

»Mám biedu: pomysli si, kôň mi okrivel na zadnú ľavú nohu.«

»Aký gazda, taký statok«, zvonivým smiechom riekla Anna a skrútila sa svižno, ako pstruh, keď šibne nastrašený pod breh.

Ján skočil za pstruhom. Uspel ju lapiť za strunisté rameno.

»Nechoď preč, Anička«, riekol trasúcim sa hlasom. »Ty vieš, že po daromnici nestojím tu každý Boží večer. Poď, poseď!«

»A čo by ľudia povedali?« riekla Anna, ale pritom, ľahko odporujúc, dala sa vtiahnuť a sadla na lavičku vo výklenku žudra. Ján sadol na druhú oproti nej.

»Vidíš, Anna, som ešte mladý, som bez gazdiny... Ale čo mám ošemetníčiť... Poď za mňa, buď mojou gazdinou! Buď materou mojim deťom. Veď si svobodná... ja tiež — zabudni na staré časy...«

V krásnych, veľkých očiach Anny zablysol zlý plamienok.

»Janko, Janko, čos' porobil? Azda si rozum už cele potratil? Nedarmo sa hovorí, že keď Boh chce človeku rozum zmútiť, vezme mu prvú ženu. Či nevieš, aký bohatý je Martin Belanka? Aké nivy má na Priepasnom, aké lúky v Barinách? A kone ako levy, ani jeden nekríva na zadnú ľavú nohu... Len prstom

kývnem — a som v tieto fašiangy Belankovou ženou.«

»Ani ja nie som žobrák, Anna, čo ako poškodil mi nešťastný požiar! A bol podložený, našli sme práchno v streche... Nech Boh skára ruku, ktorá ho ta vstrčila! Nech uschne! Ale ja sa zase schápem. Som triezvy, robotný. I ty máš majetok. A ja ťa tak rád, tak rád! Veľmi rád, Anička!«

Anna sa zasmiala.

»Môj milý Janko, už je neskoro! Priletela vranka, uchytila Janka! Ako to bolo pri tom tanci?«

»Pri akom tanci?«

»Pravda, tys' zabudol na také maličkosti! Vtedy bola Mária navrchu, bohatá Mária...«

»Anna, čože to spomínaš?... Detinské hračky...«

»I to bola detinská hračka, keď si ma pri muzike sadzami začiernil, do kolena kopol? Ako sa rehtala vtedy zlostná Mara a túlila sa k tebe!«

S dolného konca dediny ustatým krokom vliekol sa Pavel Chomút, starší brat Jánov. Anna ho zďaleka zbadala, skočila s lavičky. Ján ju chytil za ruku. Ona sa mu vytrhla a riekla pološeptom:

»Ostaň si len sám pestúnom svojich troch faganov... rozumieš, Janko, troch!.... Rozumieš, troch detí prekliatej Mary!«

Odbehla, práve keď Pavel dochádzal k domku.

»Pochválen!« riekol. »Čo tu postávaš? Nie je to Bohúnková, čo tak beží hore riadkom? A ty si taký naježený!«

Ján zašomral nesrozumiteľne a podal bratovi ruku, ako by ho nebol dávno videl.

»Čo ti je? Deti máš zdravé? Sú to milé deti... len ich opatruj... I moja žena už sľúbila, že sa prizre. No, dobrú noc! Ustal som v hore, žena ma čaká.«

Ján neodvetil, a ztratil sa v temnej sieni chalupy.

III.

Jánovi Chomútovi sa nespí. Trudné, trápne myšlienky letia mu hlavou, krv vrie a páli v žilách. Anna Bohúnková mu nejde z umu, vidí jej svodný úsmev, plamenisté, veľké čierne oči, hybký driek, strunisté ramience, ktoré sa ako blesk vyrvalo z jeho mocnej ruky... A hlas, zvonivý smiech a divné, hrdé reči...

»Bože, odpusť hriechy!« vzdychol, prevaľujúc sa s boka na bok na posteli... Tma, ako v rohu, kozúbok dávno vyhasol, len ohromná, zvonku kúrená pec ešte hreje. Pomodlil sa, ale sen nejde. A tma ho dusí, dusí. Jemu je strašná tma, strašná samota... Vstane, podpáli sirkou mastný borový kŕč na kozúbku a priloží borových triesočiek. S pece šumí trojné dýchanie detí.

Neisté požmurkávanie malinkého ohníka na kozube ho uspokojuje, on tíchne. Pozre na stenu, kde vidí obraz Márie sedmibolestnej. Nebohá žena priniesla pestrý, za sklom zasadený obraz s ďalekej púti. Sedmoro mečov vrazeno je v rudé srdce Matky Božej. Čo to vidí?... Veď sa jej oko blyslo, akoby ohnivou slzou, a ako by mrklo na neho — a taký strašný smútok rozlial sa po jej tvári! Hľa, veď k bôľnemu plaču stiahlo sa jej bledé líce!

Ján sa vzchopil a sadol na posteli... Zase jas z oka Márie, zase smútok, plač na tvári... Sedem mečov sa hýbe, ako by sa vrážaly hlbšie do rudého srdca... Vyskočil, rozplamenil rýchlym točením zhasínajúcu borovú triesku... osvietil obrázok...

Tak je... to sa mu len prisnilo... Oko chatrného, jarmočného obrázka mŕtvo hľadí, tvár je mŕtva, líce papierovo-bledé...

Trieska ešte horí... posvieti si na deti...

Tam na teplej peci ležia. Janko drží sestričku Hanku za rúčku; Ondriško odkopol vo sne modrú perinku — vidno jeho nahé, biele údy, okrúhle tučné hrdielko... Ján prikryl ho perinkou, aby sa neprestydol, keď k ránu pec vychladne.

Vonku strhol sa víchor so snežnou metelicou. Strecha časom sprašti, na malé obloky bubnujú snehové chomáče, hnané vetrom... Búrka vonku je obrazom nepokoja v hrudi

Jánovej... Lenže búrka vonku je studená, mrazivá, a búrka v jeho hrudi je ohnivá, páliaca... Tým sa, možno, vzájomne vyzdvihly, lebo Ján zaspal tvrdým snom, ale až nad ránom.

IV.

Pavel Chomút nemal doma pokoja. I s dobrou ženou sa vyvadil pre nič, paholkovi nadal tiež pre nič za nič, ba i syna Janka buchol do chrbátka, že dvere nezatvoril dosť ticho... Umienil si ísť do krčmy, zaliať svoj žiaľ. No miesto toho zašiel k Jánovi.

Našiel ho pod pajtou haraburdy prehadzovať. Vyťahoval staré zvlače, k ničomu nehodné, starú vyštrbenú trlicu postavil na tri nohy — štvrtá chybela.

»Čo porábaš, brate?« riekol Pavel a poškrabal sa v zátylku.

»Hľadám poklady«, zasmušeno odvetil Ján a hodil trojnohú trlicu o zem. »Veď už človek nestačí platiť. Interess treba zaniesť do sporiteľne, a niet groša; na daň ťa exekvujú — z čoho? Predal som jalovicu od Barnuše, všetko málo.«

»Janko, pomôžem ti na interessy. Veď si dom neprepil... Boh dopustil nešťastie... Koľko ti treba?«

»Treba — netreba! Čo ty môžeš? Máš sám toho dosť.«

Pavlovi sa zdalo, že brata obmäkčil, hoci znal jeho urputný, tvrdý mrav. A preto počal nesmelo:

»Janko, ja mám niečo na srdci... O interess sa neboj... O deti sa netráp... Ak chceš, vezme ich tetka v Zábreží. Sľubovala... Ale zlé jazyky hovoria po dedine, že si sa zbláznil na starosť, že páliš za Annou Bohúnkovou. Ja tomu ešte neverím, hoci som ju raz zazrel utekať zpred tvojho domu. Nuž prišiel som sa ťa rovno spýtať, čo to má znamenať?«

Ján zahanbeno sklopil oči. Pavel bol omnoho starší od neho a často mu pomáhal. Hanbil sa pred ním lhať.

»Nuž áno, uchádzal som sa o ňu, ale ona ma nechce. Azda si to ešte rozmyslí...«

Pavel potriasol hlavou.

»Vidíš, Pavle«, riekol Ján srdečne, »smutno mi je bez ženy. V dome neporiadok, deti zašmúľané, nemá im kto prizreť. Ani obeda, ani večere... Čo robiť?«

Ján v srdci cítil, že je to púha lož. Lebo si musel vyznať, že nie preto »páli za Annou Bohúnkovou«, ale pre inšie. Preto sa i začervenal.

»A kto ti zakazuje oženiť sa?« ticho riekol Pavel. »Ale prečo práve chceš Bohúnkovú? Brat môj, nemá ona dobrého chýru... Dlho slúžila v panskom kaštieli, má mäkké ruky... Vieš, do kaštieľa panna, a z neho zdraná! A za toho

Bohúnku ako vyšla? Akosi nachytro... priniesla hrúzu peňazí... A potom Bohúnka prišiel z hory, veselý a zdravý. Dala mu zapraženej polievky... Ostatné vieš.«

Pavel prestal, lebo videl, že Ján blýska očima.

»Ľudia sú psi«, riekol nasŕdený, »a majú zlé jazyky! Nehovorili i to, že som sa sám podpálil, aby sa sprostil chorej ženy? Nehovorili, že si ma ty oklamal o dedictvo a ako starší podržal okrem otcovského gruntu i všetky obligácie otcove?«

Pavel mlčal. Bol obrazený. No premohol sa a riekol ticho:

»Teraz nehovorme o tom. O mňa nejde, ale o teba... Ty máš deti, a chceš sa ženiť. O tom je reč. Rob, čo chceš. Nerozkazujem ti. Len ťa prosím, rozváž. Anna Bohúnková je hrdá, bohatá, nerobotná... Počúvam i o záletníkoch... Či to bude žena pre teba, mať pre deti tvoje? To rozváž... Nedaj na ľudské jazyky, dobre máš, ale giváž, či by Betka Zálesná nebola pre teba súcejšia? Alebo Katarína Kuznecká, alebo Anna Chudobková? Veď oženiť áno, to ti je treba. Ale prečo práve najväčšiu fiflenu v dedine?«

Ján Chomút schytil pokazené zvlače, zdvihol jednu nadlomenú časť a buchol ňou o zem.

»A teraz pokoj!« zakričal neprirodzeným hlasom. »Staraj sa ty o svoje veci! Tebe žena

neumrela, tys' nevyhorel! Tam je cesta — tu je chodník!«

Jánom triasol veľký hnev. Slová »záletníci«, »fiflena« ho rozzúrily.

Pavel šiel ticho násypom. Pred žudrom, bosý, len v košieľke, stál malý Ondriško a hľadel na padajúci sneh. Chlapček sa usmial a uprel svoje veľké, modré oči na strýca, tak nevinne, veselo a milo. Pritom prestupoval červenými nôžkami na vlhkej, ubitej hline.

»Ideš dnu!« riekol strýc. »Veď zamrzneš, ty zmok.« A pritom mu vyhrkla nevdojak slza.

Ondriško sa zvrtol a bežal do siene, dupkajúc živo nôžkami.

»Tys' baba«, podumal Pavel a srdečne sa hanbil za hlúpu slzu.

Doma našiel svoju ženu pri prádle. Rukávy mala vysoko vyhrnuté; biele, muskulózne ramená len tak prevaľovaly s boka na bok ľanové i konopné prádlo. Tvár mala červenú od práce a horúčosti. Kývla mu hlavou a prala ďalej, len tak sa iskrily mydlové šuminy dúhovými farbami. Veď prijde nedeľa: jej muž pôjde v čistej, žltkastej košeli do kostola; Judka, temer už panna, bielotou rukávcov bude sa jagať pred oltárom. I výšivky bude mať, dielo jej pilných rúk, i šatôčku vyšívanú... A ona bude mať jeho lásku a milé zaobchádzanie s ňou i detvákmi...

V.

Anna Bohúnková je naozaj krásna žena a veľmi sa líši od ostatných dedinských. Ťažký je život našich sedliačok. Skoro sa vydávajú — a vydaj obyčajne je počiatkom trápenia životného... Čas dievčenských hier a bezstarostnosti v dome rodičovskom je veľmi krátky, no dlhé je potom ťažké robotovanie. Pred slnkom vstávať, do úmoru hrdlačiť — a odmena? Veľmi často surové nakladanie, bitka... Detí pribúda, spev znemie, telo skoro odkvitá, postava sa hrbí...

Bohúnková všetkého tohoto nezakúsila. Mala vždy mäkko postlaté. V kaštieli robota bola ľahká, hravá, nad mužom panovala...

Človek neznesie mnoho dobroty. Anna pod ňou klesla, bola márnivá, vypínavá, zlostná... Súsedia sa jej báli, »peknou čerticou« ju prezývali. A naozaj bola pekná — a vedela o tom. Ale nevedela, ako pomaly a iste vije si v jej srdci diabol pohodlné hniezdo. Jej hlboké oko lislo sa náruživosťou, ktorú nevládala krotiť. Vedela, že má svedomie obťažkané, ale veď to, čo videla v kaštieli, posmelilo ju ohlušiť hlas jeho. Veď si tam ničoho nerobili z hriechu a bujnosti. Čo všetko povrávalo sa o pánoch po kuchyniach a práčovniach kaštieľa!

Ján Chomút zamotával sa každým dňom hlbšie do jej osídel. A ona už prestala chodiť povedľa jeho chalupy. Sám za ňou sliedi. Do-

lapil ju pri studni na kolo. Ako šibko ona vrtí kolo, malými, pružnými rukami ťahajúc studené spice... Povraz zamotáva sa rýchlo okolo hriadla; jej štíhly driek pritom sa ohýba, ako trsť na rybníku, keď vietor duje... Už ukázalo sa vedro nad srubom... Kvapky, iskriac sa, letely nadol a plieskaly tamdolu do vody. Ona pravou rukou lapí železný prút a s ľahkosťou postaví vedro na srub... Kolo zakrútilo sa so dva razy nazpäť...

»Pomôžem ti«, riekol Ján, chytajúc vedro.

»Nepotrebujem...« a už liala z vedra čistú vodu do dvoch krhiel.

»Postoj!« riekol Ján. »Netráp ma už viac... Načo sa so mnou ihráš, ako mačka s myšou? Veď si odkázala —«

A to bola pravda. Keď Ján tri dni nevychádzal, keď sa stránil, stará Knotková prišla mu pošepnúť to a onô...

»Odkázala — neodkázala! Blázon, kto starým babám verí.«

Anna popravila si vlasy pod čepcom, stala si v pekných, malých čižmičkách pevne na ľad, namrznutý okolo studne. Chytila v obe ruky krhly a krátkymi krokmi šla ulicou. Tak ľahko niesla plné krhly, ako by boly prázdne, pritom bola strojno vypriamená. Nikdy ešte nebola taká krásna. Jánovi srdce len tak horelo.

A doma zase len pustota, prázdno... Už ani Pavel nechodí, nahneval sa. Janko nepo-

slúchol, nenanosil dreva k peci... otec zúril... Ondriško reve, reve, nijak ho uspokojiť. Hanka ztratila zásterku, zabila misu...

»Na pec, potvory!« kričí Chomút a rozdáva buchnáty.

Bôľno vyšticoval Janka, ale Janko ani muk. Pozerá na otca, pozerá, a v očkách mu vlhne. Bôľne to bolo šticovanie, cele inakšie, než indy.

Jánovi neporiadne do očú visia vlasy, je celý rudý. Ide kŕmiť. Hreší, nadáva koňom... Pravého kopol do boka, až tak buchlo. Kôň sa celý striasol a hodil hlavou... V chalupe ticho. Ján bojí sa do postele. Sedí za stolom, hlavu na rukách. Počuť spevný hlas... To hlásnik volá jedenástu. Jánovi je úzko, nemôže dýchať, steny izby ho tiesňa, tiesni poval... Von, von, na vozduch!

Krčma je už zavretá. Na prostred dediny stojí chrám, okolo neho vysoké topole. Úzunký srp mesiaca vykukol zpoza ťažkých, zimných oblakov. Tiene topoľov prerezávajú zasneženú cestu. Kam ho to ťahá? K peknému domku Bohúnkovej. Oblôčky sú temné... Tam oblôčik od dvora... tam je jej komôrka... Osmelí sa, tichúnko zaklope.

Čaká, zuby mu klepocú mrazom a rozčulením. Ticho. Zaklope ešte raz, trochu silnejšie. Ha! kto to vychádza zpod šopy? Ján pritisol sa k stene, na ktorú padal tieň podstrešia... Srp mesiaca osvietil postavu... Martina Be-

lanku... Čo tu hľadá? Azda ho spozoroval a skryl sa pod šopu. Divá náruživosť zalomcuje Jánom. Už sa chce za ním rútiť a zadrhnúť ho holými rukami. Zubami by ho trhal...

Okienko brinkne. V ňom ukáže sa milostná, biela tvár Anny... Mesiačik svieti na krásnu tvár, na oblú hruď v snehovej, riasnatej košieľke. Ach, ako sa vlní oblá hruď, ako sa lisne hrdielce!

»Čo tu hľadáš pod mojím oblokom, Janko Vranko? Máš horúcu krv... v takejto zime«, a Anna prehodila na košieľku vlnený ručník. »Ideš k deťom! Kto ti ich ukojí, keď sa ti rozbečia?«

»Anna! Povedz, čo tu hľadal v noci Belanka? Čo hľadal pod tvojou šopou?«

»Spýtaj sa ho! Ostatne, čo hľadávajú v sobotu večer parobci?«

»Nie, nežartuj... Tys' dobrá, smiluj sa! Veď by sa už i kameň sľutoval...«

»Poradím ti. Choď na púť k Márii sedmibolestnej. Kúp srdce z vosku, tam ho zaves na hodvábnej stužtičke. Kým prijdeš domov, bude ti srdce ako ľad a na mňa ani nepomyslíš. Ja pôjdem za Martina — a ty si vezmi starú Knotkovú... haha! Baba sa vie maznať s fafrnkami!«

A zavierala oblok. Ján posunul ruku, aby ho nemohla zavreť.

»Pre Boha, buď milosrdná! Nemôžem bez

teba žiť... Aspoň na chvíľku, dovoľ... otvor dvierka! Všetko ti poviem, všetko!«

»Ja ti poviem všetko«, riekla Anna a vystrčila hlávku s rozpustenými vlasmi do obloka. »Poď bližšie, aby nik nepočul, ani Martin...«

Ján sa priblížil, tvár jeho bola u tvári Aninej. Cítil teplo jej líc, na jeho tvár vanul jej sladký dych...

»Vidíš, všetko ti poviem — ale či si toho hoden? Áno, milujem ťa, a milovala som ťa už vtedy, keď ťa Mária odlúdila... I vtedy, keď si ma pohanil jej k vôli...«

Ján Chomút neveril vlastným ušiam. Čo sa to s ním robí? Dych jej úst týka sa jeho líc, mráz prestal, celé jeho telo horí...

»Bližšie, bližšie«, šeptala krásna vdova, »aby to nepočul ani vietor, ani padajúci sneh.«

Anna horúcimi perami temer dotýkala sa jeho ucha.

»Mnoho som podujala, aby prišiel čas náhrady za veľké bôle... Mnoho, veľmi mnoho, Janko... Dozvieš sa... No ešte sú tri veľké prekážky — tri, rozumieš? Posiaľ všetky som ja prekonala... ty nevieš, ale sa dozvieš... Na tebe je rad prekonať ostatné.«

Krásne pery, pri rýchlom hovore, odhaľovaly dva rady bielych zúbkov, jej dych horúco ovieval tvár Jánovu.

»Aké prekážky?« spýtal sa udivene.

»Tvoje tri deti«, šeptala Anna. »Či si ty

myslíš, že ja chcem chovať na týchto prsiach troje hádeniec, hádeniec najväčšej mojej nepriateľky Márie, ktorá mi vretenom hlavu dopichala na priadkach preto, že som teba volila do skoku pri svätojánskom ohni?«

»Bože môj, čo ja môžem za to!«

Anna priložila ústa cele k jeho uchu. Šeptala, ale v jej šepote vrela náruživosť, nenávisť, smiešaná s láskou. Ján bol omámený, jeho rozsudok tratil pôdu... Všetko by bol urobil — všetko i sľúbil... Detí sa striasť! Čo je to? Bol by hotový všetko žertvovať. Jedno slovo — skočí do studne...

»A teraz ma už pusť dnu — premrzol som.«

Anna uhla sa do obloka. Jasný, veselý smiech zavznel z oblôčka, osvieteného mesiacom.

»Tys' veľmi lacný, Janko Chomútovie!... A splnenie sľubu? Sľuby sa sľubujú, blázni sa radujú, môj milý Janko Vranko! Až potom... S Bohom!«

A Anna zavrela oblok. Ešte videl čez tably jej krásnu tvár. Vlniak odhodila... videl jej bielu košieľku, oblé, krásne prse.

Od tejto osudnej chvíle Ján prestal byť tým, čím bol. Arci, on i predtým horel láskou k Anne, ale, hoci slabý, bol pánom sám sebe. Od tejto minúty, v ktorej sa dozvedel, že ho Anna ľúbi od detstva, prestala jeho vlastná vôľa, stal sa nástrojom jej vôle. Sám seba ztratil a

našiel sa v cudzej moci, v cudzej, ale sladkej, nevýslovne sladkej. Oblôčik sa zavrel, dvierka sa neotváraly, darmo čakal ešte štvrť hodiny. Ale on bol dušou tam, v komôrke svodnej ženy; jej obraz neschodil mu s umu, jej dych pálil ho dlho na tvári. Preňho nebolo inej myšlienky, inej túžby...

VI.

Ako spitý tackal sa Ján k svojmu domku. Až potom precítnul, keď videl, že obloky sú osvetlené. Spamätal sa a rýchlo prebehol sieňou, otvoril dvere... Krb jagal sa plameňom — pod ním sedia jeho deti.

»Čo to stvárate? Nejdete spať, papuče? Kto vám dovolil svietiť?«

»Apuško, Ondriško nás zobudil plačom«, riekol ticho Janko, bez bázne, otvárajúc na otca veľké oči, »a nechcel prestať, bál sa tmy. Rozdúchal som oheň, a tak čakáme na vás, apuško.«

Hanka mala čerstvú, neospalú tváričku a zasmiala sa, keď Janko hovoril. Ondriško ležal na lavici a »pásol koníčky« cele uspokojený. Jána bodlo niečo. Schytil Ondriška, prehodil ho čez plece a položil na pec.

»Idete spať, vy štence!«

Janko sa ľakol. Otec bol taký bledý, nahnevaný... Chlapec pri nepravidelnom živote od matkinej smrti stal sa čudno samostatným, predčasne zrelým. Pomohol Hanke na pec a

sám za ňou vyskočil. Ondriško počal plakať a volal: »Maminka, maminka!«

»Ondriško«, počul Ján hlas najstaršieho decka, »nekrič! Maminka sú v nebi, oni ťa vidia a zaplačú, ak budeš volať.«

»Áno, to je pravda«, riekla Hanka, »a keď budeš ticho, oni prídu, iste prídu.«

Ale Ondriška to nepohlo. Boh vie, prečo, ale dnes volal bez prestania: »Maminka, maminka!« čo dávno nerobil, ba zdalo sa, že už i slovo »maminka« zabúda.

Krb zhasol, mesiačik zašiel, nastala tichá, temná noc. V chalupe tma, vlhko, pusto. Ani len dychu detí nečuť, tak ticho spia. Jánovi je smutno i radostno na duši. Čo robiť? Kam sa vrhnúť? No zmocnila sa ho stará obyčaj, odblesk lepších dní: kľakol k posteli a modlil sa... Otčenáš... Zdravás... modlil sa, ale cítil, že je to len šeptanie úst, pusté šeptanie, srdce blúdi inde, duša rve sa kamsi inam... »Neuvoď nás...«, a on želá si pokušenia, sám za ním beží, za ním sa ženie. »Zbav nás od zlého...«, a on ide priamo na zlé, ono to zlé je jeho celým šťastím, celou možnosťou šťastia. Bez toho zla čo je s ním?

»Maminka, maminka!« ozval sa hlas Ondriškov.

Jánovi bol chlapcov hlas odporný. Ako by ho trhal von z raja, ako by mu zamedzoval cestu k šťastiu. A predsa detský hlások volal ho od

zlého. Jeho srdce počalo tvrdnúť a zahadzovalo všetky city rodinné. »Tys' zlodej«, riekol si, »ale či môžeš zato?« Vyskočil a hodil sa na posteľ, až sprašťala. »Nemôžem sa modliť«, riekol sám sebe; »vidno, padol som pod moc zlého — ale či môžem zato?« A predsa vedel, že môže zato. Ale odháňal myšlienku svobodnej vôle, dotušoval sám sebe, že je nesený prúdom, od neho nezávisiacim, že je pod mocou diabla, s ktorým boriť sa nemá síl, ba už ani vôle...

Ani Anna Bohúnková nespala tej noci. Vstala s vysoko nastlaných perín, rozžala sviečku a išla za stôl do kúta, kde stála kasnička z dubového dreva. Otvorila ju kľúčom, obzerajúc sa, a vyňala kassetu... Tam v rozdelených škrinkách boly jej poklady... Dve tisícky, potom v sväzočkoch pospájané stovky, potom zlaté peniaze, strieborniaky, a na pravo obligácie... Anna čítala, tešila sa svojmu dobru... Pri cvengu žltákov obzrela sa naplašeno... ako by ozvena zkrsla na cveng, tam kdesi z kúta... Striasla sa, razom zhnusily sa jej peniaze. Vysypala žltáky nazad, zachlopila vrchnák škrinky a hlavu položila na rameno.

»Nikdy by ma nebol videl panský dvor«, šeptala, »keby nie Mária... Bola som tichá, krotká dievčina... V panenskom stude blížila som sa k nemu, oddala som mu rozmarínok... Lebo som už nemohla udusiť v sebe horúci cit... A on ho odhodil, zdeptal nohou a vzal

Marišu do tanca! Výskal, veselil sa... »Čo chceš, dievčisko?« Ešte dnes čujem jeho výskot. A predsa ho milujem... Pätnásť rokov túžila som za láskou... Či naozaj za láskou? Nie za pomstou?...«

Tvár Anny tratila pôvab a z jej čiernych, veľkých očú len tak sršal oheň dávno tlumenej zlosti. Ostarla v krátkom momente.

»Počala som«, riekla temer hlasno, »musím dokončiť... On musí byť môj, ale tri zmije nesmú hadiť sa medzi mojím a jeho srdcom... U nôh sa mi plazí — ó, aká sladkosť... ale doplaziť sa musí bez nich...«

VII.

Slniečko vyšlo ponad zasnežený kraj, brillantmi posialo pole, vnikalo do ohromného lesa, severne od dediny. Ako ticho, nevinne driemajú dedinky naše v čase zimnom! Domček u domčeka, ako kuriatko u kuriatka. Myslel by si, jeden žije druhým, dušou ich je spoločné teplo kvočky, matky-prírody. Kde ta môže zablúdiť zlosť, náruživosť, zločin? Veď je to celkovitá nemožnosť! Z komínov kädí sa razom, akoby na povelenie, stĺpy dymu vystupujú rovnými líniami a tratia sa spoločne v širokom priestore nebeskom... Vrátka ako vrátka, oblôčik ako oblôčik. Na streche hálka ako hálka, zo srdcovitého otvoru na čeľusti trčí jednako odpočíva-

júca kosa tu i tam. Biela ulica, biele dvory. Ale to je len zovnútorný obraz. Všade bijú ľudské srdcia, vrú city, rodia sa dobré i zlé náklonnosti. Požiadavky rozumové sú arci užšie, ale srdce a cit nemá takých úzkych hraníc. Znamená po pansky hľadeť, znamená byť hlupcom, keď nedopúšťame v nízkych triedach toho, čo je srdcového a ľudského vo vyšších triedach. A ostatne, čo je vysoké, čo je nízke v ľudskej spoločnosti? Ak by tu mali prvé slovo krajčíri a liferanti delikatess, vtedy arci bolo by vyššie to, čo, možno, je nízke a podlé.

Anna Bohúnková vstala po nepokojnej noci dosť neskoro. Do kostola nešla, niečo hrozného, nepovedomého ju zdržiavalo. Ako ísť do chrámu, a mať srdce plné jedu, plné náruživého nepokoja! Chodí hrdou svojou sedliackou izbou, polopansky zariadenou. Len staré sedliacke formy zostaly. Náradie je už nesedliacke. Nedarmo slúžila v kaštieli. Chodí nepokojne sem i tam. Dievku poslala do kostola. A už zvonia poludnie, už vidno oblokom prvých ľudí ísť z chrámu. Tiahnu hore ulicou, modlitebnice pod pazuchami.

Zadným dvorom vošiel do domu Ján Chomút. To ešte nikdy neurobil, bojac sa brata a zlých jazykov.

Prišiel z kostola, oviaty duchom Božím. Anna česala si pred zrkadlom svoje bohaté, rozpustené rusé vlasy. Keď ho počula vchádzať,

hodila si ich na chrbát, že sa len tak lunily štíhlym telom, ale sa neobzrela; veď i tak videla v zrkadle Jána.

»Čo ťa sem vodí na bielom dni? Či nevidíš ľudí ísť z kostola? Čo mi robíš hanbu? Chceš ma dať do huby svojmu bratovi, ktorý ma i tak ináč nenazýva, ako kaštieľskou fiflenou a peknou čerticou?«

»Prišiel som ti dať s Bohom, Anička«, riekol Ján Chomút a sadol si na lavicu u pece. »Bol som v kostole... modlil som sa, zpytoval som vlastné svedomie... Boh sám mi zakázal... Nuž dobre sa maj!«

»Nuž čo tu hľadáš? Tys' už ozaj čistý blázon.. Vstúp do kláštora a modli sa do smrti! Kto ťa volá?«

Krásny, prsný hlas Anin strašne odzbrojil Jána, odhodlaného vzdorovať všetkým nástrahám... V izbe bolo tak teplo, tak voňavo, taká útulná lahoda viala zo všetkých kútov, taká mäkká lahoda z pekných kasní, z bielej, len povrchne popravenej postieľky... Anna počala tak robiť, ako by ho ani tu nebolo. Prestavovala stolce, utierala prach, počala postielať... Pritom nôtila si pieseňku... Švihnúc okolo neho svojím ľahkým, pružným krokom, vyšla... Jej pieseň, hlasnejšie spievaná, prenikala do izby. Za ňou chloply dvere komory. Závora zvnútra klepla.

Ján Chomút cele zničený vstal s lavice a

išiel v sieň. Z komory zvučala pieseň. Pieseň i zjav krásnej ženy ho cele omámily. Priľnul k dverám komory.

»Pusť ma«, riekol, a plač zvučal v jeho hrdle, »pusť ma, len na jedno slovo!«

Pieseň znela ďalej.

»Len na jedno slovíčko! Anna! Len na jedno!«

Ozval sa smiech. Potom bolo počuť živý hovor.

»Z kostola, Martinko?« pýtala sa vdova mimoidúceho Belanku, otvoriac oblok komôrky.

»Áno, Anička — a tys' nebola?«

»Nebola; mala som potkana v kvartieri — takého špatného!«

»A na muziku prídeš? Dostali sme od rychtára povolenie.«

»Pravdaže prídem...«

»A čo mi dáš?«

»A ja ti dám perečko za klobúk, hoci som vdova, Martinko! S Bohom!«

Ján Chomút oprel sa plecom o dvere komory a chcel ich vyvážiť. V ňom všetko vrelo. Odporný hlas soka, štebotanie Anny, to ho rozzúrilo. Ale dvere boly mocné, neodolateľné, ako srdce Anny.

»Chceš mi dom sboriť?« ozvala sa Anna. »Mám zavolať rychtára a boženíkov?!«

»Anna — sľubujem — všetko sľubujem!«

»Najprv vyplň — a von z domu! Dievka príde... Čo ľudia povedia?«

Ján Chomút sa spamätal. Videl, že Martin Belanka môže byť víťazom, ale i to videl, že len od neho závisí, aby nebol... Kradol sa, ako kmín, hore násypom. Na záhumní preskočil plot, hupol po pás do snehu. Ale sneh ho neochladil. Vzdorovité odmietanie Anny pripravilo ho o to, čo nadobudol úprimnou modlitbou v chráme.

VIII.

Pavel Chomút kremeslí v šope, sediac na ‚dedovi'. Majstruje novú rebrinu. Porízom (oberučným nožom) strúha sprušle, pekne na hladko. Že je v šope zima, necíti; v ohni kremeselníckom zabúda na zimu i prievan. Razom pred ním zastal Martin Belanka, ako by bol zo zeme vyrástol.

Bol to duží mládenec, už starší, lebo dlho slúžil pri vojsku; ako ľudia hovorili, previnil sa proti poslušenstvu, bol prísne pokutovaný a musel ‚nachdienen' (slúžiť vyše zákonného času). Ani v dedine nemal veľmi dobrého chýru, bol bitkár a záletník. Nadto Pavel mal s ním process o medzu, pravotili sa už dlho, a preto bol nemálo udivený videť ho pred sebou. »Možno, ide sa konať«, pomyslel si a strúhal ďalej na sprušli hodne nepozorne, až ho i pekne-rúče prestrúhal. No nevypustil z rúk vyhladené rúčky poríza, len prestal ním narábať.

»Kde sas' tu vzal, Martin?« vítal ho po chvíli Pavel.

»A to bude na špajdlíky?« usmejúc sa, riekol Martin, ukazujúc na prestrúhaný sprušel.

Pavel odhodil drevko a položil poríz na deda. Posmešné slovo ho zamrzelo.

»Čo ťa prinieslo?«

»Nedobrá«, riekol Martin, »hoci ja od pravoty o tú medzu odstupujem a útraty platím...«

»Nuž?«

»Ale i ty urob niečo. Tvoj brat zase mne odoráva... Vieš, s tou Bohúnkovou. Načo mu je to?... Blázni ju, i sám je blázon. Ty bys' ho mohol pekne-rúče odhovoriť. Oldomáš platím. Celá dedina bude sa topiť vo víne. Ináč, Pavle, ani sám neviem, čo urobím... Vieš, že som hnevlivý... Tri roky som preto vyše práva slúžil...«

»Urobím, čo možno, Martinko«, riekol dobrosrdečne Pavel a chytil ho za ruku, »ale ty buď zas dobrý! Za odstúpenie ďakujem — škoda bolo trov. No, už je koniec. Buďme priatelia!«

»Priatelia! Ale povedz Janovi, nech ho viac nevidím na zakázanom!« Na červenastých sluchoch Martina navrely žily.

»Na akom zakázanom?«

Martin nepočul otázky a hovoril ďalej bez prestávky.

»Lebo ho v plachte domov prinesú, a s celými rebrami sa nikdy viac nesíde!«

Dobrodušný Pavel vážne zľakol sa Martina. Uspokojoval ho, a bol rád, keď ho videl od-

chádzať s hlavou vzdorovito nazad založenou. Hneď bežal k bratovi.

V chyži ho nebolo; len deti sedely na voznej plachte a lúskaly fazuľu. Ondriško bol cele zahrabaný v suchej vňati a veselo si dudlal.

Brata našiel v stajni kone kŕmiť. Nikdy ho nevidel takého zasmušeného. No dodal si smelosti.

»Martin Belanka bol u mňa«, počal úbohý Pavel. »Prišiel sa pokonať, od všetkého odstupuje, medzu sám položí na staré miesto, útraty—«

Ján Chomút nepočul iné, než dve slová: »Martin Belanka«, to jest uši počuly i ostatné slová, ale hlava nechápala ich smyslu... Vytrhol kôl, zabitý medzi koňmi, zdvihol ho vysoko, tak že špicatý koniec udrel o trám podlahy. Pavel, vidiac zúrivca, uskočil. Kôl vyletel z rúk Jána a udrel do otvorených dvier stajne, tak že ich doska sprašťala, na dvoje prelomená.

»Odzabíjať sa nedám«, bázlivo riekol Pavel a rýchlo kráčal násypom na ulicu.

Tam sa obzrel. Ján stál pred stajňou a strašne gánil. V jeho pohľade nebol už ani tak hnev, ochladený tuhým napnutím telesnej sily, ale akási bôľna, chorobná divokosť.

»Janko!« zakričal Ján Chomút do obloka chyže. Janko vyskočil a vybehol na dvor. »Vylez na pôjd a shoď mi sena.«

Janko liezol, ako veverica, strmým rebríkom. Shadzoval seno a pritom si spieval.

»Čo vždy bľačíš?« zakričal Ján Chomút, a jednou rukou vytiahol sane zpod šopy. »Choď, obleč Hanku i Ondra, pôjdeme do hory.«

Janko naradovaný len tak prepletal nôžkami dolu rebríkom, ani rukou sa nezadržiaval. Bol to silný, zručný chlapec. Tešil sa sanici, tešil sa hore. Detskému umu je hora niečo sviatočného, nevšedného, veľkého. Ba či práve preto nepovstáva toľko talentov medzi horami?

»Kamže, kam, súsed?« zažvatlala neohybným jazykom kmotra Knotková, keď videla, idúc popri dome Chomútovom, ako ukladá deti do saní.

»Zle bude«, pomyslel si Ján, »starú babu som stretol!«

Obrátil sa k nej.

»Ale, strynká, nemá mi kto deti opatriť, veziem ich do Zábrežia k sestre.«

»A tak pozde?« hovorila Knotková. »Veď do večera sotva dôjdeš nazad! Úbožiatka!«

»Tys' úbožiatko!« skríkol Ján, a baba, krivkajúc, ztratila sa.

Ján Chomút nezahol riadnou cestou z brány, ale záhumním. Sane len tak skákaly maninou. A potom rovno k hore. Ta, k hore, ktorá obrubuje mierne vlnistý slovenský kraj; k hore, ktorú deti vídavaly len zo stodoly, takú modrú, mäkkú, báječnú. Janko bol síce viac ráz v nej, a vždy odniesol si z nej slávny cit niečoho krásneho, sviatočného... Dobre nakŕmené, vy-

počinuté kone letia ani šarkany, sneh je dobre zamrznutý, sypký. Už mizne dedina v zimnej hmle, hora sa blíži... Tu je už hora! Ale aká divná, sviatočná! Áno, sviatočnejšia, než zďaleka, od otcovskej stodoly. Bola osuheľ: krystalmi obťažkané sú ratolesti. Každá parúťka obložená je sklom, ktoré ju nadol níži. A na sklo pripadlo snehu — krystal, obložený bielunkým páperím. A v krystale, v páperí zimné slnko tvorí milliony diamantov, a nie mŕtvych diamantov, ale živých, pohyblivých, čmiriacich sa, meniacich farby. Ako sane letely horskou cestou, tak ihraly, skákaly, menily sa blesky a trblietania. Osuheľ redla ďalej, no ratolesti boly posypané hojným snehom... Ťažká vrana sletela s borovice a, zakrákajúc, sronila s ratolesti chomáč snehu.

»Kam tak ďaleko ideme, apuško?« spýtal sa Janko, schovávajúc premrznuté prstočky do rukávov.

»Neďaleko«, riekol Ján a zvrátil sane od cesty na pravo, do hustej hory; pritom pošibal kone, až sa vzpieraly a ako blesk ťahaly sane po nedotknutom snehu.

Stromy a kríčky len tak mizly, snežné čistinky i čierne fľaky zeme splývaly v jedno. V úbočí, dosť ďalekom od hôrnej cesty, Ján Chomút zastal.... Poobzeral sa. Samota a mŕtva tichosť...

IX.

»Tu sme na mieste«, riekol Ján, dojechajúc do Surovín, veľkej obecnej hory. Pod mohutnou jedľou bolo čisté miesto, len po bokoch belel sa sneh. Ta složil deti, postlal im hrubý koberec. »Idem rúbať siahovice, a ty Janko a Hanka snášajte raždie, urobím vám ohník.«

»Ohník, ohník!« radostne zakričal Ondriško, ktorému bolo už hodne zima.

Slnko už snížilo sa, bolo jasno a mrazu pribúdalo. Hanka doniesla v zásterke so pár halúzok, Janko dovliekol šmykom na suchej ratolesti mnoho raždia. Otec zapálil suché vetvičky. Voňavý, príjemný dym rozvlnil sa vôkol. Už dym hrial. A keď suché raždie sprašťalo ohňom, deťom zdalo sa teplejšie, než na rodnej peci. Veselo šibaly plamienky, biely, voňavý dym kundolil sa hore pňom mohutnej jedle a, ako by ho boly pily, do seba dýchaly husté haluze, tratil sa vo výši. Hanka len otŕčala palčeky proti ohňu a žmurkala veselými očkami doňho. Jej strapatá hlavička jagala sa v bleskoch. Ondriško poskakoval okolo ohňa, hádzal doň sviežu čečinu, ktorá s praskotom robila malé výbuchy. Ján Chomút poodišiel, sekerou privliekol hrubý vrchovec, poodtínal ratolesti a peň porúbal na drobno.

»Tak, deti«, riekol otec, a tvár jeho bledla, »ty, Janko, pomaly prikladaj«, otec odvrátil tvár,

»idem tu na blízko, kde sú siahovice; daj pozor, aby ohník nevyhasol, kým sa vrátim. Tu máte kus syru a chleba...«

Ján Chomút schytil opraty.

»Hió!« zavolal mocným, neprirodzeným hlasom.

Kone trhly a zvrátily sane na ľavo. Ján behom, šibajúc kone nemilosrdne, bežal vedľa saní. Zahybujúc za húštinu, obzrel sa... Pod mohutnou jedľou sedely deti. Janík dreveným kutáčom poprávа oheň, Hanka skryla nôžky pod sukničku a vystiera ruky proti ohníku. Ondriško v čiernej čiapočke hľadí rovno do vatry.

»Hió!« zavrešťal ešte raz Ján.

Zvonce zacvendžaly a sane ztratily sa... Zvonce ešte cengaly, ale slabšie, slabšie... Potom celkom zanikol ich ceng...

Veselo blkoce plameň. Janko delí syr a chlieb. Deťušky si chutne ujedajú. Ako by nie — veď ani obeda nebolo.

Z lesa ozýva sa akýsi dutý zvuk.

»Hľa, Hanka, otec drevo rúbe«, riekol Janko, no jeho veľké, umné oči svietily čudným svitom.

»Krá-krá-krá!« bolo počuť nad horou. To veľké hajno vrán preletelo.

»Dup-dup!« a neďaleko ohniska zjavil sa veľký horský zajac.

»Pozri, pozri, Hanka«, radostne zašeptal Janko, »ako strihá ušima, ako najašeno hľadí!«

Ondriško sa sobral, a chytiť ho a chytiť. Ale ako sa Ondriško pohol, zajac zadupkal zadnými behami a zmizol.

Hanka sa tomu čuduje.

»Janko, a nie je zajačkovi zima bez ohníčka?«

»Ó, nie, Hanička. On má teplý kožuštek a má teplú dieru na noc.«

»A kto ho kŕmi?« poznamenal múdry Ondriško. »Veď nemá trávy.«

»Obhryzuje kôrky so stromov. Či ste nevideli, ako strýc Pavel handrami omotáva štepy, aby ich zajace neobhrýzly?«

Hanke zdá sa to byť krivdou, čo robí strýc Pavel. Čo potom jedia úbohé zajačky?

Akási hudba zavznie shora. Taká tichá, jednotvárna, a predsa hudba... Za ňou zmrholilo drobným sniežkom. To bol dych predvečerného vetra. Rozvlnil horné vrstvy hory, zahúdol — a ztratil sa.

Janko, vidiac, že raždie sa míňa, prikladá na oheň otcom narúbané polienka vrchovca. Svieže ratoliestky sipia, iskry hádžu. Už nečuť zvuku zďaleka, len akosi hora temnie... Hora temnie, halí sa do závoja hmlistého — a zásoba dreva mizne. Vetrík, ktorý hudbou zunel v korunách stromov, prediera sa do nížin a rozduchuje plameň.

Janko je tichý, vážny, len časom jeho jasné, veľké oči blysnú sa vnútorným nepokojom. Časom obzerá sa dookola, dobre pozorujúc, aby ho

Hanka nevidela. Lebo o Ondriška niet starosti. Ešte nič nespozoruje. A vyhudujúci vetierok silneje, vždy dlhším dychom dýše, vždy viac snehu sype.

Janko je duží chlapec, ale keď sa tak zotmieva, keď polienka miznú, prichodí mu na um povesť o vlkodlakoch, ktorí jedia deti, zablúdivšie v hore; a čudno mu je, že je tak všetko ticho, okrem dunenia vetra... A hľa, zadíva sa ta v húštinu... Vietor ju práve pohol; Janko dobre vie, že ju len púhy vietor pohol, ale jemu zdá sa... tam blysly okále vlkodlaka a jeho pazúry odhŕňajú holé ratolesti bučiny...

Hanka zaplakala.

»Čo ti je, Hanička?« pýta sa Janko, a starosť o sestričku razom zapudila jeho fantáziu. Bučina — ako bučina. »Azda ti je zima? Ešte priložím.« A Janko prikladá posledné polienka na vatru.

»Zima mi je nie«, rečie Hanka, »ale kde je apo, kde apo?« a potom plakala, hovoriac nesrozumiteľné slová. Červenou tváričkou lialy sa jej slzy.

»Neboj sa, Hanička... apo príde, a potom poletíme na našich koníčkoch... hió! Ale poď sem, bližšie ko mne, bližšie k ohňu... Tak, sadkaj si pekne ko mne, Hanička; ta, kde si bola, dym ženie...«

Vietor duní divoko horou a hádže s halúz nasadnutý srieň, tak že koberec i šaty detí po-

maly belejú. Hanka pri Jankovi ticho plače — husté slzy chladia jej líčka. Malý Ondriško, počujúc plač sestry, dá sa do krikľavého revania... I zima mu je, i hladný je.

Janka pochytí úzkosť. Oheň hasne, drevo sa minulo. Sero tisne sa so strán i shora. Vietor sa zosilňuje, už hodil Jankovi chomáč zmrznutého snehu do tvári. Vzchopí sa, poodíde v stranu, kde zmizly otcove sane. Chce ďalej, ale krik Hanky a Ondriška ho zastaví. I cesta je už zaviata, nevidno stopy saní, i vietor hrozne búri a fičí. Na čistinke pozre hore... tmavé oblaky letia k juhu — a už i hviezdy vidno. Vráti sa. Oheň vzplanie ešte raz do výšky, vychrlí iskry, osvieti peň jedle — a zhasne.

Šero premenilo sa na tmu... Tlačí sa so všetkých strán, sviera dušu svojou ťažkou, obrovskou silou...

Janko, duží chlapec, už premohol mnoho — no tu klesla jeho mladá dušička.

»Apuško, apuško!« vykríkol mocným, zúfalým hlasom, a dlho zdržiavané slzy strachu a bôľa ručajom vyhŕkly mu z jeho veľkých, jasných očú. Okolo srdiečka bolo mu tak úzko, ako by ho bol niekto stískal kováčskymi kliešťami...

»Janíčko, mne je zima«, drkoce Hanka, a zúbky jej klepocú o zúbky.

»Janíčko, mne je zima«, opätuje za ňou jej stále echo, malý Ondriško.

»Poď sem, Hanka, i ty, Ondriško«, hovorí Janko, hoci mu strašný mráz lomcuje mladou dušičkou, »sem ko mne sa pritúľte... Ja mám dobrý, teplý kožuštek... Hľa, tak, ešte i koberec dáme na seba...«

Deti poslúchly, ako kuriatka túlia sa k Jankovi. On jedným krýdlom kožuška prikryl Hanku, ktorá útlymi ramienkami objala jeho pás a položila hlávku na jeho prse, druhým Ondriška, ktorý složil rúčky, ako pri modlitbe, a pritisol sa k nemu tesno. Janko, hriaty a zohrievaný, cíťac, že je on tu jedine silný, obodrel... Ale keď už prestalo viať teplom z pahraby, zanášanej padajúcim srieňom, vynaložil poslednú silu a volal neprestajne: »Apuško, apuško!« Pevne veril, že otec pochybil cestu a nemôže ich najsť. Trápne, bôľne tiekly hodiny.

Vietor ustával. Bolo jasnejšie, lebo odohnal chmáry. Zato bolo chladnejšie. Janko to cítil na rukách... vypovedaly mu...

»Apuško, apuško!« kričal.

Ale jeho hlas zdal sa mu samému akýmsi tupým...

»Apuško, apuško!«

Už ho prestali hriať súrodenci... Akosi čudne ticho bol Ondriško...

»Apuško, apuško!« napokon zavolal Janko už zachríplym hlasom.

X.

Pavel Chomút prišiel domov celý nešťastný. Mal s bratom i predtým malé roztržky, no vždy všetko zahladil dobrotou a ústupčivosťou. Ale teraz... kôl naňho zdvihne! A nielen zdvihol, ale i hodil po ňom... Doma ho netrpelo... Žena kojila jeho najmladšieho, keď prišiel domov. Podávala osemmesačnému, tučnému chlapcovi prse, šatkou zakrývajúc prse i tvár decka, keď vstúpil do chyže muž. Žena sa usmiala a šťastná pozerala nadol.

»Bože môj«, myslel si Pavel, »aké to šťastie! Aká je milá, starostlivá, aká dobrá!«

Judka vrazila do chyže so spevom. Bola pekná, ako malinový kvet, útla, veselá, vďačná. Ale Pavla netrpelo doma...

»Idem do hory, stará«, riekol, »nachystaj dobrú večeru.«

»Nechoď«, riekla žena, »deň je taký krátky.«

»Azda pôjdem o žni, keď je dlhý! Mám ležať na boku? A drevo?«

Žena zamlkla. Chlapec zaspal pri prsiach, položila ho do kolísky.

»Neškriekaj, Judka!« doložila. »Chlapca mi zobudíš.«

Judka sa zvrtla, a už jej nebolo.

Pavel vzal sekeru a pílku, ulapil sa na zvlače hájnika, ktorý náhodou šiel do druhého chotára. V lese odskočil na Pláňavu, kde mal

porúbať štepy. Na Pláňave našiel svoju čiastku. Chytil sa strmo do práce. Chystal i palivo, i vyberal bučky na rozličné nástroje.

Akákoľvek práca v hore pre poriadneho, nezkazeného sedliaka slovenského má príjemnú príchuť, hoci by bola i hodne ťažká. Všade bitý a tlačený, úzkostlive obzerajúci sa na celý rad predstavených, trápiteľov, výberčích, dráčov, urážaný a otročený každým černokabátnikom — slovenský sedliak v hore cíti závan svobody. *»Hora ťa počuje, nič nevyžaluje«* — v tomto utešenom veršíku národnej piesne vyráža sa silno osvobodzujúca moc hory. Tam v doline všetko naňho *»žaluje«,* či prepitý, spodliačený rychtár a či bachratý notár Žid, privilegovaná saňa, na človeka dressírovaný stavák-aportér svojich bezpočetných pánov-lovcov... A tam je hora, ona stele sa junáckym rozmachom bedrami strání, mlčanlivá, sesterská... A nad ňou vysoké, svobodné nebo — len pozreť v jeho belasú hlbinu... duša sa šíri...

Pavel pocítil závan horskej svobody, osvobodzujúci ho, mimo bytových bied, ešte i od rodinných starostí. Ani nebadal, že sa už silno zvečerilo; zapäl sekeru za pás, hodil pílku na rameno až potom, keď už váľaly sa nebom ťažké večerné oblaky a ich prietrhlinami slabo žmurkaly hviezdičky. Vietor šumel horou, ktorá už neveselila, ale tiesnila dušu. Pavel kráčal snežnou cestou, nikým neprerezanou, a pocítil

bázeň. Predsa je len clivo človeku o samote, a svoboda hory mení sa v pocit slabosti oproti nepriateľskej prírode. Vietor fučí, zametá cestu, hádže do tvári kyprý, zrnistý sneh a husté oblaky metajú tiene a tmu.

Na ľavo sú mu Suroviny. Odtiaľ zavial silný dych vetra a doniesol k uchu Pavla akýsi kvílny hlas. Zastal, počúva... ticho. Urobil so tridsať krokov bokom k Surovinám, zase sa mu zdá, že čuje čudný hlas... tenký, detský... a, Bože, odpusť hriechy, hlas známy... Studený pot vystúpil mu na čelo. Prekrižoval sa — a hodil sa v stranu proti vetru...

Prišlo mu razom na um, čo slýchaval o Rusalkách, horských Vílach. Mráz prebehol mu telom. Z húštin hľadely naňho veľké okále tmy a bielymi obrvami žmurkaly naňho... Vietor zavýjal a hvižďal v ihliciach svrčín...

»Apuško, apuško!« začul Pavel zďaleka, ale jasne. Pre Kristove rany, veď je to Jankov hlas! Hodil sa mužne vopred. Vietor zazúril, zajačal, až sprašťaly pne jedlín. Rozkolísaný konár nízko obrastlej svrčiny šľahol Pavla po hlave, srazil mu čapicu, nasypal snehu do vlasov i za košeľu... Naľakaný obzrel sa, či ho nechytá zlá Rusalka...

Veď v tom môže byť i diabol! Rusalky, keď chcú zmárniť človeka, zaviesť do priepasti, napodobňujú hlasy blízkych milých... volajú hlasom ženy, hlasom rodičov, milej, milého...

Volajú dobrých ľudí o pomoc, o ratu, a potom obolstenému vypijú krv z prsú! To je ich nečistá lesť, ich pekelný podvod...

»A veď, kde by sa vzal v noci v ďalekých Surovinách Janko?« pomyslel si Pavel. »Aký nesmysel!« Pokročil — vhupol do priehlbne a prevalil sa dva razy v hlbokom snehu... Napäl sily, vyskočil... Prostovlasý, trasúc sa celým telom, hodil sa nadol od Surovín...

»Apuško, apuško...« zavznelo ešte slabo, a ešte raz, ale už len mrúcim, vzdiaľujúcim sa zvukom. Pavel bežal z celej sily... Jeho mocné prse dmuly sa. Až na kraji húštiny stíšil krok a vydýchol...

Nečistá sila pokúšala sa o jeho život. Boh ho zachránil, znamenie svätého kríža odohnalo Zlého. Zatúžil za ženou a deťmi, ako by ich dávno nebol videl. Ponáhľal sa k dedine, už prešiel prvé domky vo výhone. Len domov, domov! Ale jednako trápil ho nepokoj, ako človeka, ktorý síce nič škaredého nespáchal, no predsa zostal čosi dlžen. Preto zaskočil k Jánovmu domu, hoci bolo už dosť pozde. Zaklopal na oblok od dvora.

»Janko, si doma?«

»Doma!« zakričal Ján. »Čo búriš?«

»Prisnilo sa mi o tvojich deťoch... odpusť... nehnevaj sa, že som ťa nedávno urazil... Či sú ti deti zdravé?«

Za sklom ukázala sa bledá tvár Jánova.

»Zaviezol som ich do Zábrežia... nebolo s nimi už rady... Sestra ťa pozdravuje...«

Pavel zabudol na všetky dnešné útrapy a úzkosti, nebolo mu už ľúto ani teplej čiapky.

»To si múdre urobil! Sestra naša je dobrá, ako anjel... Dobre im bude.«

Ján otvoril oblok.

»A ty prostovlasý túlaš sa dedinou, ako blázon!« riekol a zachechtal sa čudným, jemu nevlastným smiechom. »Pravda, veď je nie zima«, doložil, »milo je, ako na jar... Avšak? Niet mrazu, avšak?«

Znepáčily sa dobrému Pavlovi slová bratove... Hupkom bežal domov.

XI.

I prichádza strašná polnoc. Vietor zabil sa už dávno, nebo pokrylo sa hustými, tichými oblakmi. Taká je tma, že sa ani sneh nešereje. A v izbe aká tma! Nevidno ani, kde sú obloky. A aké ticho! Veľká pec ešte hreje — ale na nej mŕtvo, ticho. Veľa nocí Ján prebdel, odkedy ho má diabol pod mocou, mnohé ho domŕza, ale nikdy nič tak, ako dnes tá tichosť na peci...

»Všetko sa zahladí«, šepká mu čosi zľava do ucha, »všetko sa pekne-rúče prikryje... Odbehly mi, zablúdily!... Chcel som...«

A na to druhý hlas zprava: »Ale či tade vedie cesta do Zábrežia? Mráz je, mráz, mráz.«

A zase hlas prvý: »Nik ma nevidel... nik...«

»Krá-krá...« ozvalo sa nad strechou... Nie, to len krov sprašťal pod ťarchou snehu... A jemu zazdalo sa, že s pece ozýva sa trojné dýchanie... »Možno, všetko to sa mi len snívalo... deti spia.« A vedel, že to nemožno, no vstal z postele, vyskočil na lavicu a šmátra, šmátra po teplej peci... Tu hlavnička, tam duchienka, plachtička. Ale ináč ticho, prázdno... A teraz už odhodil od seba hlas zprava i hlas zľava a padol na chladnú zem prsami nadol.

»Beda! beda!« kričal nahlas.

Čo kričať... vzchop sa... zapriahni... možno, ešte nie je pozde... Ešte najde deti pri ohni, veď im mnoho dreva narúbal! A Janko, veď je to umný, smelý chlapec. Vstal, zapálil kahanček. Obliekol sa... kahanček vložil do lampáša, že ide do stajne kone priahať... Otvorí dvere siene... V dverách zjavila sa Anna Bohúnková.

Mala na sebe krásny kožuštek, obrúbený lišacím prámom... Ján sa zpätil... lampáš triasol sa v jeho ruke. Anna spešno zavrela dvere a hodila závoru. Vošla rovno do izby, vyňala vianočnú voskovicu, zažala a postavila na stôl. Potom odhodila kožuštek na lavicu a zjavila sa pred Jánom v krásnych, vyšívaných šatách, aké nosievala v kaštieli.

»Nc«, riekla nenútene, »či zaslúžiš takúto

polnočnú návštevu? Či uznáš moju ohromnú obeť?«

V duši úbohého Jána borily sa city a myšlienky, ako keď vrie v kotle. Krása svodnej ženy, povedomie hriechu, možnosť šťastia, muka, bolesť — raj — peklo; táto smesica zatískala a znemožňovala jediný spravedlivý cit, ktorý bol spolu i jedine možný... cit pokánia.

»Už nemám detí«, riekol napokon Ján a klesol na lavicu za stolom...

Anna otvorila veľké čierne oči a z nich šľahal zlý plameň, nie tak radosti, ako zlého triumfu. Ona priskočila k nemu, vzala jeho skleslú hlavu do oboch rúk a bozkala ho na čelo dlhým bozkom. V tom pozrela na jeho hlavu...

»Janko! Pre Boha! Tys' ošedivel!«

Na husto zarastlej hlave Jánovej pribudlo za posledné hodiny mnoho šedivých vlasov...

»Ja som zločinec!« riekol Ján, a odstraňoval sladké telo Anny pravou rukou...

»Zločinec si?« Anna zasmiala sa hlasným, zvonivým smiechom... »Tak už patríme dovedna, už nás nik nerozlúči. Neboj sa, ani Martin Belanka... ja ho opovrhujem!«

Ján Chomút hľadel nemo pred seba... Anna prisadla k nemu a opierala sa sviežou hruďou svojou o jeho rameno.

»Pätnásť rokov, Janko, je dlhý čas! Pätnásť rokov si ty, synku, mojím nebom i peklom,

mojím všetkým... Rozumieš tomu, Janko, Janík? Čo si myslíš, že som spala počas tých pätnásťročných múk? Tys' zločinec? Nie, tys' môj vykúpenec... Myslíš, že nám obom k vôli zaspal večným snom Bohúnka?«

Ján ustrašene pozrel na Annu, priznávajúcu sa k takému hroznému zločinu...

»Myslíš, že moja pomsta spala, keď prekliata Mária stala sa tvojou ženou? Vieš, kto zapálil dom tvoj, keď si nebol doma a žena tvoja ležala bez vlády na posteli?«

Ján oprel sa o stenu a hľadel na Annu, ktorá bola vstala a jasala ohnivými bleskami široko otvorených očú...

»Táto ruka podložila trúd do tvojej strechy, a moja pomsta bola by bývala dokonalá, keby prekliaty brat tvoj Pavel nebol vyniesol Máriu z horiaceho domu! A teraz sme už na pokoji, teraz sú naše účty v poriadku! Nahradím ti požiar, vyplatím dlžoby... Zabudni na všetko, Janíčko; uváž, čo som pretrpela pre teba, jedine pre teba! Zabudnime oba... Tys' splnil sľub — či nebola moja rada dobrá? Kto ťa môže viniť? A jestli chceš, predaj všetko, i ja predám a pôjdeme do nového, cudzieho kraja... Počneme nový život...« Počala ho hladkať po vlasoch. »Ja zafarbím tieto šediny láskou, ja budem tvoja na veky.«

Tisla hlavu jeho k prsiam. Jánovi zdalo sa razom všetko také pochopiteľné, jednoduché,

možné, keď stál pod jej očarovaním, keď horel ako vatra.

»Muža som otrávila«, šeptala Anna, sadnúc si tesno k Jánovi, »a čo sa mi stalo? Som tu, krásna, mladá, bohatá... Smrteľný nápad urobila som na sokyňu svoju, tvoju ženu, dom som ti na popol obrátila — a čo mi je? Som bohatá, zdravá, a teraz i šťastná. Never na hlúposti! My sami sme si všetko. Kňazi len hlúposti tárajú, strašia nás peklom. Pekla niet! Je raj, ale raj si musíme sami spraviť, tu na zemi, rozumom a smelosťou. Tak ma vyučili v kaštieli, a pravdu mali... Čo všetko nedeje sa tam v tých hrdých teremoch... A čo sa im tam stáva?«

Akokoľvek bol Ján omámený Annou, v ňom rástol akýsi hlboký bôľ, a popri tom hroznom bôli začal sa brieždiť nový cit budúceho obľahčenia... Ale to nebolo to, čo sľubovala Anna; toto šípené obľahčenie nesúviselo s jej vrelým objatím, s vôňou, ktorou ho cele omámila... ale naopak, hrozná úzkosť vnútorná bola ešte zveličovaná ženskou sladkou nehou, prúdiacou sa z bytnosti krásnej ženy... Lebo tu tisla sa hrozná myšlienka: za to zavraždil si deti! Láska a výhľad na šťastie nemiernily temný, hrozný bôľ, zapríčinený povedomím len teraz, pred chvíľkou spáchaného zločinu proti vlastnej krvi.

Kohút zaspieval... Anna sa vzchopila, obliekala pestrý kožuštek s lišacím prámom. Pozrela

na Jána takým hlbokým, pritom surovo-prísnym pohľadom. Lebo sa jej znepáčilo, že sedel s poniknutou hlavou, smutný, zdrtený a nehorel strasťou a láskou, ako očakávala.

»Ty, ako sa mi zdá, chabneš, opúšťaš sa, ty nevážiš si toho, čo som vykonala pre teba... ty za nič nemáš to, čo som pretrpela... Či nevieš, že každú minútu prijmú ma do kaštieľa, že tam budem istá, v pohodlí a zabezpečená? Oj, ty vieš všetko, vieš i o Belankovi, a ešte váhaš? Či vieš, že naučila som sa v kaštieli vyšším, krajším mravom? Tam neznajú takých hlúpych, sedliackych výhovoriek: že vraj zločin, že vraj krivda! Ty myslíš, že ešte platí katechizmus? Nie! Katechizmus už páni dávno zrušili. Teraz platí len to, aby nič nevyšlo na javo. No, ak váhaš, tedy — beda! Nožom prekolem toto srdce... ach, veď je i tak plné rán a úderov!«

Anna vyňala dlhý, lesklý nôž z bočného vrecka na kožušku.

»A to na tebe, len na tebe zostane... Budeš štvornásobným vrahom, môj Janko Vranko! Nik neuverí, že si ma ty nepreklal! Potom už neunikneš!«

Pohyb jej pravice bol taký strmý, istý, že ťažko bolo pochybovať o tom, že čo hovorí, i vyplní. Že vyplní strašný sľub, zvestovaly i jej oči, plamenné, zlé, ostré ako dýky.

Ján pevne veril, že sa prebodne, i chytil

ju za struništé rameno a sovrel do pästi ruku, v ktorej blýskal sa dlhý, špicatý nôž.

»Nuž tedy sľúb, že každé moje slovo splníš na ostatnú litierku...«

Ján padal zas pod jej moc — predtucha budúceho obľahčenia bledla v jeho duši...

»Sľúb!« zavolala Anna, už menej prísne, ale viac prosebne, svodne, sladko.

»Sľubujem«, riekol Ján a hodil sa k jej nohám, sovrúc ramenom jej trasúce sa kolená. Anna sa k nemu sklonila a zaplakala hlasne; Ján cítil, ako kvapka za kvapkou padajú jej hojné slzy na jeho temeno.

XII.

Ale keď Anna odišla, keď tratila sa vôňa jej omamujúcej osobnosti, Ján pocítil ťažobu na duši a taký strašný bôľ, že počal si vlasy trhať a biť sa do pŕs.

»Nešiel si ratovať, nešiel!« opätoval. »Oj, deti moje, moje biedne deti! Janíčko môj, Hanička a ty malý, nevinný Ondrejko!«

A strach duševný a bôľ tak rástol, že už naozaj bolo treba nejakého obľahčenia. Neskorý, zimný predsvit šerel sa v oblokoch. Ján vyskočil na lavicu — hľadí na pustú pec... Tam hlavnička, tam duchnička, tam plachtička... I padol s lavice na zem a prevaľoval sa po studenej dlážke. Vstal, sadol za stôl a čakal rána.

A to nedeľné ráno bolo také veselé, svieže, mrazné, len tak trešťalo, ale bolo jasno. Obliekol sa sviatočne, a predcit obľahčenia ho zachvátil.

»Von to musí«, podumal, »to nemožno tajiť... Bože, ty všetko vidíš, vidíš i môj zločin... Ale neodpustíš bez pokánia! Tu cítim... tu, že ináč nemôžem!«

A driečna postava Anny chcela sa blížiť k nemu so svodným, blaho sľubujúcim, sladkým úsmevom.

Pozrel na obraz Márie sedmibolestnej — a svätým jej lícom zahnatá bola hriešnica. Videl, ako srdce svätice krváca bodami sedem mečov, a všetko svetské odletelo od neho. I jeho srdce krváca. Ó, blažené krvácanie!

Ľudia sbierali sa pred kostolom; bolo ich už hodne, lebo bol zvláštny sviatok kostolný, prišli tedy mnohí i z filií. Bolo to obyčajou v tento výročný deň čakať na pána farára, ktorému rychtár oddával pred vchodom do chrámu dar veriacich. Starý rychtár, so šedivými vlasmi až po plecia, čakal pred vchodom so strieborným kalichom, prikrytým hodvabnou šatkou, vyšitou dedinskými devami.

Ako pohol sa z fary malý kondukt: farár, rechtor, kostolník a miništranti, všetko vstalo so zábradiel a múrikov, rychtár chystal sa k reči...

V tom prostovlasý, v sviatočnom kožuchu, ale biedý a rozochvený pribehne Ján Chomút, padne pred farárom na tvár a kričí:

»Som vrah, som vrah! Svoje tri deti som zavraždil! Milosť, milosť!«

Povstalo strašné zmätenie. Všetci mysleli, že sa Ján Chomút zbláznil.

Jeho brat vystúpil z množstva, dvíhal Jána, pýtal sa, čo je to... Ale samému bolo ťažko na srdci; veď ráno prišla sestra zo Zábrežia a povedala, že o deťoch nevie ničoho...

»Len jednu milosť mi dajte!« zavolal Ján, Pavlom so zeme dvíhaný. »Pán rychtár, poďte so mnou, s bratom a boženíkmi! Pán farár, modlite sa za mňa!«

Ľud sa hrnul do chrámu. Pavel Chomút viedol brata domov, za ním ťažkým krokom šiel rychtár. Zapriahli do dvoch saní. V prvých sedel Ján s Pavlom, v druhých rychtár a dvaja boženíci. Leteli, ako víchor, po dobrej sanici.

Celou cestou Ján Chomút bol tichý, len časom ťažko vzdychal. Keď sa blížili k Surovinám, Ján Chomút zavolal strašným hlasom:

»Na pravo, na pravo!«

»Bože môj«, pomyslel si Pavel, »veď ideme v tú stranu, zkadiaľ som počul hlasy...«

A bolo mu zas ťažko na duši. Dal sa sklátiť povedačkami! Už vedel, že čo držal za hlas svodnej Víly, že to bol hlas úbohého Janka!

Pod mohutnou jedľou, pri vatrisku, snehom zaviatom, sedely tri k sebe pritúlené zmrznuté deti. Hanka držala Janka objatého okolo pása. Ondriško túlil sa pod krýdlo bračekovho ko-

žuška, majúc rúčky složené, ako k modlitbe, na jeho prsiach. Ale i ramienka Hankine, i rúčky Ondriškove boly stuhlé, studené... Janko ich tedy ochraňoval pred mrazom, až pokým sám nezamrzol.

Pavlovi vyrútily sa slzy pri pohľade na deti. Chcel slzy ukryť pred rychtárom a boženíkmi, ale keď videl rychtára-starca, ako kľakol k mŕtvolám, ako pozdvihol ruky k nebu, i on dal slzám voľný prúd.

Ján bol bledý, strašný — a predsa padlo na dušu jeho to predcítené obľahčenie, ako nebeská manna.

»Kajám sa, kajám sa!« zakričal. »Ja som ich tu naschvál zanechal, aby zmrzly! Sputnajte ma, obeste ma, červa nehodného! Sputnajte ma, pán rychtár; bite ma, boženíci!«

Ján chcel sa rútiť na mŕtvoly detí, ale boženíci ho zadržali.

Rychtár povedal:

»Ľudia prestávajú slúžiť Bohu... oni menia sa na zverov... Vy, deti«, rychtár položil staré, trasúce sa ruky na mŕtvu hlavu Janka, nachýlenú k Hanke, »neprestaly ste dúfať... Janko, tys' zakrýval sestričku a bračeka, hoci samému ti mráz lámal údy... Ó, deti... nedarmo riekol Spasiteľ: týchto maličkých je kráľovstvo nebeské...«

Mŕtvoly detí položili na sane a leteli k dedine...

A keď rozchýrilo sa po dedine, ako blesk, čo sa stalo pred kostolom, že sám Ján Chomút priznal sa ku zločinu a viedol úrad na miesto strašného skutku, že ho oddávajú súdu, Anna Bohúnková v krásnej bundičke s lišacím prámom rezkým krokom, bledá a rozčulená išla snežným chodníkom — ku kaštieľu. Poludňajšie slnko utešene svietilo na biele pole. Osvietilo jej krásnu, bledú tvár i nedobrý výraz jej očú. Bol v nich výraz temného, vzdorovitého bôľa. Zazvonila u vrát a povedala livrovanému lokajovi svoje meno. Vpustili ju ochotne. Prekročiac prah, pocítila, že je zachránená, že vstupuje do azylu... Aké hriechy a zločiny by nespáchaly a nevedely by zaokryť — kaštiele?

Jarný mráz.

Novella.

(1891.)

I.

Hosť z mesta.

»Nespadne, nespadne!« volalo piskľavým tónom šestnásťročné dievča, bijúc trstenicou na rozletené kolo z bukového zohýbaného dreva, aké majú malé deti k zábavke.

Jej pristala detinská hra, lebo všetky jej pohyby boly ešte detinské. I sukničku mala polokrátku, tak že pri rujných skokoch bolo vidno jej strunisté nôžky v tuho natiahnutých punčoškách, i v drieku bola tenušká.

»Nuž nech sa zabáva ešte po detinsky«, pomyslela si mať, ktorá ticho kráčala cestou po boku staršieho, veľmi módne odetého pána.

Išli domov s krátkej prechádzky. Starší pán prišiel k vdove Biankovičovej na návštevu, veru nečakanú. On bol bohatým, vysokým úradníkom z hlavného mesta. Vdova počula jeho meno z úst nebohého muža, a to v spojení s nádejou, že by mu hádam intímny súdruh školských rokov mohol pomôcť z úzkosti. Či Biankovič urobil nejaký pokus, či obrátil sa na »intímneho súdruha«, nevedela. Vedela len toľko, že pomoc

nezavítala odnikiaľ, a meno bohatého Černošínskeho neprišlo jej na um, až ho čítala na vizitnej kartočke, ktorú jej poslal zo špinavého hotela malomestského, s prosbou, či smie navštíviť vdovu svojho najväčšieho priateľa. Vedela, že teraz, keď jej muža zabily nešťastné, zavinené i nezavinené pomery, ktoré mohla reparovať dosť malá pomoc, jej všetky školské intímne priateľstvá mužove nič neprospejú. Jednako prijala Černošínskeho, ako známeho... Veď jeho meno počula od muža.

»No, už ticho«, zavolala Biankovičová na dcéru, »blížime sa k mestu!«

»A práve tam je hladko!« veselo riekla Mária. Jej tvár horela, mladé, ledva znateľné prse dmuly sa od behu.

»Hľa, veľkomožný pane, takúto dievku mám! Je neposlušná, neposlušná! Divok dedinský.«

A skutočne, Mariška rozohnala kolo a bežala za ním, ďaleko predbehnúc starých.

»Vy máte diamant«, riekol vážne Černošínsky, pohladkajúc svoju bradu, šedinami silno spestrenú, »sirotu — ach, ako bôľno pomysleť! Ach, keby žil Biankovič, či by sa tešil dcéruške. Rosná kvapôčka v rannom slnku!«

Biankovičová nečakala od cudzieho človeka takej súcitnej poznámky. Počal hovoriť o nebohom, o divných osudoch, ktoré trhajú sväzky najvernejšieho priateľstva. Keď prišli k nízkemu domku, kde vdova mala byt, a Černošínsky

chcel sa lúčiť, Biankovičová bola už rozcítená a so slzami v očiach prosila Černošínskeho, aby sa »uponížil« k nej na skromnú vdovskú večeru.

Elegantná figúra úradníkova, jeho brilliantová ihla na tuho škrobenej košeli, veľký brilliantový prsteň, lisnúci sa cylinder a celá bytnosť človeka vyšších kruhov silne kontrastovala v malej, nízkej, biedne vystrojenej izbe. Bolo vidno, že je to izba parádna... To jest, boly tam tri fotele, bol diván i stôl, pokrytý albami, zlatorezmi, aby to upomínalo na »salon«. No bola i posteľ, a na biednej kasni s olúpaným furnírom prozaické veci dennej potreby: taniere, lyžice, lacný, neglazírovaný hrnček s mliekom. Malé oblôčky maly lacné záclony, ale až po zem — celkom ako v skutočnom salone. Tak chápe sa upadlá rodina vždy len nahor, aby aspoň tieň starej formy upomínal na prešlé časy...

Černošínsky prezrel jedným pozorom všetko. Videl nepokoj vdovy, videl, že jej dcéra na chvíľku zmizla, a potom priduseným hlasom radila sa s matkou. Vedel, že ženské majú starosti o večeru. Zbadal jasno, že domácnosť Biankovičovej je bez riadnej slúžky, lebo obstarná žena, čo konečne priniesla taniere a postavila na kasňu, bola zrejme len občasnou posluhovačkou. No pani Biankovičová vedela všetko tak ustrojiť, že jej hosť necítil nepríjemného citu, ktorý vzbudzuje núdza. Jemu chutila pečienka (iste kúpená v hoteli, lebo prišla polostudená na stôl), chutil

i čaj. Menovite čaj mu chutil, ktorý ľúbil hodne sladký. I to videl, že na tretí pohár už nedostávalo sa dosť cukru...

Marišku ani najmenej nemýlily nesnádze materi. Hľadela veľkými očami na cudzieho pána, a bola pevne presvedčená, že si taký starý pánko musí považovať za česť také neobyčajné uhostenie. Ešte i fľaštičku rumu bola sama kúpiť za celých 35 krajciarov. I sucháre. Nebadala, ako ostro pozerá na ňu pán s bradou, preskočenou striebornými nitkami šedín, a divila sa, keď ju bral za ramienko, hladkal po tvári a chválil jej krásne vlasy. No súčasne nepríjemné jej bolo, že hodne krátkozraký približoval svoju tvár k jej tvári, k hrdlu, robil tesné oči a ovial ju akýmsi mydlovým zápachom.

»Čo ma do teba, obluda?« pomyslela si. »Škoda sucharov!«

Ona si totiž myslela, že jeden suchár jej ostane, ale nie, »veľkomožný« v tichom, šeptmo vedenom rozhovore s matkou vzal i posledný a máčal v zastydnutom, slabo ocukrenom čaji.

»Spať, dieťa moje«, razom riekla mať, a jej ruka sa triasla.

Mariške to bolo po vôli. Ona skočila radostne, uklonila sa staromódne pred hosťom a matke bozkala ruku. Zo spalne ozýval sa tichý spev, potom zamĺkol.

»Pre Boha!« riekla Biankovičová, len čo bola vyšla dcéra. »Aký dlh — ja o ničom neviem.«

»Áno, dlh, veľký dlh«, prešiel Černošínsky zo šepotu do hlasnejšieho hovoru; »dlh, ktorý som nemohol splatiť živému... Áno, on mňa zachránil, váš Gusto, zachránil! Nie môj život, viac, moju česť, moje všetko... A čo viac, zachránil s obetovaním samého seba. Urobil som niečo, pravda, v mladistvom nerozmyslení, čo by ma bolo zhubilo navždy... Z kajúcnosti vyznám vám to... mal som sverené peniaze, rozhorúčený kartovou hrou prehral som všetko. Gusto vytrhol ma, vzal vinu na seba... ja som nahradil všetko, vyšiel som čistý, no fľak zostal na ňom... Áno, tak sa stalo, že váš muž nemohol vyššie, zostal za nami druhými, nepovšimnutým úradníkom — a ja som postupoval...«

Biankovičovú pojal strach pred novým jej človekom. Razom objasnily sa jej všetky útrapy mužove, jeho márny boj, jeho daromné námahy vymaniť sa z postavenia subalterného, nezodpovedajúceho jeho vysokému vzdelaniu, pilnosti a talentu.

»No, tu som, aby som, nakoľko možno, napravil chybu...« riekol Černošínsky, približiac tvár k tvári vdovinej a žmurkajúc, akoby v rozpakoch, svojimi trochu prižmúrenými očami. »Vidím, že ste v zlých pomeroch...«

»Nie, nie! Zadržte! Vy chceli by ste ma almužnou obraziť preto, že tristozlatová penzia núti ma k najkrajnejšej skromnosti. Nie, pane!

Viem, môj muž spomínal, že azda bola by pomoc u vás...«

»Áno, a to je, čo ma žerie! On mi písal... a viete, čo robí zbohatlý priateľ s listom biedneho priateľa v tisícich pádoch? To som i ja urobil. List bol hodený medzi stá iných žobráckych. Áno, to som urobil, a to ma dohnalo sem, keď dozvedel som sa o smrti Gustovej. Slovo smrť je veľké, vážne slovo... Chcete, aby som mohol upokojiť dušu?« Biankovičovej prišlo na um, že nie ona sama je obeťou akéhosi temného diela, ale i jej dcéra. Hrdosť počala ustupovať materinskej láske. Kto vie, či bohatý priateľ jej muža nezabezpečí budúcnosť dcérinu?

»Nebránim«, riekla ticho.

Černošínsky vstal s divánika.

»Dajte mi svoju dcéru«, riekol trasľavým hlasom.

Biankovičovej urobily sa mžiky pred očami. Pokryla tvár rukami a položila hlavu na stôl.

»Verím, že ste prekvapená«, počal Černošínsky a bral ruku vdovinu, útlo, otcovsky zohnúc sa nad jej hlavou; »primnoho nového ste počuli. Ale počuli ste slová muža čestného. Noc má rozum, hovorí sa... Pohovoríme si zajtra... Ďakujem za pohostenie.«

Ona vstala a hľadela na cudzinca, ako v nedorozumení.

On bral svoj svrchník s hodvábnym futrom, klaňal sa a vyšiel.

Biankovičová počala chodiť po malej izbe rýchlym krokom, ako v klietke. Chytala sa za hlavu, časom zahíkala suchým plačom. Počala sberať so stola, zo zvyku. Pod tanierom hosťa našla nové novučičké štyri stovky. Celá jej hrdosť sa vzbúrila. Pochádzala z nebohatej, ale intelligentnej rodiny, bola vychovaná skromne, čestne; jej muž odvodzoval meno svoje od Brankovičov, a iba akési nešťastie prinútilo ktoréhosi predka premeniť si meno. A tu razom akási strašná, ohyzdná historia! Ona si už chystala celú zásobu hrdých slov, akými privíta neznámeho votrelca. Jej muž previnil sa na sebe i na rodine, zanechal ženu i decko v biede, ale to neoprávňuje cele cudzieho človeka peňažnou almužnou urážať Biankovičovú.

II.

Stovka.

A Biankovičová i upotrebila zásobu prichystaných hrdých slov na druhý deň. Čakala Černošínskeho sama. Dcéru poslala na blízku dedinu ku známej rechtorke, osobe milej a úslužnej, prosto zamilovanej do Marišky.

Ale tu pomaly badala, že jej rozbúrené more láme sa o nehybnú, tvrdú skalu. Černošínsky vypočul všetko s tichou, ba prívetivou tvárou. A keď vdova už nemala čo povedať, keď sa jej búrne vlny čím dial, tým viac drobily na skalnej

pokojnosti protivníkovej, i sama cítila upokojenie. Mnohé, čo si premyslela nocou, čo povedala v tvár Černošínskemu, razom pozdalo sa jej prehnaným. Jeho krotké slová, jeho tvrdenie, že rozumie jej rozhorčeniu, že neočakával nič iného, že práve ho teší, že našiel taký blahorodný odpor, ale že sa toho odporu neľaká, chránený a posmelený čistotou svojich úmyslov — účinkovaly ako olej na rozbúrené more. Ono sa tíšilo. Čím viac rozprával hosť o svojom skvelom postavení, tým hlbšie cítila pred sebou priepasť biedy a bezpomocnosti. A keď jej predstavil, čo bude s Mariškou, keby sa ona tak pominula. . Hrozná myšlienka... Žiť v chudobe nebolo jej hrozné — ale zanechať jediné dieťa, dievča v šírom, pustom svete...

A vyšlo, že Černošínsky nebol rodine Biankovičovej taký celkom ďaleký... Veď on už päť ráz po smrti Biankovičovej bol v D. a videl zďaleka mať i dcéru, dopytoval sa... Videl Marišku na ochotníckom divadle v malej úlohe — vtedy dozrel v ňom úmysel. On si zaľúbil ladný zjav, on nie je len chladný, vypočítavý, je pri tom i srdce... Prečo teda neurobiť dvojaké blaho: osviežiť a ošťastniť svoje osamelé dni a smieriť starú vinu? Nie každý tak pamätá na starú dlžobu...

K poludniu Biankovičová bola už celkom mäkká, len prosila nazpäť prijať štyri stovky. Ona nežiada daru. To bolo nedelikátne. Černo-

šínsky ju presvedčil, že to bola od neho síce smelosť, ale keď zbadal ich veľkú ohraničenosť, myslel si, že... no, jedným slovom, zle volil prostriedok umom, ale úprimne dušou. Ostatne vzal banknóty a strčil do vestového vačku. Prišla babka-posluha.

»Ah! babka — včera zabudol som vám dať diškréciu.«

Vytiahol stovku a vstrčil babe do tvrdej, nečistej dlane, tak, aby vdova nezbadala.

»A tak dovolíte — mňa už volá povinnosť... odcestúvam! Škoda, že nevidím váš diamant. No, smiem prísť? Smiem?«

Biankovičová bola celá omámená. Rozum počal hovoriť veľmi hlasno, dobrý cit bol zahalený, ako by razom hmla bola sadla na jej biednu dušu.

»A odpustíte biednej vdove?« riekla a pozrela prosebne na tvár úradníka.

Videla, že jeho tvár je síce chladná, ale že je dobrá, majestátna, dôveru vzbudzujúca. Veď čože by ho tiahlo k žobrákom, aký záujem? Aký egoizm? K nim, takým biednym, nepatrným? Ťažko bolo niečo zlého si myslieť. A jeho kajúcnosť! Duševná tichosť, trpelivé vypočutie všetkých obžalôb! Černošínsky opustil chudobný byt vdovin; ona sa rozplakala po jeho odchode, potom sa rozveselila a zamĺkla tupou, bezmyšlienkovou nemotou.

»Urodzená pani, urodzená pani!« kričala

babka-posluha, vrúťac sa strmhlav do chyže. »Pán veľkomožný dali mi do ruky stovku... iste sa pomýlili... chceli mi dať zlatovku. Pre Boha prosím, urodzená pani... zanesú sami, mňa vyhovoriť, ja sa bojím! Mňa môžu chytať — Bože môj — taký veliký peniaz! Nebola bych ani vedela, ale môj muž — tužibuď s lápsikom! Že vraj trinkeld! Pekný trinkeld — stovka! Ty nešťastnica, čos' to urobila? U tej bedárky stovku trinkeld! Ach, nech mi odpustia... on je už taký...«

Vdova uhádla, že je to stovka z tých, ktoré hosť nechal pod tanierom.

»Uspokoj sa, ševcová; daj, uschovám peniaze. Pán skoro príde.«

»Len aby na mňa nič nevyšlo... a môj muž?«

»Choď... hned prídem za tebou, neboj sa.«

Ako babka vyšla, Biankovičová klesla kolenačky k dívánu.

»Bože môj! Biedna ševcová vracia darovanú stovku... a ja som na skoku prijímať strašný, strašný dar! Veď je ona ešte len decko! Útle, slabé, nevinné decko! Ó, Bože môj, čo som urobila!«

Aký veľký dar to bol, zvedela až neskôr: Černošínsky vyrovnal všetko, čo jej nebohý muž udajne previnil. Jeho veľkému vlivu v hlavnom meste nebolo ťažko pri najvyššom súde process Biankovičov pristaviť a zabiť, tým ľahšie, keď už vinník bol nebohý a všetky hmotné

záväzky vyplatil Černošínsky. Slovom, on sotrel s mena Biankovičovho škvrnu, a tým uspokojil dušu vdovinu.

III.

Osudná mýlka.

»Mama, drahá mama«, vbehla Mariška do chyže, »videla som pána, čo bol u nás pred mesiacom... veru on to bol, ten samý. Šiel so sudcom a s inými pánmi. Tak sa mu klaňali, až smiešno. Celý dvor, a on ako kráľ, taký starý, vážny kráľ.« Zasmiala sa a ukazovala, aké komplimenty strúhal notár, aké tučný farár. »A on len takto«, a pritom urobila vážnu pózu, rozhodila rukami a nadula sa. »Celkom iný človek. Ale ja som ho poznala po šedivastej brade. On bol, on.«

Biankovičovú bodlo do srdca. Už vedela, že má prísť. Krásne dary, ktoré poslal matke i dcére, boly zatvorené v kasni; dary boly sprevádzané utešeným listom.

»Nuž a čo viac? Čo tak ľahko hovoríš o vážnych ľuďoch? On je náš dobrý známy, náš priateľ. Možno, príde.«

»Ale potom musíme kúpiť viac cukru«, povedala Mariška opravdove.

»Vidíš, maj rozum, už nie si decko...«

»To mi hudie i pani rechtorka...«

»Nie si decko. Maj rozum, Marienka. Ten

pán, pán radca Černošínsky, chodí sem po úradných povinnostiach. On bol priateľom tvojho otca — jedným slovom...«

Nemohla ďalej, hoci v utešenom liste boly vážne slová o príprave dcéry.

»Marienka, počuj. Tys' už nie decko, ešte raz ti hovorím. Pomysli si, čo by bolo, kebych tak umrela... Marienka...« Zastala.

Marienka otvorila široko svoje i tak veľké, navlhlé oči.

»Čo je to, mama? Ah, už viem, už viem! Preto to skrývanie kľúča od kasne. Šusterka videla na šaty, videla brošu. Mama, čo je to? Mňa už dávno mrzí, že čosi tajíš. Čo je to?«

»Áno, skrývala som pred tebou, skrývala...«

Marienka kľakla na kolená a položila hlávku do matkinho lona.

»Ale, mama moja drahá, prečo ma tak tresceš? Veď ja nie som také decko, ako sa zdá, ja som už veľká, mama moja, a priznám sa, i ja som niečo skrývala pred tebou. Ja som začula niečo od súsedov, ale som ti nič nehovorila, bála som sa. Ako hovoriť, keď ty mlčíš? Mne sa zdalo, ako by si sa čohosi bála.«

Marienka počala bozkávať matkinu ruku s vrúcnosťou a krotkým, prítulným lichotením, čoho nebolo v jej spurnom, trochu divom ráze.

»Nie, mama, nemaj strachu, ja už nie som také decko. Mne sa všeličo objasnilo v poslednom roku, čo mi bolo predtým tajné. Ja som

predtým necítila, ako bolí chudoba — tys' mi toho nedala pocítiť, moja drahá, utrápená mať! Ah, aká si mi pekná...« Počala ju hladkať po tvári. »Ver mi, pani rechtorka ťa vrúcne miluje, ako rodnú sestru, i povedala: ‚Ej, ako tvoja mať kvitne, ako sa mladí!' I súsedia šepcú. Ó, moja drahá mať!«

Biankovičová bola celá udivená a zčiastky i sklamaná. Jej dcéra hovorila naraz jazykom, nikdy nepočutým z jej utešených úst. Všetky obavy, ktoré mala, počaly miznúť, a to, čo bolo také hrozné v neočakávanej žiadosti Černošínskeho, počalo tratiť svoju odstrašujúcu moc. Ona po prvý raz videla, že jej dcéra už naozaj nie je decko — ale so zmiznutým deckom mizly i blažiace predstavy o jej detskej, milej, ničím netknutej Mariške.

»Nuž ty bys' teda vedela, ty by si sa nebránila...«

»Mamička, to sú horké rozhovory... Musím ti vyznať, že s rechtorkou hovoríme celkom zrelo, ako sa svedčí na vyrastlých ľudí. Ale nič zlého o nej nemysli. Ona ťa miluje, ona ťa zbožňuje. Čo sa mňa máš pýtať? Ako ti ja mám brániť? Čo ty chceš, to mi je zákonom, mamička moja pekná!« A zase počala celovať matkinu ruku.

»Nie, nie. I samej seba sa opýtaj. Som iba dobrým radcom, nie zákonom. Možno, už skoro príde na riešenie. Zpytuj samú seba.«

»Čo sa mám radiť? Mám k tomu právo?

Čo najmenšie právo? Nie si mi mať, nie si mi všetko?«

»Ja sama všetko nemôžem znať...«

»Ale znajú iní... Myslíš, že je to taká tajnosť? Ľudia všetko vedia, a najviac to, čo sa ich netýka. Pravda, prvej som cítila antipatiu! Neľúbil sa mi jeho odmeraný spôsob, všetko ako kružidlom, studená vážnosť... Jeho čudné zvyky, jeho ostré žmurkavé oči... Ale teraz, keď som ho videla, bol mi cele iný... A keď ty chceš, mama, mama moja drahá!«

Niekto zaklopal na dvere. Černošínsky vstúpil, Mária vyskočila, poutierala navlhlé oči a stala si do kútika.

»Smiem rušiť rodinnú idyllu?« riekol, vidiac pohnutie na matke i dcére.

»Ah, smiete, smiete«, riekla veselo zvučným, trasľavým hlasom Mária, s detskou smelosťou predstúpiac pred vznešenú figúru hosťa, a chcela ujsť.

On ju zadržal.

»Milostivá pani... zdá sa mi, zo slov slečny badám, vy ste ju dobre pripravili. Nemám rád dlhých rečí.«

»Nebolo treba, nebolo treba dlhých príprav«, všetečne riekla Mária.

Biankovičová pristúpila k hosťovi a vzala ho za ruku.

»Vidím, sám Boh obľahčil mi všetko. Neviem ani, ako. Pred tým, čoho som sa bála, zmizla bázeň. Po vôli Božej...«

Černošínsky pristúpil k Márii, vzal ju za ruku.

»A tak smiem byť šťastný?«

Jeho čeľusť sa potriasala, objal driek mladej devy a tisol tvár k jej tvári.

Umom Márie razom blyslo jasné, hrozné svetlo.

»Bože večný!« vykríkla zúfalým, steny prerážajúcim krikom a sadla prosto na dlážku, u nôh Černošínskeho, ako sadajú spurné, vospustné deti, keď ich chcú trestať.

Ona uverila šuškaniu súsedov, že veľkomožný pán uchádza sa o ruku jej matky. Teraz videla, že on uchádza sa o ňu samú.

IV.

Bez srdca.

V hroznom, velikom rozčulení, po prestátom prvom úžase, prvý cit, ktorý ovládal celou bytnosťou Márie, bola hlboká, nevysloviteľná láska k matke. Videla zrejme, že jej doterajšia láska bola ničím, bola zvykom, bola hrou, ba v istej miere farizejstvom. Teraz videla, že láska k matke je celkom niečo iného, než mačacia prítulnosť, že je ona veľkou duševnou potrebou. Všetko, čo bolo zemné na jej matke, spŕchlo s nej, a zostal iba anjel, niečo nadtelesného, čisto duchovného. Keď odišiel Černošínsky s poklonou, hovoriac, že ponecháva rodine roz-

hodnutie »bez vlívania svojej osoby«, druhým živým a spolu strašným citom bolo jej zimničné odvrátenie sa od človeka, ktorý padol, ako bomba, do tichého príbytku úbohej vdovy. Priamo pálil ju pás, kade sklzlo sa rameno jeho, i pliecko, o ktoré oprel sa jeho bok. V myšlienkach bola privykla na to, že on môže sa stať jej otčimom, a s takým citom vítala ho vo dverách, hoci i to ju stálo námahu. Usilovala sa vpratať do zástoja siroty, ktorej mať pôjde za druhého muža. A všetko úsilie, vyznať treba, že dosť bôľne, no statne víťaziace, bolo zmarené, a niečo celkom iného zvírilo sa pred jej zrejúcou, ba už vyzretou dušou.

Ako rýchlo premení sa ženská, ako razom vhupne z detstva, od bábiky, od bukového kola do zrelosti! No nie lacno. Potrasenie duševné pri takom rýchlom prielome býva väčšie, než u mužských, pomalšie zrejúcich. Minulo niekoľko mesiacov, a už nedalo sa ani pomysleť, že by Mária Biankovičová mohla skákať za bukovým kolesom po hradskej ceste do mesta.

Biankovičová uznala: s Černošínskym vec dozrela tak ďaleko, že nazad nemožno bez zadania cti. Ona mohla mu vrátiť v kasni zatvorené hodvábу a skvosty, no nemohla mu vrátiť to, čo urobil, že očistil škvrnu, ľpiacu na mene mužovom. Sám Černošínsky ďaleko nebol mužom, ktorý by sa bol dal odstrašiť prvými antipatickými vrtochmi mladej devy. Konal dielo svoje,

dľa vlastnej mienky, čestne, na každý prípad s istotou, trpelivosťou a dôslednosťou. A všetko bolo by sa dalo vyrovnať. Mladé devy vychodia za muž za starších ľudí, a často i šťastne. Len jedna podmienka chýbala. Černošínsky nemal srdca. Nech čokoľvek hovoria o srdci, ako o niečom zbytočnom, ba práve škodlivom na púti životnej, bez neho niet ani opravdového života, ani šťastia, ani ľudskosti. Srdce je skryté, k nemu je ťažký prístup, neblýska sa, neoslepuje, ako rozum, ale ono je neoceniteľným darom Božím. Trochu srdca napraviť môže mnohý krivý výpočet rozumu. Bolo v Černošínskom mnoho egoizmu, a on myslel konať altruisticky. V jeho dobrodení, ktoré robil, bol čistý egoizmus.

A srdca nebolo. Černošínsky vzal si biednu sirotu priateľovu nielen z osobných záujmov, omámený jej sviežosťou a neobyčajnou krásou, ale skutočne z dobrých úmyslov, pravda, čisto rozumových. Vyhladí starý dlh a okrášli pritom život svoj, ktorý mu počal byť nudný. A zaprísahal sa, že vyplní všetko verne, že za obeť, ktorú prináša mladučká deva jemu, už temer starcovi, poskytne jej všetko, čo môže poskytnúť jeho majetok, jeho postavenie vo veľkomestskej spoločnosti. On sľuboval si krásnu, teplú jaseň, ohriatu krásnym slnkom, nové dojmy a šťastie, ktorého nevidel u ľudí, ktorí vzali si za ženy mestské dcéry. »Kus provinciálnej prostoty a neviny chcel zasadiť do svojho skleníka.« Aký

je on čistý, aký puritán! Iní osladzujú si život ženskou prelesťou za peniaze — on oddáva svoju ruku, svoju osobu, svoj majetok a uzaviera zákonné manželstvo! Nevinným, vysokým sa cítil. Ale srdca nebolo.

V.

Nevďačnica.

»Domov, domov!« S takýmto výkrikom, prichádzajúc z úradu, stretol sa Černošínsky na piaty deň po tom, ako presadil provinciálnu prostotu do svojho skleníka. Výkrik niesol sa zo spalne, no hlasu nepoznal. Vbehol. Videl svoju ženu polosoblečenú. Sedela u stolíka; jej lesklé vlasy, rozpletené, padaly v hojných, temných vlnách belunkou šijou. Bohato vystrojená spalňa bola v pološere, čipkové záclony ešte neboly zdvihnuté. Ohromná posteľ s ťažkými baldachýnom nebola postlatá a svietila bielizňou a hodvábmi. Pred paňou stála čiperná chyžná, veľkými, naplašenými očami hľadiaca na svoju veliteľku. Mária zdvihla prosebne ramená oproti vchádzajúcemu.

»Ó, prosím, pre Božie smilovanie... pusťte, pusťte ma domov! Ja sa už nemôžem ďalej premáhať. Smilujte sa, Boh vám to odplatí...«

Černošínsky sa zarazil, roztiahol ramená a blížil sa k tvári Márie, žmurkajúc krátkozrakými očami.

»Ale, duša, čože sa stalo? Aké to náreky, aké prosby? Veď ty môžeš rozkazovať, načo sú tedy prosby?«

Obrátil sa k chyžnej, keď žena mlčala a položila hlavu na stolík.

»Pán veľkomožný, ja neviem, čo sa stalo. Zvonili, prišla som. Pani boli ešte neoblečená, nechceli z postele. Konečne vstali a ja som im počala pomáhať. Ale oni pustili sa do plaču a zalamovali rukami. ‚Domov, domov!' volajú...«

»Choď von, choď von«, skorým hovorom pretrhol ju Černošínsky, nerád, že slúžka počula, čo počuť nemala.

Chyžná šibla zo spalne, ako mačka.

»Čo ti je, dušička? Azda si chorá? Čo nehovoríš? Pošlem po lekára, no prvej mne povedz. Veď som tvoj muž. Čo ti chybí?«

Mária neodpovedala, ale štkala, až sa jej nežný chrbátik potriasal.

»Nože povedz. Čo ma trápiš? Čo sa stalo? Veď si bola tichá, ako ovečka, keď som odchádzal.«

Položil studenú ruku na jej obnažené plece. Mária sa strhla, ako by jej bol na telo priložil žeravé železo, a zase položila hlavu na chladnú tablu stolovú.

»Ako to milo chladí«, počala ako zo sna. »Mňa páli hlava, mne je strašno...«

»Tys' chorá, duša! Ľahni si, zavolám doktora. Keď ťa hlava páli, znamená, žes' prestydnutá. Ľahni si, duša, upokoj sa!«

»Nie, nie som chorá... do postele nejdem!« Zase sa striasla, ako by bola stupila na tŕň. »Nie, nie som chorá, ale zlá, špatná... Ja som hriešna, ja som hnusná... ach, aká hnusná! Hnusí sa mi toto rameno, hnusia sa mi tieto škuty...« Počala si vlasy mrviť. »Vytrhala by ich... Odhodila bych niekam hriešne údy, rozdriapala líce... Hriešna som! Ach, aká som hnusná!«

A potom, zdvihnúc hlavu, pozrela na muža s takou zúfalou nenávisťou, s takým ostrým výrazom odpornosti, až hnusenia, že Černošínskemu šiel mráz chrbtom a cítil akési zahanbenie.

»Pusťte ma, pusťte ma!« zavolala akýmsi nadlomeným hlasom a počala sa svíjať na stoličke a stole.

»Upokoj sa«, už menej nežným tónom povedal Černošínsky, nahrbiac sa, čo vždy robil, keď bol rozčulený. »Vidím, to je akási hysteria, ktorú treba potlačiť. Ako si ma naľakala, až ma hlava rozbolela. Dúfam, že to prejde, ak len sama zachceš.« Nesmelo položil ruku na jej čelo. »Hlavu nemáš rozpálenú.«

Mária sa zase striasla, ako osika, keď na ňu naletí vietor. Silou, ktorú u nej nepredpokladal, odklonila jeho mäsitú ruku.

»Musíš sa premáhať«, doložil urazený a už i nahnevaný.

»Už som sa premohla!« zavolala Mária

akosi zhlboka, s hlasným vzdychom, a zdvihla hlavu, odhodiac vlasy na chrbát.

Tvár mala bledú a oči plné síz.

»Už to prešlo«, dodala a trasľavou rukou zakryla si obnažené hrdlo a prse. »Naľakala som ťa? I ja som sa bála. No, už je dobre. Pošli mi chyžnú.«

Černošínsky vyšiel a poslal k žene slúžku. Bol skutočne veľmi naľakaný, ale i do hlbín duše rozmrzený a rozladený. Jemu bolo fatálne nepríjemné každé vyrušenie z mieru, každé pokolimbanie v jeho sladkom užívaní života a jeho príjemných darov — a tu bolo ešte čosi horšieho, akýsi čudný nápad na jeho plány a už hotový sklad žitia. Celý sa triasol, vychádzajúc zo spalne. Na také veci nikdy nepomyslel, na taký preryv nebol pripravený. V jeho životnom a manželskom rozpočte nebolo nijakých scén, historií, čudných poryvov. Veď práve preto vybral si družku zo zdravého dedinského vzduchu. Nevinnú, nezkazenú ani len lektúrou. Dlho sa prechodil v kabinete a premýšľal... Ono boly čudné momenty. Bol pre úbohú ťažký prechod. Pamätá jej úzkostlivé oči, jej čudné prosby. No veď to býva. Trpelivosť, trpelivosť!

Na poludnie vyšla Mária do jedálne, ktorej vysoké steny boly vykladané dubovými tapetami a poval okrášlená massívnymi dubovými kassetami. Na prostriedku stál taktiež dubový, obrovský stôl, okolo neho stolce s vysokými

operadlami. Mária v svojom novom-novučičkom chalátku z indickej látky bola tichá, bledá, ba i usmiala sa, keď zazrela manžela. Černošínsky vítal ju, ako obyčajne, bozkajúc galantne palce jej útlej, mladistvej ruky. Sklonil sa až k ruke, potom sa narovnal a pozrel zblízka do jej očú. S tvári Márie zmizol úsmev a akýsi tieň preletel jej hladkým, ako srieň bielym čelom.

Černošínsky, muž taktu a diplomat, ani slovkom nezmienil sa o scéne, ktorá mala na neho taký účinok, ako keby niekto krhlu studenej vody bol vylial na jeho neveľkú ešte plešinku navrch hlavy. Obed bol priamo príjemný. Mária málo jedla, no milo ponúkala muža. Po obede, nedočkajúc dessertu a čiernej kávy, odišla.

Černošínsky sám srkal svoju mokku, kúril tlstú havannu a premýšľal. »Domov, domov!« volala. Čo chce s tým »domov«? Akýže má dom? Sirota nevoľná, ale sebevoľná... Čo chce s čudnou túžbou po biednom, najatom domku v D.? A to na šiesty deň po svadbe!

Cítil sa byť jej velikým dobrodincom, čo mu uznávala celá spoločnosť, celé mesto, celý svet, ba ho až ľutovali, že vybral si dobročinnosť s takými osobnými žertvami a ťažkosťami. Svet mienil, že Černošínsky prihlboko nadol siahol a temer urazil kruhy, ktorých bol vareným-pečeným členom a zákonodarcom.

Dobrodenie a nevďak sú súsedi, to je stará

pravda, ale taký nevďak, aký zrkadlí sa v scénach, vyvolaných sirotou nevoľnou, hraničí už na hriech.

Keď pozrel z jedálne na dlhý rad izieb, ktorých dvere boly pootvárané, na blýskavé náradie, anglické fotele, do ktorých sa celý človek zaboril, ako do teplej vane, na zrkadlá od blýskavých parketov až po plafon, obrazy, mramory a bronze po stoloch, čin jeho veľkodušnosti rástol pred ním do obrovských rozmerov a nevďak chudobnej dievčice s menom nie celkom bezúhonným černel, černel až do žúžoľa... Na sebe nijakej viny nenašiel. Veď si nebral ženu len na okrasu svojich izieb a salónov! Čože si myslia biedne ženské? I mať robila celé flauzy pri lúčení. Ach, aké poklady! Černošínsky temer hnevom vzkypel pri spomienke na čudné momenty svojho mladého, šesťdňového manželstva.

No práve, to je preto, že je mladá. Pravda, k tomu, že je mladá, ledva prestúpila šestnásty rok, príde jej malá rozvitosť a priamo jarná útlosť. Všetko milučké biedy, ktorým čas pomôže. I do neobyčajných pomerov prišla, ju všetko rozčuľuje, a keď navykne, bude tichá.

A skutočne, dni išly pokojne. Mária bola síce tichá a chladná, často ju našiel s vyplakanými očami, ale to už nebúrilo jeho cirkule. Vtrhne ju do spoločenského ruchu, a prinedotknuteľný pel odpadne sám.

Voviedol ju do spoločnosti, porobil stá vizít, voziac v elegantnej ekvipáži svoju ženu od domu do domu; potom i sami prijímali revizity. Chodili do zábav, spoločností, na domáce bály, i sami prijímali hostí. Mária pri spoločenských povinnostiach neukázala veľkej zručnosti, mlčala, ufahovala sa, tratila sa v spoločenskom huriavku, ako fialka v ružovej hriadke. Ani jej krásy nepozorovali valne. »Krásavica«, bolo počuť, »ale chladná, ako socha.« »Driečna, ale bez života«, hovorili druhí. »Ako sa oblieka! Taká boháčka! Tri razy bola v opere v jednej robbe!«

Černošínsky vycítil kritiku, a chlad objal jeho srdce. »Čože vláčim túto ženskú po svete?« pomyslel si v nedobrej minúte, keď Mária urobila u ministra akýsi malý poklesok proti šiku a on zazrel ľutujúce úsmevy ľvov a ľvíc.

»Mňa ľutujú! Mne nezávidia!« On z duše chcel, aby mu závideli. A mýlil sa: mnohý mu závidel krásnu ženu, ale mu toho nedal znať. Ešte viac ženských závidelo jej, chúďatku. Ako rady boly by obetovaly svoju mladosť elegantovi, bohatému, vysokému, ktorého naiste čaká ministerské kreslo.

Razom Mária osvedčila mužovi, že viac do spoločnosti nepôjde.

Dosiaľ sa premáhala a chodila s ním do salónov, na zábavy, do opery preto, že chcela ukázať dobrú vôľu a vydobyť si jeho spokojnosť. Ale už ďalej nemôže. Prosí ho pre všetko mi-

losrdenstvo, aby ju nenútil do vozduchu, ktorý ju dusí. Ona i doma má dosť múk...

»Pekný medový mesiac si mi nachystala, moja milá«, riekol tichým tónom Černošínsky; slovám »moja milá« dal falošno-nežný prízvuk, až tak prehradilo Máriu. »Pekne plníš svoje povinnosti! Zabúdaš, že si pani Černošínska, moja milá, a nie viac decko, nie dedinská húska. Vôbec ihračka na akési äterické decko, na fantastického anjela ti nepristane. Vydala si sa. Tys' povinná mať ohľad i na moje vysoké postavenie vo svete, pomáhať mi v mojej karriére, nie ma zadŕžať, kompromittovať. Čo povie svet? Ničoho horšieho sa mi stať nemôže, ako hrať smiešnu figúru! Zajtra máme ísť k präzidentovi. Azda nepôjdeš? Oznámil som ťa. Bude tam celá smotánka hlavného mesta.«

»Ja prosím, neprotivím sa násilne. Vliecť ma môžeš kamkoľvek, som tvoja žena, tys' mojím pánom. Ale prosiť môže ešte i nevoľnica, nielen pani. A tak teda prosím, uspor mi muky, choď, choď sám, vyhovor ma chorobou. A veď som i chorá, keď zazrem blesk cudzích teremov a nával blýskavej spoločnosti. Dýchať mi nedá, hlava sa mi krúti; raz ti spadnem a urobím nemilé pohoršenie... Ó, prosím ťa, smiluj sa!«

Černošínsky šiel sám k präzidentovi. Tam každý pýtal sa po jeho žene, vyzvedal sa na jej zdravie, chválil jej krásu a sviežosť. Pýtali

sa so záujmom po osobe, ktorú tak málo pozorovali, keď bola prítomná. Černošínsky najprv ju vyhováral, potom neodpovedal na otázky a ztratil sa zo spoločnosti bez odobierky. A bol tam prítomný i minister, od ktorého záviselo povýšenie Černošínskeho. Hľa, ako ďaleko siaha vliv ženského vrtochu, ako počína mútiť jeho čistú vodu!

Máriu našiel ešte hore nad modlitebnou knižkou. Vidno bolo, že plakala. Jeho trhlo.

»Čo zase máš?« riekol nevrlo. »Aké plače, čo je to za večný dážď? Mne sa zdá, slzy sú ti veľmi ľahké a — lacné. Čo sa len toľko modlíš, ako sviečková baba! Čo chceš ešte? Prosila si, nechal som ťa doma, nie bez naštrbenia mojej spoločenskej reputácie. A ty trávíš podaromne noc a smoklíš sa. Čo to má znamenať?«

Mária sa sobrala duševne, vstala a usmiala sa. No bol to akýsi vynútený úsmev pod temným bleskom vyplakaných očú. Muž spozoroval neúprimnosť úsmevu a rozjaril sa ešte väčšmi.

»Rozumiem citu, bôľu i slzám, keď je príčina. Ale, odpusť, smokliť sa bez najmenšej príčiny, ukazovať doma i pred svetom mučenícku tvár, keď človek oplýva všetkým a je pod vernou opekou milujúceho srdca — to je prinajmenej nechutné. Povedz, udaj príčinu, abych rozumel, abych sa nerozčuľoval márne.«

Mária klesla na stolec, úsmev zmizol a na čelo sadla jej chmára.

»Si mnoho sama, keď ma volá povinnosť. Chceš, abych ti zaopatril kompaňonku? Chceš mať matku? Privediem ti ju. Nehľadím na seba.«

Mária hľadela prosto pred seba, do vzduchu. Na jej očiach bolo badať, že hľadí, ale ničoho nevidí.

»Matku?« razom riekla povýšeným tónom a celá sa striasla. »Matku«, doložila tupým hlasom, »matku som ztratila. Nie som jej hodna! Hľa, aký oblak letí nad mestečkom... nie, nie oblak — šarkan letí... Ako mácha krýdlami, ako otvára zubatú tlamu... Aké divné potvory ženú sa za ním... a za potvorami noc, temná, hlboká noc...«

Mária hľadela vo vytržení na povalu. Černošínskemu bolo ľúto ženy. Priblížil sa k nej. Veľká lampa na vysokom stojane, pokrytá belasou pokrývkou s gréckymi ornamenty, slabo osvetľovala jej tvár, jej veľké, akoby strachom vypúlené oči. A keď muž sklonil sa k nej a ramenom objal jej úzky driek, odsotila ho oboma rukama.

»Preč, hrúza ma trasie! Čo som urobila? Povedz, čo som ti urobila, že si ma tak nemilosrdne zhubil? Preč, uteč! Šarkan! Ja som hnusný tvor, ja nezaslúžim žiť na svete! Tak sa zachovávajú Božie prikázania? Pred súd so mnou, pred súd, na pranier; ó, Bože, pred tvoj prísny súd!« Mária bila rukou po ramene. »Všetko na mne je odporné, odporné! Aké je slizké toto

rameno, ako koža salamandra! Ako len vyliezť z tohoto hadieho tela? Veď je nečisté... daj vody, umy, umy!«

Černošínskeho bodlo priamo do srdca odstrčenie ženino, na prsiach pocítil temer fyzický bôľ. Nedôvera v ňom rástla každým momentom. A práve teraz ženina krása ho rozčulila akýmsi dravým, požadujúcim rozčulením. Sú prírody, ktoré pri cudzom bôli pocítia nevoľnú, senzitívnu rozkoš. V jeho duši lomcovala smyselná túžba s hnevom a urazenou dôstojnosťou.

»Mária! Prvý raz odhadzujem slabosť a dobrotu, nemiestnu, ba hriešnu shovievavosť. Prvý raz hovorím ti slovo seriózne.« Hlas jeho bol rovný, prísny, tvrdý, ako oceľová dýka. »Mám toho dosť. Struna je prepiata — ešte málo, a ona praskne. Čo to všetko má znamenať? Keď si chcela hrať Ofeliu, mala si ísť k divadlu, ale nie ko mne, do tejto nádhernej spalne. Spamätaj sa, uváž, že predo mnou trasú sa ľudia mocní. So mnou sa nik neopováži žartovať. Mám toho dosť.«

»Ty si žartoval?« radostne vykríkla Mária. »A to všetko bol len žart, to bol iba hrozný sen? Toho nebolo?« A už vstala, vystrúc obe ramená oproti mužovi.

Razom ramená klesly, ona sa obrátila a kľakla k ohromnej posteli.

»Ó, nie, nie, to nebol sen! Oj, keby to bolo

všetko len špatný, ťažký sen, len mura v temnej noci! Aké by to bolo blahoslavenstvo! Ja bych bola čistá, jasná, ako lúč zornice! Ale tomu nie je tak!« doložila šeptavým tónom. »Cítim pravdu a skutočnosť na prsiach, na mojich biednych lícach. Veď si tu! Tu stojíš... Áno, vidím, cítim. To je strašná skutočnosť! Bože, som prekliata, zatratená!«

S Černošínskeho soskočila túžba i ľutovanie ženy. Iného necítil, ako ztratu svojho mieru, svojej sladkej rovnováhy. Na búrne slasti hodil rukou a prvý raz zkrsla v ňom myšlienka sprostiť sa toho, čo mu ruší jeho životný pokoj.

»Dobrú noc!« riekol prísne. »Idem nocovať do svojej chyže, Mária. Vyspi sa pokojne, a vedz, že očakávam, že prikazujem, aby sa takáto scéna viac neopätovala!«

Zazvonil na chyžnú a vyšiel, silne zachlopnúc dvere na spalni. Uzavrel, že bude prísny. Blúznenie Márie pochádza z toho, že ju priveľmi maznal. Maznaniu je už koniec. Nevďačnica!

VI.

Gazella.

Mária zatíchla v nádhernej spalni, ako myšička, keď spozoruje v blízkosti pažravého kocúra. Premáhala návaly bôľa a nespokojnosti, ale čím viac utlumovala v sebe horkosť a odháňala čudnú fantáziu, stávala sa tichšou, mlčanlivejšou a smutnou.

A to ešte väčšmi rozjarilo muža. Má to byť vzdorovanie, či výsmech? Ona mlčí pri raňajšej káve, mlčí pri obede, mlčí pri večeri. Na jeho otázky odpovedá slovom, dvoma, a to akosi nechutne, z prinútenia. Na jeho nežnosť odvetí chladom, a keď stane sa prísnym, nemo trpí jeho nežnosti, ako baránok pod obetným nožom. Potom striasa sa zimnične, utiahne sa do seba a trpí nemo ako laskanie, tak i búrky hnevu, výčitky a obvinenia, bez odvety, bez obrany.

Nežnosti ubývalo, búrky sa množily. Konečne i búrky prestaly a počala sa podivná borba medzi manželmi. Môže byť niečo intímnejšieho, ako je sväzok manželský? Nemôže, na celom svete, medzi všetkými ľuďmi bližšieho byť nemôže. A tu razom nepriateľstvo, akého niet ani medzi indiánskymi kmeny, bojujúcimi o škalpy. Žena stane sa nepriateľkou, muž nepriateľom; vojna panuje. Vojnu pretŕhajú krátke prímeria, ku ktorým núti príroda, zvyk, až konečne i vojna prestáva a ľahostajnosť pripraví mier. Ale v najhlbšom srdci ľahostajných sokov drieme iskra rozdoru, nemajúceho nijakého smyslu.

Černošínsky nevzdal sa nádeje, a sladkej nádeje, prervať navždy hlúpu vojnu, nemajúcu nijakého smyslu. Počal ženu »kurovať«, pravda, svojím spôsobom. Počal ju kurovať narážkami, ktoré viacej rania, než otvorené výčitky; najprv robil zlostné narážky, len keď boli sami. S úsme-

vom na perách, pri každej nepatrnej veci, vedel dať slovám svojim trpkosti. Neľútostne dotýkal sa jej chatrného pôvodu, ba i otcovho previnenia. Pochvastal sa svojou veľkodušnosťou, ktorá natkýňa sa na čierny nevďak. Mária vždy obrátila naňho prosebný pohľad, položila obe ruky na prse a slzy zjavily sa v jej veľkých čiernych očiach. V ňom takáto pokorná »sentimentálnosť« vzbudila iba hnev. »Bezcitná« je pri svojej mľandravej sentimentálnosti, lebo múti jeho život, jeho pôžitok, jeho karriéru.

Keď nepomohlo surové urážanie, počal jej nevideť, nepozorovať. Obedúval mimo domu, po večeri ztratil sa do klubu, prichádzal nad ránom. Mária počula jeho kroky schodmi, počula, ako zachlopoval dvere na svojom kabinete. Deň prešiel, zase noc. Zase nad ránom kroky na schodišti, zachlopnutie dvier...

Neskôr robil narážky i pred inými, nepamätajúc, že robiť o rodine a žene narážky pred svetom poukazuje na nízke smýšľanie, na vlastnú slabosť, že škodí nielen žene, ale i sebe. Šľachetný človek, keď sa už musí vyžalovať, robí to priamo. Narážka raní, ale nehojí, je to zbraň chabcov, nehonetná a vždy jedom napustená. Z narážok si každý vyberie najhoršie.

Černošínsky stál čistý a nevinný sám pred sebou a nešípil, ako mnoho pretrpelo útle stvorenie, ktoré vyrval z nízkeho stavu, z chudobnej záhradky a »presadil do svojho pyšného skle-

níka«. Mária mala nielen oči, ale i prírodu gazelly; bola plachá, čistá, útla. Sú i nepresaditeľné rastliny, ktoré hynú, čo by sme ich ako dobre opatrovali. Keď po dlhom vnútornom boji privolila stať sa ženou Černošínskeho, nevedela, že preceňuje sily svoje. Fanatickou láskou vzplanula k matke, lebo iného predmetu pre jej bohaté srdce nebolo. Ona už nekonala ničoho pre seba, konala všetko pre mať, v jej smysle. Preto i priviazala sa s takým ohňom k skromnej rechtorke, a i rechtorka v svojej milej, ale krátkozrakej prostote jej len prichvaľovala matkino rozhodnutie.

Ale už na druhý deň v hlavnom meste hlboko pocítila celú faloš svojho položenia. Ako studená pivnica prichodily jej nádherné izby a teremy bohatého výskočku. Ohromná spalňa s nízkymi, širokými posteľami pod ťažkým baldachýnom upomínala ju na momenty priamo dušu ubíjajúce. Akýsi temný cit uníženia odstrkoval ju od muža. Nezdravá túžba za domovom, nostralgia, vyvýšená na stupeň duševnej choroby, lomcovala celou jej bytnosťou, schytila jej malé, bohaté srdce, ako do kliešti; trepala sa, akoby v kŕčoch. Všetko jej bolo odporné: jedlo na miešanskom porcelláne, víno v brúsených pokáloch, mlsy, cukroviny, ovocie na podstavcoch z hôrneho krystalu. A najviac bála sa nežností Černošínskeho, jeho silných, trasľavých objemov, jeho mydlového zápachu, keď

priľnul blízko k jej tvári a mihal krátkozrakými očami na jej bledú, ustrašenú tvár. A predsa jej ho bolo i ľúto; veď ho vlastne ona oklamala pred oltárom. Až keď bol nahnevaný, keď sa v ňom búrila zlosť, cítila smutné poľahčenie, sladkosť pokuty, ktorá ako-tak tíši svedomie. Keď narážal na jej biednu minulosť, keď ju upodozrieval, že musela nejaké vrelé city doma zabudnúť, keď ich do jeho domu nepriniesla, keď žiarlil na prešlosť, jej sa zdalo, že má k tomu úplné právo. Ale potecha krátko trvala.

»Tu ma bolí«, riekla chyžnej, ukážuc na sluch, »tu klope čosi; ale nie je to horúčosť, to je mráz, tuhý mráz...«

Znamenití doktori, ktorých posielal k nej muž, nenašli nijakej zvláštnej choroby, radili kúpele, premenu vzduchu, zábavy, prechádzky, telesný pohyb. Nakoniec prišlo sanatorium. Muž ju zaviezol do drahého ústavu, a v ňom zkrsla myšlienka, či by nebolo najlepšie tak vec ustrojiť, aby ostala čím dlhšie, ba navždy v tomto luxurióznom väzení. I porobil aké-také kroky. Veď bol veľkomožný nielen titulom, ale i vlivom a mocou.

Jaseň bola krásna, z tých, ktoré nám málokedy dožičí drahé nebo.

»S Bohom, duša!« riekol nežne, keď sa lúčil so ženou, okolo ktorej stály dve opatrovnice a chladno hľadely na lúčiacich sa manželov.

Mária bola tichá, poslušná, oddala sa ústavu, ako by sama verila na pomoc. Len keď už Černošínsky sadol do voza pred ohromnou bránou, Mária otvorila oblok a zavolala prenikavým hlasom:

»Chceš ma pochovať? Nie, ja som ešte živá!«

Sestry ľúbezným násilím odtiahly Máriu od obloka. A ona sa utíšila. Všetko, čo jej kázali, plnila do slova, bola krotká, jemná, rozumná, láskavá a skromná. Mladý lekár, ktorému odovzdali klientku, krútil hlavou nad svojou pacientkou. Na piaty deň bol si už istý. Osvobodil ju od všetkých mier, ktoré by ju boly nemierne hatily v svobode. Mária svobody nezneužívala. Sestry i ostatný personál ústavu prestaly nad ňou bdieť, ako bolo prikázané fermanom, ktorý zaopatril Černošínsky.

Už prišla zima... Černošínsky sa vrátil z klubu. Šiel hore schodmi rozladený: mal veľkú priehru, ktorá sa dotkla nemilo i jeho hlbokého vrecka.

»Pán veľkomožný!« zašeptala chyžná, ktorá, sediac vo foteli v prednej izbe, očakávala jeho príchod.

Černošínsky pozrel surovo na rozospatú chyžnú.

»Pani veľkomožná sa vrátili«, riekla chyžná a otvárala dvojité dvere spalne.

Černošínsky sa zarazil. Z hlavy vyletel mu

chmeľ po šampaňskom, ktorého neobyčajne mnoho užil pri rozčuľujúcom bakarate.

»Vrátili? Nemožno!«

»Sami sa vrátili, v bundičke, s malou kapsičkou. Všetko tam nechali.«

Černošínsky váhal, no nešiel do spalne.

»Nech sa vyspia«, riekol chyžnej a šiel do kabinetu.

Bol rozčulený hrou i vínom, spať nijako nešlo. Nad ránom nevydržal. V chaláte a papučiach, v ruke strieborný svietnik, bez šumu otvoril dvere na spalni. Za portièrou baldachýna zašuchotal hodvábny paplon. Keď odhrnul portièru, ruka sa mu triasla. Nepokojné svetlo sviečky padalo na tvár i prse Márie. Spala ticho a, ako sa zdalo, veľmi hlboko. Nikdy mu Mária neprichodila taká krásna. Tiene dlhých, hodvábnych mihalníc ostro padaly na bledú tvár, rozpletené vrkoče ležaly na pleciach a ramenách. Čez vlasy predieral sa úbel jej mladého tela. Černošínsky spustil portièru, zadusil sviečku a potme bez šumu vyšiel zo spalne.

»Krásna je, ani grécka socha«, pomyslel si. »Dobre, že prišla; možno, všetko sa urovná.«

VII.

Pustý dom.

Ale neurovnalo sa. Za čas panovalo prímerie, hoci v Márii zkrsla až chorobná nedô-

vera k mužovi. Nešla už ani na krok s ním, bála sa nejakého prekvapenia. Prišla zima, dom pustnul. Prestali chodiť hostia, lebo ani on nechodil, a keď niekam vyšiel, to sám.

Mária sedávala v malom salónku u kamína za španielskou stenou z hodvábu, vyšitou polovypuklo zlatom. Stienka bola posledným darom mužovým. Boli na nej fantastickí vtáci s hlavami nepomerne veľkými a s dlhými, krivými zobákmi. Okolo krajov bežal mäander v orientálnom vkuse.

Černošínsky raz akosi strmo vstúpil do salónka. Mária sa striasla, ale nepohla sa s miesta. Hľadela do obloka, tuho omrznutého. Ľadové kvety a listy na oblokoch maly podobu s mäandrom na španielskej stienke.

»Moja milá«, počal známym, jej takým odporným tónom falošnej zdvorilosti, »mohla si sa presvedčiť, ako bezzištne starám sa o teba a tvoje dobro. A propos! Ešte sme ani nehovorili o tom, čo ťa pohlo prekrižovať moje plány... Z inštitútu mi písali, žes' bez dovolenia vyšla, sama sadla do vlaku. Nuž dobre. Ale keď ti je môj dom takým väzením, prečo si rovno doňho nazad vletela, ty svobodné vtáčatko? Prečo si nevolila biednu chatrč matkinu? Prečo si nebežala k svojej rechtorke, alebo niekam do kláštora, ty svrchovanosť pobožnosti? Ja sa musím ospravedlniť pred svetom. O mňa sa otierajú zlé jazyky. Hovor! Čo tu hľadáš, keď som ti taký

protivný? Ja už ďalej nehodlám znášať neisté položenie!«

Za stienkou bolo ticho. Černošínsky sa rozhneval jedom velikým. Jeho tvár blčala, ako oheň, tesné inokedy oči sa roztvorily. Na malom stolku stála drahá váza z malachitu. Schvátil ju pravou rukou a udrel o zem. Pribehla chyžná, pribehla kompaňonka. Odložily stienku. V nízkom koženom kresle našli Máriu v hlbokej mdlobe.

»Nevďačnica!« zúril Černošínsky, zabudnúc cele na svoju dôstojnosť; no skoro sa utíšil a sám pomáhal kriesiť omdletú.

Od tohto momenta Mária prestala čo i len formálne predstavovať domácu paniu. Černošínsky ju považoval za chorú, neplnoletú, a vieme, ako čujno vycíti služobníctvo zlý pomer medzi manželmi. Hneď zbadalo, že ich veliteľka ztratila právnu moc domácej panej, a Mária pocítila veľkú premenu: málo si jej všímali, ich výslužnosť obmedzovala sa len na vyplnenie priameho rozkazu alebo želania. To, čo robí výsluhu naozaj príjemnou, ochota, istá radostná hotovosť, vycítenie, uhádnutie želania — to sa ztratilo.

Formy Černošínsky neurážal, zovnúterne tiekol život starým ruslom, ale to už nebol zdravý tok. »Babie leto«, ktoré veľkomožný tak dychtive očakával, ho sklamalo; všetky jeho nádeje, všetek tichý pôžitok, ktorý odkladal k vôli

karriére až na posledný, zrelý vek, sa nesplnily. I formality, ktorými ešte uznával Máriu za svoju manželku, boly mu obťažné. Mária ho v ničom netiesnila, ale predsa cítil sa sputnaným na rukách i nohách bez äkvivalentu rodinného šťastia. Na potomstvo už ani neopovážil sa myslieť.

Neraz, keď videl jej krásnu, útlu postavu, jej mladé, bezúhonne sformované ramená, ničím, leda občasne jemu odpornou slzou, neskalené, veľké, temné oči, ešte veril, že sa všetko napraví. No keď počal sa k nej blížiť, keď v slabej hodinke, ako sám potom tvrdil, prehovoril k nej v smysle svojho očakávaného leta, razom zavial od nej chlad, tupý, hrozný chlad, ktorý zmrazil jeho city.

»Ja nechcem žertvy«, pomyslel si, a sluchy mu bily, »ja očakávam, keď nie lásky, aspoň oddanosť, priateľstvo, dôveru, vďačnosť...«

V tom bola veľká mýlka v jeho kalkule. Keď nepožadoval, ani nedával lásky, ostatné bolo nemožné. Len pretvárkou bola by oddanosť, pretvárkou priateľstvo, pretvárkou dôvera bez lásky. Len láska premáha i to, čo je na manželskom spolužití čisto materiellné a smyselné.

U Márie nebolo schopnosti pretvárať sa. Jej chybela sila, zručnosť, faloš, ktorá je potrebná k pretvárke. Úbohá, nevedela, že veliká väčšina ľudí žije pretvárkou, ako nevyhnutnou potrebou, ako nevyhnutným surrogátom pravdy a úprim-

nosti. Hovoria, že v symfonickej hudbe je prepotrebný kus falošného tónu. Faktum je, pri gréckych stavbách pozorovať istú nesymmetriu, ba i malú krivku línií pri architrave. Hovoria, že pri opravdu krásnej tvári oči nestoja symmetricky, ani ovál je nie pravidelný.

Mária vyrástla až do panenského veku prosto, bez všetkých duševných zkúseností. Nábožná mať vštepila jej vysoké pochopy o kresťanskej duchovnej čistote, o tom, že i telo naše je Božím chrámom, v ktorom On sám prebýva. Bohaté jej srdce prijalo naučenie nie na žart, ale s ohňom a k živému, blúznivému rojčeniu náklonnou dušou. Rechtorka jej všetko potvrdila, a hoci umom málo rozvitá, vedela vlívať na jej srdce prostotou, hlbokým cítením a priateľskou oddanosťou.

Mária mala o rodine také pochopy, aké majú dievčence o svojich bábikách, keď im kážu ihrať sa na dom, na rodinu, na vizity, hostinky, krsty. A veď Černošínsky ju prosto z bábikinej chyžky vytrhol pred oltár. Od bábik a od kolesa z ohýbaného dreva.

Premena, ktorá sa s ňou stala, bola prisrázna, priveľká. Ona bola pravým opakom decka vycibreného a, možno, až príliš ponechaného v neuvedomení a nesamostatnosti. Jedináčik, vždy pod dohľadom až prepiatym, nechodiac do verejnej školy, ani len detských rujností neprežila. V nesvobode izbovej nepoznala ani oblo-

kom, čo je svet, čo je surový, skutočný život. Nevedela, že v bábikinej izbe všetko to chybí, čo požaduje prísny, divný, veľmi spletený život. Útla telom, ostala i dušou pridlho deckom. Arci, rozvila sa po šestnástom roku až prirýchlo. Bol to kvet, akoby razom, čez noc rozvitý. Rozvitý v plnej kráse a vôni jarnej. Ale na kvet, rozvitý, razom prišiel najhorší mráz, mráz jarný. K istému, čo i chúlostivému ospravedlneniu bonvivána a diplomata slúži, že o tom všetkom nevedel, nešípil, ani v svojom sucho-brutálnom a materialistickom smýšľaní vedieť a šípiť nemohol. Žil rozumom a, dľa jeho mienky, cnostne a poriadne. Až v zrelosti, po veľkej práci, po nekonečných trampotách, úklonkoch, nebezpečných špekuláciach, tuhých borbách chcel pocítiť sladkosť ženskej nehy, ktorú jeho druhovia brali v mladom veku plnými rukami. Bol zachovaný, bol príkladom muža čistého.

V horkostiach, pri ruine domáceho šťastia, razom do žitia jeho kvapla hodná kvapka medu. Vyplnila sa jeho dávna túžba: bol povýšený až ta, kde počínajú sa najvyššie dôstojnosti a miesta svetskej slávy a sily, a pritom bol mu udelený vysoký rád. Na jeho prsiach zaskvela sa briliantová hviezda prvej veľkosti.

Zabudol na vyrátanú metodu nevideť ženy, »kurovať« ju narážkami a obídením; prišiel do spalne s tvárou veselou, svieťacou pýchou, radosťou, zadosťučinením.

»Pozri, duša! Nové prekvapenie! Povýšili ma! Som tajným radcom! Odmenili moju prácu. Hľa, aký rád som dostal! Pozri!«

Mária polosedela, pololežala na ohromnom koženom diváne, oprela hlávku na ruku a hľadela zádumčivo na muža, čudujúc sa jeho láskavému tónu. Videla jeho rozjarenú tvár, videla na čiernom fraku velikú hviezdu, ktorej brillianty svietily v intímnych lúčoch plynového lustra. I rozjarila sa na moment.

»Ach, ako sa to blýska! Je to krása...« a vystrela ruku, ako by chcela hviezdu omakať.

On ju nežne pritúlil k sebe.

»Mária«, riekol záduševne a po dlhom čase mäkko, »prestaňme sa už raz pravotiť touto hroznou, schválnou, bezpríčinnou pravotou. Už sme oba dosť trpeli. Čo žiadaš, všetko urobím! Podelím sa s tebou so všetkým!«

Na Máriino čielko sadol zlovestný mráčik. Jej jasné, pri pohľade na rád ešte mlunno iskriace sa oči zatiahly sa tenunkou hmlou. To bola rodiaca sa slza.

»Čo chceš?« temer so strachom zvolala. »Rozkáž, tu som; rob so mnou, čo sa ti ľúbi! Či sa ti protivím slovom alebo skutkom? Neoddala som ti všetko, i dušu, i dušu? Och, Bože môj veliký! Povedz, čím som sa previnila?«

»Ničím, ničím«, skorohovorkou povedal Černošínsky, už trochu pomýlený. »Ale či nemám právnych i morálnych, spravedlivých nárokov,

aby si žila so mnou jedným žitím, aby si nezatemňovala môj i svoj život vrtochmi, chladom, fantáziou a prepínaním? Otvor predo mnou dušu, dieťa! Viem, že je medzi nami veľký rozdiel vo veku. Ale sama povedz, či neusilujem sa túto, odo mňa nezávisiacu okolnosť temperovať svojou dobrotou, ústupčivosťou?«

Černošínsky siahol do bočného vrecka a vytiahol remenné etui, otvoril ho a v jeho rukách blysla sa dlhá šnúra veľkých periel.

»Hľa, aby som len sám nebol dekorovaný skvostom, prinášam ti okrasu na tvoje útle hrdielce...«

Priblížil perly až k samému nosu, kukal na ne, žmurkajúc svojimi krátkozrakými očami. Perly kĺzaly sa medzi jeho suchými prstami od najmenšej až po veľké na prostriedku kollié. Perly svietily matovou, hlbokou belosťou. Šnúru rozvinul, nahol sa nad Máriou a chcel ju ovinúť okolo hrdla manželky.

Mária nehľadela na perly, ale na rozčulenú tvár jeho, na trasúcu sa spodnú čeľusť. Akási hrozná sila nútila ju: musela, musela ramenom odtisnúť Černošínskeho. Perly padly do jej lona.

»Nerozumiem, ničomu nerozumiem! Ó, moja biedna hlava! Čo chceš ešte? Ako sa môžem usmievať, keď ma obkľučujú samé smutné obrazy?«

V tom jej tvár obledla, oči sa zväčšily a dostaly matový lesk, ako mužom prinesené perly.

»Smutné, hrozné obrazy, a ja sa ich bojím. Nie, neodstrkujem ťa, ako si myslíš; ja odstrkujem samú seba, ja bych chcela odhodiť od seba tu tieto ramená, ktoré tak silno, protivne silno celuješ, keď si dobrý. A veď si dobrý, perly si mi doniesol...« Vzala šnúru periel z lona a pritisla na ne pery. »Milé sú i chladné, ako mŕtva ruka! Chladné, ako smrť!«

Položila ich na stôl.

»Najradšej bych odhodiť od seba srdce... Vytrhnúť ho, ako boľavý zub — veď i ono bolí, bolí... A nie je zlé... Veď som mohla zo sanatoria preč, preč, k matke, alebo do sveta, alebo — pod rušeň... Tak sipel, šepkal, vravel, volal! Ale ja som letela rovno k tebe... Ach, aká som biedna, slabá, úbohá! Poľutuj, poľutuj!«

Razom vyhŕkly hojné slzy z jej veľkých, čiernych očú, ako by boly už dávno prichystané, nastiekané a len teraz prelomily sa na vonok. Slzy tiekly jej cícerkom po tvári, ale tvár ostávala nepohnutá, netknutá grimassou plačlivou.

Černošínsky sa celý striasol a odstúpil od ženy. Starý vzdor, hnev, cit urazeného egoizmu vzbudil sa v ňom silou nevídanou. Jeho prse sa dmuly, neisté, behajúce sem i tam očká sa ziskrily, ako u nočného dravca.

»Chcel som ti urobiť radosť, akú nemôžu urobiť tisíci manželia, čo by boli mladí ako Narciss a krásni ako Apollo, a ty, moja milá, zase len hudieš starú nótu! Chcel som ťa liečiť,

ak si skutočne chorá — tys' ušla! Vzal som ťa pod prísnosť — onemela si, ako peň! Veď je to peklo! A tys' jeho dämon!«

Odišiel, ľahol si v kabinete na diván a prehadzoval sa na ňom, ako v kŕčoch.

Ale život ide ďalej, bez zastávky. Mária stala sa v dome nepotrebným, zavadzajúcim predmetom. Pustý bol dom bohatého egoistu. Černošínskemu samému zdalo sa, že i on sa obracia na predmet nikomu nepotrebný. Povýšenie a vysoký rád ako nemohly ženu vzkriesiť k životu, tak mu ani vo svete nepriniesly pravej radosti. Mnohým jeho »priateľom« išly oči vypadnúť od závisti, iní sa potešovali jeho rodinným nešťastím; iní zase, a to boli najlepší srdcom, boli duševne radi, že už vyššie nepolezie po hodnostnom rebríku, lebo je už na ostatnom sprušli, a teraz už skoro príde — penzia. Tiež potecha. Černošínsky utiahol sa zo spoločnosti a žil len kancellárii a klubu, kde hral šach s večne mlčiacim penzionistom. Pekne »babie leto«! No, veď bola zima. Minula sa a prišla mladá vesna. Ale len do prírody.

VIII.

Premena povetria.

Černošínsky konečne uzavrel vzmužiť sa k nejakému činu.

Mária sedela za španielskou stienkou, bledá, hodne schudnutá, no vždy ešte krásna. Schud-

nutím tvár jej zduchovnela, oči zjasnely ešte väčšmi, ešte väčšmi sa zväčšily a dostaly výraz tichej, krotkej melancholie.

Černošínsky už dávno nebol u nej v salónku, preto, keď vstúpil, Mária sa zľakla, bojac sa scény.

»Moja milá«, riekol, sadnúc si na malý diván pod veľkolepými hodinami, ktoré sa iba za rok raz naťahovaly, »počuj, čo som uzavrel.«

Mária so strachom pozrela na muža; jej prišlo na um sanatorium, večné zakľúčenie do väzenia, do klietky, hoci i zlatej, ale predsa klietky.

»Neľakaj sa! Idem ti urobiť po vôli Jaro sa blíži, v meste bude čo chvíľa dusno. Zaveziem ťa do D. k matke. Rozveselíš sa. Bojím sa, že v takomto ovzduší prijdeš o rozum i zdravie. Postarám sa, aby vám nič nechybelo. Neskôr sám prídem letovať za tebou. Si spokojná?«

Na tvári Márie nebolo iného badať, len strach, nedôveru a ľahké, slabé vzdorovanie.

»Chceš ma zase odohnať«, riekla tupým tónom. »Čoho som sa dopustila? Sanatorium? Nie, ja nie som duševne chorá, môj um je v poriadku.«

»Nie sanatorium! K matke pôjdeš. Veď po nej túžievaš. A už som písal. Najmem vám druhý byt.«

»Pre Boha, neodháňaj ma!« razom zavolala

Mária a spustila sa na kolená. »Čo som ti urobila? Pokojná som, ako zajaček v kríčku. Odháňaš ma, odhadzuješ!«

Počala nervózne, kŕčovite plakať.

»Zas tá stará melodia! Tvoje slzy sú naozaj lacné! Čo bych ťa odháňal, čo bych ťa odhadzoval? Vidíš, že sa starám, hľadám cestu z tohoto pekla! Iný by rozmýšľal o rozsobáši, moja milá, o rozsobáši, moja milá. No ja idem na próbu, na ostatnú próbu. Chystaj sa! To je moja železná vôľa.«

Posledné slová povedal studeno, určite a vyšiel zo salónka na palcoch, ako vychádzame z izby ťažko chorého človeka.

Slovo »rozsobáš« priamo ohromilo nežnú, bôľnu dušu Márie. Už sa v ničom nepriečila. S chyžnou, ktorá, vidiac, že pán zase stará sa o ženu, stala sa úslužnou, milou, ukladala Mária svoje veci do ohromného koša cestovného, ale nie tak nechutne a neriadne, ako na cestu do inštitútu. Na stanici priľnula k mužovi, kupujúcemu karty. »Sláva tebe, Hospodine!« vzdychla, keď počula, že Černošínsky kupuje karty na malú stanicu v D. Bolo jej ľúto, zahanbila sa sama pred sebou, že ho upodozrievala v klame. Nie, on neklame. Vezie ju k matke.

Černošínsky netrpelive očakával vlak. Na rukách vyzdvihnul ženu do vozňa prvej triedy. V teplom oddelení vagóna obľahčene vydýchnul, ako by sa bol osvobodil od veľkej ťarchy. Že-

nine nohy zamotal do pléda; pýtal sa, či jej neškodí prievan, či jej je dobre sedeť, či jej nič nechybí. Ach, ako ináč konal túto cestu predtým! Aká čudná elektrina behala jeho žilami, keď pomyslel na cieľ svojej cesty, na prekrásne, útle dieťa, na rozkošný kvet, ktorý išiel presadiť do svojho hrdého skleníka. Kvet sedí teraz u jeho boku, ale skláňa čudnú hlávku na plyšové podušky vagóna.

Na stanici v D. Mária osviežela; keď sa blížili k domku Biankovičovej, soskočila s koča a bežala oproti matke, ktorá u dvier očakávala dcéru s roztvorenými ramenami. Ale divno: mať čakala u dcéry slzy radosti, výkriky, objemy a plesania — ale toho nebolo. Mária akosi zdržanlivo blížila sa k matke, objala ju nemým objatím, zavisla na jej ústach dlhým, tuhým bozkom. Mať sa osvobodila, hodila hlavu nazad a pozerala na dcéru dlhým pohľadom. Matkine oči sú bystré, hlboké, prenikavé. Videla, že jej dcéra je nešťastná. No zaprela sa a zavolala:

»Ach, aká si mi krásna! Aká veľká, vážna!«

Pani rechtorka, privolaná matkou čakať vzácnu hosťu, stála obďaleč a smiala sa celou chudorľavou tvárou smiechom radosti a uspokojenia. Ona, osoba utrápená, deťmi obsypaná, s dôchodkami opravdu rechtorskými, celou dušou želala mladej priateľke šťastia a bohatstva.

»A vás som, pán syn, sotva zbadala«, povedala zaťovi, keď sa už natešila a dosť na-

rmútila nad dcérou. »Ó, ja hlúpa stvora! Odpusťte materi! Veď som jej od sobášu nevidela — moju perlu, moju milú dcéru! Nech sa ľúbi bližšie — čo tu budeme vonku stáť, nech sa ľúbi!«

Vošli do chyže. Mať ešte raz vítala, nateraz najprv veľkomožného, potom objala dcéru a zaplakala. Mária neodvetila bozkami na bozky materi, ale keď sa obzrela po izbe, takej známej, drahej, s ktorou boly spojené rozpomienky najväčšieho ľudského šťastia, rozpomienky na útlu mladosť, sneho-bielu nevinu, a za sebou cítila veľkolepú, majestátnu figúru muža s rádom na prsiach — zafarbila sa purpurom jej tvár a potom náhle zbledla, ako bielené plátno. V očiach mala zlý, rodiacou sa slzou ľahúnko temperovaný lesk.

Pani rechtorka stála skromne v kútku a nemohla očú odtrhnúť od Márie, od jej šiat, jej ľahunkej ako páper bundičky. No Mária ihneď stala si pred ňu a chytila ju oboma rukami za vychudlú tvár.

»Ach, ako som rada, že vás vidím! Čože robia vaše deťúrence? Samko ešte vždy chce byť námorníkom a Zuzuľke ešte nenarástol predný zub?«

Černošínsky ledva poznával svoju ženu. Že mu to prvej neprišlo na um! Veď Mária zrovna ožila, osvežela; veď takého purpuru nevidel na jej lícach, ako pred chvíľkou, a i ble-

dosť, ktorá skoro zamenila rumeň, je inakšia, ako v meste; do leta tu nechá ženu.

Odobral sa do mesta hľadať byt, lebo doterajší bol pre jeho ženu úzky a temer neprístojný. Na večeru sa sľúbil.

»Ale mi takých sucharov dajte, ako vtedy«, riekol Biankovičovej, »i takého čaju. Odvtedy som takého čaju nepil.«

Mať išla hotoviť večeru. Mária utiahla sa s rechtorkou do druhej, malej a úzkej izby, ktorej polovicu zaujal Máriin veľký cestovný kôš s visiacimi zámkami. Obe sadly na kôš, objaly sa tuho, a Mária počala šeptmo hovoriť do ucha panej rechtorke. Šepot nemal koncakraja, pretŕhaly ho len slabé vzdychy rechtorkine a potom i jej slzy a objímanie mladej priateľky.

IX.

Jarný mráz.

Dlho, dlho, zádušeevne, citne hovorily medzi sebou dve priateľky, rozumiace druh druha, ako jedna ruka rozumie druhej ruke. Čo hovorily, nemohla uhádnuť ani mať, ani zaťko, ktorý, najdúc byt v starej, širokej kurii, vrátil sa na suchárе a čaj. Zbadali len toľko, že k čaju vyšla Mária tichá, sústrednená, akoby pokojná, obľahčená, rechtorka uplakaná, roztržitá, nesvoja; akási pomýlená bola, na otázky neodpovedala, ako by sa bála zotrvávať v tejto spo-

ločnosti. Na Černošínskeho hodila pohľad, preplnený úžasom, podtiahnutým zlobou. To neušlo Černošínskemu. Svojím rozvitým rozumom a prenikavosťou verne vedel, že sa Mária spovedala rechtorke. Spoveď má vlastnosť, že obľahčuje spovedajúceho sa a na dušu spovedlníka nakladá ťarchu. Je to prelievanie citov z jednej duše do druhej, a keď i nevyleje sa bôľ a úzkosť celkovite, časť jeho predsa zmizne, aspoň na istý čas. Černošínsky nenahneval sa na zlý pohľad — možno, i to prospeje Márii. A keby i nie — Černošínsky už pevne uzavrel urobiť koniec svojmu neurčitému položeniu. Bol si povedomý, že vyčerpal všetko. Že pri svojej formálnej korrektnosti, starostlivosti a štedrote neukázal teploty srdečnej, zabúdal a nemohol nezabudnúť, keď srdca — nebolo.

Po čaji Mária prosila muža i mať, aby jej dovolili odprevadiť na kus pani rechtorku.

»Pôjdeme všetci«, riekol Černošínsky. »Usedeli sme sa, dobre bude nohy roztiahnuť.«

»Ach, nie, nie«, veľmi pospešne, s prosebným akcentom v hlase odvetila Mária. »Načo vás unúvať? Veď len na chvíľku. My sa máme ešte poshovárať. Večer je taký krásny!«

Černošínsky nemal poznámky. Jemu páčila sa spoveď, lebo javno uspokojovala Máriu. Nech si potrepú. Ženské pokolenie! Ako panuje nad nami... Väčšej tyrannie niet. A ešte sa žalujú na nevoľníctvo.

A naozaj, bol večer, z krásnych, jasných jarných večerov, ktoré tak dlho sa predlžujú, ako by im bolo ľúto rozlúčiť sa s dolinou a horami. Sú jasné, ako by slnko bolo pozabúdalo časť svojich lúčov, keď sadlo za hory. V takých večeroch ukazuje vesna svoju silu, zvestuje svoj príchod v celej triumfálnej sláve. Zora obe krýdla rozprestiera od severa až k juhu, vzdorovito pozerá na západ i jeho tmy, rudne od hnevu a strachu, že konečne predsa len musí ustúpiť, no chytá sa neba kŕčovite až do konca.

Priateľky išly ruka v ruke čez mestečko, potom na poľnej ceste Mária ovila rameno svoje okolo drieku rechtorky. Plná, hrdokrásna ruža vedľa skromnej, vädnúcej ľalie — tak išly spolu, tesno jedna pri druhej, rovným krokom, jednakými vlnami chôdze. Mária skláňala hlavu k jej uchu. Všetko, čo ju tiesnilo v posledné časy, opísala jej s akuratessou, zriedkavou pri ženách, lebo ich cit je síce možno jemnejší a hlbší, ako u mužov, ale plastike a vlievaniu myšlienok a citov do foriem menej sa rozumejú. Z Márie viala pravda i vtedy, keď ju unášala fantázia. Seba nevyhovárala, nešetrila, Černošínskeho priamo neobviňovala, ba niekedy i chválila jeho mnohé námahy vyviesť ženu z čudného labyrintu, no že námahy boly márne, zväčšovalo jej neresť.

»Viete, že som vinná i pred vami, duša

moja, môj tichý, trpelivý anjel?« hovorila už hlasnejšie, keď pred nimi i za nimi bola samota, pole, ktoré tiež všetko počuje, ale nič nevyžaluje.

Pani rechtorka postála a udivená pozrela na Máriu.

»Vinná predo mnou? Nemožno. Vy ste môj nevinný holúbok, moja lastovička, ktorej jedinou vinou je, že opustila rodné hniezdočko. Ale opustiť musela...«

»Ja som nikdy, ani v najväčších úzkostiach nemyslela na vás, o vás sa nestarala, s mojou biednou dušičkou k vám sa ani v mysli neprichýlila. A veď ste mi boli oporou a útechou, keď som žila žitie pokojné a len s času na čas smútila, nevediac, prečo. V mojom hrdom dome, v pohodlí a lieni, v rozbrojoch a borbe, v zúfaní a neresti mohla som aspoň rozpomienkou zaletieť k vám, k vašim milým deťom. Ale nie. Neviem, ako sa stalo: vy ste mi vymizli z pamäti. Azda preto, lebo ste čistá a šťastná i v biede, starostiach a večnej zžierajúcej námahe...«

»Počula som všetko, mnohému som porozumela, mnohému nie. Chcela bych vám povedať slovíčko, ale sa bojím.«

Mária pritúlila sa ešte bližšie k priateľke.

»Čoho sa máte báť? Vidím, i vy ma odsudzujete!« zavolala hlasom smutným, ako by pred očima mladej ženy mizly posledné lúče nádeje.

»Nie, nie!« naľakano povedala rechtorka. »Ale povážte, my sme všetky odsúdené — odsúdené trpeť, znášať veci, o ktorých ničoho nevedia mužovia. No Boh dal nám pomoc. To je láska. Láska posvätí naše utrpenie, ona robí znesiteľným i to, čo ste vy pomenovali rúcaním svätyne, mordovaním duše. Sám Boh rozriešil...«

Mária mlčala. Až po chvíli, hlboko vdýchnuc do pŕs sviežeho vozduchu, riekla, akoby len pre seba: »Láska...«

Vedľa poľnej cesty kvitly ranné čerešne, len práve čo sa boly rozvily ich biele kvetné šupinky, odhodiac zelené lupienky. Bolo chladno. Nebo pnulo sa nad rovným, málo zvlneným krajom, bez najmenšieho obláčka. Ľahunký, ledva znateľný vetierok šumel priamo od severa.

»Ach, milá, sami si robíte netrebné starosti! Že ste na mňa nemysleli? Kdeže vám bolo myslieť vo veľkom svete na biednu rechtorku! Ale ja som každé ráno, obliekajúc deti, myslela na vás a často spomínala vás na modlitbe. Nerovnako Boh utvrdil osudy. Mne dal tichú dedinku, vám veliký, široký svet...«

Mária oddelila sa od priateľky a išla nemo, v hlbokom zadumaní. Pani rechtorka ukutrala sa do svojho šedého vlniaka, lebo vetrík počal byť citeľný, prosto ako by sa lepil na tvár a prebíjal šaty.

»Široký svet!« riekla po chvíli Mária. »Ach, aký je on vlastne úzky! Väzenie a muka.« Jej

zuby počaly jaktať. »Vidím, ani vy mi nerozumiete; vy ste neuverili mojim slovám. Pravda, boly slabé. Kdeže mi slovami znázorniť to, čo vo mne búri, nyje, čo ma bolí! A či som pred vami neotvorila do korán dušu? Nepovedala som vám všetko? Vy ma tiež oklamete! Oklamala ma dobrá mať — netušiac, nevediac, mimovoľne. Vy ma tiež oklamete!«

»Oh, nikdy, dušička, nikdy! Nerozumeli ste ma. Dovolíte, i zajtra prídem... Deti mi síce nedajú pokojnej chvíle, ale prídem... No, tu je už môj chodník. Vy sa vráťte. Buďte pokojná.«

»Ach, ešte kúštik, až tam po lesík, kde som chodievala so ševcovou. Rozpomienka. Potom sa vrátim.«

»Tak už dosť«, riekla rechtorka, keď hore miernym svahom prišly k lesu, ktorý počínal pučať.

Útla, nehustá, žltkastá zeleň lesa bola taká svieža, taká jemná, ako hodváb. Lístočky stromov ešte nemaly rozvitých foriem, ony sa len práve vytisly z lupeňov, také nezrelé, mliečne. Zdalo sa, že sa trasú od chladu, ktorý privial severný vetrík.

»S Bohom!« riekla Mária, bozkávajúc rechtorku na čelo, na ktorom ukazovaly sa prvé vrásky. »S Bohom! Zajtra vám poviem ešte mnoho, mnoho. Porozumieme si. Ale či vás to neraní, nerozhorčí, nevytrhne z vášho šťastia? Ja vidím obrazy, hrozné obrazy! Ony ma oble-

tujú vo dne, vtierajú sa do mojich snov v noci. Ja cítim hnusenie, ja som sama hnusná, a bojím sa, že i vy skoro pocítite odvrátenie. Ach, milá, ja už nie som vašou niekdajšou Mariškou! Ja sa bojím, že i vás pošpiním...«

»Ale aké sú to reči! Vy ste krásna, bohatá pani, moje útle, čisté holúbiatko! Odhoďte prepiate myšlienky. Pomodlite sa vrúcne, Boh vám pomôže. On je láska.«

»Krásna, bohatá pani!« vykríkla Mária.

Jej zúfalý krik niesol sa pustým poľom, ako by sa vrýval do mlado-zelenej hory, ako by bol pohýbal útlym, jasným listím osík a briez, ktorých biele stvoly svietily v žltkastej zeleni. Nad brezami a osikami vypínal sa vekovitý, ohromný dub, ešte celkom pohrúžený v zimnom spánku. Na ňom nezelenalo sa nič. Jeho lanskoročné listie, šedo-žlté, tu i tam triaslo sa vo vetríčku. Ozrutný, hlbokými vráskami rozoraný peň sa černel.

Pani rechtorka postála.

»No, už je svrchovaný čas. Večerí sa silno. Mňa čaká muž, deti, i vás čaká matka i muž.«

Rechtorka vložila do Máriinej mäkkej, malej ruky svoju tvrdú ruku. Rozlúčily sa.

Mária ostala stáť; videla, ako rechtorka, náhliac sa nie na žart, zahýba za stromy.

»Láska!« zavolala za ňou.

Rechtorka, plná starosti o deti, neobzrela sa. V jej ušiach zavznel výkrik Márie, ako ne-

jaká zúfalá výčitka. Slovo také pekné, pravdivé, ale hlas, tón hlasu akýsi neveriaci, pochybujúci, tvrdý.

Mária pošla nazad, ako by sa išla vrátiť do mestečka D. Ale keď už asi šípila, že rechtorka bola už dosť hlboko v lese, zdvihla sukienku a výskokom bežala do lesa na ľavo od chodníka. Bežala maninou do húšťavy. Jemné, málo rozvité lístky šľahaly ju do tvári, ktorá blčala purpurom od behu i vnútorného, strašného rozčulenia. Ratolesti suchého dubového kríčka schvátily s jej ramien teplý, hodvabný ručník, ktorý jej temer nasilu zavesila mať na rameno, že sa jej zíde, keď sa tak schladilo. Ztraty ručníka nespozorovala. Prišla čistinka; Mária ju prebehla, ako srna, ktorú prenasleduje honák so zvonivým, zlostným brechotom.

Čistinka bola vlhká od roztopeného snehu, nôžky Márie borily sa po členky do bahnistej, lipkavej pôdy. Skĺzla sa, padla; ruky vryly sa do mäkkej, vodou presiaknutej trávy, i kolienka jej zvlhly, lebo sukienku mala vysoko vykasanú. Ale Mária sa sobrala a zase vnorila sa do húštiny.

»Kam to bežím?« pýtala sa samej seba, ale odvety nebolo v nej, bola len divná, fantastická túžba bežať, vnoriť sa do prírody, do tieňov, do tajnej hĺbky mlčiaceho, ľahostajného lesa. Ani jeden kríček, ani jedna osika, ani mohutný, rovný ako svieca buk jej nezavolal: Nechoď, tys' nie kríček, nie buk, nepatríš medzi nás!

Mária bežala pred samou sebou, ale nemohla ubehnúť. To, pred čím bežala, niesla so sebou. Bežala pred svojimi myšlienkami, ale myšlienky letely s ňou, za ňou. Tuhý telesný pohyb odháňal len na chvíľky obrazy, ktoré vystupovaly v jej rozohnenej fantázii. Jej krásne prse dýchaly a dmuly sa, ako dve morské, družné vlny.

Malinové ostré tŕnie zachytilo jej šaty. Obzrela sa ustrašeným pohľadom, so zúfalým bleskom v čiernych očiach, ktorý tak často v nich vzplanul, keď sa borila s Černošínskym a jeho čudným chladom. Obzrela sa, ako by chcela videť obludu, ktorá ju schvátila. Potom sa trhla a nechala v malini kus šiat.

»To si nie ty, hrozný fantom! To je malinie, sprosté malinie!«

Išla už pomalšie: veď už ustaly jej údy, dych bol kŕčovite silný a častý.

Pred ňou ukázal sa otvorený kraj, ale už pokrytý jarnou, večernou šedosťou. Nad hlavou vypínal sa jej ohromný dub, musela tedy húštinou urobiť kolo a tak sa vrátiť na predošlé miesto. Dub bol suchý, bez šťavnatej zelene, rozkonárený na široko. Dvíhal k nebu mohutné čierne ramená a vyššie krivolaké, sukovité ratolesti, ako by hrozil nižším, zeleňou sa pýšiacim stromom.

Behom prišla Mária do tuhého potu, a keď zmiernila chod, cítila, že je celá vlhká, nohy

mala mokré, spodná suknička ju studenila. A už i sily ju opúšťaly. Pod dubom klesla na koleno, potom na druhé, potom na lakeť pravého ramena. Chcela sa zdvihnúť, lebo ju zase divná túžba hnala ďalej, ďalej, do hory, do púšti, von zo sveta, preč od ľudí. A o chvíľu zase zatúžila za materou onou fantastickou túžbou, ktorá v nej zkrsla v prvých dňoch mestského života. Ľúto jej bolo, že jej nemá pri sebe.

»Mamička!« zakričala zúfale a celá sa zatrepotala.

Nad ňou nemo stál starý, ohromný dub a mlčal, hrozil temnými ramenami; nemé boly i svieže kríčky, i nebo bolo nemé, šíro-šíre.

»K mamičke!« podumala a s celou silou chcela sa podňať so zeme.

Ale síl nebolo. Podňala sa na moment, ale zase klesla. A keď tak bezvládne klesla, cítila, že je dobre oddýchnuť si po takom divom behu. Len málo-máličko oddýchnuť si, potom pôjde prosto domov k matke.

Vetrík bol už prestal, prišiel mráz.

»No, už idem«, podumala.

No tu obliala ju sladkosť, akej ešte nikdy nepocítila. Bola to sladkosť omamujúca, bežala po údoch, tisla sa do prsú. Chcela sa jej brániť, ale nemohla, musela sa jej poddávať. Jej prse vdychovaly akýsi opojný aromat, akési blaho. Trasúce sa údy prechádzala sladká, upokojujúca triaška. Ešte raz chcela sa zdvihnúť, no rameno

neposlúchlo, neposlúchly nohy. Zdalo sa jej, že nemá nijakého ramena, nijakých nôh. Tvrdá skala, na ktorú si ľahla lícom, zdala sa jej mäkkou, nevýslovne blažiaci pocit poskytujúcou poduškou. Otvorila oči, a badala, že to ju stojí námahu, víčka boly ťažké. Zatvorila ich. Až po chvíli ich s námahou otvorila, a už sa bála ich zatvoriť. Hľadela prosto dohora.

Nad ňou dvíhal k jasnému, už hviezdnemu nebu dub svoje suché, príšerne veliké ramená. Dĺžily sa, rástly, rozťahovaly sa do šírky. A nad ním jasné, nedostižiteľné nebo smialo sa dubu a všetkým námahám jeho ozrutných konárov. »Nedosiahneš ma, nedosiahneš, čo sa ako budeš namáhať a ramená vystierať, nedosiahneš! Ja som vysoko, ďaleko! Tys' proti mne toľko, ako drobná trávička!«

A nebo sa šírilo do nekonečnej diaľky i hĺbky, osvetľované drobnými punktíčkami hviezd. Ale i nad nimi práve tak víťazilo, ako nad dubom i trávkami — nad nimi pnelo, letelo, unikalo hlbšie a hlbšie, ale čo ako letelo a unikalo do hlbiny, predsa len bolo tu, vznášalo sa a panovalo nad všetkým.

Sladkosť, ktorú Mária cítila vo všetkých údoch, v prsiach, počala opúšťať i údy i prse. Údov si necítila. Už nemala ani rúk, ani nôh, akosi sa odlúčily... Zavrela pokonno krásne, veľké, čierne oči. A potom mizlo všetko, i pocit sladkosti, i príjemný chlad skaly. Posledný, slabý

cit blaženej mdloby, v prsiach koncentrovaný, mizol, zmizol. Nastúpil mier, hlboký, neobsiahly, nevysloviteľný mier...

X.

Jasenný mráz.

Černošínsky išiel prosto k cieľu, ktorý si bol postavil v svojom veľkom, pevnom ani skala rozume. Rozložil Biankovičovej rozumne, jasne, že on už síce nepomýšľa na šťastie s inej strany, po takom hroznom stroskotaní ani pomýšľať nechce a nemôže. Ale žiť s Máriou je pre neho úplnou nemožnosťou. Urobil všetko možné, no pri Márii trpí jeho karriéra a najviac jeho duša. On sa neodhadzuje, dá jej takú a takú rentu, opatrí ju či v sanatoriume a či tu doma u matky. On chce po ľudsky požiť niekoľko rokov, ktoré mu Boh ešte uštedrí, no Mária mu robí nemožným už i dýchanie v jeho vlastnom dome.

Biankovičová otvorila oči na zaťa a onemela prekvapením. Zaháňa ženu, jej dcéru, jej skvostnú, drahú, anjelskú Máriu! Či mladé ženy nemávajú často vrtochy v prvom roku manželstva, pri veľkej premene života? A odháňa, rentu sľubuje! A s akou studenou tvárou, s akou ľadovou ľahostajnosťou! Ach, srdce jej dávno hovorilo, a prvá jej myšlienka nedopustiť spojenie takých rozdielnych ľudí bola iste Bohom vnuknutá...

Už bolo desať hodín. Biankovičová razom sa strhla a, hľadiac strmo na ľadovitú tvár Černošínskeho, ustrašene riekla:

»Bože môj, kde je toľko Mária? Povedzte jej to do očú, veď o ňu ide! Bože môj, ja ničomu nerozumiem! Oj, moja biedna hlava!«

No Mária nechodila. Černošínsky sa znepokojil.

»Musíme ísť za ňou«, riekol.

Ševcovú poslal pre ľudí a sám sa s nimi vybral. Prešli poľnou cestou, prešli chodník, les, až sa dostali do dediny. Černošínskemu pani rechtorka povedala, že sa Mária vrátila z pol cesty a šla domov. Černošínsky zanemel. Možno ešte, že je niekde u súsedov. Rýchlo poberal sa s ľuďmi domov.

»Ó, Bože môj«, vzdychal starý súsed Biankovičovej, ktorý šiel popri Černošínskom, »máme strašný mráz. Už som starý človek, ale takého nepamätám o tomto čase. A tak sa všetko pekne rozvíjalo. Budeže škody na ovocných stromoch!«

Zavčas rána, len čo slnko vyšlo, Černošínsky a Biankovičová vyšli s ľuďmi do lesíka. Možno, Mária zablúdila. U chodníčka, ktorý viedol k dedinke, našli pani rechtorku, naplašenú, s očami do ruda vyplakanými. Šli pomaly lesom. Smutno bolo hľadeť na sviežu, žltkavú zeleň, obloženú mraznými krystalmi. Blyšťaly sa v ranných slnečných lúčoch, ako pravé brilianty. Ale ako slnko prihrialo, krystaly sa to-

pily, lístočky vädly, schúlily sa dohromady a odvisly na slabunkých stopkách. Roztopená inovať kvapkala s nich na zem. To boly slzy mrazom spálenej listvy.

Ľudia našli v mäkkej pôde stopy malých, úzkych topánok. Išli za šľakom.

»Jej ručník!« zvolala rechtorka a trasúcimi sa rukami brala hodvabnú šatku s dubového kríčka, pritisla k tvári a zaplakala.

To nebol dobrý znak. Všetci pribavili kroku a, silno dýchajúc, išli po stope. Stopa viedla k osamelému, vysokému dubu.

Pod ohromným osamelým dubom našli ležať Máriu v rozdriapaných šatách, hlávku na skale. Jej bledú, stuhnutú tvár krášlil tichý úsmev nepochopiteľnej blaženosti. Jarný mráz!

Mať vykríkla, až sa jej výkrik dvojno ozval lesným echom. Hodila sa na mŕtvolu a bozkávala jej studenú, od srieňu vlhkú tvár. Černošínsky hľadel na ženu meravo, jeho tvár mala výraz mrzutosti. »Ako sa mohlo stať, že ja, veľký a vysoko stojaci muž«, hovoril výraz jeho vznešenej obličaje, »som tak hrozne znepokojovaný v mojom majestátnom, povedomom pokoji?«

Pani rechtorka stála nad matkou a dcérou, ako socha. Nemohla viacej plakať. Len jej chudá tvár skrivila sa a oči uprely sa k nebu.

Keď doviezli mŕtvolu na doštenom nahodivšom sa voze do nízkeho domku Biankovičovej, osvietený pán Černošínsky, viac ráz

dekorovaný tajný radca, sadal do železničného kupé prvej triedy, mračný, mrzutý, no studený, ako obeť mrazu — jasenného. Pohodlne sa rozložil na mäkké podušky vagóna, zavinúc nohy do skvostného koberca. Istou útechou mu bolo, že náhlym, neopovedaným útekom vyhnul ďalším potraseniam, pohrabným zúfalým scénam, dušu znepokojujúcemu nariekaniu vdovy svojho najlepšieho priateľa.

Duchovia sudov.

Rozprávka.

(1872.)

PRVÁ HLAVA.

Rozpráva sa o stručnom a zreteľnom liste.

Môj dobrý priateľ Karol Zima, advokát krajinských a zmenkových súdov, bol ešte mladý gazda, ale pilnosťou a zručnosťou vo svojom remesle zhospodáril si pekný groš v pomerne krátkom čase. Kúpil si na predmestí dom a v ňom rozsiahlu pivnicu, pravdaže prázdnu. Bože môj, či môže byť smutnejší pohľad, ako na prázdnu pivnicu? Brvná a bielou plesninou obtiahnuté klady, na ktorých by de jure divino et humano solídne bruška vínových sudov spočívať maly, práve taký dojem robia na človeka, ako neobývaný, nemeblovaný, nekúrený dom v zime.

Tohoto náhľadu bol i Zima, dobrý šuhaj, s ktorým som počas akademických trudovín žil »mokrým« životom študentstva; ako sa hovorí, nevyliali sme, keď nám prišiel pod ruku pohár.

Kde ste sa podely, časy zlatej akademickej svobody? Ale stoj, noha! Už sa mi pri tomto výkrikníku slza v očiach blyští a celú moju bytnosť popadá neuhasiteľný smäd. Smäd za

čašou sdielneho priateľstva, za bujarou radosťou divej, neskrotenej mladosti, smäd za rozkošou búrnych, mladistvých rojčení, keď len pre nás svietilo slnko a tmila sa noc, keď len pre nás pýrily sa líčka bielo-ramenných dievčin. Ktože bol väčším pánom, ako my? Veľkosť, sláva, vehlas, vďaka národa až po bronzovú sochu: to všetko nás mohlo očakávať. Boli sme ničím v prítomnosti a, možno, všetkým v budúcnosti. Toto všetko sklamalo, a ja i Zima rýpeme sa v maďarských aktách a v smetisku fádneho filisteriuma. Ale i teraz ešte vyvolávam skrúšeným srdcom: nech Boh žehná zem, ktorú v radostnom jasaní depčila naša svobodná noha; nech žehná krčmára, ktorý s večne usmiatou tvárou naplňoval večne prázdne naše poháre, a nech mu dá lepšie platiacich hostí.

Po tejto apostrofe idem k veci. Jedného dňa dostal som od Karla list s nasledujúcim obsahom:

»Strapatý Tóno! Po prvé: pravotu X contra Y som vyhral. Po druhé: dostal som za to päťtisíc-zlatovú oročku. Po tretie: zaplnil som svoj sklep dobrým, nekrsteným vínom, a teba, môj Tóno, povolávam na slávnu koštúrovú koštovku. Vlastnoručne písal i podpísal Karol Zima. Manu propria. Datum ut supra.«

Takéto invitácie sa nezapovrhujú, najmä medzi bývalými kamarátmi akademickými. Náhoda postavila celej veci korunu tým, že ledva

som prečítal dôležitú listinu, kde sa vezme, tu sa vezme, vpáli do chyže Janko Sladký s bielou tvárou! Vrelé objatie, krik, lom, štabarc, fajky s dlhými pipasármi letia ako opilé na zem, psovi jeden z nás stupil na chvost, čo Dunčo s prenikavým kvílením kvittoval, — jedným slovom, moja tichá, tabakovým dymom prepacovaná chyža premenila sa zrazu v hrmotné pole priateľských výlevov. Toto sa dá ľahko vysvetliť. Janíčko Sladký bol mi práve toľko, ako Karol Zima, dobrý, vyzkúsený priateľ či pri pivom zmáčanom stole, či v búrach a biedach tohoto hrbolcovitého života — a ja som ho už tri roky nevidel! Po pretrpených všedných otázkach a odpovediach smraštil môj Janko bielu tvár a preriekol hlasom hrobárskym:

»Amice Tóno, ty si len bočná osoba v tragédii môjho nenadáleho príchodu! Ja idem do mesta so samovražedlnými úmysly! Zaplač, brate, idem sa ženiť!«

»Nech žije švárna Elenka! Ej, no, teda predsa si ty lepší človek, ako som sám myslel! Budem družbom?«

Janko si vzdychol a jeho bledé líca polialy sa ľahkým rumencom.

»Ej, veď práve v tom trčí čert! Ja som prišiel z rozkazu prísnych rodičov pre Lujzu von Knickeburg. Zajtra sa majú svätiť slávnostné sľuby! Všetko zariadila už obapolná rodičovská múdrosť — len ja som posiaľ chyboval, ale teraz

sa, ako vidíš, i táto medzera zaplnila. Tu som celý, ako ma Boh do sveta vysotil. Však, to je chutná bryndza?«

Janko si sadol na stolec a svesil hlavu, ako zmoklá sliepka. Ja som vyvalil okále.

»A ty poslúchaš takýto bohaprázdny rozkaz? Azda si sa poturčil? To je plané ovocie s hlúpymi aristokratickými predsudkami, s túžbou po luxuse — a so žobrotou v zápätí. Ej, to sa nesmie stať! Radšej vstúp do františkánskeho kláštora za kuchára, i tak si pri našich hôrnych vychádzkach vždy guľáš varieval. To sa nesmie stať! Skôr vyletím komínom, ako striga, skôr ma pretiahneš, hľa, čez tento močkový pipasár! Nedovolím! Málo nás je, a tužibuď, taký poriadny slovenský šuhaj s grošmi ide sa na veky zahrdúsiť! Ale ste si vybrali! Princessin von Lausighausen!«

»Tebe je ľahko harusiť dve na tri — ale mne niet pomoci. Vôľa môjho otca a predsudky zemianskej materi premáhajú všetky moje vzdory. Ale čo po tom! Tak som rád, že sa môžem v posledných chvíľach umierajúcej mojej slobody s tebou, môj Toníčko, poshovárať. A propos: zapáľme si; tu sú, hľa, izbou rozletené fajky.«

Ja som podal svojmu hosťovi Karlov stručný lístok.

»No, vy ste vždy ešte tí starí ľahkí vtáci«, povedal s úsmevom môj kamarát. »Ja teda zabijem jedným udretím dve muchy!«

»Jednu muchu a jednu plošticu«, poznamenal som cynicky.

Večer sme políhali do postieľ a ja som držal, takto sa pohodlne rozťahujúc, svojmu hosťovi prednášky o rodine Knickeburg, o vysokomyseľnosti a márnivosti Lujzinej, o jej neskrotiteľnej túžbe za svetáctvom a sľuboval som mu výťah z pozemnej knihy, ktorý mu otvorí oči a ukáže Montblanc nezaplatiteľných dlhov, ktorými sú obťažené ich ešte neodtalafárené nemovitosti. Plamenným jazykom líčil som nemeckú pažravosť jej rodiny, ktorá už od rokov čaká na bohatého ženícha, aby ho mohla pod titulom švagrovstva, tesťovstva, ujčekovstva vyciciavať. Povedal som mu, že akýsi Kálossy, náramne zlumpovaný, majetný barón, chodieva do Knickeburgov, a těšil som ho, že bude mať bezpochyby v ňom verného a nezlomného hausfrajnda, ak nie predchodcu; ako vždy stojí v lóži Knickeburgovskej za chrbtom Lujziným, ako sa dôverne s ňou shovára počas medzidejov, ako celé mesto rozpráva, že mu Lujza s času na čas dáva rendezvousy na »Vzdychačke«.

»To si veru kaľavnú domácnosť zariadiš! Nebudeš mať ani potešenia, ani pokoja pod vlastnou strechou. A so pár superfajnových knixov a bežných fádnych fráz ťa veru neodškoduje za celý ztratený život. Veď kebys' dostal s ňou nejaké Krözusove poklady, nech by to už ďas sobral — ale takto!«

A zas som prešiel na majetok a radil som mu, aby sa len starého Icíka Hindelsmayera spýtal, že mu udá niektoré statočné summičky, ktorými starý Knickeburg fľakoval svoj roztrhaný luxuriózny život. Slovom, líčil som mu veľkú barinu, do ktorej ide strčiť svoje lakované topánky.

Janko Sladký veril-neveril, no bol mäkkej, trpnej povahy, a že neskončil študií a nezarábal, mal pred otcom nekonečný rešpekt. Jeho mäkká, čistá duša nemohla vzdorovať rozkazom toho, ktorý mu bol dobrodincom od detinstva, ktorý ho i teraz blýskavo vydržoval, a teraz z chybnej špekulácie ide zrušiť a zničiť všetky svoje dobrodenia tým, že ho núti k neprirodzenému a záhubnému manželstvu, že ho ide hodiť v obeť intrigám rodiny, ktorá všetky chyby aristokracie podržala, ale z predností zemianskych okrem hlúpeho »von« ničoho neratovala v hýrivom svojom živote.

Jankova matka bola veľmi vážna matróna, ale nemohla zabudnúť, že v tereme, v ktorom uzrela svetlo sveta, viseli po stenách parochňami okrášlení páni s rovnými kordami a že títo páni boli jej slávni a urodzení predkovia. A keď už jediný jej synček nemohol prísť do podobného, címermi okrášleného teremu, tak si želala aspoň dožiť, aby si vzal dámu zo zemianskeho pokolenia, ktorá by mohla k veľkému majetku Sladkých pripojiť blesk aristokratického

života. Ja som tomu dobre rozumel, a preto som v svojej prednáške i to s prízvukom opätoval, že keby Jankovi rodičia poznali opravdový stav veci, že by ho istotne k manželstvu tak urputne nenútili.

A moja posteľná kázeň musela byť náramne zaujímavá, lebo na moju konečnú a záverečnú otázku: »No, či nemám pravdu?« odpovedal mi môj zbožný poslucháč ľúbezným chrapotom spravedlivého.

Ja som sa obrátil k stene, zahrešil som pod fúz: »No, vezmi si pre mňa hoci diablovu tetku!« a zaspal som za jeho príkladom. Snívalo sa mi, že prišiel ko mne duch Perkêo (ako študenti sme čítali a zbožňovali nemeckého poeta Viktora Scheffela), rehtal sa mi do tvári a vypil na dúšok kolossálny korbeľ porýnskeho vína. Na fúzoch mu zostaly kvapky viseť — perlily sa, ako diamanty, a osvetľovaly magickým svetlom drobnú postavu opitého loktibradu. »Víno«, ľalotal ťažkým jazykom, »víno je proti láske dobrá medicína!« Potvora, kde nabral toho prorockého ducha?!

DRUHÁ HLAVA.

Spomína sa, ako sa Karol Zima jeduje a ako sa Sladký u Knickeburgov topí.

Karolko Zima, majúc pod pazuchou veľký balík aktov, ponáhľal sa do svojej kancelárie,

a na veľké svoje zadivenie našiel v chyži mnoho dymu, ani v Olympe oblakov, a v dyme dve známe postavy. Zas sa strhol lom a štabarc, zas búrilo priateľské vítanie, z prvej hlavy dobre známe, nateraz bez psieho finále. Zima hodil aktá na pult, poslal pisára, aby išiel prehrať do okresného súdu dve summárky, a traja priatelia sa tešili, že sa po dlhom rozlúčení zase sišli.

Karol urobil dlhú tvár, keď sme mu rozprávali účel Jankovho križiackeho ťaženia. Začervenal sa od jedu, ako rak, vynadal nám brevi manu obom do trubirohov — titul, ktorý urobil Jankovu tvár ešte sentimentálnejšou, a ktorý som ja shodil s pleca, lebo sa mňa celá vec netýkala. Moja včerajšia kázeň znela trochu hrubšími výrazmi korenená z Karlových úst, a Janko ho s tou samou oddanosťou vypočúval, lenže nateraz nemohol zaspať.

Odbila jedenásta hodina, a Sladký sa hodil do gály, aby urobil svojej snúbenici prvú návštevu. My sme ho vyprevádzali bratskými grobianstvami a nahovorili mu toľko do duše, že bol chudák celý pomätený a bledý, ako stena. Povinnosť a strach ho hnaly — a možno, že i istá dózis samoľúbosti. Srdce človeka je nerozluštiteľná hádanka!

»Čo bude z Elenky, dobrej, úprimnej duše«, jedoval sa Karol a meral chyžu dlhými krokmi, nakoľko mu to pri jeho územčistej postave

možné bolo, »ktorú tento zbaláchaný panák takto pekne-krásne sedeť nechá v Komárovej? Zkazí seba, pošpiní sa zradou! Nie, to sa nestane!«

Nahnevaný čiahol na kasňu a vysypal šachové figúry na stôl medzi prosbopisy o exekúcie. My sme postavili šach a ja som milého Karla v prvej partii namastil, ako hada. To ho ešte viac rozladilo, forsiroval druhú, tretiu partiu s tým samým neúspechom. Nechcel som hrať, vidiac jeho roztržitosť.

»Musíš dať revanš!«

Starý rittmajster Knickeburg býval v najkrajšej ulici mesta, v skvostnom panskom byte. Ta sa ubieral Janko Sladký. Krásne koberce po širokých schodoch, vysoké sklené dvere, turecké náradie, ťažké zamatové záclony a čalúny — slovom, všetko ukazovalo na bohatstvo. Janka uvítali s veľkou blahosklonnosťou, starý rittmajster mu s oduševnením vyprával, koľko ráz diníroval u dvora, a že arcivojvoda Albrecht raz povedal po veľkej paráde: »Tak dobre nesedí nikto na koni, ako von Knickeburg!« Potom ho vraj po pleci potľapkal.

»Po tomto pleci«, ukazoval pravým prstom na svoje ľavé plece.

Janko hľadel s poslušným obdivovaním na majorovo ľavé plece.

Jeho pani, nízka, stará baba s končitým jazykom a chripľavým hlasom, do ktorého bola

iste zaľúbená, lebo vrešťala ani rapkáč na Veľký piatok, strkala sa Jankovi jednostajne do tvári a veľmi sa vyhovárala, že svojho murína poslala do letohradu, aby tam urobil poriadky, lebo sa celá família utiahnuť mieni do svojho eldoráda koncom júna.

Konečne prišla i Lujza do salóna — pravda tak, ako by ani zďaleka nebola šípila príchod hosťa, s papagájom na ruke, ktorý mal úlohu drapírovať jej malú okrúhlu postavu a dať jej náter interessantný; ale sa mu, potvore, niečo prihodilo, čo Lujzu do rozpakov priviedlo a neskôr veľa benzínu stálo. Bohaté kadere, medzi bratmi šesťdesiat toliarov hodné, rozplývaly sa jej lahodne okrúhlou, bezúhonne bielou šijou; na valcovom ramene leskla sa diamantmi ozdobená náramnica.

Sladký vyskočil s pohovky a uklonil sa prichádzajúcej s pružnou elegantnosťou parížskeho ľva, a čo chvíľa zmizli páni rodičia a on ostal samotný so svojou budúcou tovariškyňou života. Rozhovor tiekol o divadle, koňských predstihoch a zostal zaujímavým až potiaľ, keď Lujza všetky dňové bonmoty z koralových ústok vystrieľala — potom sadla k pianu a bielymi oprsteňkovanými palčekmi zručne stláčala klávesy, vyludzujúc z nástroja akúsi módnu salónnu pieseň.

Janko bol celý vo vytržení, hľadiac na krásne poprsie, dosť skúpo brusselskými čipkami

oblemované, na elegantnosť pohybov — a zvuky piana zdaly sa mu byť nebeskou harmoniou. Ako nežne zvyšujú veľké koraly snehovú belosť kvetúceho hrdla. Ako mámivo účinkuje blesk uhľo-čiernych očú. Kamelia vo vlasoch jastrí bielym svitom na šuhaja, ako by sa pýšila, že smie svietiť na takej krásnej, nežnej hlávke! S akou nežnou ľahkosťou vyvádza ona prstolomné behy po klaviatúre; jej rúčky svieťa belšie, ako zo slonovej kosti zhotovené klávesy. Svodná postava sa len ľahho opiera o skvostný stolec, sťa by sa zpolovice v povetrí vznášala, a predsa koľko smysly omamujúcej pôvabnosti je v plných údoch, v tomto okrúhlom drieku! Nediviť sa, keď sa rozbúri myseľ šuhaja pri pohľade na devu; nediviť sa, keď rozohní sa fantázia smyselným plápolaním. Rodičia chceli, a teraz už i on chce.

V tom blysol Jankovi v úzadí jeho duše inší obrázok. Útla, štíhla devuška, cudne zahalená v jednoduché šatočky, ale vo fialkových očkách koľko nevinnej krásoty, koľko oddanosti a koľko ľúbosti! Suchá nezabúdka na bielej karotke! »Elenka, Elenka«, ozývalo sa v jeho srdci. V tom zaduňalo hromovité forte a prsty Lujzy kŕčovite tancovaly po klaviatúre — obraz zmizol z úzadia Jankovej duše a smyselnosť budiaca postava Lujzy opanovala šuhajovu myseľ a obrazotvornosť. Lujza prestala hrať, prešla na diván a s ľahkosťou a nenútenosťou hovorila o ich

pomere, všetko svaľujúc na rodičovskú múdrosť. Medzi rečou prehadzoval jej alabastrový prštek dosky skvostného alba s pozlátenými záponami; celá jej svodná, trochu krátka, hrozne tesno šnurovačkou upiata postava opierala sa s nenútenosťou kráľovny do mäkkých, vypuklých polštárov pohovky.

Sladký sa topil, vyprával s ohňom a vrelým záujmom; ona vedela jeho mládeneckú odvahu s vyrátaným taktom mierniť, lebo nejaký vrelší cit nie je nóbl; manželstvá pravej modernej aristokracie sú smluvy konvencionálne, alebo passie, nikda však nesmejú prejať na seba sedliacku úprimnosť.

A práve Lujzina nedotklivosť obrúbila jej postavu v očiach Jankových krážom neviny a čistoty. Topil sa.

My sme boli vtedy v jeho očiach utrhační, lživí ľudia. Ako by mohly Lujzine jasné dve oči, ľúbo dmúce sa ňádra, také ľaliové, také utešené, lhať a klamať, pretvarovať sa? To nemožno, to nemožno! Lujza vstala a krokom pravej svetovej dámy odišla od pohovky — hodvábne šaty šumely okuzľujúcou muzikou okolo jej údov. Keď vstávala s pohovky, blysla sa zpod šiat jej malinká nôžka, v čiernej, hlboko vykrojenej topánočke obutá, ale zmizla opäť, ako blesk, v bohatých záhyboch šiat! Jej nežná poklona, jej pohľad — slovom, celá jej bytnosť oviata bola kúzlom príťažlivej vnady, a akýsi

narkotický vozduch obkľučoval jej pôvabnú postavu.

Janko bol celý v zmätku, a keď odchádzala robiť toilettu na prechádzku, chytil jej bielu rúčku a vtisol na ňu bozk, ktorý vrúcnosťou a ohňom jasné svedectvo vydával o víťazstve Lujzinej jastrivosti. Ľúby, ale pritom pyšný úsmev hral jej ústami, a Janko v tom momente koril sa pred ňou a jej láska zdala sa mu byť jediná možnosť a podmienka životného šťastia. Ona zmizla, hodiac už z dvier pohľad na Janka, pohľad, zosilnený úsmevom, temer posmešným.

»Ach, ja trubiroh! Čo som sa jej nehodil k nohám? Nejaký Kálossy mi ju môže odňať! Mal som bozkať lemy jej šumivých šiat!«

Krv mu udrela do hlavy a srdce mu hlasne búchalo. Z druhých dvier priletel sluha v popolavej livreji a odovzdal mu billetku dnešných večierkov. »Pánu barónovi Kálossymu«, čítal Janko adressu, a obrátil sa k sluhovi:

»To nie pre mňa.«

Sluha hľadal celý v rozpakoch medzi mnohými pozvaniami, a našiel konečne pravú billetku.

Janko hľadal v nej s trasením počiatok.

»O ôsmej hodine!« vzdychol, ako by mu to pridlho bolo. Dobrý srdcom, trpel na hroznú slabosť oproti silným dojmom. Zopreť sa citom znamenalo tuhý boj, v ktorom nie vždy bol víťazom.

Onedlho sa priklátila stará Knickeburgová a prepúšťala ho s nesčíselnými knixami, a on

jej bozkal ruku, ba práve šepol čosi o svojom šťastí. Na schodoch stretol Žida v dlhom kapute s nevýslovne podozrivými žmurkajúcimi očami. Bol to Icík Hindelsmayer, úžerník a krvosavec, špecialista. Jeho pastvou boli officieri, penzionisti a úradníci. Šiel ku Knickeburgovi a shováral sa dlho s ním o samote, a keď sa vzdiaľoval, jeho potmešilá tvár usmievala sa radostne.

O dve hodiny bolo v meste všeobecne známo, že Johann von Sladky, syn povestného boháča v —skej stolici, svätiť bude dnes večer svoje sľuby s Lujzou von Knickeburg.

»Už je čas, aby chytili mastného balega«, rozprávaly ostré jazyky, »ináč by sotva dlho vystal hrozitánsky poprask Knickeburgovskej slávy.«

Karol Zima nechcel prestať šachovať. Ale konečne som vstal, pozrúc von oblokom. Zazrel som Janka blížiť sa ulicou.

»Počuj«, hovorím Zimovi, »tu letí náš Janko; mne sa jeho tvár neľúbi, celý je rozježený a červenie sa ako pivonka.«

»Hneď sa všetko dozvieme«, riekol Karol a pohádzal šachové figúry do škatuľky.

Janko sa chcel ľahostajným stavať, ale Karlova priamosť a jeho suchý humor vylúdily z neho všetko, čo sa dialo u Knickeburgov. Čím ďalej rozprával, tým viacej sme badali, že mu Knickeburgský luxus a koketteria Lujzy náramne imponovaly. Videli sme jasne a zreteľne, že svodlivé pôvabnosti Lujzine zakosídlily

jemný ráz Jankov do sietí nerozmotateľných. Jeho oči svietily zaľúbeným ohňom a živosť jeho hladkých pohybov prezrádzala nám netrpelivosť, s ktorou túžil privinúť k ohnivým prsiam otylú postavu elegantnej krásavice. Janko mal vzdelanie do sveta súceho mladého človeka, ale natoľko nebol prešibaný a pretríbený čez oheň svetských diel, že by bol vedel rozdeľovať náležite povrchný náter od zdravého jadra, najmä taký skvostný, takou opravdivosťou nalepený náter, aký obťahoval všetko, čo sa dialo okolo Knickeburgského domu.

»No, len ticho s bohatstvom«, pretrhol ohnivé opisy Knickeburgského luxusu Karol. »Tys' naozaj nezkúsený dobrák z vonkova! Vieš, že zašlá sláva ešte dlho po sebe blesky necháva? Či ty vieš, že kto premrhal stotisíce, veľa bláznov najde, ktorí mu nové požičajú? Či vieš, aký býva koniec takejto slamenej slávy? Ale choď, čudujem sa ti, žes' ešte nezmudrel! A potom, azda si už hneď bratstvo pil s dvojsmyselným priateľom svojej božskej Genovéfy? Nenašiel si pána baróna Kálossyho v skvostných salónoch rozťahovať šľachetné údy po pohovkách? Možno, už si dožil veľkého šťastia počuť jeho nosovú vravu a obdivovať jeho nevyrovnaný monokel! Možno, že ti pomôže niesť ťarchu šľachtického manželstva! Ale, Jano, Jano, spamätaj sa na polceste a nesprav hlúposť, ktorá ťa bude až do hrobu tlačiť v ľahkej bote!«

Ale Jankovi darmo bolo hovoriť, ja som to badal na jeho rozjarených očiach.

»Už je ztratený«, šepol som Karlovi, keď sa Sladký do druhej izby šiel preobliecť.

»Veru ztratený, a od dneška nedám zaňho ani deravého groša! Chumaj, trsť vo vetre, simandel! Ja som sa hrozne bál, že ho guľatá jastrena lapí do svojej sieti, ale že sa jej to tak podarí, o tom som nemal ani myšlienky. A len pred troma rokmi ako blkotal a horel za Elenku, za čistú, dobrú dušu, za krystálové dievčatko! Chúďa Elenka, neborák Sladký! Už zostal otcovský rozkaz zbytočným — bez toho by bral Lujzu, nestály chlap!«

Karol preriekol tieto potrhané sady elegickým tónom, ktorý nebol uňho vecou obyčajnou. Bol bramarbas od národa a sentimentálnosť nebývala jeho slabou stránkou.

Ale naozaj, nie je maličkosť videť duchaplného a k tomu majetného slovenského šuhaja, ktorých tak poriedku máme, samopašne leteť do vycerenej tlamy záhuby, videť jeho nevyhnutné rozpadnutie s národom a všetkými dosavádnymi snahami a krásnymi ideálmi. Mňa sa tiež hlboko dotkla táto záležitosť. Miloval som Janka opravdove, znal som jeho nevšedné dary ducha a jeho mäkkú dobrotu, jeho šľachetné smýšľanie. Koľko ráz odpustil mi moje prenáhlené slová, koľko ráz ma pomeril s Karlom, ktorý bol pušný prach a rád dával iskry pri najmenšom údere.

A teraz som beznádejne videl, že sa tvorí veľká medzera medzi nami — videl, že neodolá víru, do ktorého ho lákala cudzopasná siréna!

Janko sa preobliekol a prišiel so šťastnou, veselou tvárou k nám.

Doniesli obed, a hoci sme mali takú mrzutosť, jedli sme chutne a mnoho. Karlova tvár tratila navidomoči svoj citlivý ráz a akýsi mefistovský úsmev sadol mu na ústa. Už som vedel, že mal niečo za lubom.

»Teda ty budeš dnes večer u Knickeburgov, ty Jano z konopí«, rozprával Karol, trančirujúc červeno-kožaté prasiatko so zručnosťou starého anatoma. »Ale sa budeš krútiť okolo tej Cimferlíny, okolo toho namaľovaného anjela! Škoda, že tvoja tučná ideálnosť taká krátka vyšla z rúk Stvoriteľa. Zato si ty neúročne dlhý — ona však má neúročné dlhy! Pekná hra slov, prírody!«

Ja som Karla pod stolom kolenom štuchol, neuznávajúc, že by vtipkovanie mohlo k dobrému poslúžiť. Janko by sa bol nahneval, keby sa v slovníku nášho triplovaného priateľstva vôbec to slovo »nahnevať sa« bolo nachádzalo. Odrážal Karlove nápady so zručnosťou dobrého šermovníka a posmieval sa Karlovi, že zostane práchnivým starým mládencom a že všetko jeho harusenie na Knickeburgov pochádza z nečistej studnice nenávisti oproti celému ženskému pokoleniu.

»Kto by teba mohol milovať«, dokladal,

»dudravého, hranatého človeka, ktorý nezná sladkých a hlbokých tajností ženského srdca?«

Obed sa ťahal do nekonečnej dĺžky. Medzi jednotlivými jedlami — ako som badal, hodne opaprikovanými — boly dlhé pauzy, a jedál bolo bez počtu. Tak sa pozdávalo, ako by Karlova tabula bola vyrátaná nie pre troch ľudí, ale pre trinástich vyhladovelých študentov. Karol vedel veľmi milo núkať a jedlá boly výborné. Konečne priplávaly haringy v oleji a octe — »na rozpomienku«, vysvetľoval nevyčerpateľný hostiteľ, »nesčíselných mačacín, ktoré ponad naše hlavy preletely.«

Jano uprel na mňa otázkový pohľad a ja naňho — obidvom nám čosi chybovalo. Konečne Sladký odhodil skromnosť na bok a zvolal:

»Ale, Karol, chceš, aby sme pri tvojom lukullovskom obede smädom zhynuli, ako Izmaelovia, na púšti tvojho suchoparného rozmaru?«

»Paciencia je bylina hojiteľná«, citoval nezlomný Karol Tranosciusa. »Či ste sa najedli?«

»Nuž a čo myslíš, že naše žalúdky nemajú dna? Daj nám aspoň vody, keď už inšieho nemáš. Tvoj list razil vínom, teda lhal!«

»Tak berte klobúky, pôjdeme na pohár vína, a nadto k samému žriedlu. Prvej ešte z toho haringa«.

A so skamenelou vážnosťou podal nám misu.

»A teraz poďte sem, vy stuhnutí filistri, vy antidiluviálne nemožné a nepravdepodobné veli-

činy; sem ruky a sľúbte mi sväto-sväte, že všetky svoje filisterské malicherné starosti, svoje zamilované aristokratické pletichy na povrchu zeme ostavíte, svoju červotočinou prepáchnutú, potmehúdlu, falošnú kožu vyzlečúc — v starej svobodnej sláve a študentskej prostote sostúpite do vnútornosti môjho, vlastníckym právom pozemno-knižne na slávne moje meno písaného sklepu, aby sme si tam poculum charitatis et fraternitatis dľa starého dobrého zvyku zapili a aspoň pol druhej hodinky si pobesedovali tak, ako sa to na takých ostrých šuhajov svedčí. Sľubujete, či nesľubujete?«

Karol hovoril slová tieto s prísnosťou katonskou a patosom Castelára, a vôbec bol celkom vo svojom živle. My sme nevdojak počali prichádzať do dávno zabudnutého študentského tónu a s istou zaujatosťou dali sme mu žiadané slovo a sľub. Ja bych mu bol v tom momente sľúbil, že Himalaja na Čimborasso položím a, rozbehnúc sa z Pekingu, preskočím týchto obrov, ako šibenice, lebo som bol smädný, ako vyschnutá špongia. Horúčosť mája, ktorý sa už ku koncu chýlil, v alliancii so záživnými jedlami a slávnymi haringmi premenily moje útroby na Vezuv. Mohly byť štyri hodiny, keď sme sa pohli z domu, aby sme v —skom predmestí vyhľadali slávnu nemovitosť Karlovu. Karol nás viedol dlhočiznými ulicami, ktorým nebolo konca.

TRETIA HLAVA.

Vysvetľuje sa, prečo chodil Janko Sladký do Komárovej.

Azda viac zo zábavy, ako z národnej povinnosti mali sme obyčaj počas našich študií z nemeckého mesta našej almae matris vychádzky robiť na slovenský vidiek pod titulom národnej agitácie, ale ja tak badám, že lacné a chutné halušky u rozličných pl. t. pánov národovcov nemôžu sa rátať medzi najposlednejšie pohnútky našich vychádzok. I dedina Komárová bola jedným z našich haluškových cieľov, ktorú sme častejšie svojou návštevou poctili a pána farára Danišovského vyjedali a vypíjali. Vo zvláštnom dobrom mene stál u nás výborný čaj pani farárky — kto vie, čo v tom väzí, ale odvtedy som takého oblažujúceho, obživujúceho moku nepil. Boly dni, kde sme sa i ôsmi, sťa kobylky, vyrútili na Danišovského kuchyňu a sklep, a len jeho dobrota a zábava, ktorú sme my domácim svojimi žarty, svojou nekonečnou fidelnosťou poskytovali, miernila ťarchu takejto húfnej návštevy. Tak sa rozpomínam, že keď Zima s Ľudovítom Konvalinkom, tiež k našej kompánii patriacim a pre svoju dôvtipnosť a svoje všadebolstvo »Oberšpiclom« pomenovaným kollegom, spievali krásny duett: »Nevidel si otca môjho šlofane« — že sa pán farár na zem hodil a pre

Boha prosil, aby už prestali, lebo vypustí ináč ducha od nekonečného smiechu.

Už pri prvej našej zábave v Komárove som zbadal, že sa Janko Sladký a pána farárova 16-ročná dcéruška Elenka veľmi dobre spolu zabávali. Ja som hrozil Jankovi na zpiatočnej ceste, aby nenadužíval milé pohostinstvo k nejakým ľúbostným hračkám, lebo som ho poznal veľmi dobre v tomto ohľade. On sa mi však dušil, že sa s Elenkou iba o očkovaní ovocných stromov shováral a že mu ona veľmi na srdce kládla pilne čítať Lichardovho »Obzora«.

»O takomto predmete sa len svobodno shovárať!« staval sa urazeným.

No nemal príčiny. O pár týždňov referoval mi Ľudovít Konvalinka, že veru Janko Sladký chodí nám poza chrbty do Komárovej.

»Azda sa učí ovocné stromy očkovať«, pomyslel som si a vzal som chlapa na otázku.

Dolapený, vyznal mi so slzami svoju nekonečnú lásku k Elenke, prísahou utvrdzoval statočnosť svojich zámerov, tak že som konečne sám bol rád, že také dobré a pekné dievča dostane za muža takého kaťavného šuhaja.

S úľubou a sympatiou počúval som jeho nadšené rozprávky o nežnom chovaní sa jednoduchého, vzdelaného dievčaťa, o rajských chvíľach, ktoré s ňou prežil v chmeľovej búdke, čítajúc jej nejaké dielo výborného básnika; ako ľahko a hlboko chápe krásy v dielach geniov,

ako so dňa na deň hlbšie a hlbšie vniká do života a nevyčerpateľných pokladov ľudského ducha.

»Brate môj«, hovoril mi Sladký s rozplamenenými očami, »ona ti sleduje moje slová s pozornosťou anjelskou a rozumie i chápe tak plastické poludňo-jasné postavy gréckej poezie, ako kolossálne, chmúrne, až k oblakom siahajúce hrdinské zjavy Ossiana!«

Chválil do neba dobrotu, útlosť a nevšedný ráz Elenky, a ja som bol veriaci poslucháč a pozoroval som s veľkým záujmom ich nežný pomer. Nikdy neprišli na triviálne vyznania a obyčajné, frázami prekypujúce ľubolístky, ale obidvaja dobre vedeli, aký tuhý sväzok povstáva poznenáhla medzi dvoma mladými srdcami. Matka Elenkina sedávala obyčajne pri nich, keď Janko svojím zvučným hlasom čítal nejaké klassické dielo, a počúvala s úľubou jadrné a vecné výsvetlivky mladého, za vedu a krásu zaujatého šuhaja.

»Nie že by som vedel znázorniť a osvietiť svojimi slovami ťažšie miesta. Nie, brat môj: Elenka vniká ešte hlbšie, ako ja, a ňou vedený vnikám hlbšie a hlbšie do bohatých pokladníc básnikov!« hovoril mi Janko a tvár jeho bola zjasnená ľúbosťou a horúcim oduševnením.

Že môj priateľ nelhal, o tom som sa sám presvedčil. Keď prišla reč nevdojak na Homerovu Odysseu, a ja som počul z rubínových ústok

Elenky poznámky na nesrovnateľnú postavu Nausikaa; keď som videl, ako hlboko nazrela do tajnej dielne básnického tvorenia, ako vedela rozdeliť opis plastickej, naivnej postavy od moderných širokých opisov a nákresov — vtedy som zvolal z celej úprimnosti môjho srdca: »Vy ste sama Nausikaa!« a tešil som sa nad neobyčajnou slovenskou fialkou, kvetúcou v zátiší malej dediny.

»Čo mi to dievča kazíte?« hovoril neraz pán farár, prijdúc za nami do búdky s fajočkou v ústach a červeným srbským fezom na hlave. »Konečne jej bude varečka prozaickou vecou a kuchárska kniha odpornou.«

Ale pritom sa usmieval, lebo dobre vedel, že sa strany tohoto nemusí báť ničoho u Elenky. Dobre znal jej pilnosť v domácich prácach, jej zaľúbenie v príkladnom ženskom hospodárstve. Už záhradka pred chmeľovou búdkou dokazovala, že útle prstočky dievčatka s nekonečnou pilnosťou opatrujú kvietky a zeleniny, stojace v bujnej sviežosti svojej a chváliace domácu slečinku.

Mamuška zastala dcéru a hrešila starého pána, že rád dudre, a môže rád byť, že nemá k tomu nijakej príčiny. On sa dal veľmi ľahko presvedčiť o tom, a počúval potom neraz sám Jankove prednášky.

»Takéto veci by mala naša intelligentná mládež radom študovať, aby sa chránili povrch-

nosti vo svojich prácach. S holej dlane darmo budeš med lízať! Keď sa junák nezapáli na dôstojných, veľkých obrazoch, zakrpatie jeho duch a plody jeho podobajú sa nízkej kosodrevine«, povedal pán Danišovský a utiahol sa, celkom spokojný s Jankovým čítaním, do svojej chyže k svojej kázni alebo nejakému dopisu do novín.

Náš akademický život minul sa, ako sen, a nastalo všeobecné lúčenie. Ešte mi živo pred dušou svieti krásny mesačný večer, keď som bol s Jankom na poslednej návšteve u Danišovských. Pili sme v chmeľovej búdke čaj. Blesky dvoch lámp metaly malebné svetlo na široké listy divého chmeľa a osvecovaly strieborný prút malého improvizovaného vodometa pred búdkou, ktorého kvapky padaly na kvietky, dýchajúce dvojitú vôňu. Elenka nalievala z bielej nádoby voňavý čaj do našich pohárov a jej modré očká maly dnes ešte milší svit. Pán farár čmudil z penky a rozprával nám pekné epizody zo slovenského povstania, ktoré sú u dnešnej mládeže skoro terra incognita a ktorá viac vie z historie Mamelukov, ako z dejín svojho národa. Elenka načúvala rozprávajúceho otca s celou pozornosťou, a hoci som napnute pozoroval, nezbadal som nijakého pohybu, nijakého pohľadu, ktorý by bol prezradzoval nejaký intímnejší pocit oproti Jankovi. Jej chovanie bolo prívetivé, skromné; vedela buchot svojho rozjareného srdiečka utlumiť plášťom panenského, nežného studu. A predsa

mi vedel Janko rozprávať o hlbokom cite lásky, ktorý v tých útlych ňádrach býval Hja, láska má svoju vlastnú reč, ona sa rozpráva akýmsi elektrickým orgánom, pred ňou niet tajností, niet záhybov v srdci.

Z vážneho tónu prechádzali sme do veselšieho, najmä keď pán farár v stred nebezpečného dobrodružstva, ktoré nám živými farbami líčil, zavolá:

»Ale kdeže je Elenkin pavúk?« a uprel oči na zelenú povalu búdky.

Elenka sa zarumenila — a my sme si nevedeli otázku pána farára vysvetliť. Elenka vstala a bielym prstočkom potiahla v špirálach sa vijúcu stopku chmeľu — a hľa, na prostred búdkovej povaly do širokého chmeľového lista vbehol neobyčajnej velikosti pavúk s krásne na kríž zamaľovaným chrbtom.

»Toto je náš tichý hosť, ktorý každovečerne počúva v zelenom svojom liste naše rozprávky«, vysvetľoval pán farár. »Už som tak privykol na jeho prítomnosť, že mi niečo chybí, keď nevidím jeho zamatový chrbát. Keď som ho po prvý raz zbadal, chcel som ho zadláviť, a len na prosby Elenkine dostal pardon. Odvtedy ho voláme Elenkiným pavúkom a považujeme ho za potrebnú okrasu našej búdky.«

Ja som sa usmial idyllickej ľúbostke Danišovských. Janko Sladký videl i v tejto chatrnej veci skvelú stránku Elenkinho ducha, ktorá ako

je sama prirodzený, samorostlý kvietok prírody, tak celej prírode, ju obkľučujúcej, dáva posvätný náter všeharmonie.

»Či nedostáva ináč nie pekné zviera Elenkinou nežnou pozornosťou zaujímavú, pútavú vlastnosť?« zvolal neraz, na čo som mu ja len úsmevom odpovedal.

Vodomet vyskakoval do výšky a šuchotal kvapkami v tráve, a my sme sa nevdojak zamysleli. Janko bol rozcitlivený a čím sa viac približovala hodina nášho odchodu, tým menej vedel opanovať svoju rozjarenosť.

Tak sa mi pozdávalo, že nevšedný duševný stav Jankov neušiel pozornosti ostrovtipného starého pána, ale milá tichosť Elenkina zarazila mu všetky pochybnosti a obavy, ktoré sa do otcovského srdca vkrádať počínaly.

Konečne, keď už mesiac zašiel za pahorky, sobrali sme sa k odchodu.

Elenka mi podala ruku, a mne sa pozdalo, že mi ju ľahko stisla, sťa by cítila, že s ňou dobre mienim. Jankova odobierka nelíšila sa ani za mak od mojej, len keď sme už boli za dedinou, ukázal mi na bielej karotke prilepenú suchú nezábudku, útly znak devinej ľúbosti.

Janko bol celý šťastný i nešťastný, plesal i plakal, a ja som tiež pocítil čiastočne jeho žiale a slasti. Išli sme pomaly; Janko sa sto ráz obzeral v tú stranu, v ktorej ležala stromami posiata dedina. Rojčili sme pri každom košatom

strome; už sa brieždilo, keď sme dorazili každý do svojho bytu.

Janko mi rozprával na druhý deň svoj sen. »Smutne sa mi snívalo«, hovoril mi, pakujúc svoj kufor, v ktorom chýbaly mnohé veci, ktoré pred rokom matka doňho zapakovala, keď sa synak do škôl uberal. »Táto nezábudka, ktorú cením viac, ako všetky poklady Ríma, ztratila belasú hlavičku, a mňa to tak bodlo, že som vo sne plakal. Zobudím sa, a prvý môj pohľad bol na bielu karotku. Ej, neopadla belasá hlavička, ľúbo sa na mňa usmievala, a ja som videl v jej modrine slabý odblesk dvoch očú, dvoch jasných hviezd mojej Elenky.«

Odvtedy ubehlo veľa vody dolu Váhom. Sladký prevzal malý úrad vo svojej rodnej stolici, v ktorej jeho otec mal veľký vliv pre svoju majetnosť a preto, že, nepatriac ani k jednej politickej stránke, vedel s každým dobre vyjsť. Mal so synom-jedináčkom vysokoletné plány, a jedno krýdlo k tomuto letu malo byť jeho manželstvo s dcérou Knickeburgovou, ktorého od starodávna poznal a ktorého zemiansky nástin vždy imponoval zbohatlému filistrovi.

Môžem povedať, že sa Janko statočne spieral manželskému kommandu, ale s jednej stránky nebol natoľko mrštnej povahy, že by bol vedel za dlhé časy vzdorovať večným nájezdom zaslepeného otca, s druhej stránky však treba uznať, že nivellujúca vláda času otupila ostrosť mlá-

deneckých citov, že dlhé rozlúčenie a nevidenie sotieralo čím dial, tým viac milostnú postavu Elenkinu z jeho mysle, a váha obkľučujúcich ho okolností dala sa vždy viac a viac cítiť.

A potom — rozumoval v slabých chvíľach Janko — veď som nie viazaný sľubom, nikdy som nepovedal, že ju ľúbim, že ju pojmem za ženu, tak ako ani ona nedala mi vedieť svojich citov.

Takýmito farizejskými výhovorkami ohlušoval Janko svoje svedomie — nezábudka na bielej karotke ztratila naozaj belasú hlavičku a zostala z nej iba smutná stopka. Úbohá Nausikaa!

Ani vliv matky nebol najposlednejším momentom, ktorý zo srdca Jankovho vytrhal útle púpä čistej lásky. Ona s istou nevoľou pozorovala Jankovo národné presvedčenie, považujúc ho za oťaž, ktorá ho bude hatiť na ceste skvelého postupovania vo svete. Jej večné chvály Knickeburgovej dcéry, jej posmešne pohrdlivé poznámky na naše prosté devy vpúšťaly nenadále korene do srdca Jankovko, a on, ohlušený suchotou úradných prác bankových, popúšťal vždy viac a viac matkinmu vlivu. Nie je teda div, keď sa konečne sklátilo hocijaké pevné predsavzatie.

Ja som Jankovi rozumel a preto nestál pred mojimi očami v takom zlom svetle, ako pred Karlovými, ktorý ho súdil katonskou prís-

nosťou. Janko mi jednako vyznal, že čez celý čas nášho rozlúčenia nepocítil pravého šťastia, že i v najbezstarostnejších chvíľach cíti v sebe akúsi prázdnotu, akúsi medzeru v duši, ktorú len hudba môže na chvíľu zaplniť.

»Úbohá Nausikaa!« vzdychol som si, ale som mu nepripomenul zašlých čias. Načo darmo túriť sondou v zacelenej rane?

Od času nášho rozlúčenia bol som iba raz u Danišovských, na pohrabe Elenkinej matky. Nikda nezabudnem, ako sa chovala Elenka — tak nežne, dôstojne a súcit vzbudzujúce! V čiernych šatočkách, ako tmavá sirôtka, stála pri rakvi materi — hlboký žiaľ v zaslzených očkách. Prísnosť života spravila z detinného dievčaťa dozretú pannu. Jej tvár dostala hlbšieho výrazu — v puku driemajúca krása rozvitá bola v úplný kvet.

»Keby ťa Janko videl«, pomyslel som si, »srdce by mu puklo nad nevernosťou.«

Či sa Elenka ešte pamätá na ľahkého motýľka, alebo či i jej vytrhol čas zo srdca rozpomienku, či nie, to som len hádať mohol. Pár slov, ktoré som s ňou prehovoril, nedalo žiadúcneho vývodu. Len pán Danišovský žaloval sa mi, že Elenka od dávneho času ztratila svoju nenútenú, tichú veselosť, že je smutná, a predtým ju častejšie našiel so zaslzenými očami v chmeľovej búdke.

»Uchádza sa o ňu veľmi solídny mladý

muž«, doložil pán farár, »a ja by som nemal ničoho proti nemu, ale sa jej ho bojím prichváliť. Považovala by to za moju vôľu a vzala by si ho i vtedy, keby k nemu cítila odpor. Dievča má veľký stupeň samozaprenia a je mi v mnohom ohľade hádkou.«

Ja som jej teda lepšie rozumel, ako jej otec. Sú ženské srdcia, ktoré prenesú s divotvornou ľahkosťou všelijaké nehody a návaly citov; sú však zas ženské srdcia, ktoré pod jedným ovanutím citu chorejú až do hrobu — a takéto srdce nosila Elenka v svojich panenských prsiach.

Ako som sa nemal horšiť nad Jankovým zasnúbením s Lujzou von Knickeburg? A pochopiteľné sú i Karlove hrubianske hromženia na celú vec. Karol Zima bol veľký ctiteľ Danišovského a vážil si Elenku, ako perlu, hovoriac vždy, že nemá páru v krajine, a dodávajúc v svojom nie vždy útlom humore, že sa dokázalo, ku ktorej triede ssavcov patrí Janko, keď si jej nevie vážiť. No predsa nemohol sa ubrániť vlivu, ktorý mal Janko na neho svojou príjemnosťou a svojím duchaplným, príťažlivým obcovaním.

»Neraz bych chcel toho darebáka zabudnúť, ale mnohé, po junácky prežité časy vtisly mi ho hlboko do srdca.«

»Ale počkaj«, zahrozil sa neraz, »ešte pocítiš moje driapy, ty lesklo-farebný kolibrík!«

ŠTVRTÁ HLAVA.

Dokazuje sa, že spomienky na zašlé časy sú na všeličo užitočné.

»Ak sa tvoja slávna kuria skoro na obzore neukáže, spikneme sa proti tebe, ty nešťastný Kolumbus, a hodíme ťa čez bord!« dudral som na Karla, ktorý flegmatickým krokom stúpal medzi nami a ničím nedal sa pohnúť zrýchliť chod.

»Mne sa zdá, že sme v tejto ulici už raz boli«, povedal Janko, utierajúc si bielou šatkou znoj s čela. »Karol sám nevie, kde jeho barák leží, a vodí nás dovôkola.«

»Len piano«, napomínal Karol. »Uhriať sa nesmieme.«

Konečne sme prišli k prízemnému domku; okenice boly zatvorené.

»Ajhľa, tento hrad náleží pánu Karlovi Zimovi; uvidíme, či ho dobyjeme pomocou tohto krupovského dela«, povedal Karolko a vytiahol z vrecka nesmierne veľký kľúč, s veľkou dierou, ani ústie venclovskej pušky.

»Pre Boha, nespadni do toho kľúča, Karolko!« poznamenal Sladký s jemným úsmevom, merajúc krátku postavu Karla. »Veď tvoj palác je málo väčší, ako tvoj Goliáš všetkých kľúčov pozemských!«

»Do čoho si strčil väčší kapitál: do domu a či do kľúča?« prízvukoval som Jankovi.

Karol otvoril bránu a my sme vošli do dvora.

»Ty si kúpil tento krtínec len pre meno, keď nemáš v ňom obyvateľa?« pýtal sa Janko.

»Zakiaľ ho neobnovím, nesmie tu nikto bývať.«

»Ak je tvoj sklep tiež taký bohopustý, ako tieto kúty, nuž naša púť čez Saharu dlhého predmestia bola asketickou processiou!«

»Pozri sa, Janíčko, do tohto obloka — uvidíš izbu, ktorá bola pred rokom dejišťom poľutovania hodného tragického prípadu...«

»Azda tam jeden z tvojich hostí smädom umrel?« pretrhol Janko Karla.

»Hovorím, tragického prípadu, ktorý nielen v tomto predmestí, ale i v samom vnútornom meste mnoho senzácie narobil...«

»Nemohol by si nám svoju hroznú drámu i v sklepe rozpovedať?« pretrhol som ho, lebo moja trpelivosť bola už vyčerpaná; čo Karol však za svojím mefistofeleským úsmevom skrýval, o tom nemal som ani tušenia.

Karol vyrozprával svoju historiu až do jej smutného konca, a my sme sa konečne dotrepali k veľkým železným dverám, vedúcim do sklepa. Vypuklými železnými číslicami bol na nich vybitý rok 1693, ktorý svedčil o poriadnom veku sklepa.

»Vidíš, môj sklep nosí svoj matrikulárny výťah na chrbte, a k tomu opravdový, nesfal-

šovaný. Však, starý to pán?... A teraz vás ešte raz upomínam na daný sľub«, hovoril Karol, otvárajúc sklepové dvere. »Teda napred!«

Železné dvere sa rozletely, a príjemný chlad nás zarazil a účinkoval občerstvujúcou silou na nás. Karol zažal sviečku, zamkol za sebou dvere a stúpal, ako baník s kahancom, dolu širokými schodmi.

Svetlo sviečky nám ukázalo priestrannú sklepenú chodbu; všade čistota a opatera. Po obidvoch bokoch stály čisto poutierané sudy, ticho, nepohnute, ako rakve v krypte.

»Počuj, tvoj dom je ako orech. Horká škrupina skrýva sladké jadro«, poznamenal Janko. »Mohli by sme hneď od kraja urobiť próbu, čis' nenadobudol v Krupine obsah bachratých pánov v drevených kabátoch.«

Ale Karol nás viedol ďalej od prieduchov, čez ktoré vnikalo svetlo dňa a dobrý vzduch. O chvíľku sme sa usadili okolo dosť veľkého suda. Karol vzal z piesku sklený koštúr, sadol na sud, ako na koňa, a odrazil vranku s dôkladnosťou pravého vinára.

Mne rozkázal doniesť tri poháre z kúta a vpustil koštúr do vranky. Nastala hrobová tichosť, pretrhovaná len ľúbym klokotom ťahaného vína.

Bledá rúra skleného koštúra počala sa zlátiť vyššie a vyššie, a Karlove vyvalené okále pozorovaly príjemný prítok.

»Tu ho máme«, vzdychol si Karol, naplniac z koštúra tri poháre. »A teraz, bračekovci, keď Gréci obetovali prvý glg svojim bohom, my, ako synovia osvieteného storočia a zobudení borci za svobodu a rozkvet nášho národa, pripime tento prvý pohár na slávu nášho slovenského národa!«

Harmonický štrngot pohárov ozýval sa pivnicou. Obsah pohárov zmizol v našich smädných hrdlách, a všeobecná kritika vína bola veľmi pochlebná pre domového pána. Zjedené haringy a putovanie po prašnatom meste zvyšovaly náš smäd.

»Karol, Karol, tys' čarodejník!« riekol Janko, sediac na kláte a rozťahujúc svoje dlhé nohy po sklepe. »Ja každou sekundou mladnem a stará bujarosť lezie mi chvatom do skrahnutých kostí. Nazpiatok sa vyviňujem!«

»Veď nám štyri roky preletely ponad učené hlavy, čo sme takto spolu nesedeli!« povedal som ja a chľupnul z pohára malý hlt znalca.

Víno sa perlilo v brúsených sklách a hádzalo ohnivé iskry v sviečkovom svetle, a svit tento rozlial po našich útrobách lahodu a dobrú vôľu. Rozpomienky na prežité časy vystupovaly jedna za druhou zo sklepovej tmy a obletovaly naše hlavy večnou poeziou mladosti; hrádze a pallisády, ktoré vzdialenosť a sebectvo všedného života nastavaly medzi naše srdcia, padaly jedna za druhou a srdcia ukazovaly sa vždy viac a

viac v svojej prostote a úprimnosti. Tu pod zemou, odlúčení od sveta, cítili sme bezprostredne oblažujúcu moc pravého priateľstva a hlboký smysel príslovia: »Tres faciunt collegium!«

»Naozaj, toto miesto má zvláštnu magickú moc«, hovoril Janko, a jeho biele líce polialo sa ľahkým rumencom, modré oči sa mu blýskaly oduševnením.

»Rozumie sa samo sebou«, povedal Karol s vážnou tvárou, majúc na pleci koštúr, »lebo každý statočný sklep je bydlišťom duchov sudových; čím starší sklep, tým rozmanitejší duchovia rozložia tu v ňom svoj stánok. My sme neraz v študentskom živote našom pocítili ich moc, a najviac bez povedomia.«

»Teraz však«, povedal som, »tebe, ako majiteľovi zázračnej jaskyne, prišli duchovia sudov na poklonu a zjavili sa ti v svojej nahej skutočnosti.«

»A máš niečo proti tomu? Ty večný neveriaci Tomáš! Vidíte, bračekovci, tam v tom belavom sude — posvieť ta, strapatý Tóno! — býva duch Kľakúň; má belasé oči a čiernu bradu po pás a nadto zvláštnosť, že ľuďom zoslabuje kolenové svaly. Ich ukľakanie prijíma veľkodušne, ako povinnú úctu k svojej osobe, a jeho najväčší triumf je v tom, keď takáto obeť jeho podivných vrtochov, na kolenách kľačiac, strká do domovej brány kľúč, a to naopak, rúčkou na-

pred«, rozprával Karol a blŕuskol okom na Janka, ktorému zrazu blysla rozpomienka na istú afféru s domovým kľúčom.

Ja som sa pustil do hlasitého smiechu a štrngol som si s Jankom, ktorý sa voľky-nevoľky uškieral pod fúz.

»A či vidíte tam v polotme povážny bachor dvanásťokovnáka?« pokračoval Karol, ešte vždy rajtujúc na svojom drevenom koníku a nalievajúc z koštúra víno do pohárov. »Tam čuší potmehúdly sudový duch Šklebo, ktorý má v tom zvláštne zaľúbenie, že šteklí slabú stránku juristov a kňazov, totižto svedomie, a keď chce energicky dokázať svoju moc, naháňa svojich modloslužobníkov do plaču. »Moja matka sa trápi, a ja tu popíjam!« kričí potom takýto nešťastník a po jeho rozpálených lícach tečú cincúrom horké prúdy najbolestnejších síz. Medzitým nech Boh živí nášho Tóna a udelí mu hojného požehnania!« zavolal so smutno-vážnou tvárou, ako by sa i on hodlal rozplakať.

Teraz bol na Jankovi rad pozdraviť ma hlasitým smiechom a štrngnúť si so mnou. Janko to ani nezameškal urobiť, vyskočil s kláta, na ktorom sedel, a uklonil sa pred Karlom svojím pružným spôsobom.

»Karolko, tys', pravda, kráľom týchto duchov, a v svojej suverenite nezkúsil si ani vtedy ich moci, keď ťa akási magnetická sila hrbolcovala čez zábradlie dolu príkrym vŕškom až k stud-

ničke »Justus-Quelle« nazvanej! Bola to azda len neskrotiteľná túžba po krystálových pramienkoch onej hypokrény? Bolo by to po prvý raz, kdes' takúto krkolomnú lásku k vode na odiv svetu vystavil!«

Karol ani na túto interpelláciu nezmenil svojej ľahostajnej tvári.

»Čo predchytávaš moju prednášku, kdežto môžeš byť rád, že ťa do tajností svojho sklepa uvádzam! Pravdu povediac, vzal ma vtedy mocný duch Motolec pod svoj panír — tenko-nohé páňatko o palici s elastickými kosťami a večne zaváľaným kabátkom — tu, hľa, nateraz zašpuntovaný.«

A kopol nohou do súsedného suda, ani nepozrúc naň.

»Má on«, pokračoval ďalej, »demokratický nástin, lebo veľmi rád hádže s trhu sa vracajúcich sedliakov do priekopy pri hradskej. Dosť o ňom. Hej, ale nezabúdajme na pohárky!«

A vyzdvihol pohár do výše s takou jasavou, veselou tvárou, že sme sa nevdojak dali do kriku. Naozaj, vyviňovali sme sa nazpiatok — až do študentských čias.

»Mám vám rozprávať o lenivom Chrapúňovi, ktorý uspáva ľudí a ktorého milovníkom nebol som akživ? Čo po ňom! My sme milovníci bdenia, a nie sna!«

»A čo ty budeš večne na tom sude rajtovať?« osopil sa Sladký na Karla. »Ja sa počínam stra-

chovať, že vyletíš na ňom von, ako Faust s Mefistom z Auerbachovho sklepa.«

»Posvieť, strapatý Tóno, tam do toho kúta — tam uvidíte sud v mocných dvojitých obručiach, vävzniaci v sebe Samsona medzi duchmi sudov, traso-nohého Ichuchúra, ktorý svojich poddaných ženie do tanca, nimi natriasa, krúti a nadhadzuje. Koľko ráz držal on teba, Tóno, za strapatú kečku, keď si svojím obľúbeným odzemkom znebezpečoval zdravé údy okolo teba stojacich a tlieskajúcich druhov: ‚Čože je to za motyka, keď sa zeme nedotýka!‘ Špatne si krepčil, a iste si sa nazdával, že si Pepita!«

»Áno«, dodal Janko, »a pri jednom takomto nerozumnom nohami rozčapovaní krátkozrakému Richardovi srazil si s očú ľavým opätkom okuliare! Zaplatils' mu ich už?«

»Ešte by som vás mal upozorniť na Srdoňa s naježenými fúzami, na svárlivého Drdlohuba, tichého Mlčiaka, ale ich obručové príbytky ležia ďaleko od nás. Lež tu ti, Janíčko, za chrbtom leží duch Kostidrv, a ty nebadáš, že on účinkoval v hlavách šusterských tovarišov, ktorí mu na našich hnátoch chceli úctu skladať!«

»Načo si ty radil, aby sme sa v úzadí sústrednili?«

»A bol som vtedy múdry vojevodca! Zamlčím vám zvesť o mnohých iných duchoch sudov, ale neprenesiem čez srdce, abych vám nepredstavil pána Vreštiaka — tu, hľa, sviečka

stojí na jeho zovnútornosti. On nás sto ráz pobádal k oduševnenému spevu, ale nikda sa nepýtal, či je pekný. Ba čím hromovitejšie a drastickejšie vinuly sa zvuky z našich úst, tým väčšmi sa tešil a smial, až sa mu tučné brucho natriasalo. A myslím, že nebude od veci, keď mu na slávu zaspievame niektorú z našich piesní. Ty však, Tóno, zapáľ druhú sviečku; vidíš, že táto už zhasíňa.«

Ja som poslúchol. Karlov návrh sa jednohlasne prijal. Jedna z tých starých, ale večne jarých piesní duňala dlhým sklepením, a rozliční duchovia, v sudoch ubytovaní, počúvali s úľubou našu hymnu. Tak sa nám zdalo, ako by z každého suda vystupovalo temné mrmlanie, ktorým prízvukovali ich obyvatelia nášmu spevu. Tóny sa vlnily pivnicou a dávaly temné ozveny od sklepenia, tak že sme sa sami čudovali sile a zvučnosti svojich hlasov.

»No — či už veríš, ty Tóno pohanský, v existenciu mojich duchov? Či nepočulo tvoje zarastené ucho ľúby, melodický súhlas, ktorý vystupoval zo sudov? Obráť sa zavčasu, lebo neviem, či sa nenahnevajú mocné bytnosti na takého drzého pochybníka a nepošlú starého Srdoňa — tam v tom dvanásťokovnáku čuší a drieme — aby ťa brevi manu vyhodil . . . S tým niet čo žartovať; nosí červenú bradu a hodnú sukovatú palicu v žilnatej pravici. Vo francúzskej revolúcii pomáhal rozbesnenému ľudu

bastillu so zemou srovnať, a Rusom kázal horiace pochodne vrhnúť do stavísk svätej Moskvy a urobiť z nej hrob pre pyšného francúzskeho výbojcu. No, a ty si slabý výbojca!«

»Verím, verím!« riekol som. »Ale tomu Vreštiakovi ešte jednu obeť!«

A my sme opäť počali spievať. Jedna pieseň podáva obyčajne ruku druhej; my sme si pri dobre známych zvukoch ešte lepšie sprítomnili zašlé časy, než rečami. Janko ťahal milým tenorom do výše a Karlov bass dunel hrmivo sklepom. Môžem povedať, že sme boli náramne spokojní s vlastným koncertom.

Keď sme všetky ešte nezabudnuté piesne vyspievali, Janko prosil Karla o sólo. Karol sa postavil do pozitúry, vzpriamil hlavu a sonórnym, jasným hlasom spieval

Ódu na čap.

V útrobách sklepu sám a sám sedím,
  žiaľu a strastí plná mi hruď,
z kalného oka prúdy sĺz cedím.
  Hoj, čape sladký, chválený buď!
Ku tvojim ústam priložím perny,
  pritláčam na ne ohnivý bozk:
už blednú strasti, mizne žiaľ čierny,
  srdce mi mäkne, v slnku jak vosk!

Láska mi vliala v dušu otravu,
  sladký mi dávaš ty protijed,
ty mi nevernej devy postavu
  z búrlivej mysle vytopíš hneď!

Sokovi želám blaženstvo zrutné,
nech mu je rajom guľatá zem,
len sa mu potom zasmejem chutne,
keď prijde za mnou zradený sem!

Ohnivou dušou hľadal som slávu,
nevďak a trpký posmech som žal,
ľud kliatby sypal na moju hlavu,
zásluhy mojej neuznal kráľ:
ty si ma smieril znovu so svetom,
rozohrial si mi skrahnutú hruď.
Pieseňky mojej vysokým letom,
hoj, čape sladký, chválený buď!

Karlov hlboký, krásny hlas odznel dlhým sklepením — a z tmy sa ozývala bájna ozvena. V rozjarených našich mysliach ožily Karlove fantastické postavy, a tak nám prichodilo, ako by sme sa nachádzali v zakliatej ríši podzemných gnomov. Sám Karol sedel na sude, ako opravdový duch, držiaci miesto berly koštúr vo vládnych rukách.

Sviečka len tak napolo osvetľovala sklep, »tmu ukazovala«.

Úplná tichosť nás obkľučovala v podivnej jaskyni, a my sme dlho mlčali a oddali sa dojmom nášho originálneho postavenia. Keby bol niekto zrazu do sklepa sostúpil a našu čudnú skupinu videl, neviem, či by mu bolo ľahko okolo srdca. Karol nalieval ticho do pohárikov a každé žblnknutie vína bolo počuť po celom sklepe, ako šum Mnemonovho stĺpa vo večne mlčiacej púšti. Janko si zapálil cigarku na

sviečke a rozosielal po sieni aromatický zápach tabaku. Konečne som pretrhol tichosť:

»Dobre si spieval, ty sudový vajdelota zašlých časov, a bols' taký láskavý voviesť nás do podivnej vínovej ríše! Prečo nám však nezjavily básnické ústa tvoje, aký duch čuší v sude, z ktorého srdce oblažujúcim nápojom si nás posiaľ nadájal?«

Tak sa zdá, že Karol takúto interpelláciu už od dobrej chvíle očakával. Jeho ústa oblietnul mefistovský úsmev, oči sa mu zažaly zloradostným ohňom. Narovnal sa na sude a odhodil koštúr, tak že sa na tri kusy prelomil, a riekol:

»V tomto sude býva kráľ všetkých sudových duchov, veľký dobrodinca a oblažovateľ ľudského pokolenia, loktibrada Perkêo. Či sme dosť o ňom nečítali? Nebadáš jeho vlivu, Janko?« obrátil sa k udivenému Sladkému.

Mne blysla divná predtucha mysľou. Janko Sladký hľadel na patetického Karla celý vo vytržení.

»Duch loktibradu Perkêo, ktorý rozháňa zo zblúdilých ľudských sŕdc márnu a sverepú túžbu po jastrivých a smyselných ženských, vymotáva zakosídlených dudkov z osídel vyrátanej koketerie, zobúdza v útrobách sadlom obrastnutých nebeskú, blažiacu, krystálo-jasnú ľúbosť polozabudnutej mladosti! Nebadáš jeho vlivu, Janko? Duch Perkêo, ktorý oduševňuje nás k obetiam za národ a upevňuje v posvätnom presvedčení

národnom, ženskými pletichami napolo odcudzených ľudí! Nebadáš jeho vlivu, Janko?«

Sladkého tvár ztratila razom výraz veselia a dobrej vôle. Tak sa zdalo, že chcel namrzenými slovami Karlovi pripomenúť, že je on prvý, ktorý láme dané slovo a nedrží priateľskú smluvu, dľa ktorej sme sa mali vyhýbať všetkým nemilým rozpomienkam na všedné starosti a záujmy. Ale Karol pokračoval ďalej v suchom tóne:

»A že je už čas, aby náš hosť Janko obliekal frak k slávnemu sľubovému soirée, kde sa plno-prsej Lujze na večnosť pod pantofľu dostane, tak myslím, môžeme opustiť stánok a ríšu mojich duchov. S Bohom ostaňte, vy pobratimci bodrých šuhajov!«

Karol skočil so suda, schytil dohorenú sviečku a kráčal napred. Naša dobrá vôľa bola preč; bez slova vstali sme s klátov a ubierali sme sa pomedzi sudy za Karlom. Brušká básnických nádob volaly za nami smutné ‚s Bohom' — až to lúčenie samému mi ťažké prichádzalo, lebo, pravdu vyznajúc, ešte by som sa rád bol díval, ako pozlátistý stĺp vína, Karlovými ústami vykúzlený, hore koštúrom do výšky vystupuje; ešte by som bol rád urobil známosť so sudovými duchmi, ktorí dľa mojej mienky istotne medzi belbohov patria. Černobohom zdal sa mi byť jedine Karol, ktorý roztrhol takou nekaľavnou pravicou niť našej nevyrovnanej zábavy. Janko mal iste tie samé myšlienky, lebo mlčal, ako ryba.

Pomaly sme vystupovali hore schodmi. Predo dvermi Karol zhasil sviečku — egyptská tma nás obkľúčila, tak že sme sa pochytali jeden druhého za kabáty. Ja som sa obzrel nazpäť, ale hustá tma kryla sklepenie. Karlov kľúč zaškripel žalostivým tónom dva razy, dvere sa rozletely, a nás ovialo teplo, zvonku do studeného sklepa sa tisnúce. Lež keď sme vystúpili na dvor, uzreli sme nad sebou temno-modrú oblohu, posiatu nesčíselnými hviezdami. Číračistá noc ležala na okršleku zemskom! Ako skamenelí stáli sme na Karlovom pustom dvore. Janko siahol trasľavou rukou po hodinkách; v tom udrelo hodinové kladivo na najbližšej veži — pol, ale na koľkú? Čítame, čítame. Pol jedenástej sme načítali! I Jankove hodinky, osvietené cigarkou, so zlostnou určitosťou ukazovaly na pol jedenástu. Tak teda nám rýchlo ubiehal čas v zakliatom sklepe! Nedarmo Karol hovoril, že je on stánkom duchov!

»Keď prídeme domov«, povedal s podivnou flegmou Karol, »bude okolo jedenástej; potom sa bude náš Janíčko čistiť a mydliť, aby do fajnových salónov nepriniesol pivničnej stuchliny. Tak ale o polnoci predstúpi pred svoju brilliantovú otylku — ah! nech som dobrý — básnický to dej: snúbenie o polnoci! Pesničkár Perohryzák spraví z toho strašlivú balladu, a maliar Pomazal zvační hlavné osoby desnou maľbou! Huj, už ma popredku hrôza trasie.«

Akú tvár urobil Janko, nevidel som pre tmu; že mu zuby od jedu sekaly, to som dôkladne počul. Ľahko si môžeme predstaviť, že v ňom bojovaly city jedu, hanby, zlosti a pomsty.

»Lujza nebeská!« vykĺzlo sa mu nevdojak z úst.

»Teda ešte o Lujze sníva!« mrmlal pod fúzy Karol. »No však počkaj, máme i iné prostriedky! A čo bych mu ju musel kladivom zo streštenej kotrby vytĺkať! Hop, chlapci! len pomaly — najprv musím tieto brány pozatvárať. Nezabudol si, Janko, strašnú historiu, ktorá sa v tejto izbe udala a ktorá nielen na predmestí, ale i vo vnútornom —«

»Mlč mi s tvojimi nesolídnymi pletkami!« ohriakol ho Janko. Ale aký div: jeho hlas sa netriasol hnevom, ako som to očakával. Malo to nasledujúcu príčinu:

Kto sa už raz v sklepe dobrým vínom častoval, vie, že i striedmo požívané víno veľmi rado pri vystúpení na čerstvý vozduch do hlavy udiera. Táto okolnosť uľavila Jankovu dešperáciu, a čím viac mu liezlo vínko do hlavy, tým ľahšie počal ponímať veci. Keď sme sa vytrepali z Karlovej pustovne, perlil sa pred nami život vo farbistých bleskoch mydlovej bubliny. Duch Perkêo počal účinkovať dvojitou silou. Janko upadal do nedbalej veselosti, krútil si fúziky a pošinul klobúk na ľavú stranu. Karlov humor bol čím dial, tým divší a šumivejší. Idúc popod obloky

Knickeburgovské, videli sme ich skvostne osvetlené; veselá hudba Straussovského valčíka zunela až na tichú nočnú ulicu. Čalúnmi letely chvíľami stíny tancujúcich párov a v pravidelnom takte otriasala sa poval.

»Vidíš, Janíčko môj«, hovoril Karol, »tam v tej osvetlenej klietke si ty teraz hlavnou osobou.«

Janko ani nešípil, že je to už Knickeburgovský byt. S veľkým ohňom a ťažkým jazykom rozprával, ako ich podžupan kvári Slovákov, aký je pritom mamľas a že sa ho on veru nebojí, keby bol i rozžupan.

»Karolko, do toho tvojho sklepa musíme častejšie nazreť, hrmen sa tomu! To je znamenitá skrúša — skróša — skrýša«, drhol sa Janko, »i Perkêo musí byť dobrý kamarát! Čo ste takí nemí, ako ryby? Nože, ako si to spieval, ty sudový jazdec? Hore ju, chlapci!« rozprával Janko neobratným jazykom a máchal nedbale rukou nočným povetrím.

Karol zakašľal a my sme počali vo troje, mašírujúc ulicami k domovu:

»Ty si ma smieril znovu so svetom,
rozohrial si mi skrahnutú hruď.
Pieseňky mojej vysokým letom,
hoj, čape sladký, chválený buď!«

PIATA HLAVA.

Rozjíma sa poučne o zmenkových záležitostiach a o veľmi užitočnom všadebolstve Ľudovíta Konvalinku.

Ráno, keď sme s Jankom ešte hlboko spali, Karol vykradol sa z izby a ztratil sa kamsi. Po meste sa medzitým rozletely podivné chýry o včerajšom soirée u Knickeburgov. Zlostné jazyky šepkaly, že vraj včera u Knickeburgov svätili veru bez snúbenca, a mnohí dodávali k tomu dôslednú otázku, či sa i sobáš Lujzin bez ženícha odbaví. A že celá vec mala na sebe akúsi zaujímavú neistotu a dobrodružnosť, dá sa ľahko myslieť, že takéto chýry rozširovaly sa rýchlosťou mlunnej iskry. Dom Knickeburgský hral v ten deň prvú rollu — pravda, neveselú a, čo je najhoršie, smiešnu.

Hore schodmi, pokrytými drahými koberci, išiel pán Hindelsmayer do Knickeburgov, s tvárou neveselou, ba úzkostlivou. Jeho krok bol nepravidelný, drobný a rýchly, a jeho známi by už z tejto okolnosti boli zatvárali na divné veci. V skvostnom kabinete pána Knickeburga mal dlhšiu audienciu. Kto by bol pri dverách počúval, bol by sa onedlho presvedčil, že pán Icík Hindelsmayer nehovoril s obyčajnou plazivou zdvorilosťou s veľkomožným pánom; nebezpečné slovo »zmenka« a »sľúbené giro« vyslovoval krikľavým hlasom, ba tuším sa opo-

vážil plebejskou botou dôrazne buchnúť na zemiansku dlážku, sťa by sa odhodlane protivil mienke Knickeburgovej.

A tu zase Ľudovít Konvalinka mi je očitým svedkom, že keď sa zlopovestný úžerník opäť dolu schodmi plúžil, mala jeho inokedy poníženo-prívetivá tvár výraz nemilosrdnej hrozby, pomiešanej s fatálnym strachom. Jeho krok bol ešte drobnejší a rýchlejší, a časom sa mu vykĺzlo z úst hlasné ‚vaj'.

Janko precítnul z tuhého sna. Blesky slnka vkrádaly sa už hodne zvysoka čez červené záclony našej chyže. Ja som sa staval, ako bych bol v tuhý spánok pohrúžený, ale polootvoreným okom pozoroval som Jankovo chovanie. Tvár jeho bola bledá na smrť. Zakryl si rukami tvár, a tak sa mi zdalo, že sa mu hojné slzy vyronily z očú. Hrozebná postava otca — ladný, pútavý zjav Lujzy — náreky a hnev matky — rum celej jeho budúcnosti: to mohly byť obrázky, ktoré videl pred oko duše svojej predstupovať.

»Dobré ráno, Janíčko! Akos' buval?« spýtal som sa konečne hlasným zívaním, chcejúc ukázať, že som sa práve len prebudil, vlastne som však nemohol ďalej hľadeť na muky dobrého priateľa.

Temný, gániaci pohľad hodil na mňa miesto odpovedi na vľúdnu otázku moju.

»No, veďže ma neprekoľ okáľmi a nepribi pohľadom o stenu, ako chrobáka špendlíkom!«

Takými slovami chcel som prejsť do veselšieho tónu. Ale mi môj úmysel zle vypálil. Janko hodil na mňa druhé, rozmnožené a opravené vydanie gániacich pohľadov a, kypiac zlosťou, počal nasledujúcu filippiku na lačný žalúdok:

»Zle, veľmi zle ste narafičili svoje včerajšie podlé žarty!«

»To je krásna predmluva«, vzdychol som si a schoval som hlavu do perín, ako lovcami naháňaný pštros do piesku.

»Vy ste sa v ľahtikárskej naničhodnosti, v špinavom opilstve opovážili so mnou na taký spôsob žartovať, ktorý zničil môj život, moje nádeje a, čo je najhroznejšie, moju česť! Vy ste bezbožnou rukou roztrhli rodinné sväzky medzi synom a otcom, medzi synom a matkou!«

»Prečo tu niet i Karla, však on má tiež právo na Jankov chválospev«, šomral som pod duchnou v tuhom pote.

»Slovom, vy máte na svedomí celý, celý môj život«, pokračoval Janko takým citným opravdivým hlasom, že mi počínalo byť horúce pod duchnou. »Nenávisť a vydedenie očakáva ma doma — škandál, posmech a zlé svedomie vyháňa ma z tohoto mesta! Ale nech by ďas vzal majetok — ja som, svedený vašou hriešnou ľahkomyseľnosťou, zadal smrtnú ranu svojej cti, i cti môjho otca! My obidvaja stojíme pred poctivým Knickeburgom, ako obecní šudieri, ktorí rušíme dané slovo škandálom! My sme skántrili česť jeho

nevinnej dcéry! Ja som devušku spanilomyseľnú hodil na smetisko podlých ľudských klebiet — ja som nekonal, ako muž, ja som konal, ako podliak! V mučeníckom rúchu vidím ju pred sebou, devu, ktorú som svojím bohaprázdnym ľahtikárstvom pripravil o všetko!«

»Ale, Janíčko, veďže chladnejšie ponímaj veci; vidíš, ty hľadíš čez čierne sklá«, tíšil som rozjareného priateľa a, vylezúc celý mokrý zpod perín, počal som sa s veľkou odvahou obliekať.

»Tebe je ľahko rozprávať o chladnosti, keď si nie v mojom hroznom postavení. Ty si, pravda, chladný, lebo si ztratil súcitné srdce ko mne, lebo ti nič nezáleží ani na mojom živote, ani na mojej cti. A nielen že ti na tom nič nezáleží, ale si sa ushovoril s podlým Karlom, ktorého nenavidím, ako hada, a ktorý ma prenasleduje, ako zlostný dämon, a zavliekli ste ma do vašej sprepadenej diery, aby ste ma mohli omámiť vínskom! Celý podlý attentát ste korenili bláznivosťou raziacim nesmyslom a, vrhnúc ma do záhubnej priepasti, rehcete sa teraz diabolským smiechom! Čo poviem otcovi, čo poviem, chúďatku, mojej drahej matke? Čo inšie, ako: váš syn je lump, ktorý ožranstvom prežartoval nebeskú devu, na ktorej anjelskú nevinnosť vy darmo fŕkate svoje jedovaté sliny. Bože môj! Ešte predpoludním robím návštevu! Všetko je v najlepšom poriadku, prijali ma výborne, a tak sa zdalo, že urobím otca šťastným, sám ne-

nútiac sa k niečomu nepríjemnému. V tom búši do toho čert — a zo šťastného človeka stane sa v jeden večer nešťastník, a to ešte v smiešnom svetle blázna a podliaka! A to ste vy naschvál nasnovali, ty a Karol, ty a Karol!« a klesol celý zničený na stolec.

Mne ho bolo úprimne ľúto, a sám som počal pochybovať o statočnosti nášho konania.

»Ale čo«, pomyslel som si, obúvajúc ľavú čižmu, »mal sa upozorniť na beh času, však mal hodinky, však je plnoletý!«

»Ale pôjdem ta a hodím sa spanilomyseľnej deve k nohám a budem prosiť o odpustenie, hoci viem, že ma odsotí od seba, a to zaslúžene.«

»A takýmto hlúpym samounižením položíš celému škandálu korunu na hlavu, vystavíš sa za terč zaslúženého posmechu!« poznamenal som a obul s odhodlanosťou hrdinskou pravú čižmu.

Janko uznával pravdu mojich slov, ale on si vzal raz do hlavy hrdinsky podstúpiť i hanbu i posmech. Pozorne obliekal svoj elegantný frak a v jeho tvári svietila nebezpečná odhodlanosť.

»To bude pekná historia«, pomyslel som si. »Chumaj, je v stave dnes vo svojom katzenjammri do Knickeburgov bežať a postaviť sa pred starého rittmajstra, ako kajúci nezdarný syn, čo so sviňami mláto obedúval!«

Bol som dešperátny. Čo teraz? Karla niet doma, a ja si sám s týmto odhodlaným samoškodcom neporadím.

»Tvoj frak je celý zaváľaný na chrbte«, povedal som a sobral som celú výrečnosť, kefujúc so zručnosťou starého invalida priateľov frak; preťahoval som do dĺžky chvalitebné zamestnanie, v nádeji, že sa skoro zablysne vítaná hviezda osvobodenia.

Už som bol hotový, a Janko chytil do ruky klobúk; moja zúfalosť dosiahla svojho vrcholca.

»Už sme tam, kde loj kopú«, vzdychol som si a hodil som kefu na stôl.

V tom vrzly dvere na kancellárii, ktorá hraničila s našou chyžou, a my sme počuli jasne Karlov krok. Neprišiel sám, ale doviedol akéhosi človeka, ktorý robil náramný vresk a poloplačlivým hlasom bedákal.

»Môj milý pane veľkomožný, ratujte, ratujte chudobného človeka pred celkovitým ruinom!«

»Dobre, dobre. Ukážte svoje zmenky«, bolo počuť Karlov prísny hlas.

»Huncút, lump, šudier! Takú parádu vystrája, lóže, ekvipáže, hodvábу a brillianty, a pritom nemá nič, iba dlhy! To je veru krásny zemän, krásny gavalier! Ale mu ukážem, čo to znamená Icíka Hindelsmayera prekabátiť! Povedal na svoju česť zemiansku i vojenskú, že pán Sladký vezme si jeho dcéru za ženu, že ľúbi jeho diamantovú hus, nafúknutú fanfršonku, a že bude žírovať moje vechsle! Ako som nemal uveriť? Veď je Sladký dobrý dom, pekný dom!«

Janko zdvihol hlavu, počujúc svoje meno

a narážky na Lujzu. Tvár mu blčala plameňom, narovnal sa a akási silná vôľa svietila mu z krásnych belasých očú. Jedným skokom bol v kancellárii; ja som sa ponáhľal za ním, cestou obliekajúc kabát.

Icík Hindelsmayer sedel na stoličke pri Karlovom stolíku a držal v rukách hodnú kopu zmeniek. Karol ho počúval a nepretrhoval toku jeho rozhorlenej reči. Jeho drsné nadávanie na Knickeburga dosiahlo najvyššieho stupňa, keď sa Sladký zjavil v kancellárii.

Žid poznal Janka. Vyskočil so stoličky a vykrútil hlbokú, neohebnú poklonu, až sa mu šosy kabáta po izbe rozletely, pred Jankom, od ktorého za študentstva neraz malý profit ťahal, tak asi tristo od sta.

Sladký zamieril rovno k Hindelsmayerovi.

»Ukážte sem zmenky, a nepapuľujte nemastné reči!« zahrmel na Icíka, ktorý mu podával zmenky so strachom a nádejou v tvári.

Janko prebehol očami zmenky a zbledol ako smrť, vidiac náramne vysoké summy na zmenkách. Bolo vidno, že bojuje sám so sebou; bolo vidno, že sa za chvíľku kolotá v neurčitosti. Zrazu však hodí hlavou, sadne k stolíku a pýta od Karla pero.

Židovi blysly nádeje, ružové nádeje sebeckou dušou. Jeho oči svietily, ako kocúrove, a so zručnosťou opice skočil k stolíku a podával Jankovi pero.

»Ach, pane osvietený, podpíšu, podpíšu! Len maličké meno, a ja budem šťastný človek! Nech im dá Pán Boh šťastia s tou veľkou fajnovou dámou, s tou anjelskou slečinkou! Taká Ráchel anjelská svedčí takému pánovi!«

Karol sedel celý zničený a prekvapený za svojím stolíkom. Teda takýmto veľkodušným činom chce Janko napraviť svoje včerajšie konanie! Karlove oči divoko svietily, pery mal zaťaté, a tak sa zdalo, ako by sa bol chcel trpkými slovami vrhnúť na Sladkého.

Jankovi bolo všetko jedno. S akýmsi peknoduchým pokojom vzal Židom podávané pero a namočil ho do atramentu.

V tom sa dvere rozletia a vpáli bez zaklopania Ľudovít Konvalinka.

»Viete, čo sa stalo?« pýta sa nás a trie si ruky.

My sme hľadeli zvedavo na príchodzieho. Janko odvrátil hlavu od stolíka.

»Lujza von Knickeburg ušla s barónom Kálossym! Však je to jadrný telegramm, Karolko môj zlatý?«

A hodil sa na pohovku, utierajúc si pot s čela.

My sme stáli, ako skamenelí. Janko zbledol a z ruky mu vypadlo pero. Hindelsmayer prvý prerušil hlboké ticho:

»Nie je pravda, nie je pravda; nech neveria, nech len chvíľočku neveria! Pán Konva-

linka špasuje; len podpíšu, len podpíšu, osvietený pane von Sladký!«

Konvalinka vyskočil s pohovky, ako by ho boli z mažiara vystrelili. Bol dobrý, ústupčivý človek, ale keď sa niekto opovážil zapierať pravdivosť jeho zpráv, zrazu premenil sa na raráška. Hindelsmayer mu prišiel práve vhod.

»Nuž ale, ty centový krvossavec, ty dvojnohá lož, ty pijavica, ty bezodný kráter, ty vrece — ty, ty sa opovážiš mne do očú povedať, že lužem?!«

Konvalinka priskočil tak blízko k naľakanému Icíkovi, že cúfnul až k dverám.

»Nezhltni ho, Ľudko, na jeden raz!« miernil Karol Konvalinku.

Potom vzal zmenky so stola a podal ich strápenému Hindelsmayerovi.

»Viete, čo: choďte len pokojne domov. Ja vám zmenky nezažalujem; bojím sa, že bych ani útraty nevylikvidoval. Za každú vám dám šesták, abych mal autogramm velikého pána.«

Hindelsmayer prevzal papiere, postavil si klobúk ešte v izbe na hlavu a s hlasitým bedákaním trielil von.

»Huncút, lump!« bolo počuť ešte na schodoch.

»Konvalinka, ty zostaneš dlhé časy mojím veriteľom. Tak krásne si ešte nikda nezastal svoj oberšpiclovský úrad«, hovoril Karol, zapaľujúc si cigarku. »Ale povedz nám, ako si prišiel k pikantnej zpráve?«

»Jednoducho. Tys' ma prosil, abych vyhľadal Hindelsmayera. Stopoval som potvoru, až keď vyšiel od Knickeburgov. Však vieš, že mám rozsiahlu známosť v meste, ktorá sa niekedy i na komorné rozprestiera, zvlášte keď sú pekné a čiperné. Takáto falošná mačička mi pod pečaťou tajomstva s iskriacimi očami rozprávala, že včas ráno našla Lujzinu chyžu prázdnu, nie menej jej šperkové škrinky. V celom dome že panuje škrípanie zubov, lebo neostáva iná myšlienka, ako že slečinka ráno ušla. Bežím na stanicu. Tam moji známi mi povedali, že Kálossy, zlumpovaný barón, kupoval dve karty prvej triedy a s dámou pod tuhým závojom vstúpil do vozňa. Utekám ako zjašený k tebe, a vidím, že moje ponáhľanie bolo veľmi potrebné«, končil rozjarený Ľudko a trel si ruky v úprimnej radosti.

Ja som len ťažko udusil v sebe radostný výkrik nad spásonosnými udalosťami. Janko hľadel nemo pred seba, potom sa vzchopil a bez slova odchádzal do svojej chyže. Zdal sa byť celkom zronený a nešťastný.

»Janíčko«, volal za ním Karol, »prichystaj sa na popoludnie na vychádzku! Mám v neďalekej dedine rozprávku so sedliakmi o veciach urbariálnych. Môžme sa takto všetci štyria prevetriť po tejto horúcej próbe.«

Janko neodpovedal.

»Nechajme ho«, hodil rukou Karol, »tuhý

dohán to bol! Horká pilulka — keby len osožila! Mne samému je, ako po chorobe. Na jednu kocku som všetko hodil.«

Karol a Ľudo mi vysvetlili, ako to prišlo, že sa Hindelsmayer zamiešal do deja. S veľkým namáhaním vyhľadali Hindelsmayera a doviedli do kancellárie. Chceli Sladkého očividome presvedčiť predostretím vysokých zmeniek, aký smutný je stav Knickeburgovského majetku. Týmto spôsobom ho chcel Karol celkovite vytrhnúť z pažeráka nasnovaných pletích a dokázať mu ad oculos, že Knickeburgovcom ide vlastne len o Jankove groše. No mnoho nechýbalo, a celý ich plán skoro sa stroskotal na Jankovej gavalierskej veľkodušnosti. Konvalinkova zpráva búšila do toho, ako hrom z čistého neba, a urobila Jankovej obetivosti koniec.

»Divný šuhaj«, krútil Karol hlavou. »Jeho srdce je čisté, ako krystal; duša jeho je dobrá a mäkká, ako vosk. Ale čo nám pomôže takáto dobrota, keď nás rúti do záhuby? A takýto je náš celý národ. Za druhých leje krv, vyhadzuje majetok a tým, ktorí ho zauškujú, preukazuje nesčíselné dobrodenia. Viac zlosti, viac zlosti! My sa musíme trochu zdiabliť a sobliecť už raz mučedlnícke rúcho.«

»Ty, Karolko, aspoň si už na tej ceste... Len daj pozor, aby ti rožky veľmi bujne nenarástly!«

Karol sa usmial pod fúz a prosil Konva-

linku, aby zostal na obed, ktorý sa vraj veľmi krátko a rýchle odbaví.

»O jednej hodine tu bude voz; máme pred sebou hodnú vychádzku«, poznamenal a šiel duriť obed.

»Rád by som vedel, čo Janko teraz smýšľa«, povedal zvedavý Ľudko, a akýsi magnét ho ťahal ku dverám.

»Nechaj ho, amice. Uvidíš, že sa vzmuží a premôže nával rôznych pocitov. Pri všetkej svojej zdanlivej slabosti má v sebe rezkú životnú silu. Takíto ľudia, keď zablúdia, vedia sa rýchlo vrátiť na pravú cestu.«

Všetci traja mali sme úprimnú radosť nad vyviaznutím Jankovým, len mňa trápila ešte veľká pochybnosť, že by Janko ľahko premohol údery.

»Nechaj ty len na mňa kúru«, tešil ma Karol, vstupujúc do chyže. »Veď vieš, že mám divotvorné spojenie s takými bytnosťami, o ktorých sa vašej školskej múdrosti ani nesníva. A teraz nech sa ľúbi na tanier hovädzej polievky.«

ŠIESTA HLAVA.

Počína sa urbariálnymi záležitosťami a prechádza nenadále na celkom inakšie predmety.

Ešte nebolo dvanásť hodín, keď sme zasadli k obedu, pri ktorom sa veľmi mnoho mlčalo.

Janko bol tichý, jeho zúfalosť premenila sa v tichú melancholiu. Fiaker zahrbolcoval pred domom a my sme si posadali doňho. Bol utešený, hodne horúci deň. O chvíľu sme boli v poli. Pred nami sa rozkladaly zelené bujné polia, a po nich blúdilo zachmúrené oko Jankovo. Koníky čerstvo uháňaly, onedlho sme sišli s hradskej na poľnú, dobre uvozenú cestu.

»Jaj, zle-nedobre nakladajú panstvá s našimi sedliakmi«, počal Karol. »Lebo čo si predtým brali mocou svojho zemsko-panského práva, to si vedia teraz vydobyť nie veľmi priamymi chodníčkami u nášho mizerného pravosúdia. Medzi ľuďmi panuje práve také žraloctvo, ako v mori medzi vodnými potvorami. Veľryba pohltí stá a stá haringov, vodu vystrekne nozdrami a hodí svoje obete do priestranného žalúdka. A to sú dobré veľryby, naši odrodilí, rodu odcudzení páni! Ešte vždy považujú sedliaka za haringa pre svoj bezodný žalúdok.«

A tu počal ostrou výrečnosťou rozkladať zvláštnu urbariálnu pravotu od prvopočiatku až do zakončenia — pravda, pre urbarialistov veľmi smutného.

Janko sa tak staval, ako by ho vlnivé polia viac zaujímaly, ako Karlova objektívna a zábavná rozprávka, ale časom, keď sa Karlovi niečo veľmi dobre podarilo, nevdojak uprel oči na jeho tvár. Toto Karla ešte väčšmi rozjarilo, jeho prednáška nabývala živosti, tak že sme

ani nezbadali, keď sa voz odrazil s poľnej cesty a prešiel do hory, ktorá prestierala sa najprv po miernych návršiach až k vyššiemu pohoriu.

Konvalinka sa intelligentne usmial a povedal:

»Karolko, ty ideš tuším svojim urbarialistom horu vyrezávať z panského!«

Mne samému bola cesta divná. Kam nás len vlečie, figliar? Medzitým svieži horský chlad veľmi milo nás ochladzoval, slnkom rozpálených a prachom dusených. Silná vôňa vystupovala z bujnej trávy a zeleného listia krásnej bukovej hory. Úzkym úvozom hnali sme sa do hory, a čím dial sme sa do nej tratili, tým voľnejšie, svobodnejšie sme dýchali.

Niet príjemnejšieho pobavenia, ako v krásnej májovej hore. Svieža bujnosť mladej prírody, narkotický dych rastlinstva — všade život, všade čerstvé tvorenie. I chrobáčik, lezúci vysokou trávkou, i ďateľ, ťukajúci odmeraným taktom do dutého stromu, i sto ráz opísaný a ospievaný spev vtáctva — všetko nosí na sebe rúcho novoty, bystrej životnej sviežosti.

Bolo badať, že na Jankove chmúrne city výborne vlívala horská cesta. Strhol klobúk a voľným dychom ssal do seba balzamový vzduch. Aký šumný šuhaj! Búrne udalosti, ktoré ponad jeho hlavu prešumely, daly jeho pravidelnej tvári akýsi zaujímavý výraz. Oči mu počaly živšie svietiť a pochmúrna melancholia ustupovala vždy viac a viac tichej spokojnosti. Mal

som z neho opravdivé potešenie a moja nádej rástla, že sa čez nepríjemné historie prebrodí k opravdive šťastnému životu, ku ktorému jemu veľa podmienok nechybelo.

Počali sme vystupovať na príkrejší vrch. Karol skočil s voza.

»Nože, uľahčite koníkom, páni bratia!« zavolal. »Veď je škoda vyvaľovať sa po horúcich kožiach voza v takej krásnej hore!«

My sme radi poslúchli.

»To sme mohli už dávno urobiť«, riekol Sladký, skočiac ohebne s voza.

»Prvé slovo Jankovo!« povedal Karol. »Mám nádej, že ich bude viac. Ináč ho tu necháme v obeť najprvšiemu vlkodlakovi, ktorý sa naďabí v tejto prahore.«

Medzi týmito slovami odtrhol s buka zelenú parúťku a okrášlil ňou svoj klobúk.

»Nesedíme v tvojom sklepe — tu nemáš duchov!« bránil sa Janko a nasledoval Karla, kladúc za klobúk zelené pierko.

Kočiš šľahol do koní, obrátil voz a letel dolu vrchom v tú stranu, zkade sme boli prišli.

»O deviatej príď pre nás!« kričal za ním Zima.

»Karol, Karol, čo to stváraš? Chceš nás pretvoriť na troglodytov alebo kolibníkov?« oboril som sa na Karla.

Janko sa tiež naňho udivene podíval a namrzeným hlasom preriekol:

»Karol má samé nesolídne pletky a daromnice na ume. Dobre vie, že chcem dnes nočným vlakom domov, a zavedie ma do hôr ďalekých!«

V tom sa ozvaly výbuchy z pušiek.

»Nijaké nesolídne pletky, nijaké daromnice. Miško Záhora, vždy veselá, dobrá chlapina, najvybranejší starý mládenec celej zemegule, usporiadal s niektorými priateľmi malú národnú vychádzku do týchto hôr a pozval ta životaschopné národné veličiny tohto kraja. Tam sa sídeš, ty vŕbový panák, s nejedným priateľom, dávnejšie nevideným. Tam si švacneš pohárik dobrého vínka a zakúsneš koláča, pečeného bielymi rúčkami okolitých slovenských panien a paní. Nuž a za takúto výbornú myšlienku mám ešte počúvať od vás kapucinády? Čo sú teraz nesolídne pletky, čo sú daromnice?« deklamoval víťazný Karol.

Ja som bol úplne spokojný s vysvetlením a Konvalinka i tak vedel, kam nás Karol vliekol. Janko sám prestal sa mračiť a spriatelil sa s okolnosťami. Pokojne sme stúpali utešenou jarnou horou. Výstrely z pušiek ozývaly sa vždy bližšie a bližšie, a po chvíli bolo počuť veselý hovor.

»Aha, už poznávam Záhorov hlas! O čo sa stavíš, Janíčko, že ho najdeme s fľaškou v ruke?«

»Keby som už len so ženskými nemusel prísť do rozprávky«, dudral Sladký. »Všetko sa

mi protiví, čo sa len zďaleka podobá ženskej. Vieš, čo, Ľudko? My dvaja pri vhodnej príležitosti potiahneme nejakú bachratú fľašu a ľahneme si medzi osamelé kríčky. V takejto zelenej pustovni budeme sa lepšie cítiť, ako Karol, obkľúčený vidieckymi krásotinkami.«

»Pozri ho, meštiaka z Potkanovej!« riekol Karol. »A predsa mu Kálossy veľkomestskú, superfajnovú dámu spolu i s jej obrovským šiňónom ukradol zpod nosa!«

Janko už nestačil odpovedať, lebo pred nami ukázalo sa zaujímavé idyllické divadlo. Na priestore hojnou trávou porostlom a horou s troch strán malebne obrúbenom videli sme zaujímavé skupiny veselých ľudí. Pod prastarým bukom plápolala hodná vatra; ďalej vľavo sedeli a ležali, ako práve komu vhod prišlo, hostia okolo bielych obrusov na trávu prestretých, na ktorých sa nachodily chutné jedlá, poháre a fľaše v hojnom počte. Pestré obleky dievčeniec, pušky a pištole po stromoch, veselá vrava — slovom, celá scéna urobila na nás veľmi dobrý dojem, tak že sa Jankova tvár rozveselila a Konvalinka vyskočil celý uradovaný.

»Vidíš, Tóno, títo vedú príjemný troglodytský a kolibnícky život«, poznamenal Karol Zima. »No, ale poďme sa im tiež zamiešať do remesla.«

Nastalo všeobecné vítanie, najmä Jankov príchod bol všetkým milý. Mladí ľudia povyska-

kovali so svojich viac-menej pohodlných miest a obtočili nás dookola.

»Na bok, sečnáci!« počuli sme hromový bass, a čez mládež sa predral k nám Miško Záhora, pod pazuchou držiac luhačovickú fľašu vína. »Páňatká z mesta priniesly istotne smäd! Ah, koho vidím! Sladký! Ľaľa ti ho, aká persóna! Ale si schudol, Janko, odkedy sme sa nevideli. Tu máš, zapi si z tohoto fraštáckeho; hneď sa ti tvoj frciplot zarumení, ani pivonka!« bramarbasoval výborný Mišo a ulieval nám každému do pohára.

»Nože, no, pane Záhora«, ozval sa prívetivý hlas starého pána, ktorý sa k nám priblížil s fajočkou v ústach a červenom fezi na šedivej hlave. »Veď len pomaly; páni by si mali skôr niečo zakúsnuť, až potom toho vášho drapáka.«

Janko dobre poznal pána farára Danišovského, a čez líca mu preletel ľahký rumenec. Starý pán mal srdečnú radosť, keď sa pomedzi hostí dohrabal až k Sladkému. S úprimnou otvorenosťou vítal mladého svojho priateľa v tomto kraji.

»Neskorým hosťom kosti«, pretrhol vítanku Mišo Záhora, »i tak sme už po obede! A ty, Ľudo, zase budeš čítať, koľký pohár pijem? Dobre, žes' k tomu neskoro prišiel! Nuž ale poďte bližšie, páni moji, k našim slávnym tabuliam! Ondro!« kričal na posluhujúceho sedliackeho šuhaja. »Toť pánu Tónovi dones krčah

vody z krásnej studničky, ktorú ospieval svojimi vodovými veršami až k plaču dotklive, až sa skaly pukaly a všetka zverina utiekla z panskej hory!«

Mišo mal totiž slabosť, že mňa považoval za veľmi planého básnika, a možno, ani sa veľmi nemýlil.

Pán farár Danišovský nás zavolal so svojou okuzľujúcou zdvorilosťou k improvizovanému stolu. Medzitým mladší šuhajci nabíjali pušky a nám na privítanie nivočili pušný prach.

Pri bielom, na tráve rozprestretom obruse sedela spanilá devuška vo vkusných šedých šatočkách. Bohaté vrkoče objímaly jej šumnú hlávku; sviežosť horská a jarný vozduch vdýchly jej na líca tieň ladného rumenca.

Zdá sa, že z reči pozorovala, že jej pohostinný otec privedie hostí, a preto práve vykladala chutné studené jedlá z veľkého koša na biely obrus.

Bola to Elenka Danišovská. Bujará zelenosť trávy a hory v úzadí zvyšovala pôvabnosť jej zjavu, tak že bola ako pohostinná víla tropického ostrova, ktorá svojou dobrotivosťou sýti hlad námorníkov, búrou na brehy vyhodených.

Hlboký rumenec polial jej tvár, keď poznala Sladkého, čo som si ja v jeho prospech vykladal. Sladký bol tiež trochu zmätený. Ale po chvíli našli sa obidvaja. O krátky čas stal sa náš trávový stolík strediskom celej zábavy:

okolo Elenky sa shromaždily dievčinky v pestrých šatočkách — a devy boly zase príťažlivými magnétmi pre šuhajov.

Záhora stál nám nad hlavami, držiac kŕčovite pod pazuchou nerozlučiteľnú luhačovickú fľašu. Dráždil sa s Karlom. Ich vtipy sa križovaly, ako mlunné blesky, ponad naše hlavy, sprevádzané melodickým chichotom dievčat a bassovým srdečným smiechom pána farára.

Janko a Elenka veru nepočúvali a nemysleli na to, čo Záhora rozprával; ich myseľ letela do dávnejšej minulosti a rozpomienky pekne prežitých chvíľ šumely im dušami.

Jankovi bolo zaujímavé vedieť každú premenu, ktorá sa udala v Komárovej, ba ani na Elenkinho pavúka v chmeľovej búdke nezabudol.

»Ztratil sa skoro po vašom odchode«, odpovedala Elenka a sklopila modré očká na trávu.

Aká bola krásna v celej svojej útlej, nepredpojatej prostote; aká vážna, zrelá rozumnosť hľadela z jej veľkých modrých očú! Kto by ju bol videl cudzími očami, bol by iste vyniesol súd: že jej rozvaha, jej rozum ohlušuje cit — a hlava že panuje nad srdcom.

Janko bol pripútaný k boku Elenkinmu a jeho tvár skvela sa dobrou vôľou.

Staršie panie, ba i dievčence, strčily tu i tu hlavy dovedna a šuškaly si, že Sladký predsa nezabudol na svoju niekdajšiu lásku. Hľa, motýľ, ktorý odletel, vrátil sa k ruži! A či nadlho?

Závisť i dobrá vôľa bola pohnútkou takýchto šepotov, ale ku cti spoločnosti musím vyznať, že závisti bolo o veľa menej, ako dobrej vôle. Jankove niekdajšie návštevy u Danišovských nezostaly tajomstvom pred štebotavým a večne kombinujúcim ženským obecenstvom, a to, čo sami zaľúbenci ešte ani nevedeli, čo s pozornosťou Argusa skrývali do hlbín milujúcich duší, to vedely dávno všetky tetky, strynky a súsedky.

To už raz ináč byť nemôže na tomto svete. Nuž ale veď na tom tak veľa nezáleží. Ba práve klebetivosť našich ženičiek má istú mravokárnu stránku: je prísnou kontrolou nad životom ľudí, a nejeden poklesok vystane len preto, že hriešnik, chcejúci spáchať poklesok, bojí sa ostrej kritiky ženských jazykov.

Karol mi šepol do ucha:

»Pozoruješ mocnú pravicu ducha Perkêo?«

»Dobre, dobre«, odpovedal som, »je to jednostranná mocnosť. Tvoji duchovia vládnu nad starými, pijúcimi študentmi, ale nevládnu nad ženskými srdciami. Mali by sme obetovať rusalkám a vílam týchto hôr — ináč bude zle!«

Miša Záhoru už mrzelo, že prestal byť na chvíľu strediskom zábavy. Pokrútil si fúzy a zvolal na gajdoša, ktorý sa zadumene o buka opieral:

»Nože, Mrňo, nemrač sa, ako kebys' do papriky kúsal! Naduj svoj mech a zahraj nám

nejakú poriadnu! Alože i so spevom!« doložil a urobil hodný glg z pohára.

Gajdoš si nedal dva razy rozkázať, nadul gajdy a počal zručnými prstami piskorom preberať.

»Tento národný orchester je veľmi nebezpečná vec pre nášho Tóna. Už mu žilky hrajú a čo chvíľa bude sa točiť na trávniku ani vrtielka a rozširovať svoje siahové čongále... ,Čože je to za motyka...'«

Gajdoš pretrhol Karla tým, že nakrivil svoje ústa a chrapľavým hlasom počal spievať:

»Keď si pán Záhora rozkazuje hrati —
raduj sa, gajdošu, bo on dobre platí!«

Improvizácia bola dobre prijatá od spoločnosti; Mišo siahol voľky-nevoľky do vačku a hodil gajdošovi šesták do huka. Mrňo pokračoval:

»Keď náš pán Záhora počne so šestáky —
raduj sa, gajdošu, budú i šupáky!«

Veselému gajdošovi sa attentát podaril a, posmelený dobrotou obecenstva, rozšíril svoje improvizácie i na iné osoby. Karol neobišiel suchý a musel otvoriť štedré vrecko.

Ľudo Konvalinka zbadal, že sa Sladký výborne baví so šumnou Elenkou; prištveral sa k nemu a preriekol:

»Tu je už fľaška v mojom vačku — nepôjdeš so mnou do osamelého kríčka?«

»Čo pokúšate mojich hostí?« riekol dobrosrdečne pán farár a chytil Ľudka za šosy kabáta. »Mohli by ste nám radšej s pánom Záhorom predstaviť: ‚Nevidel si otca môjho šlofane‘.«

Konvalinka si stal so Záhorom do pozitúry a oba prednášali svoje rozpustilé, veselé kúsky; pán farár sa zas práve tak smial, ako kedysi v Komárovej, a zase prosil hercov, aby už prestali, že sa ináč zmyší.

Konečne nás Záhora upomenul, aby sme vyplnili časť programmu, ktorá hovorí: »po obede namiesto čiernej kávy porciu krásneho výhľadu«. My sme povstávali s bujnej trávy a ubierali sme sa na neďaleké návršie, zkadiaľ bol utešený výhľad. Sladký podal Elenke rameno a stúpal popredku hustou horou.

»Nevedel by si mi vysvetliť, Tóno, prečo sa Janko tak veľmi ponáhľa hore vrchom?« pýtal sa ma Zima, potuteľne sa uškierajúc. »Veď nás predišiel asi o tridsať krokov!«

»Ja tak myslím, že sa mu suchá nezábudka na bielej karotke znovu belaseť počína. Sme na dobrej stope — len tak ďalej!«

Po dlhšom marši vyšli sme na vrcholec pohoria. Pred nami sa rozprestierala ďaleká roveň, posiata dedinkami, ktoré sa ukrývaly v zeleň stromov. Vľavo sa tiahla hornatá reťaz kopcov a obrubovala v okrúhlych rysoch obzor. S pravej strany bolo vidno v prachovom chumáči a dyme komínov zaobalené mesto.

Pán farár utrel si pot s čela a, roztiahnuc ďalekohľad značnej velikosti, privŕtal ho na strom.

»Poznáte tento punkt?« volal na Sladkého, napraviac trúbu s dôkladnou pozornosťou na vzdialený bod v rovni.

Janko pristúpil k ďalekohľadu a pozeral čez sklá.

»Komárová!« zavolal poloudiveno, a city zašlého šťastia obživly v jeho hrudi. »Dobre poznám vežičku bielo-stennú, i domky slamou pokryté. Tam vľavo vykúka prívetivá fara — i lipy, ako kedysi, rozširujú svoje rameništé konáre...«

Janko dlho, veľmi dlho hľadel na Komárovú, až ho Karol odohnal, vraviac:

»Ty tuším ztrateného pavúka hľadáš! Veď dožič i druhým ľuďom otrčiť si do sveta túto divotvornú trúbu!«

»Sem sa podívaj, Karol!« kričal Záhora, napraviac ďalekohľad. »Tu uvidíš klassický predmet!«

Karol poslúchol.

»Veď som si to hneď myslel! Vidím leštínsku pančavu, v ktorej predávajú dobré červené víno!«

Pokým garabonciáši vystrájali svoje žarty, Elenka stála v kole priateľkýň a hľadela pošmúrne v ďaleký kraj. Akási prísna zádumčivosť sedela jej na rozkošných črtách bielej tvári.

Ja som sa k nej sblížil, a ona uprela tak milo na mňa svoje krásne očká.

»Nie je to smutná vec, keď človek musí o pár dní zanechať taký krásny, taký milostný kraj?«

Ja som sa jej s podivením spýtal, či pod tým myslí seba. Elenka sklopila očká a pokračovala:

»Musím ísť k tetke až k Vojenskej hranici. Svoj odchod som však preto tak veľmi uspiešila, lebo vidím, že nie som istá pred bezráznymi nápady.«

Ja som bol celý zarazený. »To je pekná bryndza!« pomyslel som si.

Záhora sa počal žalovať na smäd, a tak sme sa dali na zpiatočnú cestu. Janko s Elenkou na ramene zaostávali za nami.

»Nevieš, Tóno«, poznamenal Karol, »prečo sa Janko tak pomaly štverá za nami?«

»Len aby ťa tvoje domnienky celkom nesklamaly, fráter«, odpovedal som tichým tónom. »Elena Danišovská je nie obyčajná tuctová deva, ktorá by videla v myrte samo sebou veniec najvyššieho blaženstva.«

»Ty máš zas na nose funtové okuliare z čierneho skla! Choďže mi s očú, krkavec!« a odskočil odo mňa.

»Keď sme boli zase na stínnom, horskou vôňou korenenom stanovisku, hľadel som s Jankom prísť do súkromného rozhovoru.

»Ako sa cítiš, Janíčko?« spýtal som sa ho, keď poodišiel z veselého kola.

»V nesmierne trápnej neistote kolotá sa duša moja, priateľ môj drahý. Azda si už zbadal, že pohľad na túto devu roznietil v mojom srdci dvojitým ohňom pod kôrou dutnajúcu lásku, ktorú len vyrátané úklady rodičovských plánov na čas vo mne utlumily. Ja vidím v Elenke anjela, ja vidím v nej moje šťastie, môj život! Ale tak badám, že jej srdce chránené je prísnym cherubom ženskej hrdosti, ktorý drží v nesblížiteľných rukách meč vysokého smýšľania! Nekonečnou ťarchou leží mi na svedomí moje chovanie sa k nej. Ak ma devuška táto teraz zaslúženým spôsobom od seba odstrčí, ver mi, priateľ môj, tak som ztratený na veky. Hrúza pekelná ma obchádza len pri myšlienke na možnosť takéhoto zaslúženého trestu!«

Janko bol celý zmorený búrnymi citmi. Ja som ho tešil a posmeľoval:

»Vzmuž sa a rozpovedz jej s mužnou priamosťou svoje smýšľanie. Neverím, že by dobré srdce Elenkino nezabudlo urážku, ktorej si sa dopustil. Dobre som pozoroval, žes' jej nie ľahostajný; dobre viem, ako ťa nosila čez celý čas rozlúčenia vo vernom srdci!«

»Dobre, poslúchnem tvoju radu. I tak už nemôžem ďalej znášať muky neistoty. Nech sa mi zaiskrí milé ranné slnko na obzore môjho života — alebo nech zavalí čierna tma môj osud!«

Vrátili sme sa ku spoločnosti. Elenka sedela na starom pni a zadumeno ryla slnečníkom vo voňavom machu. Sladký sa k nej priblížil a hovoril s ňou za dlhší čas, pokým sme my ostatní naše národné piesne vyspevovali, až hory hučaly.

»No, čo je?« spýtal som sa Janka, ktorý si ko mne do trávy ľahol.

»Som odsúdený!« zašeptal Janko a prse jeho sa búrne dmuly.

»To je veru dobrá jedna!« pomyslel som si a trápny bôľ rozrýval mi srdce. »Hja, tak je to žartovať so srdcom krásno-duchej dievčiny, tak je to nechať hlboko cítiace ženské srdce roky a roky v strastiach beznádejnej ľúbosti! A predsa som presvedčený, že ho miluje viac, ako svoj život. Ale nad šťastie ľúbosti, nad svoj život drží urazená devuška sviatosť svojich citov, s ktorými sa hrať opovážil nešťastný Janko.«

So skormúteným srdcom rozpovedal som Karlovi celú vec. Naježil sa, zahrešil, dupol hnevne nohou o zem a bol by tuším Sladkého vymastil, keby ho bol v tú chvíľu pod ruky dostal.

Záhora prišiel, nerozlučiteľnú fľašku pod pazuchou, ku spoločnosti a počal s veľmi smutno-vážnou tvárou:

»Slávna spoločnosť, s plačom a so škrípaním zubov musím vám rozpovedať hroznú pravdu. Duša moja je smútkom očernelá — srdce moje soviera hryzavo-hlodavý bôľ! Plačte so mnou,

škrípte so mnou svojimi poťažnými zubmi, lebo hypokréna nadzemská, z ktorej sme doposiaľ ssali oduševnenie a voľnú veselosť, vyschla — a toto, hľa, je posledná fľaška z nášho horského sklepa!«

Mišo utieral koncom kabátového šosa so svojho líca mužskú slzu. Potom vymeriaval s apatekárskou dôkladnosťou každému hosťovi po kvaterke a bral vo vďačnú známosť, ak sa niektorý hosť zriekol ku všeobecnému dobrému svojej porcie. Každému sľuboval pomník z luhačovických fliaš, vyšší nad Cheopsovu pyramidu.

Karol sa bol ztratil zo spoločnosti. Ešte nebol Mišo Záhora hotový so svojím vydielaním, keď sme počuli pleskot biča — a na trávové priestranstvo vybehol voz s hodným sudom. Za vozom kráčal Karol a usmieval sa potuteľne pod svoj fúzik.

Tu sa strhol všeobecný jasot. Záhora pustil fľašku do trávy, vyskočil na sud a objal ho svojimi mocnými ramenami. Nenadála pomoc v najväčšej núdzi, prekvapujúca elegencia, s akou ona od nepremožiteľného Karla poskytnutá bola, rozdmýchala ešte viac veselosť a dobrú vôľu. Tak sa mi však pozdávalo, že dve srdcia nedielaly túto všeobecnú veselosť. Elenka sa síce s priateľkami nenútene bavila, vijúc s nimi vence okrášliť novoprišlý sud, ale kto by sa jej bol bližšie prizrel do krystálových očiek — bol by

ešte zbadal udusenú slzičku, ktorá sa úsilne von pýtala, von na Boží svet, aby nerozpukla zúžené srdiečko! Srdce klepalo v bielych ňádrach a rado by bolo vypovedalo poslušnoť myšlienkam, bývajúcim v tvrdej hlavičke!

»Tóno môj zlatý, ja sa ztratím bez odobierky«, hovoril mi Janko, a jeho hlas bol bezzvučný, sťa by mal olovo v prsiach. »Už sa nemôžem viac pretvarovať. Nemám sily, abych sa díval na rozveseleného Záhoru — i Karol mi prichádza ako Mefisto, ktorý mi ničí všetek cit v hrudi.«

»Počkaj, ty netrpelivec! Ešte nezapadlo slnko — nevieš, aký bude koniec tohoto dňa«, tešil som priateľa, hoci som sám nemal nádeje.

»Pre mňa už zapadlo!« pohodil hrobovým hlasom, a akýsi desný úsmev sadol mu na ústa.

Ja som videl, že šuhaj zúfa.

Privezený sud, ktorý už od niekoľkých chvíľ v doline čakal na Karlov rozkaz, sniesli s voza, usadili pod buk a okrášlili zeleným a kvetmi, tak že sa niesol ako dedinský družba.

Pán farár bol dobrý psycholog, dobre badal, že sa čosi dialo medzi jeho dcérou a Sladkým, a keď mám pravdu vyznať, tešil sa v duchu tou myšlienkou, že by veru taký šuhaj, ako Sladký, vedel šťastnou urobiť jeho milovanú dcéru. Mnohí zo spoločnosti znali ich pomer, najmä ostrovtipné panie, ktoré tam maly dcéry.

»Tí sa zle pomerili«, šepkaly; »je to hrdé dievča! Čo len má —«

Karol pracoval na čape. O chvíľu sa prýštil z točky zlatistý mok výborného vína.

Karol ponalieval poháre, rozkázal hodiť na vatru veľkú hromadu suchého raždia a stal si do rečníckej pozitúry pred sud.

»Slávna spoločnosť!« počal pozdvihnutým hlasom a z očú mu svietil akýsi divý oheň. My sme sa všetci chytili v posvätný boj za národ a chceme ho viesť každý na svojej postati až do poslednej kvapky krvi. Ale my nemáme boj len s poctivým protivníkom, nemeriame vždy sily s mužmi charakteru a statočnosti — my sme prinútení často brániť sa proti ľuďom, ktorí napísali na hanobnú svoju zástavu slovo »podlosť«. A podlosť nemeriava dĺžku bojovných kordov, ale ženie vražednú dýku do nahého tela neozbrojenca; podlosť vyráža z rúk našich lieskovú paličku, ktorou sme si chceli brániť životné naše záujmy. Posledné groše chudobnej vdovy hodili sme na oltár národnej osvety, aby sme si zariadili siene, v ktorých by mládež naša zabúdala na divý nemrav a večné hanobenie slovenského národa a cvičila sa v materinskom jazyku všetkému, čo je dobré a krásne, a hľa, už sa ti sápe odrodilá saňa, aby jedovatou dlapou zadlávila útly, ťažko odchovaný kvietok! Proti takýmto nepriateľom musíme obrniť srdcia svoje divotvornou prilbicou lásky a svornosti. Vyhoďme zo sŕdc svojich všetky pletichy, a čím vražedlnejšie siahajú sebci na náš život, tým

úprimnejšie, tým otvorenejšie túľme sa jeden k druhému v spoločenstve nášho nešťastia. Tvorme jedno mocné bratstvo, a keď nepriatelia dračou krvou napísali na zagánené svoje čelá slovo »nenávisť«, napíšme na vysoko vlajúcu zástavu slovenskú Bohom dané slovíčko »láska«. My sme tu len úzka, malá čiastočka národa, ale to nás nehatí dať si nezlomné slovo, že nás bude pojiť páska nezlomného priateľstva, a uvidíte, že sa ona stane baštou, ktorej nevydobyje celá armáda nepriateľov! Dosť nás nenávidia a štvú vrahovia, nechajme teda nanajvýš škodnú samonenávisť! Myslím, že ctená spoločnosť nezavrhne môj návrh, ktorý ta cieli, nechať pletichy a malé nesnádzky zašlých časov a sľúbiť si, že budeme v opravdivej snášanlivostl a vo svornej láske brániť jeden druhého tak pred zlopovestnou háveďou, ako pred nápadmi riadnych protivníkov. Tejto slovenskej ľúbej a dlho čakanej snášanlivosti, tejto bohomilej svornosti pripíjam svoje srdečné živio!«

Karol predniesol slová tieto so zachvacujúcou oduševnelosťou. Celá spoločnosť pozdvihla iskrivé poháre a úprimný, oduševnelý jasot ozval sa dolinou. Pán farár Danišovský pošiel ku Karlovi a tisol mu so zaslzenými očami ruku.

»Vy ste tlmočili moje city, a keď si dáme takýto sľub, pokojne položím starú hlavu do blízkeho mi už hrobu, lebo vezmem doňho nádeju, že sa národ náš skoro vymaní zo svojho jarma!«

A naozaj, tak sa pozdalo, ako by všetky úzkoprsé hranice, osobničkárstvom postavené, zmizly boly medzi našimi srdciami.

Každý uznával, ako nám škodia v bojoch našich večné hádky a trenice, nedôvera a neláska, a bol hotový odložiť tieto chyby. Že takýmito chybami i naša spoločnosť bola rozožraná, hádam nepotrebujem dokladať. Veď vieme, že kde sa dvaja národní ľudia sídu, tam sú často tri stránky pohromade, z ktorých každá s urputnosťou ľva bráni svoju mienku. Všetko rečnenie o svornosti nespomáha. Ale Karol vedel to jednoduchými slovami tak narafičiť, že sme boli celkom premenení. Tu, vo vôňavo-dychých horách, po ktorých kráčala kedysi svobodná noha našich predkov, vstúpil do nás duch pravého bratstva a dobrej shody.

»Karolko, ty založíš s nami ešte nový rytiersky rád, ktorý vykorení sprepadenú slovenskú svárlivosť«, poznamenal Záhora, a i rozpustilý vták hľadel oduševnene, postaviac sa mocne a široko pred sud.

Karol odvalil svojou primeranou rečou kameň, ktorý tak často leží na prsiach slovenských podnikov.

»Len s tým i do života!« napomínal Karol a blížil sa k Jankovi, ktorý cítil vážnosť oduševnelého momentu, ale ktorého tvár vyrážala hlodavú bolesť.

»Azda nebudeš ty prvý, ktorý poruší našu

milú harmoniu, ktorý zradí našu pevnosť, z ktorej múrov budeme pukať na odrodilcov?« a pozrel ostrým zrakom na Elenku, ktorá držala v alabastrovej rúčke brúsený pohárik, približujúc ho ku karmínovým perám.

Elenka nemohla zniesť pohľadu rozjareného Karla a začervenala sa po celej tvári.

»Odkiaľ priletel čierny oblak, ktorý ti kaboní tvár, ty cudzinec?« pokračoval Karol, a jeho zrak sršal ohňom a ešte vždy bol prikovaný na Elenkinu ladnú postavu.

Trápna tichosť nastala v spoločnosti, ktorá tak zďaleka šípila, že veru medzi Sladkým a Elenkou otvorila sa akási medzera a že najmä na Elenke leží prekážka dobrej shody.

Bol to pre mňa a ešte viac pre Sladkého hrozný moment. Karol ľúbil často zahrať sa na Alexandra a pretínať gordické uzly mocným, istým mečom. Ja som sa triasol na celom tele, že sa mu nevídaná opovážlivosť nepodarí. Rátal na rodomilovné srdce dievčiny; dobre vedel, že neobyčajná deva len neobyčajným spôsobom utlačí a pokorí v sebe ženskú hrdosť. Chovanie Karlovo bolo podivné; väčšina hostí stála, ako by ich bol z kameňa vykresal.

Elenka bola opravdive hrdinské dievča. Chvíľku sa klátila — v tom sa strhla a rýchlymi krokmi bežala ku Karlovi a Sladkému, štrngnúc odhodlane svojím pohárom o Jankov pohár. Veliký, búrny jasot vyrútil sa z našich

pŕs. Pán farár Danišovský prišiel s usmiatou tvárou ku skupenine. Pozoroval bol zďaleka boj svojej dcéry.

»Ach, čo vidím? Tuším už náš sľub do života prechádza!« divil sa v svojej dobrosrdečnosti a podal Sladkému ruku.

Elenka sa hodila otcovi do náručia a na jeho prsiach skrývala horúcu, zaslzenú tvár. Bol to vrúcny, úprimný bozk, ktorý Janko na ruku pána farára tisol.

»Vieš teraz, Janko, kto robí tieto divy?« obrátil sa Karol k priateľovi, a v očiach mu svietily plamene víťazstva a radosti.

Pravou rukou ukázal pyšne na ovenčený sud.

»Či poznáš sud? Nesedel si včera pod jeho panírom, nevytrhol ťa už po druhý raz z nebezpečných zákrutov osudu? Nepoznávaš, ty nevďačník, drevený kaštieľ, v ktorom kraľuje mocný duch Perkêo? Nevidíš jeho vládu zrkadliť sa v očiach milej Elenky a spolu i celučkej celej spoločnosti, ktorá s takým bratsko-úprimným súcitom sprevádza tvoje šťastie?«

Janko vďačným pohľadom odmenil Karla a s vrúcnosťou opravdového priateľa tisol mu podávanú pravicu.

Elenka sa nevedela hneď najsť do pomerov. Jej sladká tajnosť stala sa zrazu známou, jej hrdosť bola odkúzlená akýmsi náhlym a neočakávaným zvratom, ktorý zapríčinil zriedkavou smelosťou Karol Zima, a premenila sa akoby

divom v lásku. Dobrotivosť otcova a jeho vôľa, ktorá sa s túžbou dievčatka tak celkom srovnávala, pomohla jej prebrodiť sa čez veľkú a náhlu zmenu. Mali sme všetci veľa potešenia z víťazstva dávnej ľúbosti nad priveľkou prísnosťou oproti samej sebe.

Záhora sa mi pri tomto výstupe veľmi ľúbil. Čez tvrdú kôru jeho hurtovného zovňajška preboril sa lúč ohnivého citu a on ho dal svojím spôsobom na známosť. Vyhodil svoj operený klobúk do povetria a zareval sonórnym hlasom: »Sláva duchovi Perkêo!« Našiel hromovú ozvenu v rozveselenej a radostnej spoločnosti.

»Veru zaslúžil iskrivý Perkêo, aby ho venčily také ladné rúčky, aké majú naše dievčence!« dodal — a sám sa zľakol nad tým, že sa mu nevdojak podarila taká útla galanteria.

Karol sa polozlostne usmieval a povedal Jankovi:

»To sú nesolídne pletky, to sú daromnice, ty starý nespokojník!«

Ba i Konvalinka pribehol a hneval ho:

»Hej, ale nám bolo dobre s bachratou fľašou v osamelom kríčku!«

»Ale, Janko«, dokladal som ja, »nezabúdaj, že máš dnešným nočným vlakom odísť! Nože sa ponáhľaj!«

»A predsa ste vy všetci len pobočné osoby v mojej dejohre«, bránil sa Janko. »Ja som len tým zaviazaný vďačnosťou, ktorí menej hovorili,

ale tým viac účinkovali. A to sú Karlovi duchovia sudov. Nepožičal by si mi, Karolko, niektorého, aby mi pomohol pomeriť môjho prísneho otca a smieriť dobrú matku s takýmto zariadením mojej svadobnej záležitosti?«

»Srdečne rád, hoci i celý pluk, a stojím ti nad to nado všetko za zdarný výsledok, čo by mal tvoj apuško žulu miesto srdca v prsiach a tvoja dobrá matka diamant!«

Konvalinka prišiel, ako vždy, s galantnosťou zaželať šťastia mladému párku a povedal Jankovi:

»Dobre sa skončila urbariálna záležitosť. Celkovitú kommassáciu vašich životov sveríme pánu farárovi. Želám mnoho šťastia!«

Slnko sadlo za hory a večerná tma valila sa z dolín k návršiam. Hostia postavali sa okolo rozhorenej vatry, ktorej plamenné jazyky veselo šľahaly do výšky. Slávnostná pieseň vinula sa z našich hrdiel a duňala voľne vysokou horou, pokrytou bájnym šerom krásneho večera.

Volosko — Venecia.

Cestopisné črty.

(1905.)

I.

Mená dvoch adriatických miest — no náramne rozdielnych a ďalekých druh od druha nie len v jednom ohľade. Prvé, máme nádej, je mesto prítomnosti, hoci ešte malej, a veľkej budúcnosti, druhé je mesto minulosti kolossálnej, tisícletej, na svet hovoriacej. Prvé leží na pevnej skaline, na pôde staroslavianskej, druhé na vratkých ostrovkoch a premožených lagúnach, premožených titánskou silou čudného národa, alebo, lepšie, smesi národov, z ktorej veky vypracovaly zvláštny typ veneciánsky. Prvá je ešte malička obec, malé municípium — druhé je zovnútorná schránka, relikvia, brilliantami vyložená škatuľa, v ktorej divom divov jestvoval štát, jeden z najmocnejších štátov stredovekej Europy.

Že obe mená sú spojené v nápise skromnej práce, zapríčinila moja štrnásťdenná cesta na šiesty kongress slovanských novinárov, počatá dňa 11. mája 1905. Milotou mojich kollegov a hmotnou pomocou dvoch priateľov bolo mi umožneno na dva týždne zanechať kabinet a byť na kongresse a okrem toho navštíviť čudnú krásavicu Adriatického mora. Dávna túžba — spl-

nená, žiaľ, dosť neskoro, keď už vnímavosť, spôsobnosť prijímať dojmy, pružnosť fantázie, ostrotu pohľadu neúprosný čas oslabil a sšarpal! No, šťastnými suďbami, peknoduchým, sympatickým kruhom novinárov, spisovateľov, básnikov a potom krásou a grandióznosťou videného osvežel a zmladil sa cit, napäla sa vnímavosť a ubolená duša nepeknými zjavmi prítomnosti, nešťastím vnútorným i zovnútorným, osvobodila sa, striasla smútok a tešila sa aspoň na krátke chvíle krásotou a ideálmi umenia, zábleskmi nádeje.

Ťúžbu, videť príležitosťou kongressu i blízku Veneciu, vzbudil vo mne náš Ján Kollár svojím klassickým dielom *«Cestopis, obsahující cestu do horní Italie* . . . se zvláštním ohledem na slavjanské živly roku 1841. V Pešti, 1843.« V cestopise venuje Kollár Venecii 63 strany — a všetko, čo hovorí, je povzbudzujúce, geniálne pochopené a umelecky podané. Mňa naskrze nemýli jeho riskované slaviančenie; nemýli ma ani to, že skepticky pozerám na jeho historicko-filologické vývody — ja vidím v tom iba jeho zapálenú krásnu dušu, jeho velikú lásku k svojmu plemenu, silný um a heroizmus veľkého patriota, ktorého nezmýlily ani strašno-šeredné časy, v ktorých žil. Úškľabky robiť si z niektorých etymologických podivnôstok (daň času!) znamená byť — filistrom-človekom. To všetko odpadá samo sebou, ako odpadajú lupinky

s kveta jabloňového. Ale sú miesta v jeho cestopise, ktoré dosahujú najvyššie vrchole poezie a poetickej krásy. Jeho apostrofa na more je taká krásna, že málo zneliek v »Slávy Dcere«, ktoré by sa jej mohly prirovnať:

»Na mori je všetko velikánske, ohromné, nekonečné, tu zrkadlo večnosti a všemohúcnosti, tu Boh bydlí a pôsobí samotný bez ľudí: obrazy a divadlá pevnej zeme ukazujú sa s tohoto hľadiska malé, slabé a matné; na mori videť prírodu ešte v stave pôvodnosti a nevinnosti, bez premeny, *lebo more dnes je také, aké bolo pri stvorení:* tvárnosť zeme už dávno ztratila svoj panenský charakter v nezbednom náručí ľudských náruživostí, potrieb a osudov; na mori človeka len nebo so všetkých strán objíma a teší, tu nebo i nad sebou i pod sebou vidíme, lebo sa slnko, hviezdy a celá obloha v ňom zrkadlí, more nás oboma rukami k nebu nesie, hovoriac: »Syn neba si, a do neba prídeš; duch si, k všeduchu preletíš: na zemi musíš hlavu spínať a oči vyvracať, ak chceš niečo lepšieho videť, než hrudu; čierna ruka tiahne ťa všade do hrobu, a každý krok opätuje ti to smutné heslo: prach si, v prach sa obrátiš; more každé nešťastie na ňom vzniklé hneď i pohltí a pamiatku jeho očiam potomstva smaže...; more vedie k novým svetom a divom stvorenstva, k novým národom a krajinám, a rozširuje telesný i duchovný obzor, otvára neprebrané

studnice pokladov a bohatstva a pozdvihuje národy k vznešenejším svázkom a všestrannejšiemu poznaniu človečenstva: zem má úzke hranice — ako vtáčence v klietke tlačia a trú sa tu ľudia a národy jeden o druhého. Preto žialim, že náš veliký národ má taký malý podiel na mori a jeho dobrodiniach. Temer ani jeden národ v Europe nie je taký odrezaný od mora, ako náš. Česi, Poliaci, Srbi, Horvati, Slovinci nie sú ani dotknutí morom; čo majú Rusi, Dalmatínci a Bulhari, to pomerne k veľkosti slavianskeho plemena ani spomenutia nezasluhuje.«

Toto boly myšlienky Kollára, plaviaceho sa Brentou k moru Adriatickému a Venecii. Potom zvolá: »Obrátiv sa k západu, zazrel som v ďalekosti plávajúcu nad vodami velikú a hrdú labuť — jej hrdlo veža, chrbát chrám, krýdla predmestia, labutence okolo nej ostrovy: to bola »Venezia la dominante«! Východ slnka na nebi — západ Venecie na zemi! Šparta bez múrov, a predsa bezpečná!«

Za detstva som toto čítal, a neraz som túžil ísť za stopami velikého Slováka. A teraz s tichou, uspokojenou dušou môžem povedať, že i ja som bol v Arkadii a pocítil van minulých století a ich velikého umenia.

II.

Šiesty kongress slovanských novinárov Austrie svolaný bol do Voloska, ležiaceho tesno

na brehu Adriatiky, na dni 14., 15. a 16. mája. Že som sa mal staviť v Novom Meste nad Váhom u zaťa dr. Markoviča a dcéry Viery a ta doprevadiť ženu, vybral som sa už 11. mája na poludnie. Bol krásny májový deň.

V Žiline vstúpilo do vlaku mnoho Trenčanov a Trenčaniek; tiahli na roboty, tuším okopávať cukrovú repu. Ledva sa vlak pohol, už zahučal ich vagón krásnym, harmonickým spevom — rovno: vagón premenil sa na pohyblivý organ, letiaci dolu rozzeleneným Považím. K šumu rodného Váhu znel rodný spev, zádumčivý, silný, farbistý, ako oná kvetná lúka pod nevysokým briežkom. Nádhera horno-trenčianskeho spevu veľmi kontrastuje s chudobou kraja, s nedbalým krojom ženských. Ľud, čo má takú nevyčerpateľnú pokladňu spevu, melódií i textov, halí sa, idúc do sveta, do surového šatstva, nevkusného. Ľud, ktorý má inde rozmanité, krásne kroje, pôvodné, nešablonovité, ktorý vyšíva, tká, klepluje s nevyrovnaným vkusom a báječnou zručnosťou, ukazuje sa svetu vo veľmi nevýhodnom zjave. Či nepriťahuje si tým isté neoprávnené odstrkovanie a nevľúdne zachádzanie nevzdelaných chachárov? Ľúto prichodí človeku, že vtipný, krásny, utešene zrastlý ľud nepomýšľa na túto zovnútornú, ale predsa dôležitú stránku svojho života. Nie je pravda, že by tu bola krajná chudoba príčinou. Je to akýsi zdedený defekt, akási bezcitnosť a ne-

všímanie si zovnútorného sveta, ktorý je pre ľud cudzotou, ľahostajnou a nezaujímavou. On si ide vyrobiť niekoľko zlatých, ale ináč nestará sa o to, čo o ňom myslia a ako naň hľadia.

Z Nového Mesta, potešiac sa s rodinou (medzi inými so štyrmi vnučkami), o polnoci pohol som sa na Hlohovec do Pešti. Z krátkeho, nepokojného sna zobudilo ma ranné, tuhé slnko, vznášajúce sa na čistom lazúrnom nebi. Ono metalo ohnivé lúče na impozantnú kupolu ostrihomskej baziliky (toto je všeobecne užívaný výraz, ačkoľvek Rudnayho naddunajský velechrám nie je »bazilika«), svietilo na širokú, hybnú plochu Dunaja, lislo sa na Hrone, obloženom nesčíselnými pltami. Do vagóna počaly vliezať maďarské trhové baby s veľkými nošami a celými metlami orgovánu. Mlely neustále, ako veterné mlyny pri dobrom, stálom severáku. O mužoch svojich hovorili per »uram« (môj pán), ale nie veľmi útlo a lichotive. Na stanici Göd vošly do vozňa dve trhovky s jasnou, peknou slovenčinou. Mňa to prekvapilo a dal som sa s nimi ihneď do reči. Boly z Čomádu, neďaleko Gödu, evanjeličky, Slovenky, ako sa smelo a svobodne označily. Majú i kňaza, kázaval im do nedávna každú nedeľu po slovensky, ale už teraz káže len každú tretiu nedeľu, hoci po dve nedele je kostol prázdny, lebo tamejší Maďari málo chodia do kostola. Vytískanie rodného jazyka cirkvou nie je im ľahostajné, ale ich mu-

žovia nevedia sa sprotiviť vrchnostiam. Všade tá samá drsná, smutná melodia. Všade tá samá nesvedomitosť cirkevných úradov a servilnosť odrodeného kňazstva. Pastieri chabo opúšťajú stáda svoje, a stáda rozpásajú sa širinou po pastvách záhubných a nezdravých močarinách.

III.

A tu je už Pešť. Živé, mnohoľudné mesto s orientálnym náterom a zle napodobneným západným luxusom, ktoré posiaľ navštevoval som, len keď nás ťahali na škripec nejakého tlačového processu. Chcel som i tu niečo zachytiť a podzemnou tramvajou zašiel som do Mestského lesíka na medzinárodnú jarnú výstavku v dome pekných umení. Je to dosť chudobná výstavka a neteší ducha. Za hodinu chodíš po pekných teremoch s horným osvetlením, prezeráš plátno za plátnom, ale v duši ti neutkvie ničoho, ako Lermontovmu dämonovi, letiacemu nocou po nebi polnočnom, širo-šírom. Secessia dokonáva svoju žiaľnu existenciu. Nemožno povedať, že by nebola priniesla i diela pozoruhodné, svedčiace o talente, svobode umeleckého tvorenia — ale čo zostane z toho pre historiu umenia? Veľmi málo. Koho potešily nedomaľované študia, nábehy k niečomu novému, nestrovenému, nehotovému; neurčitá kresba, pestovanie strašného, špatného; nejasná symbolika, pokusy vyraziť štetcom ab-

straktné idey? Málokoho tieto pokusy potešily, sŕdc nezohrialy, myslí neprehĺbily a, čo je hlavné, nevzbudily bájnej túžby po kráse, po ideálnom, vysokom, nevšednom. V skulptúre videl som mnohé torsá. Nová vec... a torso. Torso je nešťastie! Rozbily časy sochu, zachovaly sa zbytky. To je torso. Ale robiť schválne torso, podávať biednu zlomeninu, aký to má smysel? Vykresal prse a brucho — ostatné zlomil, nezakončil, a vystavuje torso!

Pod večer sadol som do rýchlika, jechajúceho do Rieky. Keď sa zotmilo a ja som sa schúlil do kútika, nedali mi spať traja oblažovatelia Rieky, maďarskí úradníci všelijakých assekuračných a námorných spoločností. S akousi rozdráždenou radosťou a víťazoslávou hovorili o všetkom možnom; bolo v ich rečiach mnoho bezpečnosti, nadutosti a, čo ma naozaj už i hnevalo, keď sme prešli uhorskú hranicu a octli sa na horvatskom území, vyslovovali sa posmešne o Horvatoch, Horvatsku, o horvatských nápisoch, dosť skromných, lebo na železniciach, i keď vedú horvatským územím, suverénne panuje maďarčina. Na záhrebskom nádraží nedovoláš sa piva alebo vína po horvatsky. Sklepník urobí hlúpu tvár (namáhať sa veľmi nemusí pritom) a povie »kérem« alebo »bitte«. V Záhrebe, kam sme prišli po dvanástej, oslovil ma jeden z úradníkov po maďarsky — ja som neodvetil, lebo vo mne už vrelo nad ich neslušnými rečami. Potom prešiel

do nemčiny — ja som odvetil lámano, s mäkkým vyslovovaním spoluhlásky »d«, »n«. Konečne na zvedavú otázku, zkadiaľ idem, povedal som »Aus Mukďen«, roztiahol som sa na pol diván a a zavrel oči.

IV.

Na svite boli sme už v karstovej pustatine — pustatine aspoň naoko, lebo malé fliačky kultúr na dne karstových lievikov miznú proti masse šedých, suchých skál. Železnica prediera sa smelo tunnelmi čez hluché skalnaté massívy, beží dráhou, vystrieľanou do šikmých stien, viaduktami šinie sa ponad ozorné priepasti. Okolo hlboké lieviky, konuse na špicu postavené, na dne rukami nasnášaná prsť, skálím ako plotom obložená: ona živí tam révu, malé broskvové stromčeky, záhradnú zeleninu, špargu atď. No i po stráňach vidno neveľké, drobným kamením obložené záhradky, roličky. Videl som pestro oblečené babky pracovať na týchto miniatúrnych poliach: vyberaly skalky a nosily na kamenný plot, práca neľahká, požadujúca veľkú trpelivosť.

Dosiahnuc najvyšší bod karstového pohoria, počali sme sa spúšťať nadol — a tu v mäkkom svetle ľahunkou hmlou zastretého slnka strie sa morský záliv Kvarnera s ďalekými, amfiteatrálne rozloženými horami a brehmi, posiatymi mestami, villami, dedinkami. Roje rybárskych plachtových bariek stoja, zdanlivo nepohnute

votkané do nehybnej, širokej hladiny; neobyčajne strojne oživujú jednotvárnu, slabo belasú plochu svojimi bielymi trojuholnými vetrilami. Časom vysoká stena z kvadrov alebo prosto tvrdá skalnatá stráň zakrýva výhľad nadol a na more. Stena zmizne — a zase more, zase šedomodrá pláň, biele punkty lodí, v trasnom, belasom vzduchu lisnúce sa brehy a hory. Tu more ešte nerobí dojmu pravej morskej veľkosti a svobody: zúžily ho s troch strán skalnaté brehy — len rovno oproti nám, neširokým pásmom tratí sa ono v diaľke a pojí sa temer nepozorovane s nebom. Nebo je tam slabo pretrhnutým pokračovaním mora. Nerobí tu more pravý dojem veľkosti, lebo hľadíš naň s ohromnej výšavy — hora tu konkurruje a vyzdvihuje dojem. Zdá sa ti, visíš nad hladkým, idyllickým, pokorným jazerom.

Vlak prehrmí ponad rieku, ktorá delí Horvatsko od mestského territoria, ako známo. prideleného bezprostredne k Uhorsku. A sme v Rieke, meste výnimečného, len v Austrii možného charakteru. Najvyššia moc je v rukách Maďarov, ľud je slovanský, intelligencia s italským a nemeckým zafarbením, industria a kupectvo internacionálne (francúzske, anglické, nemecké). Dookola živel slovanský, zem slovanská, rieky slovanské, more slovanské, lenže nad všetkými drží ruku cudzota a rozpína sa ako v svojom. Len jedno je isté: hoci i Maďari majú v rukách

vrchnú správu, Rieka nepomaďarčí sa nikdy. K tomu nepostačí naplniť mesto maďarskými úradníkmi. Oni zostanú tam cudzincami a vysťahovalcami, a budú vždy vzhľadom na maďarský šovinizmus »in partibus infidelium«.

Rieka má pekné molo pre lode passažierske a proti nemu dosť úhľadné námestie s hotelmi a kaviarňami. V jednej z nich, »Europou« zvanej, u samého mola zavialo už vzduchom kongressovým. Našiel som tam pri rannej káve predsedu Jozefa Holečka, Jozefa Kuffnera, znamenitého feuilletonistu »Národních Listov«, dr. Baxu, redaktora »Radikálnych Listov« a snemového vyslanca, Karla Jonáša, radaktora »Plzeňských Listov«, Františka Kretza, Bohumila Knechtla, redaktora olomúckeho »Pozora«, Sokola-Tůmu z Moravskej Ostravy, Ostaszewského-Barańského, dr. Mazzuru so synom a iných známych a kollegov. Prechádzka mestom neposkytovala ani poučenia, ani potešenia. Najviac sa hostia interessovali mestskými tržnicami (Mercati), lebo tam predávajú morské ryby, raky, humre, morských pavúkov a krásne zeleniny. V »Mercati« veje taliančina. Predavači vykrikujú mená tovarov a ich ceny po taliansky, s južným ohňom a vreskom.

V.

O 2. hodine popoludní dňa 13. mája sadli sme s riečskeho mola na parníček. Bola to ďa-

leko menšia časť kongressistov, väčšia išla po železnici, z Viedne južnou dráhou čez Hradec, Ľubľanu a poslednú stanicu Matulje-Opatija, kde boli slávnostne uvítaní obcou Volosko-Opatija a na fiakroch privezení na byty.

Prievoz z Rieky do Opatie trvá asi $^3/_4$ hodiny. Ide sa blízko brehu — a vľavo strie sa pokojné more. Rieka mizne a pred nami skoro ukáže sa Opatia so svojím skvelým, v slnku jagajúcim sa nábrežím, niečo na pravo rovno z mora vyčnieva hradba domov, dom nad domom do veľkej výšky, to je Volosko, náš hostiteľ.

Villa Abbazia v Opatii (Pension Hausner) prijala troch do svojho pohostinského náručia: Holečka, Kuffnera a mňa. Dali nám krásne, svetlé izby. Villa stojí u mora, iba cesta ju delí od rozpukaných skál, morom večne omývaných. Na pravej strane súsedí s veľkým kúpeľným domom arcikniežaťa Ludvika Viktora. Neďaleko, nad samým morom počína sa veľký park s utešeným, palmami ohradeným, k moru svobodným »miestom fontány«. Nad fontánou belie sa mramorová skupina, okolo hriadky, kolá a hviezdy najrozmanitejších rastlín a kvetov — v najbujnejšom a najsviežejšom rozvitku. Veliké, čiastočne obrovské palmy boly v úplnom kvete. Sadli sme si na lavicu oproti fontáne. Slniečko pripekalo: to bolo jediný raz, čo sme na ceste pocítili jeho južnú vládu, ostatný čas bolo dosť chladno. Prešli sme pred veľkú kaviareň s par-

kom, ktorého búdky a kiosky stoja nad samým morom. Ticho tam bolo. Tu i tu prechádzali popri nás elegantní hostia, dámy v jarných úboroch, chlapčence s holými kolenami a ako bábiky vyobliekané dievčatká. Vzduch bol čistý, ako krystal; od mora povievala slaným aromatom nasýtená brísa.

Opatia pozostáva vlastne z jednej dlhočiznej ulice víll, hotelov a ústavov. Keď ideš, zanechajúc loď, molom malinkého prístavu, uzreš pred sebou park, na ľavo i pravo villy u víll a nad villami. Popri brehu, krútiac sa dľa toho, ako rozkazuje línia pobrežia, tiahne sa krásne vysypaný, od mora železným zábradlím opatrený chodník, promenáda, akých som málokedy videl. Na pravo tesno more s rozrytými skaliskami, u vody sčernelými, o ktoré, neumĺkajúc, šumí a pení sa vlna za vlnou, na ľavo húšť parku, skupiny paliem a letohrad u letohradu. A tak to ide $2^1/_2$ kilometra až po prístav Voloska, ktorý končí sa úzkym molom, vrývajúcim sa do mora. Tejto prechádzke od mola Opatie po molo Voloska máloktorá iná sa vyrovná. Nie tým, že vidíš ľahké, moderné paláce a paláciky víll, ale tým, čo dáva sama príroda. Ideš hladkým, bezpečnym chodníkom, a na krok, za železným zábradlím, vidíš smes rozvŕtaných, rozpukaných skál, surové, tvrdé nábrežie. Naň valia sa so zlostným šumom vlny — na pravo strie sa modrá hladina Adrie, na ľavo belejú sa v diaľke domy

Rieky. Pohorie v šedosti i zelenosti dvíha sa k nebu. Idúc pobrežným chodníkom, cítiš sa intímne blízko mora, ono ti je u nôh, často, keď príde silnejšia vlna, hodí na teba svoje strieborné šuminy. A vrie to pod tebou, ako v kotle, sypí, vzpína sa, šumí a hrá utešenú melodiu morskú.

Zastaneš si na konci vološčianskeho mola, a tu sa ti ukáže Volosko v celej svojej krásnej, temer bizzarnej sláve. Do tvrdého, vápenného brehu, na umele robených terrassách, dom nad domom, tak že kde sa strecha spodných domov končí, tam počínajú sa základy vyšších. Nad všetkým trôni malý kostolík s dvoma vežami a »Národný dom« Voloska, jeden z najkrajších stavísk mesta. K nemu musíš sa od mola škriabať príkrymi schodmi medzi hromadnými domami. Tam ťa už vítajú široké, dlhé bielo-modročervené zástavy, ktoré znamenajú, že si tu hosťom. Od Opatie ide k »Národnému domu« taktiež krásna, prvotriedna hradská cesta. A tak tedy v tomto stavisku, vystavenom peknoduchým Voloskom, má zajtra zasedať šiesty kongress slovanských žurnalistov.

VI.

Po dvoch nociach železničnej cesty žiadalo sa skoro ľahnúť, aby sily osvežely pre nastávajúce dni kongressu. A tak darmo volala hudba

mierno kolíšuceho mora pod oblokmi. Zastrel som okenice a pohrúžil sa v hlboký sen. No o šiestej ráno 14. mája už som bol u brehu v hlavnej kaviarni, v železnom kiosku nad samým morom. Nebo bolo šedé — a tak i more, drobunký dážď spustil sa z oblakov. Zašiel som potom do »Grand-hôtelu« Zehentera, kde už mrvily sa zástupy hostí a kde bol ubytovaný i môj nateraz dvojaký kollega Ignác Radlinský so svojou milou, vysoko vzdelanou paňou. Pri druhej káve (morský vzduch veľmi troví) oddali sme sa do turistického remesla — nevyhnuteľného: kupovania obrázkových dopisníc, mariek (tu »hellerových«, sme v Istrii a nie v Horvatsku, lebo tam sú »fillérové« — čert ako diabol) a písanie pozdravov na všetky strany. Tam sišiel som sa i s väčšinou známych a urobil nové známosti. Tak medzi inými poznal som dvoch haličsko-ruských spisovateľov, kňazov Vasilija Zapozeckého z Gorného u Stryja, znamenitého novellistu, a straručkého, 82-ročného Alexandra Sobata, ktorý s nami šiel až do Venecie. Vítal ma s pravou srdečnosťou prvý horvatský romancier a poet Šandor Gjalski, dr. A. Tresić-Pavičić, mladý literát a predseda spolku Cyrilla a Metoda Viktor Car (Emin), súčasne z prvých našich hostiteľov, ktorý má malé palazzo-villu v Opatii. Tam bol som s Osipom Markovom i jeho mladuškou dcérou Feodorou. Markov je redaktorom »Galičanina« a môj známy od dáv-

nych čias. Feodora sa práve narodila, keď sme boli s Mudroňom a Pietrom vo Ľvove, po ceste na kijevskú slávnosť pokresťanenia Rusi. Vítal som M. Čapka, Fr. Hovorku, hlavného riaditeľa toho, čo je v kongresse a okolo neho. Sišiel som sa so statným predstaviteľom českej krajinskej žurnalistiky Miškovským z Českého Brodu. Už za rána, idúc z villy Abbazia, milo mi bolo stretnúť sa s paňou Gabrščekovou, spolupútnicou do Dubrovníka, ktorej manžel A. Gabršček je v Gorici slovinským redaktorom a vydavateľom. Obnovil som známosť s Mončalovským zo Ľvova, poznal moravského literáta Merhauta, videl som sa s Vergunom, redaktorom »Slavianskeho Vieku«, a s dvoma jeho priateľmi z Ruska, so žurnalistom z Belehradu Dušanom Šijačkim, ktorý tu bol hosťom. Bola to veselá chvíľa, ale už blížila sa 10. hodina. Bolo treba ponáhľať sa do Voloska. No teraz sme nešli vedľa mora, ale hlavnou ulicou, pozostávajúcou zo samých letohrádkov. Kto by ich vedel všetky pomenovať? Zapísal som si len niektoré, viac verejné: Stefania, Quarnero, Angiolina, Amalia, Flora, Laura, Slatina, Liburnia, Rosa, Rastislav, Quisisana, Ruža Nikolajevna, Mignon, Herkules atď. Villy tiahnu sa až po Volosko, tak že nevidno hranice, až keď octneme sa pred dvojposchodným »Národným domom«, centrumom slovanskej spoločnosti Opatie i Voloska. Tam už vrelo ako v úle, všetky teremy na prízemí boly obsadené a o chvíľu čulý, ne-

unavný Hovorka volal nás do hlavnej dvorany k otvoreniu VI. kongressu slovanských žurnalistov Austrie.

VII.

Veľká, jasná dvorana v prvom poschodí »Národného domu« Voloska skoro naplnila sa členmi i hosťmi kongressu. Po stenách sály skvejú sa rozmanité heslá, najviac sokolské — dôkazom, že ona slúži i cieľom telocvičným. Na pr.: »Zdravo!« — »Tko Hrvat, to Sokol!« — »Jačajmo se!« — »U desnici snaga, u srdcu odvažnost, u misli domovina!« — »Ljubimo se!« atď.

Rokovanie otvoril Jozef Holeček po horvatsky, prešiel potom do češtiny a vyzval kongress, aby si vyvolil magistrát. Predsedom stal sa Hribar, starosta Ľubľany, prvým podpredsedom Šandor Gjalski zo Záhreba, druhým professor Zdiechowski z Krakova. Predseda Hribar otvárajúcu reč povedal v piatich slovanských nárečiach, starosta »Grada Voloska« Stanger privítal hostí, a kongress bol by tiekol svojím formálnym tokom, zaujímavým vlastne len pre stav novinársky.

No tohoto pokojného toku nedoprial mu druhý podpredseda Maryan Zdiechowski. Ačkoľvek politika bola vylúčená z rokovania, on sadol si na vysokého politického koňa... Vyrazil svoju radosť nad úspechmi Japoncov, v ktorých vidí záloh slovanskej sily a jednoty; spo-

ločnosť že shodila autokraciu, a keď bude utvorená Poľša, Ukraina (a boh vie aká ešte Kavkazia, Armenia, Finnia, Cigánia, Čuchonia, Mazuria, Tunguzia, Kalmycia a Krakovia), povstane slovanské bratstvo a jedinstvo...

Zdiechowski prednášal tieto alebo podobné allotria s tvárou nervózne rozľútenou. Každý nerv jeho chudej, umnej tvári triasol sa rozčulením a hlavne citom zjednej nenávisti, ba až chorobnej zášti. Zášť a nervóznosť nemávajú dobrého vlivu na pravidelný tok rozumových vývodov — trápny bol dojem jeho reči, nielen na nás dobrodušných, starých slavianskych ľudí, ale i na Poliakov. Reč Zdiechowského, na počiatku počúvaná ticho, razom sprevádzaná bola nepokojným šumom, mrmlotom, ktorý sa ku koncu menil a zosilňoval v hluk nespokojnosti a hlbokého zazlenia. Rozčulenie, vibrujúce v bledej tvári krakovského professora, rozšírilo sa po celej dvorane — no znamenitý predseda Hribar niekoľkými slovami utíšil všetko. Pretrhol rečníka upozornením, že politika, a ešte taká aktuellná, je vylúčená z porád kongressu... Čo týka sa bratského Ruska, my máme pevnú vieru, že si ono samo pomôže s vrahmi vnútornými i zovnútornými a zvíťazí nad nimi... Sála zatriasla sa hromovým potleskom — incident bol odbavený.

Ale to bol i jediný oblak na obzore tohoročného kongressuálneho neba. Všetky noviny

konštatujú, že v Opatii-Volosku urobilo pokrok sblíženie rozvadených bratov. »Radikálne Listy« tešia sa, že »dve udalosti staly sa vážneho dosahu: smierenie Srbov a Horvatov, Poliakov s Rusmi. Obe veci zdaly sa ešte nemožnosťou na kongresse v Dubrovniku. Toho roku predseda Hribar konštatoval pravý opak dubrovníckych nesvárov a náruživých scén.«

VIII.

Nejdem nudiť čitateľa s programnými a formálnymi vecami, najviac organizačnými; utešená pohoda, more a dve zaujím vé mestá lákaly účastníkov z dvorany. O 2. hodine shromaždili sa vo veľkej sále »Grand-hôtelu« na bankett, ktorý dalo novinárom mesto Volosko. Samo sebou rozumie sa, že bol oživený toastmi a jarou besedou. Temer všetci žurnalisti poznajú sa navzájom, k starým známostiam prichádzajú nové, podmienené miestom a inými okolnosťami. Bankett prešiel živo, zaujímavo, bez najmenšieho nesúladu, napomenutie Gjalského, aby sme sa milovali, našlo úrodnú pôdu. Odpovedajúc Gjalskému, poznamenal istý rečník v svojom krátkom toaste, že veru keby bolo v nás viac lásky, iste by veci naše išly hladko, a nebezpečenstvo, hroziace nám, dalo by sa ľahko odstrániť a premôcť. No rečník bol by spokojný a s utíšenou dušou vrátil by sa domov,

keby sa presvedčil, že blednú a miznú stopy nenávisti, ktorá ešte tu i tu vybúši.

Na večer s dvoma priateľmi, prednými žurnalistmi českými, najali sme si barku a vyplávali od mola do čistých vĺn mora. Bolo tiché, ležalo pred nami ako krotké jazero. Od Rieky plával parník, rybárske lode s ovisnutými parusami pomaly tiahly k brehu. Náš starý, statný loďník silnými vzmachmi vesla hnal malú loďku ďalej od brehu smerom k Crkvenici. Okolo nás panoval mier, na tichom južnom nebi počaly sa zjavovať hviezdičky, ich trasné, trblietavé punkty iskrily sa na mori. Skoro plný mesiac stál nad užinou Bazanskou medzi brehom istrianskym a veľkým ostrovom Čresom (Cherso). Okolo nás panoval mier bohatej, dušu unášajúcej, blažiacej prírody, *ale v nás ho nebolo.* Tu, medzi šiestimi očami, sami, rozjímali sme o našich biedach, o hrozných časoch, o duchovnom zatemnení celého pokolenia, ktoré rve sa po niečom čudnom, vzdialenom, nesvojskom, medzitým čo diela najbližšej potreby, súrne, najsúrnejšie záujmy naše zostávajú nepovšimnuté. Podotkol som i nové, umele nasnované neshody a mátoženia v pomeroch českých a slovenských, a mnohé stalo sa jasným pred očami mojich spolupútnikov, čo im bolo zahalené nízkou klebetou a nevysvetliteľnou intrigou. V tejto morskej samote, pri blesku mesiaca a tichom trblietaní hviezd, otvorily sa nám duše a beseda stala sa úprimnou,

iskrennou. Vyšlo, že i oni, Česi, majú celé more bied a nijakej príčiny inými pohŕdať. Odpadlo s duše všetko malicherné a my sme hľadeli na celok, na to hlavné a spolu strašné, na úžasné nebezpečenstvo, hroziace celému nášmu plemenu. Ani sme nezbadali, že náš barkár bol obrátil svoj čln a, mierno šplechotajúc veslom, blížil sa zase k molu. Na brehu svietilo mnoho okien a pouličných lámp, mesiac osvietil biele façady vysokých dačí a palácov, temné plochy parku, čudnú stráň pohoria, vznášajúceho sa nad Opatiou s najvyššou tam horou Učkou (Monte maggiore).

IX.

Keď som šiel od večere okolo 12. hodiny domov, začul som pred villou Abbaziou z tmy šumeť a šplechotať morský príboj. Nebo bolo zachmúrené a od mora vial dosť silný, chladný vietor. Sišiel som až dolu, sadol na skalisko a dlho počúval som nekonečne bájne melodie mierne rozhnevaného mora. Hladinu bolo videť černieť sa len na niekoľko krokov, prihusté oblaky halily nebo, no peny bušujúcich vĺn lemovaly skalnaté nábrežie belunkou, nepokojnou páskou; videl som ich jasavý poskok, videl, ako sa vlny rozrážajú o ostré hrany vápencových skalísk. Toto bolo jediný raz na celej ceste, čo ko mne zahovorilo more hlasnejšou rečou, ktorú tak milujem, či sediac na brehu a či plaviac sa

na lodi. More mnoho tratí na velebe a sile, keď je tiché. Všetky farby, ktorými za ticha hrá, nenahradia jeho junácky pohyb, jeho šum a vír bežiacich, predbehávajúcich sa vĺn.

No šum uspáva... Sobral som sa do svojej villy a otvoril som obloky. Zďaleka dorážala do izby miernená hudba vĺn, akoby žalobná, roztúžená. Čo bude? Či sa utíši moja milovaná thalassa, či sa rozbúri a nás prikuje k opatijskému brehu?

Utíšilo sa. Na druhý deň, 15. mája, pokračovali sme v zasedaní kongressu. Prišly na rad referády a prednášky: R. Cejneka o povinnosti redaktorov svedčiť, o novom tlačovom zákone dr. Ant. Beaupré (redaktor »Głosu Naroda«), o potrebách haličskej ruskej tlače Osipa Markova.

Nasledoval rýchly spoločný obed v »Národnom dome«; o jednej hodine muselo byť všetko na ceste k vološčianskemu úzkemu, ďaleko do mora vrývajúcemu sa molu. Na konci mola stojí malý majáčik, ktorým dáva sa znamenie, čo sa deje na otvorenom mori. Pri majáčiku nedvižne stála pekná, veľká loď Horvatsko-uhorskej paroplavebnej spoločnosti »Tatra«, a my, ako jej hostia, hrnuli sme sa na palubu našej »Tatry«, len žiaľ, s dlhým prvým »á«. Kapitán a matrózi sú všetko dobrí Horvati, najviac Dalmatínci. Na lodi bolo do 300 hostí i domácich. Loď skoro odbila a obrátila sa na skvelý hotel, na bohatú

reštauráciu. Počali rozdávať studené jedlá a zákusky: sandviše, šunky a načapovali na palube niekoľko súdkov dobrého piva.

Loď išla prekrásne. Modrá, do alazarinovej farby hrajúca hladina ostro rezaná bola nosom slávnostne okrášlenej lodi. Veselo vialy vlajky na sťažňoch a hajno morských čajek bezstarostne trepotalo krýdlami nad loďou.

X.

Paroplavebná spoločnosť »Ungaro-Croata« patrí ku krajším zjavom v národnom i národohospodárskom živote Horvatska a slovanského prímoria vôbec. Nemýli nás utrakvistický firnajs, ani dlhé ‚á' nad staro-slovanskou, srdcu milou »Tatrou« — niečo sa musí hodiť molochu, je to libácia pred modlou šovinizmu. Spoločnosť má 32 veľkých parolodí, ktoré obstarávajú kupeckú, poštovnú a passažiersku službu na celom dalmatínskom pobreží od Rieky do Kotora, potom z Rieky do Venecie. Má päťmillionový pracujúci kapitál, 2000-zlatová účastina vystúpila na 5000 zl. Na lodiach veje slaviansky duch, hoci kommando je italské; starý zvyk nedá sa ľahko vykoreniť.

»Tatra« veselo rezala vlny okolo Rieky, ktorá je dosť malebná od mora z istej diaľky. Nevidíš fadessy činžiakov, monotónnych ploch kasárnických hotelov a úradných stavísk. Prí-

roda, more, šedé i zelené výšiny postaraly sa o malebnosť a krásotu.

Na lodi šumel život, viedly sa rozhovory, domáci poučovali hostí. Onedlho úzkou užinou vrazili sme do Bakarského malého zálivu. Utešený morský kút, ohradený vysokými bralami, tuho rozrytými parallelnými líniami: to sú všetko vinice. Až po najvyšší kraj samé úzunké terrassy, jedna nad druhou — ale pusté, suché. Neskveje sa tam sytá zeleň blahodarného viniča. Ale nebolo kedy o tom premýšľať. Tu mesto Bakar, pod vysokým šedastým bralom, tu už zahrmely mažiare, a ich hrom odrážal sa od tvrdých brál trojakou ozvenou, prešiel ponad naše obnažené hlavy a tratil sa za nami v šírej hladine morskej: a breh zakvitol pestrým hlúčkom ľudí. Ozvala sa pieseň »Hej, Slaveni, ešte naša reč slavenska žije!« — tam na suchom bakarskom brehu, na kamennom mole i tu na hrdej horvatskej lodi. Zástavy vialy, šatky trepotaly vo vzduchu. »Živili Slaviani!« volalo nám neznáme obecenstvo; neprestal spev, neprestalo volanie, pokiaľ »Tatra« nehybne stála v prístave, pokým loďná krutka odpočívala. Bolo to bratanie »en distance«. Ale vrelé, dvíhané myšlienkou, že predsa ľud cíti veľkosť slavianskej idei. Tomášikova pieseň i tu bola slávnostným, jediným emblemom, jediným heslom, ktorému porozumel každý z roztrhaných slavianskych kmenov, záujmov a protív. V piesni Tomášikovej máme veľký

poklad duchovný a len najhnusnejší podliak môže zľahčovať túto srozumiteľnú, sjednocujúcu, oduševňujúcu hymnu. No skoro zašumela loďná krutka, loď pomaly obrátila sa zase k úzkemu prieplavu. Ešte durkanie mažiarov, ešte spev a volanie. Loď sa pohla do rýchleho behu a zanechala Bakarcom iba oblak dymu zo svojho vysokého a širokého komína. Či nezanechala i inšie?

»Prečo sú brehy také suché?« spýtal som sa starého matróza, ktorý nám čapoval pivo.

»Vidíte tamtie domy?« odvetil, ukážuc na nesčíselné kamenice pod horami i v horách. »Sú všetko prázdne. Doskami a skálím zatarasené obloky, len bóra skučí skulinami v búrnych nociach. Ľud všetek je v Amerike a inde. Rozptýlila ho fyloxera, ktorá vypila prameň výživy jeho. Nik nestaral sa o ľud, nepomáhal — mohli nahradiť zkazu novým révím, ale nie, hľadeli, tuším, s utajenou radosťou, že ľud hynie a tratí sa. Ľud pracovný, z oných skál produkoval víno, ohnivé, bakarské, ktorému išiel chýr — Francúzi prichádzali ho kupovať, keď ešte bolo muštom. Dobrý to bol ľud, mierno majetný, spevný, veselý. Niet ho. Rozplynul sa, ako dym, ako para. Boh bude účet požadovať, u ľudí niet smilovania!«

XI.

No predsa niečo dostali Bakarci za toľké nemilosrdné údery suďby: nautickú školu, ktorej

žiaci môžu dosiahnuť hodnosti kapitána — keď sa dobre pousilujú v praxi na širokom chrbte oceána. (Toto je nie moje epiteton, ale Homerovo. Kto by nemyslel na Homera, na Ilias a Odysseu, keď sa stýka s morom? Obe najväčšie, najkrajšie epose človečenstva a všetkých časov zaváňajú slanistým zápachom mora. Ono spokojno i búrno šumí do ich božských hexametrov.) Jazyk na bakarskej nautickej škole je horvatský — pravda, učia sa i druhým jazykom, zvlášte italskému, panujúcemu ešte vždy na Adriatike. Nuž veď západné jej pobrežie tvorí Itália, s národom, keď i slabým politicky, no národne veľmi silným, rozpínavým, s národom, ktorý môže sa chlúbiť trojnásobnou kultúrou a starinou, rešpekt vzbudzujúcou.

Vyjdúc z bakarského zálivu, skoro ukázala sa na brehu vľavo Kraljevica, mesto pomorské, taktiež biedou stenčené a austriackou starostlivosťou zúbožené. Nad samým morom vypína sa do výšky hrad Frankopánov, veľký, impozantný hrad, teraz kláštor jezuitov. Niektorí páni žurnalisti binoklovali na bývalý hrad frankopanský s istou liberálnou ironiou — no razom sídlo jezuitov zapestrelo sa zástavami, na podhradí zadunely mažiare a s balkonov a okien páni pátri kývali bielymi ručníkmi v ústrety pomaly plávajúcemu korábu. A molo naplnilo sa hlúčkom ľudí, oduševneno nás vítajúcich. Zase zaznela Tomášikova hymna, srdcia živšie za-

búchaly, na očiach mnohých sperlily sa slzy. No koráb zašumel svojou krutkou a Kraljevica zmizla.

A pomaly povstávalo na lodi všeobecné bratanie, cit rodinný, priateľský. Ľvíčence hraly sa s baránkami a kocúrkovia s myškami. Loď nie je tabuľa, ani poradná sieň, kde všetko ide pod istým kommandom, pod auktoritou predsedov a riaditeľov stola. Tu je všetko voľné, nenútené, rovné, nevelené; gruppy svobodne tvoria sa a zase svobodne sa rozptyľujú, nik nebanuje, že sa pripojil ku skupine, nik nebanuje, keď sa odialil. Na nose lodi, nad ostrým uhlom, režúcim vodu, na samom zadku za kormidlom, nad vrtiacou sa a šuminy tvoriacou krutkou, pod plachtovým baldachýnom na palube, v elegantnom salónku kajuty — všade najdeš ľudí veselo, nenútene besedujúcich a jeden druhého uvažujúcich. Nik sa nevypína nad druhého, nerobí sa »wichtig«, nerysuje sa. A veď to ani nemožno!! Kto by chcel urobiť sa smiešnym pod týmto južným, tuho-modrým nebom, v tejto vyberanej, vysoko vzdelanej spoločnosti?

Hostiteľ bol nevidný, všetko išlo darom, padalo s neba. Pravá Arkádia, pravá, krátka, no milá idylla! Ach, keby s ňou len tak tuho nekontrastoval život skutočný! Ach, keby si mohol, človeče, ušlý od mnohoročnej práce, keby si mohol tento arkadický cit sdielať so svojimi milými, blízkymi, so svojimi drahými

bratmi a sestrami slovenskými! Keby si mohol všetkým sdeliť svoj dojem, svoje radostné rozčulenie nad krásami kraja, mora, neba! Náručie úzke — šíry cit!

Tu nad šumiacou krutkou, pováľaní na loďných povrazoch, po dlážke palubnej, na stopke ohromnej kotvy, shromaždili sa slovinskí mladí ľudia, tuším členovia speváckeho spolku, a počali spievať svoje prekrásne slovinské piesne. Kto nepočul slovinského spevu, ťažko si predstaví jeho ľubozvučnosť a pravú južnú nehu. Harmonické je to ako organ, sladké ako med. Potom prešli na horvatské ohnivé melodie, z tých na ruskú »Ne šej ty mnê, matuška, krasnyj sarafan« a končili s »Bože, caria chrani«. Klobúky letely s hláv.

A už sme ticho, bez prívetu, bez vítania plávali okolo krásnej, no nemej Crkvenice. Na tuho-zelenom úzadí dvíha sa tam štyriposchodný palác, hôtel Therapia, s nízkymi arkádami. Ale to len tak šuchlo okolo nás — sceneria menila sa bez prestania.

XII.

Ostrov Krk (Veglia) tiahol sa na pravo, Morlacká užina medzi ním a pobrežím pomaly sa šírila. Mesto Novi vítalo nás horeopísaným spôsobom. Konečne vplávali sme do širokej zátoky u Senj — to bol najďalší punkt našej prechádzky. Tu sme opustili loď a vhrnuli sa do

mesta, dosť pustého. Nik nás nevítal — pred kaviarňou nad morom sedelo niekoľko Senjčanov, ľahostajne hľadiacich na hostí. Senj (Zengg) je kráľovským svobodným prístavným mestom v horvatsko-slavonskej stolici Lika-Krbava; prastaré mesto, že vraj založené ešte senonskými Gallmi. Roku 452 vydobyl ho Attila, v dvanástom století bolo rozrumené barbarskými hordami. Na kráľovské mesto povýšil ho kráľ Matiaš roku 1488. Teraz má 3000 obyvateľov, je sídlom katolíckeho biskupa, biskupského konzistoria.

Niektorí sme vošli do chrámu, veľmi pekného. Zvláštnosťou sú v chráme povešané vóta: celé modelle lodí. To venovali námorní obchodníci chrámu či už z vďaky za šťastný návrat, či zo smútku, že ich lode zahynuly na mori.

Asi za hodinu zatrúbili na lodi: to nás loď už volala. O malú chvíľu sme sa ubierali zrýchleným tempom nazad. Mrkalo. Elektrické svetlá zajagaly sa na lodi. Už bolo hodne tma, keď sme zastali pred Opatiou. Tu malo byť slávnostné finále malej morskej výpravy našej: ohňostroj. A skutočne: zlatý had vzvil sa na vološčianskom mole, za ním druhý, tretí, až povstaly celé snopy ohňami a hviezdami sršiacich rakét. S lode odpovedali tiež rakétami, a ohňostroj počal sa v celej svojej sláve. I tu more všetko zveličovalo, všetkému dodávalo krásy a blesku. Ako vysoko rakéta vzvila sa

k nebu, tak hlboko jej obraz vrýval sa do hlbiny morskej. Všetky kolá, guirlandy, spirále, slnká boly zdvojené, zjasnené, zveličené morským zrkadlom.

Večer počul som veľmi dobrú anekdotu o predsedovi novinárskeho sväzku Chylińskom. Chyliński je veľmi milý, ale trochu márnivý pán. Keď bol prvým predsedom IV. kongressu v Dubrovníku, dali mu byt v dome dubrovníckeho biskupa Marcalića, znamenitého horvatského patriota, obzoráša. I telegrafoval žene: »Glücklich angekommen, Bischofspalais abgestiegen.« Kollega Levický *), prijdúc do Splitu, kde nachádzajú sa pozostatky velikého paláca Diocletianovho, telegrafoval Chylińskému: »Glücklich angekommen, in Kaiserpalais abgestiegen.« (Šťastlive som došiel, složil som sa v cisárskom paláci.) No na tomto kongresse Chylińského nebolo — stal sa druhým starostom mesta Krakova a nemohol prísť.

Tretí deň kongressu, 16. mája, o 11. hodine zakľúčili kongress pri dosť slabej účasti. Nemožno dosť nehaniť členov kongressu za ich netrpelivosť. Dva dni ako-tak vydržia, ale i vtedy je dvorana ako úl — tretí deň už s veľkou biedou vie Hovorka nasháňať slušné číslo účastníkov. Ústredný sväz mal svoje zasedanie o 9. hodine. Išlo to všetko rýchlo a správne. Miesto-

*) Zavraždený roku 1909 vo Ľvove. *Pozn. autora.*

predsedovi Jozefovi Holečkovi ďakovali kollegovia za neunavnosť a takt, ktorým riadil svázok, taktiež F. Hovorkovi, sekretárovi sdruženia a najčinnejšiemu členovi kongressu. Magistrát bol znovu potvrdený: predseda Chyliński, podpredseda Holeček, sekretár Hovorka, pokladník Kuffner. A tým bolo po officiálnom kongressovaní. Železnicou so stanice Matulje-Opatia, parníkmi a parníčkami s mola Opatie a Voloska rozpŕchli sa páni žurnalisti na všetky štyri strany sveta.

Na obede bol som s Mazzurovci v Grandhôteli, po obede u hostiteľa nášho pána Viktora Cara Emina. Jeho krásna villa leží neďaleko hôtela. Vítala nás jeho pani, krásavica-Horvatka, že vraj: »casa piccola, core grando« (dom malý, ale srdce veľké), no i dom nie je taký malý, a srdcia naozaj vrelo bily v ústrety hosťom. U Cara shromaždila sa dosť veľká spoločnosť; ohnivé, temné víno zablyslo sa granátovým leskom v brúsených pohároch. Zaujímala ma bibliotéka, naozaj temer vyčerpávajúci výbor všetkého, čo poskytly najcennejšieho literatúry: nemecká, italská, francúzska, anglická a ruská, nepočítajúc celú srbsko-horvatskú literatúru. No krátke len okamihy mohol som tráviť u Cara Emina — mal som ísť do Rieky s Radlinskovci... Hľadám, behám po celej Opatii, Volosku — nebolo ich. Konečne s kollegom Karlom Jonášom skočili sme na paroloď a plavili sa do Rieky.

XIII.

Dňa 16. mája o pol piatej prišli sme do Rieky. Kollega Jonáš pomáhal mi hľadať Radlinskovcov, prebehli sme všetky hotele a reštaurácie — ale márne. Už sme sa chystali prenocovať v Rieke a ráno železnicou na Sv. Peter do Venecie. No náš dobrý kamarát a zkúsený cestovateľ Pytlík dozvedel sa, že nás Ungaro-Croata vezme na paroloď za polovičnú cenu — keď sa vykážeme žurnalistickou legitimáciou. V agentúre paroplavebnej spoločnosti veľmi ochotne vydali nám kartičky na I. triedu za poplatok III. triedy, tuším za 4 koruny; 2 koruny priplatil, kto chcel mať posteľ. Loď mala ísť o 8. hodine večer.

Prezreli sme si ešte Rieku, posilnili sa plzeňským a hajde na palubu. »Hegedüs Sándor« volá sa loď, nová, s veľkým luxusom stavaná, ktorá nás prijala, ticho stojac u veľkého mola. Pri spoločnej večeri v utešenej jedálni vyšlo, že nás Slavianov je tu hodne: bol dr. Vergun, jeho priateľ Timofej Alexiejevič Lebedinskij z Orla, kandidát, staručký farár haličský Alex. Sobat, Markov s dcérou, z Belehradu mladý, trojdenný manželský pár: redaktor »Večerných Novostí« Djuro Pachtrmac s paňou Vidosavou, černookou, štíhlou, ako jedľa, opravdovou juhoslavianskou krásavicou. Pri večeri šiel rozhovor po rusky, a to veľmi živo, nenútene — to bola

ešte kongressová nálada. Vedľa nás sedel a večeral s nami i maďarský párik, iste tiež na svadobnej ceste. Dvaja Itali čítali žurnále u stola na prostriedku, a bledá anglická miss rozvalila sa na diváne celkom ako doma. Na elegantných schodoch sporili dvaja Francúzi. Ako vidno, spoločnosť pestrá, ako orientálny koberec. Redaktor »Večerných Novostí« ľutoval, že sa my »Slaveni« tak málo poznáme, že niet medzi nami pravých, duchovných stykov. Ale tu sú viac vinovatí páni Srbi, ktorí sú svobodní, samostatní, štátne sriadení. Nám sú ruky poviazané, náš daňový groš neslúži národom slovanským, ale proti nim. No Srbom je milšie drobiť sa na strany, ešte i na sociálnu, hoci u nich fabriky možno počítať na prstoch jednej ruky, a zápalku volajú už mašinou.

Bola temná, južná noc, vial dosť chladný vietor od juho-východu, na palube — hoci si nevidel ďaleko, iba čo spenené neveľké vlny lisly sa v svetle elektrických lámp — bolo voľno, priestranno, milo. Nechcelo sa ešte spať. S druhého poschodia paluby ozýval sa ruský spev. Tešil som sa na východ slnka, ale dosť husté oblaky, rozvalené nebom, neoprávňovaly k veľkým nádejam. Vliezol som teda do kabiny na svoju úbohú, úzku posteľ. No o štvrtej ma už netrpelo — oblial som hlavu dosť čerstvou vodou z loďného vodovodu a vyšiel do sály. Jonáš nemal postele, a našiel som ho v salóne na

dvoch stoličkách, hlavu na hŕbe zahraničných, hodne starých novín. Šli sme na palubu. Aká radosť — na východnom nebi bolo dosť jasno, iba tenké pruhy priezračných oblakov ťahaly sa ponad líniu mora. More bolo mierne rozkolísané nočným vetrom. Razom pruhy oblakov zafarbily sa ľahunkou červeňou: to boly prvé lúče slnka, ale už počaly meniť farby do modrasta, liliova, zelenkasta. Ako by otváraly bránu nebies v ústrety slnku. Shora hupol na jasné obláčky akýsi mrak, ako by chcel bránu zase zatvoriť, ale, dotknúc sa jasných kamarátov, ihneď i sám zjasnil sa a počal ihrať dúhovými farbami, ako brilliant, ohromný, kolossálny brilliant, akého nemá ani žezlo ruského cára a koruna Veľkej Britannie. A jas tuhol, prehlboval sa, širil — tu vykukol diskus slnka, len segment jeho jasavej lebky — a už ako strela letel od neho, cele bieleho, po mori široký ohnivý prút, vlastne ohnivý, lisnúci sa, kolíšuci sa potok kovovo svieťaceho svetla — od kraja obzoru až po boky našej lodi. Polovica slnka je už nad morom, lezie z neho, ako z ranného kúpeľa, vyumývané, tak že oči bolia a hlava sa krúti. Je skutočne biele, ako srieň, a predsa rozosiela ohnivé, farbisté pruhy, ohnivo, farbisto oblieva obláčky. Primnoho jasu. No oblaky počnú mierniť jagotanie, kovový pruh od slnka k lodi bledne. Čo je to? I samo slnko, už cele von z vody, zašerie sa, tratí sa, hoci ho oblaky nezastierajú.

Pruh už celkom mizne, mizne jas, mizne slnko, a na celý okršlek jedným razom klesne odkiaľsi s neba hustý, šedý závoj hmly. Takej silnej, že zahasila pochodeň východu, a od lodi nevidel si ani na desať krokov. Výstražná trúba (Nebelhorn) počne trúbiť, každú druhú-tretiu minútu ozýva sa od kotlov jačiaci, prenikavý huk, kolá a piesty loďného parostroja pomaly ustávajú v práci, krutka sa len pomaly vrtí okolo svojej osi — stojíme. Hmla zahalila slnko, no i zastavila našu loď. Mliečna, všade vnikajúca hmla. Akýže to bude vjazd k lagúnam?

XIV.

Už som v duchu oplakal dojem prvého pohľadu s morskej strany na Veneciu. Netrebná, mliečna hmla! Loď bála sa pohnúť, aby nenarazila na inú, alebo nevrezala sa do lagúny. No šťastie nám bolo priaznivé, hmla redla. A ako hmla redla, tak redly i bučivé, uši režúce stony trúby nad našimi hlavami, tak hustly údery krutkových lopát do morských vĺn a loď sa pohla. Išlo to už pomaly až do konca. Bežal som k nosu. Riedka už hmla ležala na niečom grandióznom, neďalekom, ale absolutne bez čŕt, línií, bez massového dojmu — len toľko si videl, že uprostred mora dvíha sa niečo, ako by ti chcelo pretrhnúť ďalšie putovanie, akýsi fantastický cieľ. Zrazu sme zastali. Zadul ľahunký

vietor od zeme, hmla sa úplne ztratila. Do očú mi padla veľká kupola s modrastým svitom kolonn a stien. Myslel som: San Marco. Nie, bola to Maria della Salute. Na ľavo Dogana. Od nej odrazily sa barky, naplnené — financmi. Oh, ty próza! Odtrhli nás od všetkých krás a dojmov — kufre otvárať, aby sa páni financi presvedčili, že nevezieme so sebou kontrabandu, brusselské čipky a najmä dohán.

Dosť dlho trvala táto manipulácia a bola tým nemilá, že si už horel netrpelivosťou uvideť Kollárovu »bielu labuť«, Goetheho »bobrovú republiku«, »prepodivné mesto ostrovov«. Konečne matróz otvoril zábradlie, k lodi priložili strmé schodíky, vlastne rebrík. Dolu ním, ťažký kufor v ruke, som liezol. Gondola u samého korábu ľahúnko sa rozhúpala. Gondolier odobral kufor, a už som sedel na pohodlnej, čiernej poduške, lemovanej čiernymi fransami. Zvláštna loďka, táto gondola. Iné loďky, barky, člny sú pri gondole také, ako teliatka pri útlej srnke. Čierna je, ako žúžoľ, s lakovým leskom, úzka na dve sedliská, štíhla ako hádik, ľahunká ako pierko. Zvlášte ľahko a strojne dvíha sa zponad vody jej dlhý krk, naozaj labutí, a končí sa oceľovou okrasou v podobe zubatej sekery, so zubcami parallelnými. Touto oceľovou okrasou na štíhlom hrdle líši sa gondola od všetkých ostatných plavidiel. Zvláštne hybno a mäkko sedí gondola na zelenkastej, kovovo lisnúcej sa vode —

len uleteť. Mäkko, ako v páperí, polo sedíš, polo ležíš v tejto vodnej rakvi; kolísanie je jemné, sladko uspávajúce. Gondolier stojí ti vysoko nad hlavou a graciózne, bez šumu potápa veslo do kovovo-zelenkastej vody. Na dne gondoly je pekný koberec.

A teraz už pokojný pohľad, neznepokojovaný financmi, kuframi, matrózmi. Pred nami Canal Grande (Veľký kanál), hlavná arteria veneciánskeho života, na ľavo Canale della Guidecca (kanál Židov), pred ním ostrov Giorgio Maggiore a potom veľký ostrov Guidecca. Veľký kanál — na pravom brehu (hľadiac od mora) ťahá sa Slavianske nábrežie (Riva degli Schiavoni), kam dal sa vysadiť Kollár, oduševnený menom nábrežia. »Vystúpiac z gondoly na ‚toto slavské brežište‘, tu dosť dlho hore a dolu prechádzal som sa. Stál som na tejto pôde, ako matka nad kolískou, z ktorej jej decko bolo ukradnuté a podvrženec vložený.« Nuž my už neveríme, že tomu tak bolo. Kollár dá sa unášať svojím čistým oduševnením. Isté je, že Venecia bola od počiatku sýtená i slavianskym živlom, s ním borila sa na dalmatskom pobreží, brala mu celé ostrovy a mestá, najímala do flotty matrózov a vojakov, brala z dalmatských, istriánskych hôr mohutné pne pre svoje sťažne a piloty. Boli i dóžovia zo slavianskej krvi, so slavianskymi menami: Mocenigo, Vendamin atď. Ale meno najširšiemu nábrežiu, starým »fondamentom«

iste dala nie slavianska sláva, slavianske panstvo, ale kupecký ľud so slovanských východných brehov, ktorý tu na Rive degli Schiavoni pribíjal svoje plachtové barky a lode, tu vynášal z nich plodiny svojej zeme.

Pohľad z gondoly do Veľkého kanála, na Doganu, ktorá ostrým uhlom vrýva sa do mora, na ostrov Giorgio Maggiore s jeho krásnou vežou chrámu sv. Ďura, na Slavianske nábrežie, ktoré sa končí u bočnej façady Dóžovho paláca, na dva obelisky piačetty, na nepriehľadný rad palácov na oboch stranách kanála, na kupoly chrámu Maria della Salute — to je pohľad jediný na celom svete čo do veľkosti, malebnosti, originality — áno, prevyšuje všetky fantastické obrazy zakliatych rajských ostrovov a vzdušných miest či v bájach arabských, či vyšlých zpod štetca Dorého alebo Böcklina. Človek neverí, že je to skutočnosť. A veď hľadí vlastnými očami a, nahnúc sa z gondoly, čerpať môže rukou skutočnú, reellnú, prostú vodu, vyskočiac z húpanej gondoly, stúpi na skutočné, prozaické kvádre mohutného mola.

Naša gondola pribila na Slavianskom nábreží, pred hostíncom »Sandwirt«, ktorý nás vľúdne prijal do svojho náručia. Je to starý palác, adaptovaný na hotel. Niekdajšie jeho teremy prestavené sú na pravý labyrint chodieb, schodíšť, kútov, salónkov a hosťovských izieb. Dorozumieš sa po nemecky, i kuchyňa je ne-

mecká. S Jonášom vliezli sme do malej, nízkej chyžky na treťom poschodí, malej, no čistej a útulnej. Z obloka hľadeli sme na jazero striech, vikýrov, ostreší, komínov, tu nápadne štíhlych a vysokých.

XV.

»Ako fantastická báseň«, píše Herman Grimm, »prichádza nám povesť o osudoch Venecie v historii človečenstva. Všade, kde utvorily sa veľkolepé pomery, vidíme národ, otčinu, politické vyvinovanie štátnej formy v rozmanitých prechodoch. Toto mesto nezaložil národ, ale posbieraní ľudia bez určitého pôvodu; niet otčiny, lebo na bahnatom, uprostred mora ležiacom území stavajú mesto bez múrov, a územie, ktoré ztadiaľto vydobyjú, pozostáva z častíc, ďaleko rozptýlených: kus Lombardie, pár pobrežných miest italských, grécke ostrovy, grécke zeme. Všade len hniezda ku skalám prilepené. Veneciánom bolo otčinou more a paluby ich lodí. A konečne, nijaký vývin; lebo čím boli Veneciáni ako štát, tým boli od prvopočiatku: železnými klamrami a reťazmi obopätá aristokracia, ktorá sa vždy užšie sťahovala a zostávala panujúcim elementom. Tu nikdy nebolo panstva stránok, nikdy politického ľudového života, nikdy nevystupovali mužovia, massami vynesení, ktorí by sa boli postavili na čelo; a keď po jednom

tisícroči zjaví sa záhuba — všetko láme sa a mizne. Ani len znaku starej slávy. Dnes niet človeka, v ktorého povedomí žila by idea starého blesku veneciánskeho štátu. Lebo dnešní Veneciáni nemajú ničoho spoločného s duchom famílií, ktorých mená boly zaznačené v »Zlatej knihe«. Len mesto zostalo, jeho paláce sú prázdne, ako vyfúknuté, blýskavé vajcia, z ktorých už nedajú sa vysedeť kuriatka. Venecia stojí tu ako divadlo, do ktorého kulíss svieti jarné slnko — ale herosi a herci, čo v ňom hrali, ztratili sa na večné veky. Kde sú časy, keď uprostred mora, na lagúnach, v hrdých palácoch Markovho námestia sedela nesmrteľná korporácia, ako kŕdeľ orlov, za korisťou slieďacich? Peňazí bolo viac, než v celej Europe, o veľkých mužov nebolo nikdy biedy. Politiku vedú s fenomenálno-ostrým umom, nenáruživým rozmyslom. Osobnosť musí mlčať, keď ide o štát. Mohutnú dynastiu založiť nebolo možné.«

»Kto príde do Venecie«, píše Pietro Aretino (* 1492, † 1557), »tomu všetky ostatné mestá prichádzajú ako chudobínce. ‚My sme otrhaní žobráci‘, zavolal istý Florentínec, keď raz videl bohato ozdobenú gondolu so svadobníkmi, jagajúcimi sa v hodvábe, brilliantoch a zlate. ‚Veď tu ženy ševcov a pekárov krajšie sa nosia, než inde dcéry zemänov a barónov.‘«

XVI.

Kdeže sú ľudskí obri, ktorí mohli uprostred mora, päť kilometrov od zeme, postaviť grandiózne mesto, obrovské paláce, v ktorých predné façady, schody a verandy obmýva more a ku ktorým niet prístupu iba gondolou, pomedzi stĺpy, vrazené do dna Veľkého kanála? Sannazaro síce hovorí, že jestli Rím vystavili ľudia, Veneciu vystavili bohovia. A iste nadľudská práca bola na ostrovky (teraz nevidné) močaristé, slabé, trasúce sa príbojom bóry, na lagúny podvodné navaliť milliardy centov skália, kvadrov, mramorov, bronze, železa a všemožných látok stavebných. Lagúny sú bahnisté nižiny pobrežné, posiate ostrovkami, prehojné bahniská na severo-západnom brehu Adrie od ústia rieky Isonzy až po deltu rieky Po, uprostred ktorých leží Venecia, a to na *živej lagúne* (Laguna viva), t. j. takej, ktorá cíti prítok a odtok, k rozdielu k lagúne mŕtvej (Laguna morta), ktorá už necíti tohto dýchania mora. Venecia leží na 117 ostrovoch a ostrovkoch, ale takých močaristých a slabých, že všetky domy (je ich 15.000) postavené sú na pilotach, do hybného gruntu vbitých ohromných brvnách! Jediný chrám Maria della Salute stojí na 1,200.000 pilotach bukových, brestových a smrekových. Najprv vbili kolmo piloty, potom kládli na ne priekom ohromné brvná a tak utvorili akúsi obrovskú klietku, ktorú na-

plnili skálím, pieskom, vápnom a až potom stavali základy stavísk. Modell tejto gigantickej, kyklopskej práce vidno v arzenáli. Ale som tomu slabo rozumel.

Nuž ale nielen premoženie neuveriteľných ťažkostí prírodných, hmotných, každej ľudskej tvorbe nepriateľských nábehov turbulentnej Adrie (Hadria iracunda, hovorí Horác), ale utvorenie toľkých krás, nasnášanie toľkých pokladov umenia, utvorenie temer celkom samostatných škôl architektonických, umeleckých, sharmonizovanie toľkých štýlov, vekových, stoletiami len povstávajúcich, nashromaždenie všetkého v neveľký kruh morského mesta: hraničí na zázrak, hraničí na div sveta tohoto. Iba stará Hellada Periklesovho obdobia bola väčším zjavom ľudskej činnosti, ľudského vkusu a smyslu pre formy. Už mnoho dní ušlo, odkedy som v mesačnej noci na palube Lloydovského korábu »Espero« odoberal sa od Venecie, od stĺpov piačetty, od kamenných čipiek Dóžovho palácu, ale ešte v sne javí sa mi neustále obraz tejto gigantickej morskej krásavice. Ach, kebych vládal v nasledujúcich kapitolkách podať drahým dušiam aspoň tieň krásy a slávy mesta na lagúnach.

XVII.

Ivan S. Turgenev v románe »Nakanunê« (»V predvečer«, slovenský preklad Jozefa Škul-

tétyho, 1885) píše: »Komnatka ich (Insarova a Eleny) vychodila oknami na širokú lagúnu od Riva degli Schiavoni do Guidecci. Skoro oproti hostíncu trčala ostro končená veža sv. Georga; na pravo, vysoko vo vzduchu blyšťala sa zlatá guľa Dogany (Globus a na ňom socha Merkura), a nacifrovaná, ako nevesta, stála svätyňa »Redentore« od Palladia, najkrajší zo všetkých chrámov; na ľavo černely sa sťažne a telá korábov, komíny parníkov.«

Toto je cele pohľad od nášho hotelu »Sandwirta«, tak že sa nazdávam, Turgenev bol v ňom alebo v blízkom súsednom hosťom dávno pred nami. Ale už sme horeli zvedavosťou. Priateľ Jonáš strojil sa, že si ľahne po prebdelej noci na dvoch stoličkách a starých novinách. No ako sme vyšli z brány hotelu na Rivu degli Schiavoni, odletel sen od očú. Veselo svietilo slniečko s neba holubieho, jasný, veselý bol pohľad na lagúnu, novú našu priateľku, predtým nikdy nevidenú. Široký, čistučký trotoár pobrežia viedol nás k centru mesta popri sklepoch a kaviarničkách. Slavianske nábrežie pretŕhané je troma kanálmi, ponad ktoré vedú tri mosty veneciánskeho typu, s vysokými oblukmi, aby pod ne mohly gondole a lode. Na most a s mosta vedú pohodlné, široké schody; zábradlie je mramorové, vkusne skulptované. Samo nábrežie kypelo životom. Chlapci-uličnici okrúžili nás, robili kotrmelce, lámali kolesá, a keď to nepomohlo, po-

čali spievať ostrými diskantmi — nuž museli sme vytiahnuť čentesimy. Kollega Jonáš hodil so pár »placákov« (tak volal medené 5-čentesimy, podobné našim niekdajším štvorákom) medzi chlapcov, i strhla sa komická trma-vrma. Z chlapcov razom utvorila sa hŕba po zemi živo svíjajúca sa, ako chumáč hadíkov.

Stretali sme driečne i menej driečne Veneciánky po dve, po tri. Každá vlasy tuho nakolmované, najviac čierne, lesklé, s veľkým chochľom, s pliec im lengá široký dlhý ručník s dlhými fransami. Vedia si ho veľmi malebne prehodiť, rúk nevidno. V pekných záhyboch splýva jednoduchý ručník štíhlou postavou. Na prvý, filisterózny, módou zkazený pohľad meštianky veneciánske robia dojem priveľkej voľnosti, bohémskosti, ale keď sa trochu navykneš, lepšie sa ti páči domáci, starodávny kroj, než všetky supermódne toaletty europejsko-veľkomestské, ktorých je tu ohromný výber so všetkých strán sveta, počnúc od San Franciska a Argentíny až po Čínu. Asi na prostriedku Slavianskeho nábrežia od nášho hotelu po piačettu stojí konný pomník Viktora Emanuela — strašne bojovný. Kôň spína sa, kráľ mácha vysoko ohromným mečom, ako by hrozil práve smerom, kde ponad vysoké domy a Dóžovský palác niekdy trčala veža sv. Marka. Ba či neklesla následkom tejto heroickej hrozby? U piedstalu sedia dve allegorické figúry: Venecia v ponížení (1848 pod

Austriou) a Venecia v radosti (1866) nad osvobodením skrze Viktora Emanuela. Dobre, ale osvobodenie nestalo sa tamtým ohromným, vysoko pozdvihnutým mečom...

Prebehnúc elegantnými schodmi druhý most, Riva sa úži a my lezieme na tretí. Tu už roh Dóžovského paláca oproti nám a na pravo široký kanál; s nášho mosta na Rive (Ponte paglia) vidíme čez kanál pnúť sa druhý, s krásnou architektúrou, plytkým, smelým vzdušným oblukom — Ponte dei Sospiri, Most vzdychov. Visí vysoko nad vodou, opiera sa o zadnú stenu Dóžovského paláca a na druhej strane o stenu štátnych väzení. Vždy som si predstavoval pri mene tohto mosta niečo temnohrozného, zasmušilého — a ono vyšiel krásny, veselý most s prekrásnou inkrustáciou. Zadná stena Dóžovho paláca je jasná, v druhom a treťom poschodí pilastre okolo veľkých oblokov; iba stena väzenia na druhej strane kanála je tmavá, bez okrás. A tamdolu pod mostom čulý život, lode, barky, gondoly. Kde tu strach?

Ideme pozdĺž façady Dóžovského paláca (Palazzo Ducale), obrátenej k molu, 71 metrov dlhej. Aká divná goticko-maurická stavba! Pred nami v prízemí ťahá sa mohutná končisto-obluková arkáda na 36 územčistých, temer primohutných stĺpoch. Pozrem na hlavice stĺpov — každá iná, figurálne, vypuklo skulptovaná, samý čistý mramor: amoretty, čerti, bohovia, celé skupiny ľudí,

morské potvory, guirlandy, vence — a kto by to mohol prezreť! Teraz chceme mať dojem celku. Kam by to viedlo, pozastavovať sa pri jednotlivostiach! A tu leží už pred nami piačetta. Nikdy som ešte nezakúsil dojmu niečoho takého čistého, jasného, bohatého a krásneho! Hlavná façada Dóžovského paláca so stĺporadím, nad stĺporadím druhá arkáda (La loggia) so stĺpmi husto nasadenými a spojenými končistými oblukmi, nad oblukmi veľké kruhy, nad kruhmi tenký karnis a potom vysoká, plochá stena. Ale aká stena! Ako persidský koberec, massovaná je samými pestrými mramormi a pretŕhaná širokými oblokmi. Nečuduješ sa, že štíhle stĺpy loggie vydržia tlak ohromnej, plochej steny, lebo stena je *oku* ľahká, vzletná, akoby naozaj tkaná a nie stavaná. A oproti tomuto goticko-maurskému zázraku palác Sansovina: Libreria vechia di San Marco, *»najskvostnejšia profánna stavba celej Itálie a najblýskavejšia dvojná arkáda (Doppelhalle) celého sveta«* (Burckhardt). Medzi Libreriou a Dóžovským palácom dva antické obelisky, jeden s veneciánskym okrýdleným ľvom a druhý so sv. Teodorom. Dlažba mramor a trachyt, čistá ako oko, rovná ako dlaň. Pred piačettou molo, objímané lagúnou, roj gondol, ohromné telesá korábov No ďalej, ďalej. I stojíme na Markovom námestí, najkrajšom celého Božieho sveta. Stojíme medzi vysokými cedrovými flaggovými žrďami. Pred nami chrám sv. Marka. Divné bo-

hatstvo façady ohromuje, mätie. S dvoch strán nevyrovnané paláce Prokuracií, oproti chrámu palác »Nuova Fabricca«. Tri domy a jeden chrám tvoria najgrandióznejšie námestie sveta. Tri domy a jeden chrám tvoria nie ani námestie, ale kolossálnu dvoranu, jasnú, farbistú, voľnú, krytú svodom italského tuho-modrého neba! Naozaj, takému priestranstvu sluší len jedna krytba — nebo!

XVIII.

Tri vysoké žrde, vlastne mohutné majáky, mohutné sťažne z cedrového dreva, na rudo zafarbené, stoja pred chrámom sv. Marka, zasadené v bronzových podstavcoch formy kandelábrovej, dielo Alessandra Leopardiho (1501-1505). Tieto podstavce sú svetochýrne a mnoho ráz opísané a reprodukované. Nie je to antika, ale jej duch, osviežený »vaga et amorosa fantasia« vysokej renaissance. Na sťažňoch vialy niekdy zástavy Cypru, Kandie a Moreje — ostrovov, ktorými vzrástla Venecia na svetovú moc. Teraz sú to iba pamätníky zaniklej moci i slávy. Na piedstale podstavcov sedia kupci s drobnou bielou kukuricou v malých škarnicliach, predávajú zrno príchodzím, ktorí ochotne platia 5 čentesimov za škarniclu pre slávnych holubov svätého Marka. Nemusíš byť nejaký zvláštny milovník zverov, zvlášte vtákov, a musíš sa zaľúbiť do týchto šedo-belasých vtáčikov. Oživujú ná-

mestie svojím tichým, krotkým hrkútaním, sadajú hosťom na ruky, ramená, vyletujú veselo na chrám, na Prokuracie a sletujú hustými hajnami zase pod Leopardiho báječné kandelábre. Mramor a trachyt dláždenia formálne stemnie, keď príde nejaký štedrý človek a vysype naraz so dve škarnicle. Ale preto ľudia kráčajú tade smelo, holúbky nedajú si ublížiť. Zvlášte nacifrované detušky majú z nich nevinnú radosť, keď im po tri-štyri holúbky sadajú na pliecka, na klobúčky a ztadiaľ sa počnú vzájomne shadzovať. Za časov republiky kŕmil holubov štát, teraz ich kŕmia cudzinci, iste lepšie, než štát. Denne prejde čez námestie Marka tisíce cudzích ľudí, a sotva ktorý odíde bez čentesimovej obeti holubom sväto-markovským.

Ešte raz obzrel som sa na námestie. Mnoho som o ňom čítal, stá superlatívov zvučalo mi v ušiach, a pevne som myslel: iste budeš alebo sklamaný, alebo budeš iste museť trochu zmierniť a na pravú mieru priviesť všetky hymny, ktoré si počul. A predsa som si namyslel najväčšie, čo mohla moja fantázia. Veď som už videl nejedno ohromné námestie, nejedno nábrežie palácov, nejednu grandióznu kopu k nebu pnúcich sa chrámov a veží. Ale skutočnosť teraz videná prevýšila všetky predstavy. Námestie sv. Marka nemožno si predstaviť, nemožno prevýšiť fantáziou a očakávaním to, čo ono skutočne poskytuje. *»Sen mladého boha«*, riekol o ňom Turge-

nev. Ale je to nie sen, je to holá, tvrdá, mramorová, zlatá, serpentínová, mosaiková skutočnosť. Nesmierne bohatstvo materií, spojené ešte s nesmiernejším bohatstvom ducha, vkusu a umeleckej geniálnosti.

XIX.

Chrám svätého Marka pričaruje pred oči naše na západnej tejto pôde najkrajší Východ — v srdci rímskej vzdelanosti byzantínsky vkus, byzantínske umenie, byzantínsky prepych, pravda, tuho pomiešaný s elementmi grécko-románskej, ba až arabskej a koptickej kultúry. Hlavná stavba je byzantínska z roku 976 po Kristu. Tisíc rokov hľadí na nás — hoci krížová forma a predsiene povstaly až roku 1004. Zvlášte kupolová architektúra je cele byzantínska. Cítil som sa, ako v svätyniach Kremľa alebo Kijeva.

Dojem prednej façady je až hystericko-fantastický. nepokojný. V prostriedku predsiene pnie sa veľký pravidelný polkruh nad bránou s ohnivými mosaikami na zlatom základe. Živosť farieb, smelý pohyb figúr, blesk, oslepujúci jagot. Zprava i ľava ešte po dva vchody, po dve brány, taktiež s polkruhmi, niečo menšími, z ktorých jasajú sa taktiež mosaiky na zlatom základe. Všetkých päť kruhov spočíva na nesčíselných stĺpoch v dvoch poschodiach, t. j. na stĺpoch pri zemi stojí zase rad stĺpov (500 stĺpov má chrám zvonku i zdnu). A hádam ani desať stĺpov

nemá jednakých hlavíc. Sú tam všetky štýle kapitälov, ktoré produkovalo posledných 7 století, pravá sbierka kolonn, pravé muzeum všetkého, čo duch ľudský utvoril v stĺpovej forme. Istá časť kolonn pochádza z antických časov, z Grécka, Ríma, Carihradu, z gréckych ostrovov a kolonií, a bola privezená rýchloplavnými galejami veneciánskymi ku cti svätého Marka. Sú tam stĺpy: dorické, jonické, korintické so všetkými variáciami (composita), gotické (kockový kapitäl), ba ešte i dva štvorhranné grécke stĺpy s koptickými nápismi z nejakého chrámu v Ptolomäi. Nikde na svete neuvidíš jedným pohľadom toľkú massu stĺpov: bol to pravý stĺpový fanatizmus. Aké rozdielne sú kapitäle (hlavice), také rozmanité sú mramory a iné drahocenné kamene, z ktorých sú tesané pne stĺpov, také rozmanité sú i farby. Kannelurovaných (rhabdosis) kolonn som nevidel.

Nad piatimi prízemnými oblukmi je galleria s antickou svetochýrnou kvadrigou — nad galleriou zase päť oblukov. Stredný panuje, prevyšuje štyri bočné, ale je iba zasklený, kdežto štyri bočné jagajú sa zase a zase bohatými mosaikami. Čím vyššie sú mosaiky, tým vzdušnejšie; po bokoch oblukov stoja ostrokončené vežice a žúr, priehľadné, ľahunké, ako lilie. Nad stredným oblukom pnie sa hlavná stredná kupola, po jej bokoch vidno z piatich ešte dve menšie. Kupoly nerobia dojmu opravdovej mo-

numentálnosti; hovoria, že sú falošne rozostavené. Nerobia dojmu celku, jednoty. Jedna kupola bije druhú — navzájom sa ničia a srovnávajú. Iste jesto mnoho chrámov monumentálnejších, harmonickejších, ale tu u Marka nie tak veleba architektonických foriem bije do očú, ale bezpríkladná malebnosť, tuhá farbistosť, báječné, nesmierne bohatstvo materiálov, neprebraná smes foriem smelých, roj lomených línií, okuzľujúci blesk zlata a farieb. Je to potencirovaný obraz, tuhý, fantastický.

XX.

Ako dobrí kresťania išli sme najsamprv do chrámu. Vnútro sv. Marka prekvapí: nikdy bys' nebol myslel, že pod málo imponujúcimi, olovom krytými kupolami otvorí sa ti také veliké, svobodné, jednotné priestranstvo. Panujú víťazne hlavné formy, nerozbité na jednotlivé motívy. Spojené kupoly stredu sú naozaj ohromné, prechádzajúce jedna do druhej, kruhy a polkruhy tvoria rytmus, akých málo, rady stĺpov a pilastrov ešte zväčšujú priestranstvo a dávajú mu čudnú harmoniu. Perspektívy sú jednotné, a keď k tomu pridáš soliditu, ba drahocennosť materiálov (mramor, zlato, mosaiku), povstáva čudný akkord najvyššej sviatočnosti chrámovej. Kupolový rytmus krížovej formy sv. Marka robí chrám nedostižnou tvorbou umenia a ľudstva vôbec.

Ticho kráčal som po nerovnej, bohatej dlažbe neobyčajne jasného chrámu, keď povážime jeho čistý byzantizmus celého vnútra. Už táto dlažba zaslúži obdiv a neustupuje slávnym mosaikovým dlažbám, v Pompeji zachovaným. Zastal som pod hlavným svodom: aké menisté je osvetlenie, ako mohutne účinkuje pritlumená zlatá farba sfärických a cylindrických plôch, ako svieti a jasá nezoslabiteľná, živá farba mosaikových kolossálnych obrazov! A všetky tieto mosaiky tvoria cyklus (je ich viac než 40.000 kvadrátnych stôp). Mosaiky façady rozprávajú historiu sv. Marka, v predsieni sú historie starého testamentu, a tu na kupolách zobrazujú mosaiky vyplnenie Božieho zasľúbenia skrze Krista... Keď som sa zahľadel na obraz Krista, zahučal s chóra organ a utešený spev naplnil chrám. Spev vážny, hymnický — nič z toho, čo som počítal po cestopisoch o profánnosti a divadelnosti italského cirkevného spevu. Naopak, spev bol taký krásny, ako býva v ruských chrámoch, s prídavkom organa, ktorého niet v chrámoch pravoslávnych.

Na chóry chrámu platí sa vstupné 1 líra, ale nik neobanuje: až pohľad s chórov na vnútro chrámu dáva pravý pochop o jeho nevyrovnanej harmonii a veľkoleposti: pod tebou otvára sa zlatá priepasť, menistá bleskom mramorov, lapis lazuli, malachita, serpentínov. Všetky steny sú pokryté veľkými rôznofarebnými mramormi, všetky stĺpy lisnú sa starým, temperovaným,

hlbokým svitom, sochy hľadia s piedstalov ako živé, vzduch, hojne kolimbaný prúdmi svetla, trasie sa a zveličuje priestranstvo, ako čez zväčšujúce sklo.

XXI.

»San Markus (chrám) bol pánom a strediskom mesta, štátu, flott, ktoré plavily sa po všetkých moriach, k najďalším koloniam a faktorajom. Ostrovný štát, unikum sveta, v tomto chráme vyjadril, čo v svojom najvyššom kvete držal za krásne, velebné a sväté: tajomné sväzky účinkovaly medzi celou veneciánskou bytnosťou a týmto chrámom.« Tieto slová Burckhardta prišly mi na um, keď som sa s chóra niekoľkými schodmi ubieral na zovnútornú galleriu nad hlavným portálom, kde na vysokých podstavcoch stoja štyri antické bronzové kone, niekdy pripisované Lysippovi, teraz ich kladú do časov Nerona, ale neupierajú, že sú dielom gréckeho majstra. Kollár sa pýta: »Čo tieto pohanské zvieratá na chráme kresťanskom chcú?« Nuž ony sú tiež »výrazom toho, čo Veneciáni držali za krásne, velebné a sväté«, ony prišly na portál historicko-fantastického chrámu ohnivým želaním všetko veliké a krásne sústredniť na stavbe, ktorá je emblemom a najvyšším výrazom veneciánskej moci, veneciánskeho vkusu, veneciánskeho ducha.

Ich historiu rozpráva monumentálny, čiastočne hodne neúprimný nápis na hlavnom strednom obluku: »Quatuor equorum signa Venetis Bysantio capta. A. MCCIV. Primum ad navale deinde ad D. Marc. posita. Quae hostilis cupiditas a. MDCCXCVII. abstulerat. Franciscus I. imp. pacis orbi datae trophaeum A. MDCCCXV. victor reduxit. (Sochy štyroch koní Veneciánmi nadobudnuté v Byzancii roku 1204. Najprv boly k arzenálu, potom na chrám Marka postavené. Ktoré pažravosť nepriateľa r. 1797 ztadiaľ sňala. Franc I. cis., dajúc svetu mier, oddal ich ako víťaz na staré miesto r. 1815.) Utešená, pravá veneciánska štátna morálka: oni ich *nadobudli* (t. j. dóža Dandolo, vydobyjúc brannou rukou Carihrad, práve ich tak *sňal*, ako Napoleon, vydobyjúc brannou rukou Veneciu). Ostatne konská vykonaly dlhé cesty: z Grécka do Ríma, z Ríma do Carihradu, z Carihradu do Venecie, z Venecie do Paríža, z Paríža zase do Venecie: dosť na ich bronzové, štíhle, prekrásne nohy!

Sú prekrásne, plné ohňa a sily, bezvadnej formy. Každý dvíha jednu prednú nohu (a to dva na ľavo stojace, keď hľadíš od námestia, dvíhajú pravé nohy, dva na pravo ľavé nohy) v kroku, druhá noha spočíva na tenkom stĺpiku, len soskočiť ešte raz s portálu. Hrdo držia pozdvihnuté krásne hlavy, nozdry zdajú sa dýchať, prse vibrujú ohňom a neskrotenou silou. Boly niekdy tuho pozlátené, ale »pažravosť« sodrala

s nich pozlátku, no vidno ešte zlaté pruhy a vrúbky. Sláva Bohu, že neboly celé zo zlata! Už by nebolo po nich pamiatky!

XXII.

Bočnými massívnymi stenami chrámu nekončí sa predná façada, ale pridané sú dve prízemné gallerie s oblukmi a kolonnami, tak že front chrámu má vlastne sedem vchodov — primnoho zachytiť jedným pohľadom celú širinu façady. Na rohu pravej bočnej gallerie zasadený je porfyrový odlomok stĺpa, privezený z Ptolomäe (Pietra del Bando), s ktorého oznamovali národu nové zákony.

Bolo už 11 hodín, keď sme sa octli u tohoto stĺpa a stáli pred hlavnou bránou Dóžovského paláca, opierajúcou sa o samý chrám — *Porta della carta* (na bránu pribíjali uzavretia senátu, preto: carta). Okrúžili nás čičeroni, prihovárajúc sa nám rozličnými jazykmi: taliansky, francúzsky, nemecky, rusky, no my sme ďakovali. I tak chceli sme po prvý raz len bežne preleteť palác, odniesť si iba všeobecný dojem.

Ale Porta della carta už zastavila náš let. Je to dielo Bartolomeja Buona, gotika s prvými zábleskmi veselej renaissance. »Architektonickým drahokamom« nazývajú bránu; nad vchodom skvie sa mramorový relief, dóža Foscari kľačí pred okrýdleným ľvom veneciánskym. Lev

s antropomorfickou tvárou drží v pravej labe knihu s nápisom: »Pax tibi Marco evangelista meus«, prastaré motto republiky. Zprava i ľava šibú štíhle vežice s nišami a v nišiach štyri sochy, zvlášte krásne sú Fortitudo (chrabrosť) a Temperantia (miernosť). Nad ľvom v prostriedku na krútených stĺpikoch sú bohaté gotické rosetty, prepäté pologotickým oblukom, nad ním fantastický stredoveký štít, okrúžený gotickými fialami, krabbami, listmi, medzi ktorými ihrajú, lašujú, preliezajú, škádlia sa nahé detské figúry s pravou renaissančnou veselosťou a životnosťou. To sa už mocne prebíja nový štýl staro-gotickými mrežami, kľukami, špicami a hranatými ornamentmi, na ktoré sa náš Kollár tak hneval, že túto bránu, jedno z najkrajších diel Itálie, ani nespomenul. Jemu bola nemilá *nemeckosť* gotiky, kdežto gotika je síce plodom románo-germánskeho ducha, ale naskrze nie výlučným vlastníctvom Nemcov. Prv, než v Germánii, bola ona vo Francii a v Španielsku. Kollár išiel tak ďaleko, že prízemné arkády Dóžovho paláca nazval »vlašskými«, a ony sú čisto gotické.

Zpod brány dosť tienistým korridorom vojde sa na *dvor* Dóžovho paláca (Corte). Práve mierne pološero bránovej chodby zdá sa byť schválne, aby ťa tým väčšmi ohromila jasnota a nekonečná, neopísateľná skvostnosť dvora. Najdeš sa pred širokými mramorovými »Schodmi obrov«

(Scala dei giganti), vedúcimi na prvé poschodie východnej façady paláca. Meno schodom daly dve sochy Jacopa Sansovina: Mars a Neptun, stojace po oboch stranách schodov na poschodí. Sochy vynikajú nie tak krásou, ako obrovskými rozmermi a istou renaissačnou samostatnosťou umelca, obdareného tvorivou silou. No do tohoto báječného celku primykajú znamenite. Samé schody, ich zábradlia z bieleho mramora sú veľkým svedectvom veneciánskeho bohatstva a istej piety umeleckej: na bočných stenách zábradlia v cikloch vinú sa ornamenty, mäandre, perličky, figúrky, kresané do mramora s nevyrovnanou láskou k dielu — *pravá zlatnícka práca v mramore* — čistota foriem, bohatosť motívov pri priamo klassickej tichosti. A nad schodmi ohromná, dlhá, vysoká, východná façada počiatočnej renaissance.

Dvor Dóžovho paláca bol stavaný za času najvyššej moci republiky, okolo roku 1500. Počal ho stavať Antonio Rizzo, dostavili ho iní, tak že badať nejednotu plánu. No všetky štyri poschodia tejto vysokej budovy sú dekorované takou nesmiernou bohatosťou, krásou a vzletnosťou fantázie, že ľahko zabúdaš, ba priamo ani nezbadáš bez upozornenia, niektoré nesrovnalosti. Istá nesymmetričnosť façady robí ju malebnou a oku lahodiacou. Prízemie je chodba na pilieroch s okrúhlymi oblukmi, prvé poschodie chodba na pilieroch so špicatými oblukmi, s pred-

postavenými stĺpmi, a potom prídu ešte dve poschodia a nad nimi dvojitý karnis! Druhá façada od mola je jednoduchejšia, na tretiu od piačetty sa už nepamätám. Na ľavo od »Schodov obrov« je štvrtá façada, malá, ale prekrásna. Tam je i malý dvor, oddelený od veľkého železným zábradlím. Na tomto dvore sú teraz zlomky a zachránené ornamenty srútenej Campanily a Sansovinovej Loggetty, ktorá bola sa opierala o vežu. Tam videl som i zvon, ktorý zázrakom zostal celý, keď sa Campanila srútila na hromadu, vlastne sama do seba vpadla — na šťastie súsedných stavísk. Iba Loggetta zmizla pod rumami, ale že ju obnovia, lebo bronzové veci nevzaly zkazu a plány majú v archíve.

Vyjdúc schodmi na platformu, s ktorej sa novovyvolený dóža ukazoval národu, a obrátiac sa tvárou k bráne, na ľavo skvie sa ohromný dvor so slávnymi bronzovými cisternami (tiež samý ornament, samý relief), na pravo malý dvor s brilliantnou façadou od Ant. Rizzo, oproti schodom v dvoch nišiach bránových Adam a Eva od tohože Rizzo — sochy, patriace k najlepším plastickým dielam včasnej renaissance (1462). Eva stojí v úplnej nahote, s tvárou odvrátenou studom a zahanbením; Adamovi znať hlboké pokánie nad priestupkom a ľútosť nad vyhnaním z raja. A už teraz treba sa odvrátiť od blesku, krásy, bohatstva, malebnosti *Corte* a kúpiť si za dve líry vstupný lístok do vnútra

paláca. V chodbe prvého poschodia, jednoduchej, ale okrášlenej po celej dĺžke hermami a bystami najslávnejších mužov Venecie (Dandolo, Nicolo Zeno, Marco Polo, Tiziano Veccelio [»principe della pittura Veneziana 1477—1576« znie nápis na jeho herme], Tintoretto, Dante, Petrarca, Mocenigo, Sansovino, Leopardi, Bellini, Palma Vecchio, Giorgione, Veronese, Tiepolo atď. atď.), nachádza sa pre chudobného entuziastu smutný oblok, ktorým treba podať obolus. A o dva-tri kroky otvárajú sa už *Scala d' oro* (Zlaté schody), vedúce priamo do teremov paláca, predtým prístupné len nobili, ktorých mená zaznačené boly v »Zlatej knihe«, matrike to najvyšších pánov. Dnes postačia dve líry. Sic transit gloria mundi.

XXIII.

Ako už povedano, išli sme na prvý raz bežne preleteť sály Dóžovho dvorca, aby sme si ukoristili všeobecný dojem. Potom som bol ešte tri razy vo dvorci, sám, s knihou, notickou a ceruzou v ruke, o čom neskoršie. Všeobecný dojem rýchleho priezoru nemohol byť iný, ako neobyčajného blesku, nádhery a noblessy. Kupci, kramári postavili a vyzdobili tieto cárske teremy najvyššieho prepychu hmotného i duchovno-ästetického? Akosi sa to nesrovnáva. Tu musel sa spájať kupecko-obchodný luxus, veľkosvetská úžera, hrabivosť a sdieranie pol sveta s vysoko-

kniežatským smýšľaním, s munificenciou, ktorá siaha len vtedy po hmotne drahocennom, keď je súčasne i ceny vysoko duchovnej, keď drahé materiále obrábala jemná ruka najlepších, najgeniálnejších ľudí. A pritom prvý zreteľ bol obrátený na to, aby prvá štátna palota štátu, ktorý bol dľa hrdých slov dóžu Enrica Dandola: *»pánom štvrtiny a poloviny rímskej dŕžavy«,* bola umeleckým výrazom jeho *podivnej historie,* počnúc od časov, keď obyvatelia Aquileji, Padui, Altinuma, utekajúc pred divými hordami zbojníka Attilu (452 po Kr. P.), usalašili sa na ostrovkoch: Rivoalto, Malamocco a Torcello, a na lagúnach založili nie obec, nie štát, nie národ, nie monarchiu, nie republiku, ale — inu, *Veneciu,* niečo bez príkladu, bez vzorky a indy a inde ľuďmi upotrebovanej formy spolužitia.

Prebehli sme Zlaté schody (Scala d' oro), mohutnú tvorbu Sansovina so stukkom Al. Vittoria, freskami Franca, predsieň s porträtmi prokurátorov (Tintoretta), Sálu štyroch dverí (Sala della quatuor porte), Anticollegio, priestranné Collegio s plafonom, akého som ešte nevidel, Sálu senátu, Kapellu dóžov, Sálu desiatich (dei deci), Sálu bussoly, Sálu dei capi, a zastali sme až v ohromnom priestranstve Sály veľkej rady (Sala Maggior Consilio). Zbežne nakukli sme do Archäologického muzea, do Komory šarlátovej (Camera degli Scarlatti), do Sály štítov (della scudo), do Sály byst, Sály bronze, Sály

stukkov, Sály filozofov, izieb dóžov (žltej, šedej, modrej), Sály basreliefov. Spustili sme sa do chýrnych väzení (Prigoni, od 17. stoletia Pozzi zvanými), nakukli sme do temnej, skalnej diery, kde bol väznený Foscari, i ta, kde sa dal zavreť lord Byron (sluha osvietil väzenie elektrickou lampou); prešli sme čez Most vzdychov do väzenia na druhom brehu kanála a konečne vyšli z teremov druhým, menej skvelým schodišťom zase na korridor od Corte. Na tejto ceste videli sme prvé diela najväčších veneciánskych majstrov: Tiziana, Palladia, Contariniho, Vicentina, Veronesa, Bassana, Tintoretta, Palma, Vecellia, Carpaccia, Lombarda, Vittoria, Caliariho, Belliniho, Boccacina, Catena, Sansovina... Obrazy týchto majstrov videl som už po rozmanitých galleriach: viedeňskej, petrohradskej, mníchovskej, draždianskej, ale nemohol som si utvoriť pravého pochopu o ich hodnote, charaktere a veľkosti. Rozbité, porozhadzované ich diela zdajú sa mi teraz ako zdrapy nádherného brokátového plášťa — tu, na mieste ich práce, v tomto historickom vzduchu, kde mnohé scény ich obrazov sa odohrávaly, kde sú doma, kde pracujú a trudia sa, najlepšie sily napínajú k oslave Venecie, ktorá ich privinula, pritiahla z celej Itálie, až tu vidno ich celé umelecké figúry, ich plodnosť, svobodu a celý rozmach ich fantázie. Iste, reliefy v metopách a na tympanonoch Parthenona robily nepomerne hlbší a

grandióznejší dojem, keď ešte boly na svojom mieste, pod hellenským nebom, uprostred Akropola, nad dorickými stĺpmi, ako dnes v sálach British-muzea, v hmlistom, parami a uhľovým dymom zapacovanom Londýne. Tak i obrazy veneciánskych majstrov vynikajú, svieťa, jagajú sa omnoho živšie nad lagúnami, v cárskych sieňach najkrajšieho paláca Europy.

XXIV.

Sila ľudských smyslov, ako i spôsobnosť preniesť nimi zachytané dojmy a obrazy do umu a duše nie je neohraničená; príde moment, v ktorom nechcú viac ničoho do seba prijímať, ako nádoba, až po kraj naplnená. Spešný priezor vnútorných miestností Dóžovho paláca, neslýchané množstvo obrazov, do tisícov idúci počet figúr (len na Tintorettovom obraze »Paradiso« je 740 osôb, figúr!), skulptúr, stukkov, kasett ukonaly smysly i ducha, a nám bolo milo vystúpiť Portou della carta na milú piačettu... Z dažďa pod odkvap! Veď piačetta je zase len veľkou dvoranou: kam oko pozre, samý skvost! Ale jasnota, svit dláždenia, balzamický, vlažný vzduch, bronzový blesk lagúny, mramorové čipky dóžovskej loggie, tuho-modrý nebosklon posilnily zase nervy a zobudily usínajúcu vnímavosť. Ach, a tá Libreria, tá Libreria! Nemôžem sa rozhodnúť, ale na konci koncov tuším zvíťazí táto

duplovaná arkáda nad všetkým, čo som videl na tejto krátkej, ale hutnej ceste, pravda, mimo mora, mimo mora, lebo krása a duch mora hýbe dušou ako Boh, a nie ako ľudia.

Libreriu Sansovinovu (počal ju 1536) nemôže zatlačiť ani skvelá massa proti nej stojaceho Dóžovho paláca. Všetko, čo ucelelo zo starej grécko-rímskej architektúry, ožilo tu nanovo, nie ako napodobnenie, ale ako samostatná tvorba. Libreria frontom k piačette ťahá sa od mola až po miesto, kde stála Campanila, to jest po roh Markovho námestia. Na prízemí vlní sa 21 okrúhlych oblukov na pilieroch, tvoriac krížový svod (podlubie, chodbu). Dorické stĺpy stoja medzi piliermi a oblukmi a nesú úzky architráv a nad ním triglyfy a metopy — to je spodná arkáda. Nad ňou je druhá: niečo menšie okrúhle obluky na malých kannelírovaných jonických stĺpoch; väčšie jonické hladké stĺpy obrubujú obluky a nesú jednoduchý trojvrstvový architráv a bohato ornamentované triglyfon (Fries). Nad triglyfonom pnie sa gejson a nad ním attika. Na stĺpcoch attiky mramorové sochy medzi vysokými štvorhrannými pyramidami. Figurálna i vencová ornamentika triglyfona je mramorová, ušľachtilá, bohatá, na vrchnom anjeli držia guirlandy, nad guirlandami tváre ľvov. Ale čo tu platia studené slová opisu!? Nemožno sa nasýtiť grandiózno-energickou plastickou silou ornamentiky a geniálneho spojenia veneciánskej

palácovej architektúry s grécko-rímskym stĺpovým systémom... Veľmi zovrubne, dlho, neunavene pozeral som na Libreriu, sediac pod obeliskom sv. Teodora, alebo pod obeliskom ľva, alebo stojac pod svodom Dóžovho paláca. Bolo mi sladko i smutno. Takto pracovala cudzina v časoch, keď môj národ ešte spal, keď Slavianstvo driemalo, keď iného nerobilo, ako bránilo si nahý život proti vrahom od západu i východu, bránilo celú Europu, krvácalo, aby Sansovino mohol kresať z mramora svoje dorické i jonické stĺpy, vypĺňať svoje triglyfy božskými skulptúrami. A tento strašný process ešte ďaleko nie je u konca. Vrahov je ako kobyliek, celé mračná, celé sámumy. A v ňádrach samého plemena mátoženie, spletenie umov, rozožranie citov, oslabenie vôle a charakteru. Či naozaj Hospodin uzavrel v nevystižiteľnej rade svojej vystaviť svetu v osobe nášho slavianskeho plemena podlú karikatúru, obrovskú, kolossálnu karikatúru plemena-nepodarenca, plemena-megateria bez foriem, bez života, bez samourčenia, massu pre červi?

Od lagúny zavial svieži vetierok, drobné vlnky bežaly čudno-zelenkastou hladinou, gondole s cestujúcimi novomanželmi odrážaly od mola piačetty, ktorá hemžila sa cudzincami; predavači novín vrešťali, ponúkajúc svoj tovar, mne taký nenávidený. Zpoza vysokej štvorhrannej doskovej ohrady bolo počuť ostré údery: to krešú

kvádre na novú vežu sv. Marka. Po okrúhlych brvnách, ako po kolesách, mohutní delníci šuľkajú tieto kvádre od mola. Tichosť je jednako mocnejšia, ako kriky a kresanie — ona vládne hlavne. Pomerne je ticho, lebo nepočuť hrkotu kočiarov, ani dupotu koňských kopýt. Odkedy stojí piačetta, nebolo na nej povoza, nebolo koňa. Tamtie štyri na chráme sv. Marka nevedia skákať. Tichúčko je, sviatočne. Na Torre dell' Orologio (hodinová veža na Markovom námestí oproti piačette) dvaja spiežoví obri kladivami bijú na zvon hodiny. Prehýbajú sa v drieku celkom tak, ako živí. Pekná hračka. Upomínajú, že sú už dve hodiny. Múdre! Veď treba i obedovať.

XXV.

Dňa 17. mája poobedovali sme narýchlo v hoteli »Europa« (predtým palazzo Giustiniani), kde roku 1841 Ján Kollár na hotelovom balkone, hľadiac na Canale Grande a chrám Marie della Salute, dišputoval sa s professorom Karlom Haseom a jeho ženou o tom, že Katarína Bora bola Slavianka, a potom pri spoločnom obede s akýmsi špatným, nadutým Angličanom o vojne anglo-čínskej. Kollár je i tu plamenným Slavianom. »Angličania sú nenávistníci národa slavianskeho pre Rusa«, píše Kollár, a slovo jeho platí i dnes, hoci v Čechách slávnostne vítajú anglických žurnalistov, ktorých perá pred ná-

vštevou, zamočené v žlči a otrave, mocnou, na svet hovoriacou hanou a diabolskou klebetou škodily slavianskemu menu, slavianskym životným záujmom, a po návšteve, napriek nemužským, frázistým elóžam českých rečníkov a napriek vypitej plzeňčine a melníčtine, znovu srdcovým jedom striekať budú do nášho nešťastného tela tam, kde je ešte v ňom sila a nádej vzrastu. Keď povážime, *kedy* stáva sa toto neprirodzené bratanie, v akých desných okolnostiach, pod akými hroznými údermi suďby a káry Božej, nemôžme nevideť klesnutia verejnej národnej mravnosti a národného charakteru. Prečože nedopustili k »bratom« Britom vinníkov všeobecnej zkazy, pánov realistov? Veď ronia horké slzy v svojom orgáne nad tým, že ich proroka nechali iba okúňať sa okolo dvier, ale nevolali na vítanky, banketty, radovanky a vychádzky. Im by to pristalo, i tak rabolepstvujú pred každým vrahom, nevynímajúc »vzdelaných« Japoncov. Ale bôľno je hľadeť, ako ináč vážni a nami vysoko ctení ľudia chytajú každé pochvalné slovo z úst svojich hostí, ako tisnú sa k nim a hmatkajú šosy ich anglických smokingov. Väčšieho *snobismu* (tu máte anglické slovo!) sme dosiaľ nevideli v Slavianstve, bohatom na slabosti, samouníženia a samoopľúvania.

Aby som ešte v ten samý deň doplnil bežný priezor hlavných, veľkých predmetov, ani sa ne-

obzerajúc po Canale Grande, pribil som čln svoj o schody pred niekdajším kláštorom *Carità,* teraz *Accademia di Belle Arti* (Akademia krásnych umení). Je to dielo Palladia. »Ach!« vzdychá Goethe, »sotva desiata časť je uskutočnená z plánu Palladia, ale i tento zlomok je plodom nebeského genia; je to dokonalosť v osnove, exaktnosť v spracovaní, akej som nepoznal. Roky by mal človek vynaložiť na štúdium takéhoto diela! Mne sa zdá, že som nevidel ničoho vyššieho, ničoho dokonalejšieho, a myslím, že sa nemýlim. Palladio, majúc smysel pre veľkosť a krásu, *najprv neuveriteľnou pilnosťou vzdelal sa na antike, aby ju v sebe strovil, a potom sám zo seba znovu utvoril.* Z chrámu (ktorý už stál) vstúpiš do atriuma s korintickými stĺpmi. Na jednej strane sakristia, na druhej kapitula, u nich najkrajšie krútené schody na celom svete. Z predvoria vojdeš do veľkého dvora. Len ľavý bok je dostavený, tri stĺpové systémy jeden nad druhým. Ó, milá suďba, ktorá si nejednu hlúposť protežovala a zvečnila, prečo si nedovolila, aby toto dielo bolo dokončené?«

Nuž v takejto škrupine kryje sa kráľovská umelecká akademia. Goethe miluje Palladia. Andrea Palladio (1518—1580) z Vicencie bol po Rafaelovi a Bramantovi najväčší znateľ antiky, ktorú pochopil v jej vnútornej bytnosti a jednako samostatne tvoril: renaissanca v pravom smysle. Pôjdeme ešte po jeho stopách.

XXVI.

(Assunta.)

Išli sme prosto k perle akademie, k najväčšiemu, najslávnejšiemu: k Tizianovej *Assunte* (Nanebovzatie Panny Márie), ktorá dľa slov nášho Kollára »visí medzi ostatnými obrazmi, ako slnko medzi hviezdami, a magickými blesky ťahá k sebe oko.«

Obraz je umiestený v rondelle, majúcej charakter oltára — veď pre oltár bol maľovaný roku 1518. Je on asi najvyšším bodom, na ktorý vystúpilo umenie Tiziana, najzrelší a najsviežejší plod jeho 99-ročného žitia. Pozostáva vlastne z troch vĺn, pravda, spojených a sliatych dovedna ako myšlienkou, tak i harmoniou foriem a farieb. Dole je veľká gruppa učedlníkov a apoštolov v dramatickom pohybe, vyrážajúcom najvyšší, najvrelší oheň oduševnenia; ta nahor všetko hľadí, túži, ramenami, driekmi, hlavami pnie sa — ale nohy stoja na studenej hmotnej zemi. Niektoré hlavy a tváre apoštolov jagajú sa priamo nebeskou krásou. Všetci by radi ta k oblakom, ta k azúru a k Bohu, ktorý rozpína ramená k úbohému ľudstvu! Nad apoštolmi druhá vlna: oblaky, anjelici ich letkom tisnú nahor, a na oblakoch ľahúnko stojí Mária, rozpína ramená, tvár pozdvihnutú, mohutná, i zemsky krásna, i nebesky už božská, už nie viac dcéra nízkeho sveta bôľov a smrti. Tretia

vlna: Boh, od pása pohrúžený v tratiacich sa lúčoch a v glorii, ktorá okružuje Pannu; Boh naklonený s výšiny, pnúcej sa ta do nekonečnosti, Boh s otvoreným náručím, s prísnou láskou v tvári prijíma Máriu v nadhviezdne regiony... Van empyrea dýše shora... z neznámych končín...

No celú našu dušu zachvacuje sama Mária. My zabúdame na spodnú gruppu apoštolov, ako i ona zdá sa všetko zabúdať v skorom spojení s Najvyšším. Ako ľahúnko stojí bosými nôžkami na oblaku, tak ľahúnko, vlnisto letí celá postava, prekrásna, večno-ženská, ale už nie zemská, už nie deva bôľov. Jej červené šaty, zvlnené v bohatých, hladkých záhyboch, odrážajú sa od mohutne s pliec vlajúceho temno-modrého plášťa, napredku zaviazaného v uzol. Ramená rozopäté, ruky dlaňami nahor, k nebu, k Otcovi. Krása týchto rúk je nad všetko pomyslenie, nad všetky predstavy — výraz čistoty a velikého vnútorného pohnutia. Tvár, polootvorené ústa, k nebu pozdvihuté, tenunkou slzou zvlažené temné oči sú výrazom najvyššej nebeskej divinácie, najvyššieho oduševnenia, zduchovnenia. Áno, i zemsky krásna je táto tvár, opravdu veneciánskeho typu, okrúžená mohutnými, zvlnenými vlasmi, tisnúcimi sa zpod plášťa, ale už s nej odpadlo všetko zemské, okrem ďalekého, miznúceho tieňu bôľa. Je to moment, v ktorom lomia sa všetky sväzky s konečnosťou, zemou, svetom, a ona

už dýcha blahoslavenstvom. Vo výraze nebeskej blaženosti nijaké umenie nedosiahlo tejto madonny Tiziana, ani Rafaelova Sixtina, ktorá zdá sa tešiť svojou krásou a dosiahnutým už tichým šťastím.

Dlho púta človeka centrálny zjav obrazu, tak že až po hodnej chvíli, ako hviezdy na nebi, len po dlhšom skúmaní vychádzajú na javo ostatné momenty velikého obrazu. Každý pohyb anjelikov, obletujúcich kráľovnu, smeruje len k nej, letí len k nej, k jej nohám, k jej postave. Očká ich hľadajú jej tvár, ramienka váľajú k jej stopám chumáče oblakov, tváričky rumenia sa detskou amorettovskou milotou, ale i vyššou duchovnou radosťou. Akoby s najväčšou, veselou ochotou stavali, klenuli pre Máriu äterickú oblasť, dôstojnú objímať jej božskú postavu.

Úzadie lisne sa čudným striebristým svitom, pravý div maliarskeho štetca! Akými prostriedkami dosiahol maliar strieborný tón — je tuším tajnosťou. Lineárné i vzdušné perspektívy hrajú v bezúhonnej, v jednotu splývajúcej harmonii. Nie je pravda, že červeň rúcha a temno-modrá farba plášťa sú veci márnomyseľného effektu. Tu sa Kollár mýlil sám, alebo bol zavedený zlým kommentárom. Treba otvoriť oči a pozreť, *aká* to červeň, *aká* modrota! A potom, veď sme pred obrazom Veneciána, veď sme nad lagúnami, sme pod nebom, valiacim na čudný kút zeme a mora ohromné vlny svetla, jasnoty a

neustáleho, äterického vibrovania! Veď sme v kraji živých farieb a živého trblietania, či keď slnko vznáša sa nad Adriou, či keď plný mesiac stojí nad ostrovom Giorgio Maggiore a mení lagúny v roztopenú oceľ.

Veliké poklady ukrýva v sebe Palladiova Carità, no predbežne som sa úplne uspokojil s Assuntou — mnoho stála duševnej práce a oči boly až umorené. Všetko nemožno videť, a povrchné prebehnutie popri dielach ducha a umu nemá nijakého významu. Vychádzajúc z akademie na oživený Canale Grande, vrúcne ďakoval som Bohu, že mi doprial uvideť Tizianovu Assuntu — hoci dosť pozde, keď sa už hodne zvečerieva...

Kúpil som si v predsieni akademie detaill Assunty za päť lír, majstrovskú, neretušovanú rímsku fotografiu len samej tvári madonny. Je to verný snímok originálu, všetko je na ňom, i slabunké stopy času, tenunké trešćiny vo farbe.

Dosť toho bolo na jeden deň. »Sandwirt« poskytol asi hodinový oddych. Ale zvláštne okolnosti, krátkosť vymeraného času nedaly dlhšie spať. Ešte neuspelo slniečko zapadnúť, zase som bol na Riva degli Schiavoni a ticho kráčal k piačette. Môj dobrý kamarát Jonáš sa už tiež vyspal, bol dobrého humoru a len jedna vec ho omínala. Vyšly mu rakúske cigary, a italské kúriť znamená podvrhnúť sa pravej muke. Slabo dýšu a tuho — páchnu.

XXVII.

V predvečernom chládku pustili sme sa do labyrintu ulíc len tak maninou, bez vodcu a bez opytovania sa. Prejdúc bránou Torre dell' Orologio, octli sme sa v úzkej ulici Merceria, hlavnej arterii drobného obchodu. Sklep u sklepa, najviac s galanterným tovarom, veneciánskym sklom, korallami. Zvlášte korallami. Tu zdá sa byť veľké centrum korallového obchodu. No skoro prešli sme do bočných ulíc. Niektoré sú také úzke, že dvaja hodne tuční ľudia len ťažko si môžu vyhnúť. A pritom domy sú troj-, štvorposchodné. Každú chvíľu prehradzuje cestu kanál, no vedie čezeň most. Oproti mostu zase vysoké domy. A zase ulice (calli), uličky (rami), a zase schodové mosty, domy, paláce. Ešte i v úzunkých »rami« najdú sa façady, ktoré by zaslúžily stáť v metropole na svobodnom námestí. Niektoré majú pred frontom úzunký trotoár, ale premnohé vpúšťajú svoje grunty priamo do kanála a možno do dvier iba na gondole. Na uliciach a v uličkách bolo dosť živo; tam bolo možno videť domorodé obecenstvo, mužských v kroji veľmi jednoduchom, súkennom, ženské s nevyhnutnými fransovanými ručníkmi, visiacimi s chrbta až po zem. Kanálmi popod oblukové, schodové mosty (jeden je ako druhý) šibú gondole ako lastovice, tiahnu barky s ťarchou, i dosť veľké lode s tovarmi, bednami,

ovocím. Keď sa stretnú dvaja gondolieri, nevyhnutne dajú sa do reči, drkocú svojím žargonom, pokým jeden druhého počuje. Zdá sa, ako by sa vadili, ale nie, to je ich najpriateľskejší diškurs. Sú to najviac pekne urastlí, silní mužovia s osmahlými tvárami, iskrivými očami. Tu octneš sa na malom námestí, bez výnimky s chrámom. Chrámov je veliké množstvo, mnohé ich façady ani nemožno oceniť, tak sú obkolesené domami. Prichodí úzunký kanál, ledva pre dve barky, zase most, zase úzky trotoár, čistý, biely. Prejdeš mostík, prejdeš uličku, pred tebou širší kanál bez trotoára, domy sú obmývané vodou, svieťa mramorovými balkonmi a s nádherných balkonov visí prádlo — nie veľmi sneho-biele, visia plundre, belasé kabáty, handry a plachty.

Krútili sme sa, krútili bez kompassu, až počalo mrkať a hlad sa dostavil. Na šťastie zazreli sme kupolu sv. Marka a jej čudné kríže, samé pozlátené strelky s pozlátenými guľkami. Už sme doma! Zahli sme pod Prokuracie vecchie (od Marka na pravo). Podlubie Starých prokuracií je samý sklep, samý obchod. Nesmierne bohatstvá sú tam nakopené, všetko vnadidlá pre cudzí groš. Ohromné svägzky červených i bielych korallov, mramorové bysty, štatuy i štatuetty, obrazy, fotografie, oceľo-meďorezy — všetko samá Venecia a Venecia. Brokáty, hodvåby, drahokamy, krystallové i sklené nádoby. Sklená industria slávi tu pravé triumfy.

Na konci Starých prokuracií, už blízko pri Fabricca Nuova (palác, stojaci oproti chrámu), vyskočí proti nám mužíček v livreji s posamentovanou čapicou: »Pilsen, signori, pilsen, majne herr, pilsen, gospoda! Gute pilsen.« Zahli sme za ním na pravo pod širokú arku Prokuracie (Sottoportico del' Arco celeste) a o tri kroky boli sme nad kanálom del Selvatico. Nad ním strie sa ohromná sála, vlastne ohromná veranda. To je to »pilsen«. Dobre sme došli! Bol už čas zasadnúť k chutnej večeri z rýb, rakov a ovocia.

XXVIII.

Keď sme po večeri svodom Sottoportica prechádzali zas na námestie sv. Marka, počuli sme hudbu: vojenská banda hrala na prostred námestia. Námestie bolo doslovne premenené na veľký salón: elektrika žiarila tak, že bolo vidno všetky ornamenty oboch prokuracií i Fabricca Nuova, ale chrám sv. Marka horel ako obrovská hranica bleskom svojich mosaik a pozlátok. Tisíce ľudstva prechádza sa po mramorovej a trachytovej dlažbe, iní sedia na stoličkách pred kaviarňami a reštaurantmi, iní obstúpili hudbu a počúvajú krásne melodie. Na nebi, priamo nad Novými prokuraciami, stojí mesiac, skoro v úplnku, a mieša strieborné svetlo svoje do elektriky na námestí. Hudba je veľmi dobrá a hrá ustavične, s malými prestávkami.

Tuhé tiene architektonických ornamentov, pilastrov a stĺpov Starých prokuracií (dĺžka frontu 152 metre!) zveličujú i tak ohromný tento palác; oproti nim postavené Nové prokuracie (16. stoletie), o poschodie vyššie než Staré, upomínajú façadou a stĺporadím na Libreriu na piačette. Pohľad na chrám sv. Marka v osvetlení mesačnom, elektrickom a plynovom je fantastický, až groteskný. To sa všetko trasie v lesku rozmanito farbistých kolonn, veľkých mosaikových plôch; zlaté úzadie mosaik slialo sa v jeden zlatý, tuho svieťací jas, nad ním pnú sa smelé obluky, trčia vežičky, hrdo kráčajú antické bronzové paripy. A to všetko v čudnom osvetlení ztratilo celkom dojem massívnosti, ťarchy — všetko stalo sa vzdušným, ľahunkým, akoby priezračným; bojíš sa, keď zaveje vietor, zmizne to všetko, ako prelud, ako fatamorgana. Na pravo skveje sa roh Dóžovho paláca so svojimi dvoma arkádami, jedna nad druhou, so svojou kobercovou stenou, prelomenou dvoma širokými oblokmi, špicato-oblukovými, na troje predelenými gotickými stĺpikmi. Medzi rohom paláca a chrámovou arkádou v polotme ukážu sa silhuetty Kartovej brány, špice vežičiek a lomená línia gotického štíta. Na ľavo, zakončujúc front Starých prokuracií, vysoko pnie sa Torre dell' Orologio s veľkým ciferníkom, sochou Panny Márie a nad ňou s veneciánskym okrýdleným ľvom. A na tomto priestranstve, okrúženom

skvostmi, bleskom a grandióznymi staviskami, ako ohromné jazero šumí a vlní sa nepriehľadné množstvo elegantného i prostého ľudu. To je nie obyčajná promenáda, nie korso, ale bál bez tancov, ohromný raut, večierky, koncertová zábava. Bohaté, elegantné dámy v brilliantoch a perlách, módni šviháci, prosté Veneciánky, kŕdle nacifrovaných detí. A nad touto živou, šumiacou, mrviacou sa massou pnie sa belasé nebo so slabo žmurkajúcimi hviezdičkami a s rozliatou po ňom mliečnou záplavou mesačného svetla. Vzduch svieži, čistý, po prachu ani pamiatky.

Ale naše sily sú už vyčerpané, túžime po odpočinku. Zanechajúc koncert, tiahneme k piačette. Pred nami lisne sa molo, lisne lagúna, odrážajú sa od nebosklona silhuetty chrámov della Salute, Giorgio Maggiore, guľa Dogany. Ustatým krokom prejdeme most Paglia, a sme na Riva degli Schiavoni. Na ľavo dom, v ktorom sídlil veľký Petrarca, keď bol tu poslancom (nie vyslancom!) milánskeho kňaza. Signoria a ľud veneciánsky, aby mohli Petrarcu vniesť do Zlatej knihy veneciánskych nobili, kúpili dom a darovali ho básnikovi, ako hlása nápis na dome... Slávika nekŕmia vurštami!

Bolo pol desiatej, keď sme sa našli pred naším hotelom »Sandwirtom«. Z brány vyrojí sa celá rodina Radlinskovská. Potratení spolucestovatelia sa našli — radosť, krik, vypytovanie. Nuž oni nešli morom, ale z Rieky želez-

nicou na Sv. Peter a Triest a náhodou usalašili sa v našom hostínci. Ustatosť odletela — a šli sme s nimi nazad na námestie sv. Marka, kde sa už ľudia rozchodili a muzikanti zahášali svetlá. A zase »pilsen«. Tak sme dva razy za večer navštívili plzeňský reštaurant za Sottoporticom, aby sme boli v spoločnosti večerajúcich priateľov, ktorých sme nemilo ztratili, ale milo našli. Okolo jedenástej ľahli sme si na zaslúžený odpočinok. Spali sme ako v oleji. Priamo mladý, tuhý sen, bez pretrhnutia, bez snívania. Až veľmi, veľmi vyčerpali sme sily svoje. Ale to bolo zdravo. Bol to bohatý deň, deň 17. mája roku 1905.

XXIX.

Na druhý deň, 18. mája, vstal som dosť včasne (na Radlinskovcov som nečakal, lebo mali prerobiť všetko to, čo sme my už prerobili) a šiel som do chrámu sv. Marka. Bola ranná služba, na chóre spev a hudba. Rozumeť bolo len často opätované »alleluja«. Zvonilo to strieborne vo veľkom priestranstve, tóny vily sa od organa, tiahly zlatými kupolami a pŕchly na zástup. Ranné, tuhé slnko dralo sa veľkými, hore zaokrúhlenými oblokmi nadoltárnej kupoly, tak že oltárna časť chrámu rovno plávala v svetle, ktoré vidnými pruhmi lialo sa zvonku. Oltárny chór oddelený je zábradlím z bieleho mramora, na ktorom stojí 12 mramorových sôch — dva-

násti apoštolovia; socha sv. Marka a Márie. V prostriedku stojí veľký pozlátený krucifix ($2\frac{1}{2}$ metra vysoký). Skvelý, až množstvom umenia omamujúci je hlavný oltár; na štyroch jeho stĺpoch je *300 reliefov,* scény zo Starého i Nového zákona. Na prostriedku oltára je chýrna *Pala d' oro,* emailová práca, predstavujúca scény zo života Spasiteľa, so zlatými a striebornými vložkami, čiastočne práca *najstaršieho kresťanského umenia.* Aby som ju mohol vidieť, počkal som do konca služby, vyhľadal kostolníka, ktorý mi ju odokryl za pol líry. Po bokoch chóru zazrel som dva stĺpy z malachitu, čo mi bolo divné, lebo som dosiaľ myslel, že je to polodrahokam, nie tak dávno odkrytý.

O deviatej hodine ráno rozletia sa krýdla brány Dóžovho paláca a vpustia massu čakajúcich cudzincov. Bol som medzi nimi, lebo chcel som si sám obzreť niektoré majstrovské diela paláca. Spoločnosť mýli.

Počiatok stavby paláca tratí sa v dávnej minulosti, keď ešte Pipin viedol vojny proti inzulárnemu štátu a vydobyl ostrov Malamocco. Veneti z biedy utiahli sa hlbšie do mora a lagún na ostrov Rialto, kde dóža Angello Partecipazio postavil štátne dukálske (dux = dóža) stavisko (okolo r. 809). Po všelijakých nehodách, požiaroch obnovil palác dóža Orseolo. Po veľkom požiari roku 1105 obnovil ho dóža Ziani. Roku 1301 bol palác zväčšený. Terajšiu formu dal mu dóža

Foscari roku 1422. Portu della Carta vystavili roku 1439. Ako vidno, všetko staré dáta. Vôbec vo Venecii často pozastavíš sa nad starinou, ktorá napriek driečnym rokom nepáchne mŕtvotou, ale zdá sa byť od nedávna. Tak 17. mája raňajkovali sme v malej, úhľadnej, jasnej reštaurácii a s interessom čítali sme na stene, že táto reštaurácia, »Orientale Cappello Nero«, bola založená roku 1376 a odvtedy neprestala byť reštauráciou. V tomto čudnom meste naozaj hľadia na človeka stoletia, ako inde desaťročia.

Veneciánske umenie, zvlášte maliarstvo, tvorí svoju vlastnú školu, má svoj lokálny charakter, a to nielen preto, že išlo osláviť a zvečniť činy republiky, heroické skutky dóžov, generálov a admirálov, ale hlavne preto, že prinieslo do maľby blesk dňa, jasnotu vonkajška, živý, vrúcny kolorit a harmoniu farieb. Strediskom a najvyšším bodom veneciánskej školy je arci Tizian, ktorý vedel reálnu skutočnosť zjasniť, zduchovniť, neopustiac jej celkom. »Veneciáni vedeli prítomnosť zidealizovať a zachytiť moment šťastia a najvyššieho pôžitku«, hovorí Moric Carriere. Sám Tizian je miláček šťastia, až do poslednej staroby tvorivý, miláček mocných, krásnych žien, favorit cisára (Karla), pápežov, mocných Veneciánov a konečne celého obecenstva, ktoré jeho obrazy vítalo ako veľké udalosti a nosilo ho na ramenách. Slúžil ženskej kráse bez oplzlostí, čisto, ideálne. A keď i do

religióznych predmetov vnášal istú dózu svetskosti, vedel ju posvätiť čistotou a oduševnením nadzemským. »Aká závisť schytí moderného človeka, keď vidí, ako títo starí vedeli svoj každodenný život osladiť a zidealizovať!« hovorí Burckhardt. Veruže závisť, keď pozreme na dnešnú mizeriu dekadentskú a mnohé špatnosti, hnusoby secessionistické.

Pomaly kráčal som sálami dvorca — nie všetko mohol som uvážiť: veď je to nie palác, ale muzeum, bohaté z najbohatších. V sále štyroch dverí (della quatuor porte), priechodnej to sále, dôkladnejšie obzrel som si votívny obraz Tiziana, venovaný dóžovi Grimanimu, ktorý povzniesol na okamih klesajúcu moc Venecie. Grimani v železnom odení kľačí s oddanosťou pred Vierou, ktorá vznáša sa na oblakoch, na ľavom pleci veliký kríž. Anjelik pomáha jej niesť jeho ťarchu. Svätý Markus stojí po pravom boku vznášajúcej sa Viery. Na obraze sú všetky prednosti maliarove; nebadať, že ho maľovala 78-ročná ruka! V sálach Anticollegio a Collegio obdivoval som štetec Tintoretta, veľkého medzi veľkými. Celý rad obrazov, predstavujúcich historicky i allegoricky Veneciu, ako panovnicu mora, a Pavla Veronesa »Únos Europy«.

V sále Senáta panuje Jacoppo Tintoretto s obrazom: Mŕtvy Kristus, nesený anjelmi. Pripomenul som troch hlavných, a to len niektoré ich výtvory. Ale ani nebolo možno viac videť

a duchovne schvátiť, čo mám i niektorú zbehlosť v takomto sladkom, no súčasne i ťažkom diele.

XXX.

Vo vďačnej rozpomienke na nášho veľkého Jána Kollára venoval som asi hodinu najväčšej sále: *Sala dell Maggior Consiglio*. Toto »consiglio« (rada) bolo nominellným suverénom republiky a pozostávalo z nobili, ktorých mená boly zapísané v Zlatej knihe. Kandidát okrem noblessy a majetku musel mať najmenej 20 rokov. Voľba diala sa zlatými a striebornými guľkami, zlatých bola len piata časť. Dóža ťahal — najprv meno, potom guľku. Ak bola zlatá, bol kandidát ihneď zapísaný, ak bola strieborná, musel čakať na rok na deň sv. Barbory — v 25. roku bol prijatý bez žrebovania.

Kollár bežal rovno pred obraz Zuccara: pápež Alexander III. kladie v predsieni sv. Marka nohu na šiju nemeckému cisárovi Fridrichovi Barbarossovi — a to nie pre faktum, ktoré prísna historia tuším nepotvrdzuje, ale preto, že na obraze poznával Heinricha zo Starosídla, »slávosrbského rytiera z Mišna«. Hľadel som tedy i ja s pietou na tento veľmi stredný obraz, ktorého historia umenia ani nepozná.

Milo mi bolo upierať oči ta, kde ľpely oduševnelé, horúce pohľady nášho miláčka a proroka. Kollár nespomína anekdotickej veci. Cisár Barbarossa mal pri tomto poníženom akte po-

vedať: »Non tibi, sed Petro!« (Nie tebe [sa korím], ale sv. Petrovi); na to hrdý pápež odvetil: »Et mihi, et Petro.« (I mne, i Petrovi.)

Sála Consiglia preplnená je historickými tendencióznymi obrazmi rozmanitej ceny. Kollárovi srdce bôľom horelo, keď videl mladšieho Tintoretta (Dominika) obraz vydobytia: »slávo-dalmatského« mesta Zadra. »Mlčte, signore!« zavolal. »Tieto obrazy vám a tomuto miestu viacej k hanbe, než ku cti slúžia.« Ale keď prišiel do sály dello Scrutinio, kde visí obraz, taktiež predstavujúci vydobytie toho samého Zadra (1346 Markom Giustinianim), pravda, od samého Jacoppa Tintoretta, píše: »Tento obraz je nepochybne najvýtečnejší nielen v celom paláci, ale medzi všetkými prácami Tintoretta. Podarilo sa spojiť silu Michelangela s ľúbeznou farbitosťou Tiziana. Dlho som váhal, či sa mám vlasteneckým, či ästetickým citom ponechať; predmet pôsobí bôľ a stud, ačkoľvek Zadarci zmužile sa bránia, ale krása obrazu kojí a smieruje čarodejnými vnadami oko tak, že povstáva bolestná krása a krásna bolesť v srdci Slaviana!« Ako milo, umno a pravdivo!

Jacoppa Tintoretta »Paradiso« (najväčšiu olejovú maľbu na svete: 22 metre dĺžka a 7 metrov výška!) Kollár prísne súdil: je tam veľká sila umenia a mohutná je to tvorba vôbec. Ale biedne stojí: rozpätý je teraz uprostred sály Consiglia na štafelaji. Možno videť čez plátno.

Oproti obrazu sú dvere na altánu paláca, vychodiacu na lagúnu a molo. Aké dobrodenie pre oči a tylo, ukonané hľadením a prevracaním hlavy, najmä pri obzeraní obrazov na plafone — a je ich hodne. V každej sále sú plafonové obrazy, a to nie z najhorších. Tak v sále štyroch dverí Tintorettove: Venecia prijíma od Zeusa panstvo nad oceánmi, Venecia trhá reťaze, Venecia prijíma od Junony dar: páva, od Minervy hromový blesk, v Consiglio: Venecia v oblakoch prijíma korunu od Mieru, okrúžená Abundaciou a Graciami atď. atď. Môže veru krk boleť. Ale tu s altány alebo balkona otvára sa ti pohodlne tiež obraz, ale živý, obraz krásy prírody, spojenej s krásou ľudského umenia, s výtvormi ľudskej sily, smelosti, bohatstva, munificencie — otvára sa dŕžava vody a vzduchu s vloženou do nej inkrustáciou kameňa, mramora, lodí, veží. Iba zeleň rastlinná chybí, a chybí náležite — niet jej. Altána vysutá je z kobercovej, mramorovej, maurickej steny, tvoriacej façadu od mola a lagún — v prostriedku medzi šestorkou gotických oblokov, tak že tvorí siedmy otvor. Na pravo vidno dva obelisky piačetty, za ňou počína sa Canale Grande, na ľavo tiahne sa za mostom Paglia Slavianske nábrežie, Kollárovi také milé. A pred tebou hladina lagúny, pretrhnutá ostrovom Giorgio Maggiore a ďalej na pravo ostrovom La Guidecca. To všetko vidno i s rivy, od mola, ale s tejto vysokej altány

ukáže sa celé panoráma v báječnom lesku, v lahode a sile farieb, v neopísateľnom vlnení a trasení ľahunkého vzduchu. Lagúna leží ako zelenkasté sklo, s výšky nevidno pohybu ľahkých vlniek. Ale ticho je tam... ticho. Pre také javište málo hry, málo hercov, pre takú arénu málo života. Ako do podvodného dna kanála vhlobené stoja tam temné telesá troch vojenských kolossov-korábov, hrozia dlhými rúrami kanónov. Odvrátil som oči... s priveľkým trasením myslel som na Rožestvenského samožertvennú argonautiku. Každý deň vtedy očakávali sme zprávy.

XXXI.

(Antika.)

Pri dvoch veciach býva mi ľúto, že nejdú so mnou duchovne všetci moji čestní slovenskí bratia: pri čítaní Homera v origináli a pri pohľade na antické skulptúry. Od oboch rovno sladne v ústach, šíri sa duša a vynáša do efiru čistého duchovného pôžitku.

Keď chceme sa svobodiť z dusného, neprirodzeného života špekulácie, musíme do gréckej antiky, kde býva svoboda a prirodzenosť, duchovná jasnota a veselosť. To je večná škola človečenstva, večná mladosť.

Len musíme ísť rad za radom: dobre si pozreť diela archaistickej doby, prejsť k Phidiasovi

a ku skulptúram Partenona, najvyššej výšave gréckeho umenia, potom prebŕsť čez zjemnenú äru Skopasa a Praxitela, končiť Lysippom a hellenistickou plastikou, s ktorou umiera grécka skulptúra a prichodí rímsky epigonizmus, pravda, tiež vlastne grécky. Veľký, dlhý život, od polovice 7. stoletia pred Kristom až po 2. stoletie po Kristu — skoro tisíc liet.

I Grék prejímal, nevyskočila mu plastika z hlavy rovno na kamenné nohy. Mohylná štatua mládenca z Tenei u Korinta (nachádza sa v Glyptotéke v Mníchove) je ešte ägyptská na prvý pohľad: všetko na nej je symmetrické, ruky visia mŕtvo nadol, nohy sú akoby prikuté k zemi — ale už architektonika postavy túži po živom, energickom, prse sú oddelené od mäkkých slabín, vidno už i shyby a svaly. A toto je ohromný skok od ägyptskej sfingy. Ale už tiež archaistické tympanon na chráme bohyne Aphasä na Ägine (v Mníchove, Thorwaldsenom složené) otvára nám výhľad do umeleckého, vzrastajúceho sveta. Archaistické umenie vystupuje na výšku pri vozotajovi (Delfi) a pre nás prístupnej soche *Umierajúca Amazona* vo viedeňskom Umelecko-historickom muzeume (sála XI., číslo 82). Je to kopia originálu z roku 470—460. Umierajúca je Pentesileia, kráľovna Amazoniek; Achillom smrteľne ranená, klesá a mrie. Archaizmus je ešte tuhý v záhyboch šiat.

Kvet archaizmu, svobodiaci sa od äginského

podania, máme v skulptúrach, ktoré niekdy okrašľovaly chrám Zeusa v Olympii. Dve ostrešia (tympanon): hotovenie sa k dostihom Oinomaosa a Pelopsa (východné) a boj medzi Grékmi (Lapitmi) a Kentaurami (západné ostrešie [Giebel]). Novota je tu v pohyboch, v duchu, v šatách.

A už sa blížime k apogei gréckej skulptúry, nad ktorú už nemožno sa vyšvihnúť ani gréckemu geniu: *Phidias* a *Partenon.* Phidiasove veľké diela: Zeus a Aténe zahynuly. Boly z drahej látky, zo zlata, slonovej kosti, drahokamov. Sú zmenšené kopie, ale málo hodnoverné. No i ony sú tieňom niečoho kolossálne veľkého a krásneho. V Národnom muzeume v Aténach je kopia »Varvakion« menovaná. Na pravej ruke Aténe nesie Nike, ľavou sa opiera o štít, z ktorého lezie zmija s otvorenou hubou. Na hlave má šišak, na šišaku tri ozdoby: na prostriedku sfingu, na pravo i ľavo okrýdlené, galoppujúce kone; nad figúrami ohromné perá z koňských chvostov.

Perikles, ako symbol veľko-hellenskej politiky, postavil v Aténach Partenon, chrám, venovaný Aténe. Bolo to okolo roku 450, keď ho stavál architekt Iktinos. Čudné je to so slávou: kto podpálil chrám Diany v Efezu, vie každý žiak, ba ešte i, prepytujem, žurnalista. I táto figúra našej civilizácie vie, že Herostrates. Má to v lexikonku. Potrebuje to, nedouk, k fráze. Ale kto postavil Partenon, málokto vie.

Po klassickej dobe Partenon slúžilo ako chrám pravoslávny, potom katolícky a konečne ako mošea. A bolo by metamorfózami pretrvalo až dodnes, keby ho veneciánska bomba nebola na dvoje pretrhla roku 1687. Doraboval ho lord Elgin, Angličan, v 18. storočí. Temer všetky skulptúry odvliekol do Londýna. No ešte ako ruina, ako kostra Partenon je hlavnou okrasou Atén a Akropole, a zrabované kusy možno videť v Londýne, v British-muzeume.

Skulptúry sú dielom Phidiasa a jeho žiakov. Trojaké sú tam skulptúry: Nad architrávom (epistylion) dorický fríz (zoforos) pozostáva z triglyfov a metop. V metopách sú haut-reliefy — to je prvý rad partenonských skulptúr. Na oboch užších frontoch chrámu dvíhajú sa ostrešia (Giebel), trojhranné pole, ako u našich oravských drevených domov, po grécky aetos; vnútorná trojhranná plocha volá sa tympanon. V tomto tympanone sú haut-reliefy, cele vypuklé, celé figúry, ktorým tympanon slúži len ako úzadie. Toto je druhý rad partenonských skulptúr. Konečne nad cellou (vnútorný korpus chrámu) parallelne s vonkajším frízom (zoforos) beží jonický cellový fríz s plochými reliefmi — toto je tretí rad partenonských skulptúr.

V metopách sú boje gigantov, Kentaurov a Amazoniek. Na východnom ostreší (Giebel) je narodenie Atény, ako vyletela obrnená z hlavy Zeusa v prítomnosti nesmrteľných bohov, ču-

dujúcich sa. V západnom ostreší (tympanone) je boj Atény s Poseidonom o attickú zem. Aténe víťazí. Na jonickom fríze nad cellou je znázornená processia Aténčanov, každé štyri roky konaná na Akropolis, nesúca Aténe vlnený peplos (vrchná šata) v žertvu.

V týchto skulptúrach zobrazuje sa veličie gréckeho umenia. Príroda plodí len individua. Každý lipový lístok je individuum. Umelec namaľuje lístok, ktorý má všetky charakteristiky tisícich lístkov, tisícich individuí; jeho lístok je ideálom, a nie realistickým odpleskom. V individuume sú odbočky od pravidelnej línie, náš duch podá formu v jej čistote. Umenie môže podať formu individuuma, alebo tak, ako žije v našom duchu, očistenú, ako rezultát tisícich pozorovaní. Grécke umenie drží sa tohoto posledného, túži za pravdou rodzaju, za typickým. Apogeu typického dosiahlo umenie v reliefoch Partenona. Umelec ide v tvorení za šľapajou prírody. Ale pokým príroda podáva myšlienku roztrasenú v tisícich individuach, z ktorých ani jedno nie je pravé, umelec podáva myšlienku v jej čistote a celistvosti. Dokonalá ideálnosť nazerania vznáša sa až k božskosti. Preto zavolal sochár v našich časoch: »Figúry Partenona sú ako by na prírodu modellované, ale nemal som šťastia videť takej prírody!« Skulptúry Partenona sú velikým, večitým, neodraziteľným protestom proti tupému, surovému »rea-

lizmu« našich dní. No veď už hynie! Čo neprešlo čez medium duše, môže byť fotografickým odpleskom, ale nikdy nie umeleckým dielom. Blvoni a kretini chytajú sa »realizmu«, lebo sú impotentní a ničomu nerozumejú, niet v nich ani ducha, ani materiálu tvorivého.

Prichodí ära Skopasa a Praxitelesa, ktorá síce nie je ešte klesaním, ale nad Partenon sa nevyšvihla. Virtuozita slávi triumf. Oltár v Pergamon (Berlín) je potencovanie pohybu, náruživosti, tvorivej sily a geniálnosti. V napnutí prevyšuje ho gruppa Laokoona (Rím), dielo posledného stoletia pred Kristom. Ta padá i belvederský Apollo, medicijská Afrodita, Niobe, Sofokles, Diskobal. O oltári Pergamona písal Turgenev:

»Prušiaci zaopatrili si za nejakých 135.000 mariek celý div sveta: preniesli do Berlína oltár z Pergama, vlastne jeho reliefy. Ony boly na frontone ohromného oltára Zeusa a Pallas Atény. Pravda, všetko bolo rozbité: 9000 kusov. Na dvoch koráboch ich previezli do Triestu, potom železnicou. Teraz sú poukladané v niekoľkých sálach muzea. Na šťastie, hlavné gruppy možno bolo složiť. Haut-reliefy zobrazujú bitku bohov s gigantmi, synmi Gäy-Zeme. Víťazstvo je bezsporné na strane bohov, t. j. na strane svetla, krásoty a rozumu, no temné sily sa ešte protivia, boj nie je dokončený. Na prostriedku celého frontona Zeus poráža hromonosnou zbra-

ňou giganta, ktorý padá strmhlav, chrbtom k divákom, do priepasti; s druhej strany vzdýma sa ešte gigant, iste vodca, proti bohovi. Nad Zeusom nesie sa bohyňa víťazstva, rozširujúc orlie krýdla. Apollo, v dlhom, ľahkom chitone, letí na svojom voze, pred ním Eos.« (Nasleduje opis reliefov.) Potom Turgenev hovorí: »Všetky tieto, raz lučezarné, raz hrozné, živé, mŕtve, triumfujúce i hynúce figúry, tie kolá zvitých hadích tiel, všetky rozšírené krýdla, orli, kone, zbrane, štíty, letiace šaty, palmy a najkrajšie ľudské telá vo všetkých polohách, smelých do neuverenia, strojných do muziky, všetky rozmanité výrazy tvárí, pohyby údov, triumf zloby, veselosť božská i božská tvrdosť, všetko toto nebo a celá táto zem je celým svetom, pred odkrytím ktorého schváti ťa nevoľný chlad oduševnenia a náruživé blahohovenie prebieha žilami. Odchodiac, pomyslel som si, aký som šťastlivý, že som neumrel a dožil sa chvíle videť všetko toto! A tak si pomyslí každý, kto sa podíva na ‚Bitku bohov s gigantmi‘.«

Pochopiť antiku — musíš mnoho videť, a bez znalosti gréckej literatúry, historie a mytologie je to ťažko. No kto chce produkovať, kto chce byť učiteľom, básnikom, mysliteľom národa, toho povinnosťou je znať antiku, lebo ináče ostane ako korábna voda, na spodku, čo sa ako bude rozťahovať a paprčiť. Pravda, u nás už i robiť nemilujúci, bankrottovaní, zlí a nečestní kupeckí

pomocníci kritizujú, vlastne špinia svojou hlúposťou diela ducha a fantázie.

V jedenástich sálach a izbách Dóžovho dvorca je umiestené »Archäologické muzeum« s predmetmi staro-veneciánskymi, orientálnymi i antickými. Zaujímavá je tu karta celého vtedy známeho sveta od Fra Maura (1457—1459). Roku 1472 Veneciáni dali ju kopirovať a poslali kopiu princovi Heinrichovi portugalskému, druhú do Florencie. Ztadiaľ dostala sa kopia do Lissabona, do rúk Krištofa Kolumba. Karta ho oduševnila, vnukla mu tušenie o západnom kontinente a posmelila ho hľadať nové cesty a nové svety. Ako známo, objavenia Kolumbove boly príčinou zlomenia moci veneciánskej. Tak, hľa, veneciánska veda a zkúsenosť, kultúra a veneciánsky um stal sa zkazou velikej republiky na adriatických lagúnach; aspoň iste uskoril jej odkvitanie. Takto pomstila i Genua mnohé porážky, od Veneciánov utrpené. Kolumb bol Genuez.

Antiky Archäologického muzea dóžovského sú vzácne a pomerne hojné. Nie je ľahko preniknúť do tajností antickej skulptúry. Zákony a podmienky, ktorými antika rozviňuje hlavnú, ba jedinú úlohu umenia: *krásu*, sú často hlboko utajené, tak že len cvičené oko a veľká zkúsenosť je potrebná, aby sa laik vžil do nich. Potrebná je aká-taká znalosť historie antického umenia, jeho epôch, škôl, majstrov, ba jedno-

tlivých typov, lebo v Grécku pre istú osobu, bohyňu, boha vytvoril sa istý typ, ktorý ho znázorňoval a od ktorého sa umelci neoddiaľovali, ale tie samé motívy varirovali. No toto muzeum má i také pozostatky antiky, ktoré i menej zkúseného plnia pocitom krásneho.

Väčšina antických skulptúr muzea nepochádza priamo z Grécka, aspoň nie z doby gréckeho najvyššieho klassicizmu, ale z Ríma, z posledných století republiky a prvých století cäzarizmu. Zato ony málo tratia na umeleckej cene, lebo sú to bez výnimky diela a tvorby Grékov, kopie originálov gréckych, zhotovené pre neobsiahly luxus rímskych chrámov, cirkov, triumfálnych brán, amfiteatrov, kúpeľov (thermae), konečne i palácov a víll, o ktorých umeleckom vyzdobení my ani pochopu mať nemôžeme. Hlavné je: vo všetkých, i mladších, neoriginálnych dielach žije božská iskra gréckeho genia.

V Corridojo stojí kapitolinská Venus Genitrix, veľmi dobrá kopia rímskej, kapitolinskej, dielo z čias kvetu gréckej skulptúry. Nahýba sa ku predku, zvlášte hlava vyšla iste zpod dláta velikého neznámeho sochára. Vôbec grécka antika, na nás prešlá, má suďbu, že od veleslávnych, známych umelcov, ktorých mená sú v pamäti každého vyššieho vzdelanca, nepozostalo skoro nijakých diel, a klassické diela, ktoré sa zachránily, pochádzajú temer všetko

od neznámych mužov. Neďaleko od rozkošnej Venuše je prekrásna nahá bachantka s rúnom. Tam nachádza sa veľký, krásny kandelaber, dokázano antický, len v niektorých častiach reštaurovaný. Novšia je vrchná misa. Po bokoch hlavy Satyrov a preutešené guirlandy, do ktorých sa kryjú vtáčence. Tam tiež videl som dve karyatidy z divadla v Pole, rímske kopie gréckych originálov. Apollo, rímskej roboty.

V nasledujúcej sále (Scarlatti) videl som reliefy, dokázano grécke: Attis a Cybela s krásnou slúžkou, námorská bitka z najkrajšej aténskej periody, relief s oltára s bachickými scénami, tri Hory so spojenými rukami tančia okolo hermy, práca originálna grécka. Veľmi ma zaujaly mnohé statuetty sbierky. Niektoré majú pečať gréckej originality, iné sú rímske kopie z gréckeho dláta: zaujímavé je, že sú to všetko reprodukcie slávnych, veľkých sôch. Ony zastupovaly v starých časoch naše dnešné meďorezy, oceľo- a drevorezy, naše fotografické reprodukcie. Bohatí ľudia chceli mať doma umelecké diela: originále veľkých sôch mohol mať štát, cäzar, alebo až veľký boháč, strední ľudia uspokojili sa so zmenšenými napodobeninami. Statuetty tieto nie sú také ulízané, vypolirované, ako dnešné alabastrové a mramorové kopie, ktoré predávajú sa v Itálii na každom rynku (Venuše, Amoretty), ale sú čím najvernejšie odblesky originálov, tak že sa stáva, že dľa

najdenej kopie možno reštaurovať torso tiež náhodou najdeného originálu. Ej, takúto statuettu mať nad stolíkom! Ale to sú márne chúťky: jedna, jestli by i bola na predaj, predstavuje celý majetok. Rothschild že má malú sbierku. Jedna statuetta predstavuje Odyssea; vidno na ňom utrpenie, spojené s energiou a rozvitým umom.

»Traja Gallovia« je perla antiky v Dóžovom paláci: dvaja mladí mužovia klesli pod ťarchou nápadu, ale sa ešte bránia, tretí, krásny ako Apollo, leží na zemi mŕtvy. Umierajúci, padajúci a mŕtvy Gall patril ku gruppe, ktorú Attalos (ten samý, ktorý vystavil i oltár v Pergamon, o ktorom je vyššie reč), kráľ Pergama, poslal do Atén na Akropolis ako votum (žertvu) po víťazstve nad Gallmi roku 239 pred Kristom. Prvý raz v žití videl som skutočný, opravdový grécky originál celej malej skupeniny. Harmonia údov, sila a krása mladých tiel, pohyb a tragika strašného a pritom krásneho hynutia.

A teraz k záhadnému Ganymedovi! Jupiter v postave orla unáša krásneho mladoňa do nebies. Úprimne poviem, mne sa to nekonečne ľúbilo, hoci sama idea má dózu nemilého, azda neoprávneného podezrenia. Ľúbila sa mi krása bielunkého tela, oheň v očiach dravca. Viem, že jedni považujú Ganymeda za dielo samého Phidiasa, iní, novší, za rímsku robotu strednej ruky. Ale ja som sa pred touto skulptúrou vymanil z pút auktorít a požíval som plným dúškom

to, čo som videl a čomu som sám porozumel: prekrásna vec! To je môj dojem, a punktum. »Luk naťahujúci Eros«, taktiež grécka práca, pri ňom koža z ľva. Canova vraj veľmi chválieval Erosa pre dokonalosť prepracovania, ostré črty a milotu žartujúceho chlapčeka.

Zriedkavý umelecký pôžitok poskytuje fronton sarkofágu s reliefom: Diana vraždí deti Amphiona a Niobe — téma tisícerých umeleckých prác. Devätnásť figúr mramorových, 7 detí mužského, 7 ženského pohlavia. V kúte na pravo sama Niobe, ochraňujúca božsky krásnymi ramenami najmladšieho syna a najmladšiu dcéru. Na ľavo stojí otec Amphion so štítom na pravom ramene, ľavým drží mŕtveho synka. Dvaja mužovia vo frygickom kostýme opatrujú umierajúceho syna a umierajúcu dcéru. V prostriedku ťahá si Ismenus strelu z pŕs. Stará kojná stráži jedno dieťa. Diany a Apolla niet, len následky a hrúzu vidno, ktorú spôsobili svojimi strelami. Veľká tragika, veľká, horká krása, najkrajší, najzaujímavejší sarkofág Niobidov.

S Niobidami lúčil som sa s antikou Dóžovho paláca. Bysty cäsarov (Vitellius) som už neštudoval. Odchádzajúc, hodil som okom po obraze Carpaccia: lev sv. Marka škňurí sa tam, držiac v labe knihu. Za ním vidno na jednej strane veneciánske galéry, na druhej Dóžov palác a Campanilu. Pax tibi Marco evangelista meus! Vitaj, Sottoportico s »pilsen«!

XXXII.

Pod Leopardiho bronzovými kandelábrami na námestí sv. Marka zazrel som pani Radlinskú kŕmiť Markových holubov — zobkaly jej z ruky. Tam našiel som i Ignáca Radlinského, jeho syna Milana, Markova s dcérou Feodorou, Jonáša, Pytlíka a gruppu Poliakov s kongressu s dvoma dámami. Mali sme ushovorený spoločný obed v plzeňskej reštaurácii.

Námestie Marka, ktorým sme sa ubierali, bolo preplnené ľuďmi, v 80% cudzincami a najmä mladými manželskými pármi, konajúcimi svoje nevyhnutné svadobné cesty. Je ich aspoň toľko, ako holubov sväto-markovských, a možno, i tak hrkútajú. Venecia, zdá sa, je eldorádom a centrálnym shromaždišťom novomanželov celej Europy a Ameriky. Poznať ich zďaleka; po 1. Sú zväčša mladí. 2. Nemajú pri sebe garde de dames, ani testiny, ani svokry. 3. Majú nové, novučičké topánky, vôbec na celom ich kostýme sedí pel novoty. 4. Pozerajú si viac do očú, než na všetky poklady umenia.

Vo velikej verande plzeňskej reštaurácie zaujali sme celý veľký stôl. Nad hlavami kvitly obrovské azaley, zasadené v kädiach, celé stromy, kvet hustý, vôňa tuhá. Vysoké palmy stoja uprostred verandy. Naše dve dámy stačily už nakúpiť všelijakých veneciánskych špecialít — bez toho neľzä!

Heslo bolo: pod večer na Lido — a dotiaľ mal každý svobodný čas. Ja som ho využil na prelet Canala Grande.

Prvý raz použil som malého parníčka, vaporetto. Za desať čentesimov prevezie ťa od piačetty až po železničnú stanicu — bude to vyše 4 kilometrov. Veľký kanál (Canalazzo zovie ho ľud), skrivený ako latinské veľké S — lenže naopak, delí mesto na dve rovné polovice.

Odraziac od brehu piačetty, na pravo ukázala sa hneď za Libreriou Zecca, stavisko Sansovina — a potom už i na pravo i na ľavo palác u paláca. Len prvotriednych má Venecia 150! Mne sa zdá, že sotva bude na celom šírom svete druhého priestranstva, na ktorom by veľkolepá príroda spojená bola s veľkolepou tvorbou ducha ľudského a ruky ľudskej v takej podivnej, hravej, farbistej a mnohoforemnej harmonii. Všetko sa to tam láme, pretŕha, lisne, temneje, spojuje, rozlišuje, prestiera a vyvyšuje, mení a trblieta.

Na ľavo trojuholník Dogany (Morské clo) reže sa ostrým uhlom do lagúny — skoro za Doganou klenie sa obrovská kupola chrámu Santa Maria della Salute, baroková stavba od Longhena, imponuje od vody dekoratívnosťou, ináč je tam pri veľkom bohatstve mnoho copfového hračkárstva. Hlavná kupola podopieraná je opravdu baroknými volutami, medzi ktorými je massa sôch. Neskoršie skočil som do

chrámu: je jasný, veselý, priestranný. Na oltáre na pravo Tizianovo »Soslanie Ducha svätého« žiari ohnivým koloritom, farba prechádza do farby bez javných kontúr.

Na pravo proti Salute je skupina palácov: Guistiniani, Hotel Britannia, palazzo Emo a palazzo Contarini. Posledný volá sa i domom Desdemony; je to gotická stavba zo 14. stoletia. Na ľavo palazzo Volkov, teraz Duse, a palazzo Dario, stavba skorej renaissance, mosaiková fabrika Venecia-Murano. Tam opleli ma o niekoľko lír za sklené pletky. S malým grošom tam ničoho nekúpiš. Prebehni rýchlo na pravo: tam v hrdej, nevystižnej kráse svieti palazzo Corner della Ca grande, veliké dielo Sansovina, ale už vo vysokej renaissanci. Do vody kanála vpúšťa palác svoju rustiku, obe vyššie poschodia majú obluky, prvé s jonickými, druhé s korintickými duplovanými polstĺpmi.

Ale tak ďalej radom nemožno — ako povedano, palác u paláca, každý iným štýlom, a keď i tým samým, každý je samostatný, má svoju fyzionomiu, je každý staväné individuum. Vyberiem si tedy len tie, ktoré som potom na druhý deň sám obzeral, húpajúc sa na gondole.

»Una ora, una lira«, znel kontrakt medzi mnou a pánom gondolierom.

Opíšem ich v nasledujúcej kapitole. Teraz poďte len so mnou na vaporette. Parníček odrážal sa od brehu k brehu, pískal, kädil.

Paláce len tak mihaly sa pred očami — oslepiteľné hľadisko. Ale parníčky špatia kanál. Tieto moderné mašiny akosi nejdú k stredovekému »temnému« skvostu. A už tu pred nami smelý obluk mosta Rialta! Podivuhodná technika, jedným kamenným oblukom obopäť širinu kanála. Je celý z mramora, ale zvláštnej krásy na ňom niet. Zato je vždy plný ľudstva, behajúceho a kramárujúceho. Šum a krik ozýva sa s mosta i so schodov naň vedúcich. Za mostom zase paláce až po železničnú stanicu. Tam sme presadli na druhý parníček a plavili sa nazad na piačettu.

XXXIII.

Najstaršie paláce Venecie sú byzantínsko-románskeho štýlu a predstavujú nám Veneciu z rokov okolo 1202! Tak Fondaco dei Turchi, privátny palác *z 11. storetia;* v 14. století odkúpil ho štát, v 17. století slúžil tureckým kupcom za herberg, teraz je v ňom Museo Correr: dlhá loggia s klenutými, okrúhlymi oblukmi nad mohutnou stĺpovou chodbou v spodnom poschodí. Impozantné stavisko. Taktiež románsky je palác Farsetti z 11. stoletia, teraz mestské municipium, niekdy dom slávneho Enrica Dandolu, pokoriteľa Byzancie, a vedľa palazzo Loredan, vystavené 1000-ho roku so strakatými inkrustáciami. Ťažko si predstaviť vzrast Venecie: to nemohol byť vývin od mala, keď už

roku 1000 mohly povstať paláce, nedajúce sa zahanbiť ani skvostným stavbám skorej i vysokej renaissance z časov najväčšej sily a bohatstva republiky. Počínali od kraja hneď vo veľkom a hlavne s vkusom, pred ktorým treba sa kloniť hodne hlboko. Kde ho nabrali? Iste v Oriente, ale presadiť všetko pekné a velebné do svojho mesta znamená vyšší duchovný vzlet.

Poďme ku gotike: tu je *Cà d' oro,* pozdnogotický palác s ohromným luxusom a milotou, dokazajúcou, že gotika u profánnych stavísk nemusí byť »severno-zasmušilá«, ale veru býva živo-veselá, jemnušká, ľahunká. Cà d' oro v prízemí nad samou vodičkou má obluky na štíhlych, svobodne stojacich stĺpoch, nad touto otvorenou arkádou pnú sa dve chodby s gotickými kolonnami, špicatými oblukmi, nad nimi gotické rosetty. To sú z ľavej tretiny frontu, tretia tretina nie je prelomená, ale tvorí bohato ornamentovanú stenu s balkonovou loggettou.

Ďalej gotické sú: palazzo Contarini — Fasan, palazzo Barbaro, palazzo Cavalli, palazzo Foscari, veliké stavisko so skvostným nádvorím, teraz obchodná škola; palazzo Pisani, Bernardo a Bembo atď.

Z renaissančných palácov pripomínam: palazzo *Vendramin-Calergi* od Petra Lombarda, príklad a obrazec skorej renaissance, zaujímajúci vážne miesto v historii architektúry, vystavený roku 1481. Stojí svobodne, vpúšťa základy do

vody. Má tri poschodia: spodné rozčlenené pilastrami, druhé a tretie stĺpmi korintickými. Nad spodným ballustráda s drobnými stĺpikmi. Oblukové obloky rozdelené sú korintickým stĺpikom na dve polovice, taktiež oblukmi obopnuté.

Palác Vendramin robí dojem vážnosti a pritom elegantnej ľahkosti. Bohaté, drahé materiály, z ktorých je stavaný (mramor, serpentín a porfyr), vyzdvihujú jeho ušľachtilé formy. Spodné pilastre, ktoré držia celú ťarchu dvoch poschodí, sú až prištíhle — nebyť vody, slabosť pilastrov iste narušovala by harmoniu, ale takto ti ani na um nepríde hľadať nejaký mocný statický podklad; veď zdá sa: to všetko vyrástlo z čarovne lisnúcej sa morskej vody, ako ľalia, ako kvet lotosu.

Palazzo Grimani, obrazec najnoblejšej vysokej reniassance od Sanmicheliho. Palác grandióznosťou façady prevyšuje všetky veneciánske privátne paláce, a predsa nevymyká sa zo slávnostnej veselosti, požiadavke to každého staviska na Veľkom kanáli. Veď on bol pre Veneciu, parallelne s námestím Marka, slávnostnou sálou, velikou arénou pre kypiaci južno-radostný život, pre búrne, hlučné radovanky, regatty, serenády, spevy, pre vítanie víťaznej flotty, navracajúcej sa z Levanta s bohatou korisťou pokladov a námornej slávy. Tomuto musel zodpovedať architekt, keď chcel vyplniť vôľu a intenciu svojich bohatých stavebných pánov.

A zodpovedajú krásne stavby na Canalazzo tejto intencii v najvyššom stupni. Prizeral som sa ešte nejednému dosť blízko, keď som poprosil svojho gondoliera postáť u mramorových schodov, medzi drevenými stĺpmi, brvnami, tenším koncom zabitými do základu kanála. Volajú sa tieto brvná traghetti a patria ku charakteristike kanála práve tak, ako štíhle gondoly. Traghetti sú mohutné, hrubo kresané, vlhkosťou a horúčosťou roztrieskané; pred privátnymi palácmi, pobrežnými hotelmi sú zafarbené, ba čiastočne i vyrezávané. Medzi ne šibne gondola, keď chce k palácu, o ne opiera sa gondolier, stojac na zadku gondoly a očakávajúc hosťa. Tak si zastal i môj, keď som hľadel na façady palácov, kreslil si a písal do noticka. Mal krásnu figúru, čierne oči a veselú, otvorenú tvár. Voda kanála lisla sa zvláštnym perlmutrovým leskom, tu i tu bolo videť chumáč morskej trávy, pomaly kníšucej sa pod vodou. Chlapci behali po úzkom chodníku (kde sa našiel — ale je to riedko) so sáčkami v rukách a chytali morských račkov. Kanál bol dosť živý: vaporetty behaly, rozvlnily tichú vodu a poknísaly moju gondolu, tak že som musel prestať písať. Časom frňala okolo mňa ohava: vodný automobil benzinový. Letel ako strela, nie po veneciánsky, a zanechával po sebe smrad. Zdokonalené mašinerie špatia prírodu, špatia umenie a kazia naivnú náladu človeka a milé zaľúbenie na krásach prírody i dielach šľachetných, vyso-

kých umelcov. Ale potreba, pohodlie, rýchlosť — to sú veľmi mocní faktori.

Nejdem nudiť čitateľa podrobným opisom architektoniky na Canale Grande a inde — lebo i na menších kanáloch v uliciach a na malých námestiach je massa pozoruhodných stavísk. Opis i tak málo platí, leda pre toho, kto hodlá do Venecie. Ak mu moje riadky trochu pomôžu orientovať sa v tomto Bábeli staviteľskom, budem šťastný.

Gondolová prechádzka hore Veľkým kanálom tají v sebe neopísateľné prelesti i na bielom dni. Nemusíš sa umom hrúžiť do foriem a štýlov — len pozerať na celok, ako na obraz, ako na prostú pašu zvedavého oka, a už mnoho získaš. Videl si s dvoch strán skvost u skvosta, bohatstvo u bohatstva (nemusíš myslieť na to, že sú to iba zlaté škrupiny), rozmanitosť foriem a farieb, hru lomených línií. Kam si pozrel, všade si videl nekonečnú túžbu okrášliť, osláviť, vyzdvihnúť, zidealizovať krutú materiu, poslúžiť duchu, obohatiť fantáziu. Veľkú časť nahrabaných pokladov a kapitálov Veneciáni nepremárnili na prchavé, časné pôžitky, ale staväli pomníky, večnili samých seba. Čo by človek ako nenávidel veneciánsky národný charakter, ich hrabivosť, nesmiernu tvrdosť v politike, dvojjazyčnosť, klam — zásluhy grandióznej munificencie im nik nevezme! I ináč boli veľmi kramárski. Tu klassický príklad: Keď sa sultán Mohamed

vrhol na Carihrad a nebezpečie bolo veliké, Veneciáni konečne na dlhé prosby pápeža Nikolaja V. a gréckeho cisára vystrojili dňa 7. mája 1453 flottu pod kommandom Jacoppa Loredana pomáhať tiesneným Grékom, ale dali mu prísnu inštrukciu: »Nesmieš na nijaký spôsob mestám, mužstvu, lodiam tureckým škodiť, lebo veď nachádzame sa s Turkami v stave mieru. Lebo hoci posielame flottu ku cti Boha a na udržanie Carihradu pre kresťanstvo — ale preto nechceme sa zapliesť s Turkami do vojny.« Nuž pekná pomoc! To bolo po veneciánsky.

XXXIV.

Neďaleko nášho hotela na Slavianskom nábreží je stanica malých parníkov. Tam sme sa shromaždili a čakali na parník, idúci na Lido — mal to byť voľný oddych od unavujúceho štúdia a behania po meste, a pritom niečo spoločného, nerozdeľujúceho, nerozptyľujúceho. A tak i bolo: milá trojčlenová rodina Radlinských, Markov s veselou, černookou dcérou Feodorou, redaktor Jonáš a učiteľ Pytlík, malý, čiperný »znateľ Venecie« — on totiž bol už po druhý raz vo Venecii — a ja tvorili sme 8-členovú spoločnosť v dobrej nálade. Nebo nám bolo priaznivé. Prestal drobunký dáždik a kanál i lagúny zmodrely. Parník jechal širinou, na ľavo zanechával Rivu degli Schiavoni, na pravo ostrov

Giorgio Maggiore, letel popri moste arzenálskom až po park »Gardini publici«, jediný park mesta, založený Napoleonom I. velikými peniazmi (každá hrudka musela byť privezená na lodiach zďaleka z Istrie); pri Punta della Motta opustili sme veneciánske vody a kanálom pomedzi časté drevené stĺpy, ukazujúce cestu, plavili sme sa k ostrovu Lido. Asi na strelenie od lodi, po kolená vo vode, chlapci chytali ryby sáčkami — taká je tam plytká lagúna.

Lido je úzky, 12 kilometrov dlhý ostrov, brániaci a chrániaci veneciánske lagúny od nábehov Adriatického mora. Tvorí hať, i umele opevnenú, práve tak, ako ju tvoria Murazzi u Chioggii, veľkým nákladom vystavené murované pobrežné násypy; Murazzi, milliardové dielo, chránia Lido, a Lido putná a obťažuje nábehy Adriatického mora; bez Lido a Murazzi Adria pomaly zabrala by lagúny, naplnila pieskom, roztrhala nábrežie. Však i takto čaká lagúny a Veneciu smutný osud, keď i nie zajtra, ani za sto, dvesto rokov... More neustále borí sa s pevnými látkami, *a pohyb je silnejší než nehybnosť*. Pohyb je život, ktorý chce troviť materiu. Že potom s materiou zahynie i mnoho duchovného, je pravda. Či na brehoch Malej Azie a na gréckych ostrovoch s materiou mramoru nezahynuly celé ríše duchovných krás? Vápno pálili z oltárov, z reliefov, ktoré vyšly z rúk skutočných, veľkých Phidiasov, vápno na

mizerné búdy mizerných, do blbosti otupených pseudo-gréckych rybárov a pirátov.

Parníček nás vysadil na ostrov oproti skupine domov u kostolíka Santa Maria Elisabeta. Tramway! Aké prekvapenie: skutočný, živý kôň, zapriahnutý do kasne tramwajovej! Vezie hostí stromovou alejou k morským kúpeľom »Stabilimento Bagni di Mare«. My sme tramwaye nepoužili: veď je to len so desať minút voľnej prechádzky. Šli sme alejou — stromy dosť pekné, platány, cypressy i palmy, ale nie veľmi bujné. Markov chcel nás nasilu zvečniť: vynašiel búdu momentového fotografa. Za pár minút bol exemplár gruppy hotový. Ale len jeden.

Stabilimento pekne sa ukázalo: veliké kúpeľné miestnosti, dvorana na koncerty, divadielce — a potom drevená terrassa, obrátená k moru, nesčíselné kabiny na vysokých pilotách. A pred nami už more, skutočná, veľká Adria, nie viac kanál alebo lagúna. Veľký je rozdiel mora pred Lidom a za ním.

Bolo dosť tiché. Ale predsa dýchalo životom, bilo mocnou tepnou. Rybárske loďky s nadutými plachtami šerely sa v ďalekosti, zdaly sa stáť na jednom punkte, nad obzor vil sa ľahký dym odchádzajúceho parníka. Na rovné, plytké, piesočnaté brehy v rovnom takte vybiehaly čipkované vlny s hudobným šumom. Sbehli sme s drevenej terrassy príbrežnej kaviarne k samému moru. Bolo skoro po odlive, široké prie-

stranstvo bolo vlhké, nohy viazly v mokrom piesku — veď pred chvíľou bolo pod vodou, ktorá utiahla sa pôsobením mesiaca, ako hovoria a hádajú prírodozpytatelia. Voda sa utiahla, na zkazu nesčíselným morským živočíchom: mušliam, ustriciam, patellám, morským koníkom, račkom. Je zvláštnou zábavou loviť, sbierať týchto vyhodencov mora. Oni sa najprv ponáhľajú za vodou, ale jej nedohonia. Morský raček — je to okrúhla bestijka s klepetami a nesčíselnými pavučími nohami — loví pri tejto smutnej príležitosti ustrice. Naše dámy neštítily sa pieskom zamazať si topánky i vlečky a pilne sbieraly mušličky — vlastnoručná korisť, bez čentesimov. More vyhadzuje a na piesku zanecháva i morské trávy a iné rastliny, a potom veľmi som sa divil množstvu malých, vodou sčernelých kúskov dreva. Náhoda to nebola, bolo toho priveľa. Ako uhoľ čierne sú tieto brvienka, ale tuším černota neznamená hnitie, ale skôr isté konzervovanie. Kde sa podely veliké flotty veneciánske? Lode umierajú, ako ľudia: akútnou nemocou, keď sa stroskotajú, starobou, keď čas rozožerie ich podstatné časti. Tak hynú iste i barky, člny, trabakle, a tieto čierne brvienka budú iste ich hrobové kosti. Možno, hľa, tu toto brvienko prináležalo k hrdému korábu, ktorý navštevoval prístavy a mestá Levanta, Afriky a Indie. Kto vie?

Keď sme sa už hodne nazohýbali, napre-

chádzali bezprostredne u spenených, šumiacich vín, navymývali v nich svoje mušličky, išli sme na drevenú terrassu piť mizernú veneciánsku kávu. Vtedy som si pomyslel na nášho milého Pavla Kuzmányho, ktorý krátko pred smrťou dal slovenskej literatúre duchaplný príspevok, knižku *Rozpomienky a kresby* — jedinú knižku, ale závažnú duchaplnou dikciou, zdravým humorom a plastikou slovesnou. Prvá rozpomienka zaoberá sa priamo s Veneciou. Píše:

»Sedeli sme v teplý, jasný večer 1896 na drevenej terrasse kúpeľného hostínca na veneciánskom ostrove Lido. Ľahký, príjemný vetrík povieval a more dýchalo v pravidelnom tempe, zaplavujúc priezračnými vlnami nízky, piesočnatý breh.« Všetko je tak i dnes! Možno, sedím u toho samého stola. Odvtedy minulo len krátkych 9 rokov — autor »Rozpomienok« už päť rokov odpočíva na pražskom cintoríne. V jeho veneciánskych rozpomienkach (str. 5.) stojí: »A na tomto základe vyvinula sa republika oligarchická, *ktorá, ako ani jeden iný štát, doviedla ad absurdum domnelé liberálne zásady konštitucionalizmu.«*

Ecce, aký hlboký štátnik!

Dosť chladný vetrík, ktorý razom priletel s vysokého mora a potriasol značnejšie vlnami, odradil nás okúpať sa. Zato priniesol trochu pohybu a života, šumenie vín sa zosilnilo, penou obrúbené, jasné vlny zasahovaly vyššie a vyššie

na plytký breh, robily na ňom kolá a uťahovaly sa zase nazpäť. Rybárske barky naklonily vetrilá, a už bolo poznať, že nestoja, ale pomaly plavia sa k brehom. Nejasné nebo klonilo sa na široký chrbát mora, jeho neveľké oblaky hádzaly tiene na hladinu, zoranú pohyblivými pruhmi. Bôľno-sladké je more! Ľneš k nemu akousi divnou láskou, ale ono je chladné, ďaleké, neprístupné. Chcel by som uhádnuť jeho vnútro — ale nepozvolí. Ono je obraz tajnosti, zamknutosti, mlčanlivého majestátu. Morské holuby (tak volajú Dalmatínci čajky, Möve) sadajú občas na rozvlnenú plochu vodnú, ale len na moment, potom, rozšíriac svoje krásne, elastické krýdla, letia s krakotom ďalej a miznú v pološere.

Šli sme k prístavu medzi platánmi a cypressami. Pred akvariumom stretli sme asi šiestich bradatých mníchov. Osip Andrejevič Markov bol ihneď naelektrizovaný: mních a brada — pravoslávie, i oslovil ich po rusky. A skutočne jeden z nich odpovedal dosť správnou ruštinou, ale s pravosláviou to nebolo tak hladko: boli to arménski mnísi mechitaristi s ostrova San Lazaro, kde majú chýrny kláštor s bibliotékou (30.000 sväzkov) a tlačiarňou pre orientálne jazyky. I Slovákom mnoho tlačili ich bratia viedeňskí. Kláštor založil roku 1717 mních Mechitar, ked Turci vydobyli Moreu a arménskych kresťanov rozohnali po šírom svete.

Vaporetto nás prijal do pohostinného náručia a o štvrť hodinky sme už zase boli na kamennej dlažbe Slavianskeho nábrežia. Pod večer sa vyjasnilo. Námestie Marka vlnilo sa nepriehľadnou massou obecenstva, hoci dnes nebolo muziky na námestí. Tak sa tam promenovali, ako po bálovej sále pred veľkou kadrillou alebo po kotillione. Železní mužovia na Torre dell' Orologio dvíhali svoje obrovské ramená s obrovskými kladivami a bili na zvon hodiny. Façada San Marco, poliata mesačným i denným svetlom, lisla sa tuhým zlatým leskom a polychromiou svojich nesčíselných stĺpov. Talianska vrava množstva neraz zazdala sa mi byť slovanskou, tak pekne a mäkko zvučí. Zaujímavé mi boly dlhé, neokrúchané postavy Amerikánov; poznať ich po krátkych fajočkách a klátivom kroku.

XXXV.

(Serenáda.)

Okolo pol desiatej naša malá kompánia zastala si u mola na piačette. Najali sme dve gondoly, nie bez všetkých prekážok a nedorozumení. Gondolieri nerozumeli nás, my nerozumeli sme ich; sami sme nevedeli, čo. Jeden hovoril, že bude serenáda, druhý, že nebude, povedali mu to vraj officieri v komických čiapkach a strakatých šnúrach; bude, tvrdili iní,

hľa, celý rad gondol odrazil od brehu. No konečne sme sa akosi dojednali a vchádzali, balansujúc neistým krokom, do ľahunkých, elasticky sa húpajúcich člnkov. Každému »pomáhal« chlap, stojaci na mole nad samou vodou, to jest mrmlal »signore«, »signorina« a habkal na ruku, plece — a potom vystrel pravicu pre čentesimy. Pri jeho »pomoci« mohols' pekne-rúče čľapnúť do vody. No, zvykneš veľmi skoro. Gondoly odbily, minuly traghetti (na jednom bol obraz Panny Márie s lampadkou) a octly sa na kanáli.

Naozajstná veneciánska jarná noc so všetkými atribútmi! Plný mesiac stál najprv nad ostrovom Guideccou na hlboko-modrom, hviezdnatom nebi. Gondoly s lampami, fakľami a lampionmi kĺzaly sa po vode, ktorá sa lisla zelenkastou perleťou. Svetlá palácov, gondolových lámp vrývaly sa do hlbiny trasúcim sa, rovným, vertikálnym lúčom; čierne telesá gondol zrkadlily sa tuhou černou v lagúne, zato ich metallické, dole zubaté sekery (plastra) na štíhlom labuťom hrdle, osvetlené lampionmi a mesiacom, blýskaly sa na vodnom zrkadle, ako veľké bludičky.

Pred nami na ľavo v čudnom osvetlení skvel sa chrám Maria della Salute v celej svojej grotesknej sláve. Barokk ako by bol stvorený a vynajdený len pre mesačnú noc, pre fantastické pološero: v ňom i šnorkle a volúty copfového štýlu sú krásne a vzdušné. Mesiac stál

už nad jeho kupolami a nad štíhlou vežou chrámovou. Na pravo v plnom svetle mesačnom stál rad palácov, skvele osvetlených i zdnu, tak že z oblokov sršaly rovno do vody nesčíselné, vertikálne lúče, ako z gondol. Mramoroví tichí strážcovia v kráse geniálnych architektonických foriem, v jasnom a pritom magicky temperovanom svetle mesačnom utratili dojem pustoty a stopy už zašlej slávy, zašlého života; oni ožili, obnovili sviežosť a skvost dávno minuvších sa dní. Ich jagajúce sa mramorové a porfyrové plochy zamieňajú sa hlbokými tieňmi, hádzanými raz stĺporadím, raz balkonmi, raz vysutými loggiettami. Tuhý jas, tuhé tiene! A široký kanál, ako roztopené striebro, grandiózny, bezšumný, ľahúnko potriasa a vlní sa malými, oblými, kovovými vlnkami; lúče na ňom mihajú sa až hlboko, hlboko. Gondolier náš stojí vysoko nad našimi hlavami na úzadí gondoly (poppa) a bezšumne hrúži dlhé veslo do vody. Keď ho vytiahne, stekajú s neho kvapôčky, ako rtuť sa lisnúce. Každá malunký mesiačik v splne. Človek v gondole polo sedí, polo leží, lebo je lavička nízka. Blížime sa k Marii della Salute, ale už ďaleko nie sami, ale v kŕdli gondol. Pred nami blysne sa vysoká besiedka zo samých lampionov, fakieľ, lámp. To je tam veľká barka, okrášlená, osvetlená brilliantne, na nej hudba a so tri chóry spevákov. To je už opravdová veneciánska serenáda. Na kanáli, za nami, popri

nás stá a stá gondol. Zručne šibe jedna pri druhej, doháňajú sa, na dva palce letí pri nás súsedná, ale sa nedotkne nášho čierneho boku. Konečne blížime sa k samej ohnivej besiedke, gondola nosom vryje sa medzi gondoly, druhá k nášmu ľavému boku, tretia k pravému, iné zase zastanú za nami: utvorí sa zo všetkých veliké hľadište. Gondola u gondoly, bok o bok. So súsedmi mohli by sme si ruky podať, ale neznáme sa. Svetlo od besiedky a lámp je také tuhé, že rozoznávame tváre, úbory, šperky mladých, pohodlne v loďkách roztiahnutých dám. Zase len mnoho párkov. Gondoly sú dvojaké: otvorené (gondola senza felze) a gondoly kryté (gondola con felze). Posledné majú na prostriedku čierny baldachýn, naozaj sú to rakve. Pod baldachýn nevnikne nijaké zvedavé oko: tam asi možno štebotať slová lásky.

Zahrmí hudba, veľmi dobrý huslista vedie melodie z opier, radom z Trovatore, Traviaty, Ernani, Rigoletto, Aïda — hľa, starý Verdi kvitne na Grande Canali. A jeho sladké melodiózne arie naozaj idú k húpavým gondolám, sladkému svitu mesiaca a trblietaniu ľahkých, striebristých vĺn. No príde i Leoncavallo a Mascagni.

V tom rozhúpa sa naša gondola tak, že sa nevdojak chytíme spiežového morského koníčka, nevyhnutnej to okrasy na kraji ľoďky — to skočil na našu loďku mladý šarvanec s mieškom na krátkej palici (asi ako náš kostolný zvonček)

a pýta vstupné. Kto chce, hodí mu do mieška so pár niklov, on sa graciózne ukloní a, hop, už je na súsednej gondole. Mladá dáma, zahĺbená do hudby, skríkne, no jej gavalier ju uspokojí, chytiac ju za rameno, potom položí svoje okolo jej štíhleho pása.

Hudba prestane, idú piesne. Spievajú arie z opier, spievajú romance, ale i kupletty, sprevádzané smiechom. Povedali nám o jednom kuplette, že spevák, drnkajúci na mandolínu, vysmieva Nemcov. Nemcov vôbec radi vysmievajú. A potom predsa spievali známu nemeckú »Loreley«, lenže s italským textom.

Gondoly odbíjajú, hľadište sa rozchádza. Gondolier obratne vyvesluje z chomáča nesčíselných lodiek. Ideme ďalej až pred Cà d' oro — tam totiž je druhá ohnivá besiedka, tam jagajú sa zase nesčíselné lampiony, mrvia sa osvetlené gondoly, hrá druhá hudba, spievajú nové chóry. Celý kanál je prosto pokrytý gondolami, z niektorých ozýva sa spev, prehlušovaný hudbou serenády.

Cà d' oro, gotický skvost Venecie, osvetlený je až báječne, elektrické slnká lejú kaskády jarého, prísneho svetla z prízemia i oboch gotických loggiett. Čipky gotických špicatých oblukov a rosett zdajú sa byť priehľadné, ako krystal, zdajú sa mihotať v takte sladkej melodie, vinúcej sa zpod lampionovej besiedky.

Sviatok je to, sviatok, životná veselosť a

bezstarostnosť ľudí, požívajúcich plnými dúškami radosť jestvovania. Zdá sa mi, títo ľudia nikdy neboli smutní, utrápení, hladní, ztratami, smrťou milých zarmucovaní, suďbami, chorobami, bôľmi preháňaní. No je v tomto bezstarostnom zabíjaní krásneho večera, bájnej noci istá dóza melancholie. Aspoň ja som obdivoval síce umenie vedieť okrášliť si hodiny žitia takýmto elegantným, solídnym, nikomu neškodiacim spôsobom, bez omamovania sa alkoholom, bez oddávania sa gurmanderii — no súcítiť s nimi, veseliť sa s veseliacimi sa nebolo mi možno. Na všetko hľadel som objektívne, ako pozorovateľ absolútne nezúčastnený, hoci som bol medzi nimi, hoci som to všetko videl, počul, robil, čo oni. Nie, takýto nie je vlastný život, toľko nehy mať nemôže, človek nevyžije z cukrkandla a bombonov. A možno i to, vek už odňal človeku spôsobnosť živšej radosti. Hľa, u nášho boku parallelne s nami v jednom tempe plaví sa štíhla gondola, v nej, u boka pobelavej krásavice, opierajúc sa lakťom o bord, sedí mladý muž s počernou, kučeravou briadkou. Blesk lampionov osvecuje ich pevno držiace sa ruky. On chýli sa k jej tvári a hľadí jej do očú. Myslím, ich nepochytia melancholické myšlienky v živom, krásnom, veselom huriavku veneciánskej serenády. Žite, tešte sa životu, ssajte med z kalicha plným dúškom! No my máme už právo na melancholizovanie i v najživšom, najhluč-

nejšom karnevale, uprostred ľudí, opojených šťastím a krásami umenia a prírody.

XXXVI.

Bolo už jedenásť, keď sme zase pribili k molu na piačette. Piačetta bola ešte krásne osvetlená a tu mi padol do očú zvláštnou prelesťou roh Dóžovho paláca. Trojramenné elektrické kandelábre osvecovaly tento roh (piačetty a mola) priamo denným svetlom. Pri ohromnej masse aká vzletná ľahkosť, aké pomery, aká harmonia smelých, v základe základov originálnych, nebývalých foriem! Pravda, hraničí na div, že dve stĺpové loggie, ľahunké, akoby elastické, tak isto držia velikú mramorovú stenu s krajným, velikým, špicato-oblukovým oknom, a pritom možno čez ne prezreť, čez ne vidno hladinu Canala sv. Marka, ako čez brusselské čipky. Ale je to tak: nad každými mohutnými štyrmi spodnými stĺpmi, územčistými, preklenutými končistými oblukmi, stojí osem štíhlych stĺpov druhej, poschodovej loggie. Toto, tuším, dodáva statickej istoty stavisku.

S pohľadom na bájne nárožie paláca lúčil som sa na dnes s piačettou. Slavianskym nábrežím promenovala ešte veľká massa elegantného i miestneho, menej elegantného obecenstva. Bolo už dosť temno — razom od kanála zjaví sa silný, oči režúci prúd svetla: to s vojenského korába »Feruccio« vrhali reflektormi snopy svetla

na Rivu degli Schiavoni — iste sa cvičili. Blesk raz udrel o steny domov na rive, raz ovalil nás, idúcich domov, raz zaletel ďaleko do Canala Grande a oblial ostrým svetlom kupolu chrámu della Salute a fronty palácov až ta ďaleko, kde sa Canal už krúti na pravo. Potom zase ihral na rive, uličníci behali za ním s krikom a výskaním, osvietil špicatú vežu Giorgio Maggiore a portál chrámu Palladia.

Na druhý deň, 19. mája, môj verný »šlof«, ako hovorí sa pri vojsku, pán Karol Jonáš, odobral sa z Venecie — ja som mal biletku na Lloydový parník »Espero«, ktorý však šiel iba o tri dni. Zostal som doplniť svoje známosti veneciánskych pamätníkov.

Hneď ráno najal som si sám za dve líry gondolu do arzenálu. Šli sme tesno okolo vojenského korábu »Feruccio«, ktorý nás včera večer tak slepil. Dlhé, tenké delá trčaly z jeho bokov, ako z ježa štetiny. Jedným otvorom matrózi vyťahovali torpedo, a zase ho nazad tisli. Potom sme minuli ešte tri vojenské koráby a konečne vplavili sme sa popod most »Ponte dell' Arsenale« do kanálka »Rio dell' Arsenale«. O chvíľočku pribil môj dobrý gondolier loďku ku skalnému brehu práve oproti vchodu do arzenála, veľkému to portálu s Markovým okrýdleným ľvom a hodinovou vežou. Arzenál, najväčší na svete, hrdosť Veneciánov, zamestnával niekdy 16.000 robotníkov (dnes

2000), takzvaných *arsenalotti*, ktorí boli súčasne i elitným námorným vojskom republiky; z veľkej časti rekrutovali sa z istriánskych a dalmatínskych Slavianov, boli verní, spoľahliví, úslužní, tak že z nich vyberali stráže Dóžovho paláca, Markovho pokladu, mincovne atď. Verní boli. Slavian vie byť verný len voči cudzincovi a vrahovi svojmu — svojich zrádza... Či to bude tak večne trvať? Či budeme večne arsenalottmi cudzieho panstva? Kollár v svojom cestopise viac ráz oplakáva slaviansku nesvornosť — aké by ronil slzy, krvavé, horké, keby sa bol dožil dnešných dňov »konštitucionálnych« rabov a podliakov?

Pred portálom arzenála stojí čudná, báječná nemá stráž: štyria mramoroví antickí ľvi, kresaní rukou neznámeho, ale velikého gréckeho umelca z najkrajších dôb gréckeho umenia v Aténach. Zvlášte dvaja sú výteční: na ľavo lev s narovnanými prednými nohami vztýčený do výše, druhý ležiaci, pod ktorým je novší nápis: »Atheniensi a venetae classis trophae a veneti senatus decreto in navali vestibulo constituta.« Ťažko si predstaviť imponujúcu silu a veľkosť týchto nezverských zverov. Áno, veľkosť, no nielen veľkosť massy, ale iná, tajná, vychádzajúca z foriem, postavenia, pohybu mocných údov. Goethe takto vyslovil sa o nich: »Zwei ungeheuere Löwen von weissem Marmor... der eine sitzt aufgerichtet, auf die Vorderpfoten gestemmt, der

andere liegt — herliche Gegenbilder von lebendiger Manigfaltigheit. *Sie sind so gross, dass sie Alles umher klein machen, und dass man selbst zu nichte würde*...« (Sú takí veľkí, že všetko okolo seba robia malým, i sám človek cíti sa ničím.) Ľvov priviezol Francesco Morosini r. 1687 z Atén. Skutočne, ohromuje človeka veľkosť a sila. Mne boly najčudnejšie ich oči — priamo srší z umele vykresaných očných priehlbín oheň hrdosti a hrozivej zlosti. Dravci sú to, dravci, ale k dravosti a hmotnej sile pojí sa krása mohutného samovedomia, krása vnútornej svobody a veľkosti. Priblížil som tvár až k tlame s prednými labami stojaceho ľva (ľavého) a oddal som sa s istou rozkošou citu úžasu... Sila pokoruje a desí... Dvaja ostatní ľvi sú menší, bez hrivy, ale tiež majstrovské kusy. Asi 2200 rokov uplynulo od veľkých časov, v ktorých dláto geniálneho Gréka vedelo vložiť silu idei do mŕtveho mramora a do foriem, údov, očú zverských! Dve millennia vzaly mramoru svieži lesk, on ako by zvápenel, ale nemohly odobrať šľachetnú krásu formám.

XXXVII.

Triumfálnou bránou vošiel som do arzenála — na pravo kanál, na ľavo morské muzeum. Prebehol som ho dosť bežne. Modelly rozmanitých lodí nemohly valne upútať pozor-

nosť. Až na modell Bucintora (Bucentaur), dóžovskej galéry, na ktorej sobášil sa dóža so svojou nevestou: morom. Sobáše patrily k najhlučnejším a najoriginálnejším slávnostiam morskej republiky. Dóža hodil s paluby Bucintora do mora zlatý snubný prsteň pred očami celej Venecie, vyšlej na gondolách, barkách za ostrov Lido. Bucintor je samá rezaná okrasa, tuho pozlátená, samý relief nevídanej krásy. Okrem modellu sú pri stene jednotlivé časti skutočnej galéry, a až ony dávajú aký-taký pochop o skvostnosti dóžovskej repräzentatívnej lodi, »inventárneho predmetu, na ktorom možno videť, čo vlastne boli Veneciáni a čím si byť mysleli« (Goethe). Ostatok: zbrane, pušky, delá, bysty znamenitých veneciánskych mužov mohol som len povrchne poobzerať — konečne takých predmetov možno dosť videť i po iných muzeach.

Od arzenála nie je ďaleko do verejnej záhrady (»Giardini publici«), s troch strán obmývanej lagúnou, so štvrtej kanálom. Vedel som, že je tam internacionálna výstavka obrazov a sôch, tedy som ju vyhľadal. Šiel som mostom Ponte Veneta Marina i čez ulicu Garibaldiho a zahol na pravo do parku. U vchodu stojí pomník Garibaldiho. Bez piety som hľadel naň. Nemôžem sa oduševniť za tohoto »hrdinu svobody«, ako vôbec neoduševňujem sa za ľudí pózy a effektných pohybov. Možno, že mu krivdím...

Vo východnom kúte parku stojí výstavkové stavisko, zdá sa mi novým, schválne vystaveným pre občasné výstavky. Je veľmi chutné, zvlášte vestibul je vystrojený prepiatym, precibreným vkusom krajnej secessie, ale »cum grano salis«, t. j. s dávkou špeciellne italského smyslu pre formy. Zato výstavka...?

Ja si myslím, že je Venecia nie miestom pre »moderné« internacionálne výstavky, aspoň nie pre cudzincov, Veneciu nepretržene zaplavujúcich. Čože ona môže poskytnúť človeku, idúcemu rovno s piačetty, z Dóžovho paláca, z Akademie umení, z nesčíselných chrámov veneciánskych, z palácov a muzeí? Ona sa pred očami cudzincovými ztratí, čo by bola i veliká, ako skutočne i je.

Vcelku robí internacionálna výstavka na človeka dojem, že tu umenie slúži prevažne telu a smyslom. O dekadentských obrazoch a sochách, ktorých je tu dosť, ani nehovorím, stačily zunovať ducha i zkaziť oči, ale na celej výstavke nenašiel som niečo z radu von, niečo centrálne veľkého, ktoré ostane človeku v pamäti. Francúzi skvejú sa vycibreným vkusom, Španielci poslali pekné žanrové veci z ľudového bytu, Nemci majú tam svojho Stucka, secessionistu, ale s veľkým talentom. I Uhorsko sa veľmi repräzentatívne dostavilo, hlavne vystrojením sály, nad ktorej dvermi veľmi krikľavými literami priamo kričí nápis *Ungheria.* Iné ná-

rody takých nápisov nemajú. Ale pod skvelým nápisom a v bohatom ornamentálnom vystrojení sály nenašli sme mnoho potešiteľného. Nových vecí tam niet: temer všetko požičaly akademia a ministeria. Asi »klin« uhorskej výstavky je Munkácsyho žanrový obraz z ľudového bytu, maľovaný roku 1875. Veď je to obraz dobrý, ale čo hľadá v »modernej« internacionálnej výstavke, ťažko uhádnuť. Väčšina obrazov sú podobizne, tiež staré, niektoré som už videl vo Viedni a v Pešti. Predok vedú tu Bencúr, Ballo a Horovitz, náhodou všetko slabí Maďari pôvodom — Orava, Liptov a Hebron zaváňa.

V mysli mi utkvel jeden španielsky obraz od Bilbao zo Sevilly: »La esclava« pomenovaný, predstavujúci mravnú i telesnú priepasť padlých nevoľníc modernej polyandrie. Maliar nechce oslavovať a dráždiť, je skormútený a chcel by učiť, naprávať a varovať.

Kus zeme, na ktorom stojí výstavkový palác, zdá sa byť vzdialený tisíc míľ od lagún a malebných ulíc Venecie. Je pevninou europejskou, pevninou mnohej zkazy, strašného kolotania, nervózneho hľadania a blúdenia v duchovnej ríši. Jedovaté bubliny vystupujú z kontinentálnych barín, náruživosť a smyselná neresť krája tam svoje grimassy, konvulzívne trhá sa a krčí. Z veľkých, temných očú spotvorených mänád srší chorobný pal neukojiteľných žiadostí a túžob; z krajín, strakato vypunktovaných, fádne namazaných,

neurčite, ako by z divého, nesriadeného rozmaru na plátno pohádzaných, hľadí na teba raz zúfalstvo beztalentnosti, raz pomýlená sila, nevediaca kam, raz podivný chaos, z ktorého nevyberieš, smrteľný hriešnik, celkom ničoho.

A oproti tomuto tamvon nad lagúnami a kanálmi usmieva sa na teba grácia povedome hľadanej a šťastne najdenej krásy. Tam nad lagúnami má tiež svoje právo telesná krása, sladkosť smyselná, bájnosť ľudského tela, smyselné omamovanie tuhými farbami, ale i táto strana výtvarného umenia, zákonná a nevyhnutná, uspokojuje, tíši a teší — a hlavne slúži *krásnu,* tedy žertvuje pred zákonným, pravým oltárom, a nie pred modlou surového materializmu. A nadto miernená je veneciánska smyselnosť parallelne vystupujúcimi, vznešenými, k Bohu a nesmrteľnosti poukazujúcimi tvorbami. Tizian namaľoval celý rad Venuší (prvotriedne gallerie Europy majú ich pekný počet, najkrajšie dve má galleria draždianska: spiaca Venus, s hlavičkou anjelskej krásy, a »Venus a hráč na mandolíne«, najpyšnejší ženský akt veškerého umenia), ale namaľoval pritom Assuntu, Soslanie Ducha svätého a celú galleriu vozvýšených madonn a svätcov. Len človek vnútorne zkazený necíti i pri jeho pohanskosvetských predmetoch najčistejšieho vanu umenia, ktorý nedráži, ale prenáša dušu do dŕžavy ideálov a dobrých citov.

Ako by mi bola spadla s duše ohnivá, rozožierajúca, páliaca záplava, keď som zanechal vestibul internacionálnej výstavky. Stál som u stanice vaporetta, čakal na príchod lodi. Lido leží na ľavo, ako na dlani, na pravo nádherná riva, oproti mne Giorgio Maggiore. Končitá veža vrýva sa do poludného vzduchu, portál chrámu lisne sa štyrmi stĺpmi a tympanonom. Nad ním kupola a dve menšie veže. Na vode nemo stoja torpedové lode »Euro«, »Lampo« a »Strala«, čierne, ako muríni, nehybné, nepekné. Môj vaporetto ide vedľa nich. Teraz vidím na nich mrviacich sa matrózov. Ako mravce behajú a lašujú po palube — nevieš, za čím a prečo, práve ako pri mravcoch, neustále behajúcich, zdanlive bez cieľa a potreby. Vaporetto složil ma na stanici S. Toma na Canale Grande; za pár minút bol som pešo u cieľa: pri chráme Frari.

Že ešte bol čas na obed (mali sme heslo o $1^1/_2$ hod. v Plzeňskej reštaurácii), pobavil som sa tedy v chráme *Santa Maria dei Frari,* v jednom z najväčších. Gotická stavba z roku 1240, trojloďná; nešiel som ta pozerať celú summu obrazov a skulptúr, chcel som videť pomníky Tiziana (1852) a Canovu, veci novšieho dáta, ale pamätné menami, ktorým sú venované. Tizianov pomník má mramorové reliefy dľa jeho vlastných obrazov: dosť milo a prípadne, Canovov je cele podobný pomníku Kristíny v Au-

gustínskom chráme vo Viedni. Ešte som postál chvíľu pred Tizianovým obrazom *Madonna rodiny Pesaro,* pred dokonalým, svetochýrnym jeho dielom: niektorí svätci odporúčajú Márii, sediacej na tróne, členov rodiny Pesaro (maľoval ho roku 1526, keď bol na výške svojho umenia). Dielo cele nevyzpytateľnej krásy, ktorým Tizian akoby zákonne určil pre všetky časy formu takýchto votívnych obrazov.

Najväčšie dielo vo Frari je náhrobník dóžu Nikolaja Trona od A. Rizzo, súčasne jeden z najbohatších, najkrajších renaissančných pamätníkov. Ostatne, temer všetky diela vo Frari, všetky náhrobníky (Trevisano, Marco Zeno, Jacoppo Marcello, Benedetto Pesaro, Francesco Foscari [nešťastný otec odsúdeného syna Giacoma]), všetky skulptúry, oltárne vložky (Giovanna Belliniho, Vivariniho), obrazy patria do historie umenia. Naozaj, tu vo Venecii jeden chrám odváži v tomto ohľade celé mestá, ba celé krajiny a krajinky. Koľko šťastia, umu, talentov, pokladov, vkusu, vôle k veľkému, genia, vytrvalosti, duševného bohatstva muselo sa spojiť na jednom mieste, aby z mesta, z chrámov a palácov sostaviť kolossálne muzeum a grandióznu, na veky a svetové priestranstvá hovoriacu umeleckú školu. Už teraz chápem, prečo pre všetkých umelcov sveta je »Italia diis sacra«, pútnickým cieľom a prebohatou studnicou študia, oduševnenia a zdokonaľovania. Šťastný, kto za

mladi mohol čerpať priamo z prameňa. Pravda, dnešní »obri« toho nepotrebujú a hľadia čez plece na »starygáňov«. Veď to i ďaleko doviedli! Dnes je i umenie temer tam, kde politika a ľudská spoločnosť: na studenom dne negovania a búrania.

XXXVIII.

Aby človek v cudzích krajoch nevyhľadával svoje, na čo je doma navyknutý, ale prispôsobil sa k tamejšiemu životu, obyčaji, najmä čo sa týka jedenia a pitia. Zunujúc falošné viedeňské šnicle, falošný britanský beefsteak, falošnú francúzsku omelettu, stredné plzeňské pivo zo židovského akciového pivovára, rozkázal som si v reštaurácii za »Sottoportico dell' Arco celeste« nefalošný obed cele taliansky. Bol znamenitý: ryby vo voňavom olivovom oleji, baranina delikátna, morský rak, veľký ako stredný krpec, a k tomu výborné čierne víno, lacné, keď povážime, že to bolo v prvotriednej reštaurácii, naplnenej boháčmi z celého dosiaľ známeho sveta.

Po obede zase sme sa rozprchli: Poliaci sa lúčili, mali ísť železnicou domov; bol medzi nimi sympatický Stasiak z Bochnie v Haliči, muž slavianskeho ducha a svobodnejších názorov na slavianske biedy i nádeje, než majú jeho zemkovia. Kollegu Markova i s dcérou sobral som na ďalšie výskumy, aby aspoň raz už boli so

mnou pri »diele« a nielen pri obedoch a večerách.

Najprv viedol som ich, blúdiac a vypytujúc sa na cestu, úzkymi ulicami, čez mnohé oblukové mosty ku chrámu Santa Maria Formosa. Ale nie pre architektúru — chrám je nezručnými reparatúrami pošpatený — »ein unglückliches Gebäude«, ako sa vyslovuje Burckhardt, ale pre oltárne hexaptychon, šesťdielne maliarske dielo slávneho Palma Vecchio; hlavnou jeho slávou je prostredný obraz: Svätá Barbora, mučenica.

Stojí tam »v opravdu centrálnej veneciánskej kráse« (Burckhardt), celok maľovaný *najvyššou silou a vedou farby a modellovania*. Stojí tam viac s výrazom víťaziacej krásy, než víťaziaceho mučeníctva; rujná, krásna postava, zahalená purpurovou vlnistou šatou, je ideálom veneciánskej ženskej krásy; je to jedno z tých málo umeleckých výtvorov, o ktorých možno povedať, že sú *dokonale krásné.* Na prekrásnych vlasoch spočíva tŕňová koruna, ale taká strojná, že mení sa v diadém slávy; v pravej ruke, veľmi útlej, no ideálne lepotvarej, drží palmu, emblem mučeníctva, ktoré vzdor mukám a vraždeniu tela víťazí, triumfuje. Obraz tento je votum (obeť) veneciánskych delostrelcov, keď vydobyli Bresciu roku 1516; preto u nôh svätice vidno kanónovú rúru.

»Krásavica!« vzdychla Feodora Osipovna,

dlho hľadiac na hrdo-krásnu tvár Barbory. »Ale nenapomína modliť sa a kajať.«

Nuž to je pravda. Modlitba a pravdivé religiózne cítenie neveje z tohoto obraza čisto ženskej krásoty.

»Je to obraz, a nie ikona«, poznamenal celkom správne Markov.

Keď som už raz dostal spoločníkov obzerať chrámy, nepustil som ich už, hoci kollega Osip radšej by bol prezeral a nakupoval všelijaké maličkosti »pre svojich sedliakov«. Voľky-nevoľky ťahal som otca i dcéru čez ulicu Calle lunga na malé námestie Campo Santi Giovanni e Paolo, na ktorom pred kostolom tohože mena stojí svetochýrna konná štatua Bartolomeja Colleoniho, udatného kondottiera Venecie, ktorý mnohými víťazstvami ozdobil historiu Venecie — ale len za peniaze. Keď mu Milanci alebo Pisanci dávali viac, šiel žoldák do ich služby proti Veneciánom a rozbíjal veneciánske lebky. Konečne usadil sa na lagúnach, poručil mestu veľkú summu dukátov s podmienkou, aby mu vystavilo pomník na Markovom námestí. Umrel roku 1483, pomník dostal, ale na skromnejšom mieste Tak, hľa, možno si kúpiť i nesmrteľnosť. A ešte to šťastie: na pomníku pracovali takí giganti skulptúry, ako Verocchio a A. Leopardi! Ešte i vysoký piedstal je od Leopardiho. Je to jedna z najveľkolepejších konných štatuí celého sveta! Colleoni viac stojí v strmeňoch, než sedí v sedle,

v takom silnom, junáckom pohybe, že sa bojíš, že popchne koňa a skočí s ním s piedstalu.

Chrám *Santi Giovanni e Paolo* je po Markovom chráme najväčšia svätyňa Venecie, bol katedrálnym chrámom republiky a je najväčšou hrobnicou veneciánskych dóžov a veľkých mužov. U dvier nás prichytil pán kostolník a viedol ku kasse — vstupné pre osobu: una lira. Nám to bolo dosť divné, že vyberajú vstupné do kostola, no vec sa vysvetlila. Chrám je v reparatúre, je odsvätený, a tak tedy na čas remontu nie chrám, ale iba muzeum, a za to plať, nešťastný pútniče, una lira!

Santi Giovanni e Paolo (1385) je gotická stavba, v rozmeroch ustupuje jedine sv. Markovi (94 metre dlhá, 40 široká). Chvália štíhlosť a ľahunké vystupovanie architektonických častí od spodku k značnej výšine. Celá severo-západná stena vchodu zaujatá je náhrobnými pomníkmi rodiny Mocenigo. Na pravo (keď vojdeš) nachádza sa pamätník dóžu Pietra Mocenigo († 1476) od Petra Lombardiho a synov jeho Antona a Tullia. Je to pamätník skorej renaissance, temer čisto hrdinský: samí junáci nesú rakev, v ktorej leží mŕtvy Mocenigo, v postranných nišiach stoja herosi, ešte i anjelici premenili sa na vojenské pážence, reliefy predstavujú víťazné trofeje a zobrazujú činy Heraklesa. Iba na samom vrchu vidíme niečo kresťanského: basrelief so ženami u hrobu Spa-

siteľa a nad tympanonom sochy Krista a dvoch anjelov. Neviem, či jestvuje mohutnejší náhrobník vnútri chrámu, okrem jeho súseda na ľavo (keď vojdeš), t. j. pamätník druhého dóžu Giovanna Moceniga († 1485), taktiež dielo synov Lombardiho a taktiež v štýle skorej renaissance. Allegorické sochy pamätníka upomínajú na antiku, basreliefy a ornamentika hlásia sa ku škole Leopardiho. Krásne pamätníky zaplňujú temer všetky bočné steny v pravej i ľavej bočnej lodi i loď krížnu. Náhrobníky: Girolamo Canal, dóžu Zeno, Bragadino (obranca Salamina, Turci ho roku 1571 za živa odrali, keď zaujali Famagostu na ostrove Cypru), Michiela, dóžu Bertuccio, Silv. Valiera, dóžu Mich. Morosini († 1382), dóžu Lionarda Loredana, dóžu Marka Cornaro († 1368), dóžu Dolfina, Veniera († 1400) atď. atď.

Dlhšie postáli sme v chóre pred náhrobným pamätníkom dóžu Andrea Vendramina († 1418), arcidielom Alessandra Leopardiho, *najkrajším náhrobným dóžovským pomníkom,* od najväčšieho veneciánskeho sochára. Potrebno je odtrhnúť sa od všetkých ostatných krás monumentálneho chrámu, od jeho gotických, geniálne maľovaných oblokov, od štíhlych, vo vysokom plafone tratiacich sa stĺpov, od všetkých sôch a obrazov, a stáť pred dielom Leopardiho, ako pred jediným predmetom pozornosti. Tak sme i my stáli a traja cudzinci, ľudia slavianski, ktorých duša inam túži, ktorých srdcia prepl-

nené boly bôľom a strachom, upútaní sme boli víťazným geniom umelca, a pri pamätníku smrti a hynutia počali sme veriť na nepremožiteľnosť života, na víťazstvo ducha nad hmotou, na konečný triumf pravdy a čestnosti nad lžou a diabolskou intrigou. Tak veru, dnes len dve veci držia mysliacich a čestne cítiacich ľudí nad vodou, čili bahnom dnešného zúfalstva: viera a čisté umenie.

Pomník Vendramina predstavuje sarkofág, za ním kráčajú traja geniovia ctnosti s fakľami, v bočných nišiach stoja dve hrdinské postavy. Hore vidno reliefy, potom Sireny, držiace medaillon s malým Jezuliatkom, anjeli, pilastre, stĺpy. Pomník je harmonicky skomponovaný, každá časť vypracovaná až do úzkosti, všade stopy veľkého majstra, milota a láskavosť v tvárach anjelov. Netreba poznamenať, že je to všetko z najkrajšieho, najdrahšieho mramora.

Veliké umelecké poklady tohoto chrámu staly sa obeťou požiaru: jeho kaplna »del rosario« (ružencová), votívne dielo na pamiatku veneciánskeho víťazstva u Lepanto, zhorela 16. augusta 1867 tak základne, že len niektoré zachránené reliefy svedčia o bohatstve a kráse jej vnútornosti. Zhorel obraz Tiziana »San Pietro Martire« a najkrajšie dielo anjelského Giovanna Belliniho: madonna s Kristom. V sakristii zazrel som túto madonnu o stenu opretú — iste kopiu, znamenitú, priamo okúzľujúcu. S kostol-

níkom som sa nevedel dohodnúť; on jednostajne tvrdil: »Originale Bellini, originale Bellini, Bellini!« Ja zase v biede neznalosti jazyka kričím: »Incendio! Fuoco! Bellini in fuoco!« Ale on nikam, sekal taliančinu ako sečku, a vyšlo: »Originale, originale!«

»Ostavte jego, čort s nim!« zamrmlal Markov a slečna Feodora zasmiala sa hlasno.

XXXIX.

No ďalej už nedal sa môj milý, znamenitý kollega od »Galičanina«, Markov, udržať: jeho ťahalo mocne do kupeckých úzkych ulíc nakúpiť pre »svojich sedliakov« drobné, lacné šperky, mušličky, veneciánske mosaiky. Odskočil som aspoň prebehnúť niektoré chrámy sám. Chrám *San Zaccaria* našiel som zamknutý; uličník za pätáčik vyhľadal a doviedol mi pána kostolníka, ktorý ochotne otvoril. Stavisko miešané: gotika i renaissanca. Za *una lira* videl som tam Giovanna Belliniho Madonnu na tróne medzi sv. Katarínou a sv. Petrom, Luciou a Hieronymom. Bellini (* 1428, † 1515) má zvláštny význam: bol prvý medzi staršími veneciánskymi maliarmi, a keď mal už 79 rokov, stal sa iniciátorom a pohlavárom mladšej veneciánskej školy, a táto Madonna v Zaccaria inaugurovala najvyšší stupeň umenia veneciánskeho. Netrhal minulosť, ale pokračoval a ďalej stavál, vyššie

vznášal sa na pleciach a ramenách predchodcov. Odporné, smiešne a hlúpe je, keď sa niekto veličí »pokrokárom«, »stranou pokroku«. Či niekto »pokročil«, súdiť budú iní ľudia a iné časy. To je tak, ako by niekto alebo nejaká mladá frakcia dala si meno »múdrych«, »geniálnych«! Synáčkovia, vy pod menom pokrokárov a múdrych môžete tápať v tme a nízkej podlosti, mizerného úpadku, ako to vidíme i premilených »pokrokárov«, »modernistov«, »realistov« atď.

Madonna na tróne je v najkrajšom smysle obraz náladový; nie ostré línie oddeľujú postavy, ale farby, vlievajúce sa jedna do druhej; hlboké sú tiene, slncovo-jasné sú časti osvetlené, »hlboký cit a mravná krása veje z obrazu, ktorý zahrieva a teší« (Janitschek).

Len zvonku pozeral som na chrám *Santa Maria dei Miracoli,* bol zavretý a líry míňaly sa na nesčíselné vstupné. Ale i to bolo hodno: je to naozaj »malý drahokam medzi veneciánskymi chrámami«, vystavený Pietrom Lombardom roku 1480. Prekrásna ornamentika façady, delikátny systém pilastrov núti zabúdať na malý a chudobný architektonický obsah; tiež len zvonku videl som chrámy: »Madonna dell' Orto« (gotická façada), »Gesuiti« (barokk), »Maria Zobenigo« (façada barokk), »Moisé« (barokk), a mal som toho na dnes dosť a dosť. Mali sme v programme navštíviť večer niektoré divadlo, ale ne-

dávali v ten deň nič zvláštneho, a za divadlom sa netrhám. Milšie mi bolo sadnúť pod Leopardiho standartový kandeláber na námestí sv. Marka a ešte dôkladne pozerať na chrám, aby som silne vtlačil do pamäti jeho čudné formy a fantastické línie. Keď sa stmilo, keď zajagaly elektrické svetlá na širokom námestí, zahučala zase vojenská hudba na prostriedku námestia a otvorilo sa živé, pohnuté, veliké korso.

Nikde necítiš takú silnú samotu, ako medzi tisícami úplne cudzích, ďalekých ľudí. Až ti je úzko. Bože môj, veď medzi mnou a týmito ľuďmi, hoci ich stretám, doháňam, predbieham, hoci jeden-druhý do teba buchne s »pardonom«, klenie sa priepasť oddeľujúca, rozčleňujúca. Robinson nebol osamelejší na ostrove. Teba nik nevidí, ty nevidíš nikoho, t. j. nevstupuješ s nikým v nejaký pomer. Teba je nič do nich, ich nie je nič do teba. Vidiac tisíce obličajov, prestávaš rozoznávať ich tvary, ich fyzionomie. Smesica postáv, oblekov, šum rozmanitých, nesrozumiteľných hlasov, harmonický hluk spiežových trúb — všetko ako by ani neplatilo tebe, tvojim smyslom, tvojmu pôžitku. Dvaja známi ľudia boli by ti viac, než všetky tieto tisíce. Keby si oslovil niekoho — čo by ti prospelo: studené by boly i tvoje slová, i studené odpovede. Samota v množstve je len za krátky čas príjemná, cítiš sa svobodným, nemusíš mať ohľadov, nenúti ťa nik byť zdvorilým, výrečným. No skoro

príde depressia, do srdca vtiahne akýsi smútok. Človek je spoločenský tvor. Ako tak premýšľam o samote uprostred davu, začujem: »Vajanský! Vajanský!« Až ma trhlo, uznám, príjemne. Pocit tiesniacej samoty razom uletel. Volal to Ostaszewski-Barański, náš ľvovský kollega, ktorý nebol s ostatnými Poliakmi, ale sám prišiel do Venecie. Podali sme si ruky, ale skoro rozdelily nás rôzne cesty. Delia nás v živote, náhľadoch, politike, kultúrno-historickom ponímaní slavianskej otázky, a rozdelily nás i vo Venecii.

XL.

(Il Redentore.)

Po večeri naša spoločnosť išla ešte raz na gondolách k serenádam. Ja som svojho gondoliera kommandoval trochu na ľavo od piačetty, smerom k ostrovu Giorgio Maggiore; chcel som zkúsiť, aká bude samota na vlnách lagúny v jasnom mesačnom svetle, v osamelosti, bez hluku hudby a blyskotu lámp a fakieľ.

»Si, si, signore!« porozumel ma gondolier.

Ticho plávala loďka popri koráboch vojenských i kupeckých. Za mnou v mesačnom i elektrickom svetle ticho stál široký front Dóžovho paláca; zdal sa byť z mattového, oxydovaného striebra. Kovovo lisla sa vysoká, mramorom inkrustovaná stena nad gotickými stĺpmi oboch spodných poschodí. V prostriedku silne vysunutý

gotický balkon, s ktorého som včera obdivoval lagúny i ostrovy, hádzal ostré, temné tiene na mramorovú, striebornú inkrustáciu steny. Nad strechou, ako zlaté hviezdy, lisly sa guľôčky krížov chrámu sv. Marka, a kus strednej kupoly vystrkol sa zvedavo ponad Dóžovský palác. Na pravo prestierala sa Slavianska riva, na ľavo blinkotaly nesčíselné svetlá na Canale Grande. My plavili sme sa do mesačného pološera, pred nami ostrov Maggiore. Pomaly sa blížil, nie my k nemu, ale on k nám. Nevýslovne lahodia človeku jemné, húpavé pohyby gondoly. Vzduch bol miernochladný, nasýtený príjemnou morskou vlahou, dýchalo sa ľahko, z plných prsú. Tichosť príkladná. Stretali sme gondoly a barky, a prichádzajúci parník svojou krutkou rozvlnil zrkadlovú plochu lagúny, tak že sme sa rozkolísali. Ale gondola je čudná loďka, ona sa i kníše, no jednako naplňuje nás istotou, že sa neprevrhne, tak isto, mäkko, víťazne šibe na povrchu vĺn, ako by sa ich ani netýkala, ale ponad ne vznášala vlastnou čarovnou silou.

A už sme u Giorgio Maggiore. Končitá veža zrkadlí sa dosť jasno vo vode mesiacom osvetlenej. Front Palladiovho chrámu vystupuje priamo z vody: je klassicky izolovaný, ničím nestláčaný a nemýlený. Architráv spočíva na štyroch korintických polstĺpoch. Za frontom skromne ukazuje sa kupola a dve veže.

Ďalej na pravo stoja akési staviská. Pod

chrámom i pod staviskami nevideť pôdy, základu, ako by všetko plávalo bezprostredne na vode, alebo na nejakej podvodnej plti. Mesačné, trasľavé svetlo pridáva celku ešte viac vzdušnosti; len tak čakáš, kedy sa to všetko pomaly noriť bude do hlbiny morskej, alebo vyletí, ako ballón, do modrastej, hviezdnatej výšiny.

Kázal som zaveslovať za ostrov. Tam už bola opravdová, svätá tišina a samota lagúny. Venecia zmizla, Canale Grande sa neligotal, gondoly nelietaly, iba na ostrove Lido žmurkaly slabé svetielka v hmlistej diaľke. Nemo, bez znaku života stály predo mnou dve barky s rozpätými, hodne poplátanými plachtami, dva temno-šedé trojuholníky. Belšie, novšie záplaty vetríl jasno boly vidné v mesačnom svetle ešte i v obrátenom ich obraze v zrkadle lagúny. Za barkami rozprestierala sa širina vodná, ľahunká, tam ďalej meniaca sa v striebristú hmlu. K disku plného mesiaca kradmo priplúžil sa ľahký, šedobiely obláčik a zastrel ho. Trojuholné vetrilá sčernely, záplaty zmizly, zmizol i zrkadlový ich obraz pod barkou. Oblak zhustol, nebolo vidno ani Giorgia, ani svetielok na ostrove Lido... Vodná tišina, vodná samota. Ale cele iná, než v množstve elegantného obecenstva na Markovom námestí. Samota v tesnom spojení s krotkou, tichou prírodou, blízkou srdcu, lahodiacou smyslom. Ty si v nej, ona v tebe: ste jedno. I smútok prichodí, i tesknota, ale ony nemučia

ťa bôľom... Javí sa ti hlboký smysel života ľudského i vlívania naň živej prírody.

Deň 20. mája bol posledný vo Venecii. Už o $^1/_2$8. hodine ráno jednal som sa s gondolierom na mole piačetty, za čo ma zavezie na ostrov Giudecca. Stereotypné: »Una ora — una lira!« Nuž dobre.

Na Giudeccu nemohol som nikoho zverbovať. Je to dlhý ostrov, niekdy letné sídlo veneciánskej nobility, kde mala paláce a záhrady; teraz je tam pusto. No tam je niečo: chrám Spasiteľa, il Redentore.

Roku 1575 zúril vo Venecii mor (morbus asiaticus) a za rok usmrtil vyše 50.000 obyvateľov, medzi nimi i 99-ročného veľkého Tiziana. Keď Boh osvobodil mesto od hroznej pliagy, vyrazilo svoju vďaku postavením tejto svätyne.

Veľký Andrea Palladio, nami častejšie spomínaný majster a hlava vysokej renaissance, je staviteľom il Redentore. »Ani jeden architekt 16. stoletia od Rafaela a Bramanta nepoňal tak hlboko antiku, nevnikol do jej tajín, jednako pritom svobodne, samostatne mysliac a tvoriac.« Šiel na koreň architektonickej krásy, nepoužil dekoratívneho elementu skorej renaissance (Sansovino), ani drahých materiálov byzantinizmu, ale hľadel na plán, rozvrh, pomery, harmoniu. Rodák z Vicenzi (nar. 1518), mnoho stavál v rodnom meste, prešiel do Venecie, kde dosiahol apogey svojho umenia chrámom il Redentore roku 1576.

Kollár, upozornený Goetheom na chrám, »s nemalou dychtivosťou« člnkoval sa na Giudeccu. Ale zle pochodil. »Koľko hláv, toľko smyslov«, vzdychá; »možno, príčinou našej rozplašenosti alebo presýtenosti bolo«, že sa im lepšie pozdala barokkná stavba Maria della Salute.

Pravda, mramory, kresané basreliefy, porfyry a serpentíny tu darmo hľadá »rozplašené a presýtené« oko. Treba vniknúť do foriem a pomerov. A na to som bol náležite pripravený: málokedy zkúsil som taký koncentrovaný, ničím nemýlený, ticho a mocne účinkujúci dojem architektonickej krásy, prostoty a harmonie.

Vyskočiac z gondoly na neširoké nábrežie (fondamento), prvé zazrel som nádherné schodište s ballustrádou, miesto postamentu. Façada rozčlenená je na stĺpový portál so štyrmi korintickými polstĺpmi, nesúcimi jednoduchý architráv, a nad ním tympanon. Schody sú užšie, než šírka façady, tak že vidno bočné steny s pilastrami. Nad tympanonom portála je hladká, horizontálna attika a nad ňou ešte štít. Nad všetkým dvíha sa bubon kupoly a sama kupola zakončená je takzvanou lampou. Za kupolou, voľne a víťazne korunujúcou stavisko, s oboch strán stoja dve končité veže.

Vnútro: jednoloďové, sudové klenutie (Tonnengewölbe) pri všetkej jednoduchosti má veľkú perspektívnu krásu. Uchvacujúci je pohľad do

nehlbokých bočných kaplniek s preutešenými nišami, do tuho osvetlených, zaokrúhlených bočných ramien, pohľad na jednoduchý pilastrový systém kupoly, konečne dušu tešiaci pohľad na oltár, za ktorým stoja v strojnom polkruhu stĺpy, dovoľujúc preniknúť oku na mníšsky zaoltárny chór (chrám patril františkánom). Stĺpy majú antickú entasis i kontraktúru (Verjüngung). Žiaľ, prekrásne niše maly dostať sochy: či sa peniaze minuly, či nebolo majstra, miesto plastických figúr sú tam ako surrogát doštené, vyrezávané, ploché a pomaľované figúry. No celok je až divno jednotný, harmonicky, ticho, ale mocne sviatočný, vzbudzujúci posvätnú, vďačnú, modlitebnú náladu. Postamenty, básy, sokle, architektúra kaplniek patria i čo do detaillov, i čo do vyvedenia k najkrajším výkonom celej renaissance vôbec. Na hlavnom oltári sú sochy sv. Marka a sv. Francisca. Sv. Mark ma prosto okúzlil: akési bolestné oduševnenie sála z postavy i krásnej tvári. V takom priestranstve, v takom bájnom, jasnom svetle taká skulptúra musí pokoriť umeniu i menej zkúseného človeka so sviežimi smyslami, neomámeného bujnosťou materiálneho bohatstva. Do il Redentore treba ísť včasne ráno, za svieža, prvej, než sa oko oslepilo fantastickou, brilliantovou façadou chrámu sv. Marka, mramorovými čipkami dóžovských loggií a bleskom ornamentov Sansovinovej Librerie.

XLI.

Il Redentore bol po celý čas môjho obdivovania prázdny. Šiel som okolo hlavného oltára mníšskym chórom poza polkruh zaoltárnych stĺpov — živej duše nebolo; nebolo šumu, leda od mojich krokov po kamennej dlažbe. Stal som si pred oltár pod sudový svod do prostriedku medzi obe krásne zaokrúhlené bočné ramená, aby som prehliadol celú harmoniu jedna do druhej splývajúcich častí. Začul som za sebou šum: dve ženské vošly portálom a nesmelo zastaly si medzi nišami. Asi matka s dcérou, tak ukazoval vek i podoba. Neboly oblečené módne, ani vôbec dámskych allúr na nich nebolo; čierne široké sukne, krátke kacabajky s fransami, na hlave čierne kápky, okolo hrdiel tenunké, dlhé zlaté retiazky, ktoré sú u nás známe pod menom veneciánske, veľké zlaté naušnice: dľa všetkého boly to zámožné vidiečanky.

Zazrely ma a šly prosto ko mne s otázkami. Pýtať sa je ľahko, ale ťažko odvetiť, keď človek nerozumel ani slovíčka. Pokrčil som ramenami: non capisco! Ale ony len ďalej akýmsi prosebným tónom. Čierne oči, ako uhoľ, lisly sa im zpod kápky.

»Parlez-vous français?«

»No, no!« a zakrútily hlavami.

»Sprechen Sie deutsch?«

»No, no!« zakrútily ešte tuhšie.

»Govorite po russki?«

Tu už ani neodvetily, ale neprestaly sa vypytovať a zúfať nad mojou nepoňatlivosťou.

»Calabrese, Calabrese!« toľko som vyrozumel.

Hja, Calabria leží v samých palcoch talianskej čižmy — tam veru ľud sotva vie niečo o prekliatej dvoj- a trojjazyčnosti, o tomto duchovnom predpeklí, o tejto duchovnej cholere národnej. Tam je všetko italské, breh i more, vzduch i belasý nebosklon. A potom iste hovoria dialektom, pri ktorom kus mojej literárnej taliančiny nepomáha. A hovorily takým rýchlym tempom, že ucho ani len jedného románskeho zvuku nezachytilo. Aký je človek biedny a sprostý, keď sa mu odoberie jazyk! Bol som zmaďarizovaný!

Konečne mi prišla na um osvoboditeľná idea:

»Sagrestano cercare, sagrestano!« (Kostolníka hľadať, kostolníka!)

»Si, si!« a pošli sme k chóru.

A skutočne, vymaniteľ z jazykovej poroby šúpavým krokom všetkých kostolníkov šiel oproti. Zamenil s dámami niekoľko slov a viedol nás prosto do sakristie, a teraz už vyrozumel som, že dámy hľadaly relikvie nejakého mučeníka, chránené v kostole Spasiteľa na Giudecce. Sagrestano otváral kasne, odkrýval sklené vitrínky.

Prišiel i kňaz, či mních, starík s vyholenou, chudou tvárou a živými očami. Nevedel ani nemecky, ani francúzsky, no pomáhali sme si latinou. Ale i on musel byť najmenej Calabresan, nijako nemohol som mu vysvetliť, čo je to Slavian z Rakúsko-Uhorska.

»Slavus sum ex Austria«, hovorím. »Schiavoni«, dokladám dľa Kollára.

Nepochopil, neveril: »Austria tedesco! In Austria habitant Germani!«

Zostávam pri svojom »Slavus«, ale on: »Tedesco, tedesco!« Konečne sa vzchopí:

»Ah, Slavo, Slavonus, Russo, Russo!«

Nuž zostal som teda Rusom, dal som sagrestanovi »mezzo lira« (pol líry) a odobral sa od pátra s »avanti Russo eviva!« a bol som so svojou taliančinou u konca. Ženské boly zahrúžené do relikvií a chrámových skvostov. Vyšiel som.

So skvostného schodišťa hľadel som na široký Canal Giudecca, aspoň päť ráz taký široký, ako Canal Grande. Oproti mne rovno ľavý ostrov Venecie s chrámom Spirito Sante, Maria della Salute a s Doganou. Šikmo na pravo za širokým jazerom, utvoreným Canalom Giudecca a Canalom sv. Marka, bolo vidno piačettu, Dóžovský palác a dlhočizný rad domov Slavianskeho nábrežia. S povýšeného stanoviska hľadiac, videl som v jasnom, rannom slnku nesčíselné staviská, plytké strechy a vysoké komíny

zvláštnej formy, hore rozšírené, dolu zúžené. Z mora striech a lesa komínov ako majáky trčaly vysoké, osamelé, štvorhranné campaniiy (veže), rozkladaly sa ako obrovské hríby kupoly chrámov. Na fotografiach panorámy, s tejto strany odobratých, vidno vežu sv. Marka, ktorá dodáva celku špicu a vtipné zakončenie, ako ostrá poenta v dobrom sonette — dnes jej niet, veľmi chybí. Tí starí ani vysoké vežiská, opachy, zdanlive cele nepotrebné, v nijakom súvise nestojace ani s chrámom, ani s ostatnými palácmi, nestaväli nadarmo: viedol ich hlboký cit pre krásu a malebnosť. Ponímali veci základne, grandiózne, samostatne a tvorive. Nebolo šablony a prísneho pravidla, ale bol živý umelecký cit. Vežu Markovu zase vystavia v predošlej forme a výške, na tom samom mieste, a to je pravdivý čin v duchu krásnej monumentálnej stariny.

Pusto bolo na ostrove i na lagúne a kanále: o breh pripätá bola jediná gondola, a to bola moja. Šiel som k nej. Gondolier podal mi ruku. Vstúpil som a zahľadel sa na lagúnu, na doky a špicato do kanála vrývajúcu sa Doganu. Na špici Dogany stojí štvorhranná veža s troma logiettami a zlatou guľou na streche. Za ňou trojuholník colného staviska. V tom zakníše sa gondola: dve dámy, s ktorými som bol v kostole — hop, hop! jedna za druhou skáču do môjho člna. Počul som, že gondolier s kýmsi hovorí u mola — ale tohto prekvapenia som

nečakal. Čo je to? Veď gondola je moja — una ora, una lira! Ale hovor s ním, keď je Nemec, či, pardon, Talian. Na moju v tvári skamenelú otázku dámy čosi presvedčivo tvrdily. Či vás tam Parom vie! Vstal som teda so svojho právneho pohodlného stolčeka, ženské sa pekne-rúče usalašily na čierne podušky, šuchotajúc širokými kalabreskými sukňami.

Nuž Boh s vami, pomyslím si, iste je to tu zvykom, a ony iste daly alebo sľúbily gondolierovi platiť osobitne za prievoz.

No moje udivenie rástlo, keď gondolier namiesto šikmo na pravo k piačette, dohovorenému miestu, na ktorom mal ma složiť, vesloval na ľavo, k ľavému hlavnému ostrovu Venecie, prosto k chrámu Maria dell Rosario. Pozrem na hodinky, dohovorená »una ora« sa už míňala. Volám na gondoliera: »Piačetta, piačetta!« On živo zahovoril, živo posunkoval, ale čo — vie sám Pán Boh na vysokom nebi. Dámy tiež čosi vysvetľovaly, živo posunkovaly. Bolo to mrzuté, ale čo robiť? Razom prestal som byť pánom svojho osudu; so mnou a s mojou vlastnou, len sebe najatou gondolou rozkazovali ľudia, ktorých som nerozumel. Čistý plien! Väzenie, zajatie! Maledetta Calabria!

Gondola plavila sa k dokom. Pri brehu stály kupecké koráby, najviac z Triestu. Pomedzi ne, medzi barkami a traghettami posunovalo veslo gondoliera loďku. Konečne našiel

malý prístav s kamennými schodmi a pribil. Otrhaný chlapec priskočil. Dámy šibly s môjho sedliska a s »grazia, signore, merci, signore!« vyskočily na schody. Nevidel som, že by boly niečo daly môjmu vodnému izvoščíkovi. Iba gondola sa rozkolimbala, keď z nej skákaly. Ako milo! Calabria musí byť veľmi lacný a úprimný kraj. Eviva Calabria!

Gondolier obrátil čln a pomaly plavili sme sa popri Dogane, zahli za jej ostrý uhol so štvorhranným staviskom; konečne je tu piačetta. Drevené stĺpy čnejú z vody. Gondolier pribil, facchino ma čakal, vlastne svoj nikel. Dávam gondolierovi líru. Ale on ju posmešne obracia na dlani, že vraj hodina minula, že ešte líru, aspoň »mezzo« (pol líry). To ma už dopálilo. Bez môjho svolenia robíš veľkú okľuku, bez môjho dovolenia berieš slepých passažierov, a teraz ešte »mezzo«!

»Una lira!« zakričal som.

Ale on len »mezzo« a »mezzo«.

»Sergante! Polizia!« riekol som, keď som sa nemohol s nímináč vadiť.

To pomohlo. Milostive prepustil ma z gondoly. Trochu ma i zamrzelo, že som bol taký prísny, že vyšlo z mojich úst slovo »polizia«.

Sotva som minul žulové obelisky na piačette — tužibuď, letí za mnou môj milý gondolier. »Signore, signore!« Čo to bude, azda má predsa pravdu? Hodina sa veru silne minula.

No gondolier, dohoniac ma, podával mi — môj domový kľúč, ktorý mi bol z vačku vypadol na dno gondoly. Zahanbil som sa ešte viac pre »polizia« a dal som mu druhú líru. Boli sme oba spokojní: ja som si uľahčil svedomiu a on mal dve líry.

Sadol som si na piačette k stolíku pred kaviarňou v Librerii, oproti Dóžovmu palácu. Kellner priniesol úslužne bielu kávu. Nikde na šírom svete nijaká kaviareň nenachádza sa v takom veľkolepom paláci, ako kaviareň v Librerii veľkého Sansovina, ale nikde, ani v poslednej študentskej kaviarni vo Viedni, nemerajú takú zlú kávu. Neďaleko od môjho malinkého mramorového stolíka, pod grandióznymi arkádami Librerie bol vchod do bibliotéky. U dvier stoja dve titanské karyatidy od slávneho Vittoria, cele smelo nahé mužské postavy s muskulami až hypertrofickými a tvárami nie gréckych bohov, ale nejakých nordických Berserkerov, až je človeku úzko. Naozaj nesú ťarchu a sú i dosť silní ju uniesť.

Sediacemu a hľadiacemu na voľne prechádzajúce sa množstvo elegantného obecenstva prišlo mi na um, či všetkým týmto bohatým, bezpečným, tešiacim sa zvedavcom žije v povedomí historia a duch tohto čudného fľaku našej zeme? Či vedia, kde sú?

Či si, reku, sprítomňujú, ako čudný národ Venetov na počiatku stredoveku tisnutý bol do

mora od ústia Po a Isonze a ako postavil sa pod protektorát Byzancie. Ako ho najprv tisli západní Goti (402), potom Hunni pod Attilom, ktorý rozrumil Aquileu. Ako potom prišli východní Goti, potom Longobardi. Ako bieda nútila dať moc do rúk dóžu v 7. století, ako hneď prví dóžovia padali pod dýkami zákerníckych vrahov, ako v 8. století Pipin chcel zlomiť samostatnosť morského štátu, ale on sa sústrednil na ostrove Riva Alta. Tam povstalo naozajstné mesto, priviezli z Afriky telo sv. Marka a s ním i jeho symbolického ľva. Ako roku 837 Pietro Tradenico upevnil moc dóžovskú, ako v 10. a 11. století postupne rástla námorná moc a obchodné bohatstvo, ako v rokoch 1009—1026 povstal tamten palác na druhom boku, ako súčasne dóža Domenico Contarini položil základy chrámu sv. Marka. Ako vydobyli Istriu a Dalmáciu a ako v 12. století veneciánske galéry šly vydobýjať hrob Pána do Palestíny. Ako vymanila sa Venecia križiackymi skutkami zpod opeky Byzancie, duchovnej materi svojej. Ako povstala Veľká rada (1172), ako dóža Ziani roku 1187 zbil na prach flottu cisára Barbarossu a prinútil ho smieriť sa s vojinstvenným pápežom Alexandrom III. Ako potom prišla epocha blesku a moci svetovej, vydobytie samého Carihradu pod heroickým 97-ročným dóžom Enricom Dandolom. Ako v 14. století povstal inkvizičný tribunál desiatich (Consiglio dei Deci), ako padla Smyrna,

ako krvácal nešťastný Marino Falieri pod katovým mečom na Corte Dóžovského paláca. Ako borila sa Venecia s osmanskou dŕžavou, ako zaujala Korfu, Moreu, Kandiu a Cyprus. A konečne ako v 16. a 17. století počal sa úpadok, ako v 18. století s pokojom požarevackým (1718) vliv Venecie klesá a klesá, až roku 1797 Napoleon pošle do mesta vojsko, do mesta, ktoré nikdy vo svojom vyše tisícročnom trvaní nevidelo nepriateľského vojaka na svojom mestskom území, nepriateľskej lodi na svojich prekrásnych lagúnach.

XLII.

Heslo bolo: večer okolo 11. hodiny treba byť už na palube Lloydovho parníka »Espero«, ktorý už niekoľko dní ticho a zádumčivo stál práve oproti nášmu hotelu »Sandwirt«, honosiac sa jedným hrubým, krátkym komínom a dvoma štíhlymi sťažňami. Bolo treba ísť na agentúru pre billetku. Agentúra je v Librerii na rohu piačetty a mola. Zdvorilý úradník ma prijal, prevzal žurnalistickú assignáciu a vydal mi kartičku na I. triedu z Venecie do Triestu. Tak to všetko pekne-rúče popredku zariadil Fr. Hovorka, za čo zaslúži od nás uznania.

Pred nami bolo posledné svobodné popoludnie vo Venecii. Malá naša spoločnosť obedovala pospolu zase len v tom istom pavillone, ktorého officiálny názov je »Grand Restaurant

Pilsen«, nad malým jazierkom »Bacino Orseolo«, z ktorého vedú dva kanálky.

Po obede posadali sme pred Zeccou na malú paroloď a ešte raz preplavili sme sa celým Canalom Grandom až po železničný most. Už som bol dosť oboznámený s hlavnými palácmi na oboch stranách a hral som čiastočne i rollu čičerona, ale ma zase prekvapovaly nové zjavy, nové formy, nové krásy. Rád by som bol na stanici u chrámu San Stae uskočiť z vaporetta: tam nachádza sa románske palazzo Fondaco dei Turchi a v ňom »Museo Civico«, založené roku 1830 magnátom a nobilim Teodorom Correrom (preto volá sa i »Museo Correr«); hlavne pre Giovanna Belliniho, ktorý má tam štyri obrazy. Nechceli ma pustiť: primnoho som sa im tratil a, pravdu vyznajúc, bol som už i sám dosť ustatý a hotový len povrchne hľadeť na celok a bez namáhania duchovného požívať bežne to, čo sa nevdojak naskytlo. (Doplnil som zkúsenosť, až keď som po druhý raz bol i so ženou Idou vo Venecii, roku 1909.)

Za železným novým mostom (z roku 1882) vysypali sme sa z vaporetta a išli pešo nazad. Pozreli sme na dosť pusté železničné nádražie, vbehli na chvíľku do Gli Scalzi, t. j. do chrámu bosých mníchov, ktorý stál 1,200.000 frankov, prepiaty barokk, façada preťažená nevkusnou ornamentikou, opravdový mramorový stolársky štýl bez architektonickej myšlienky, vnútro tak-

tiež presýtené barokným prepychom a nesriadeným leskom prekrútených, pokazených foriem pozdnej renaissance.

»Nekazte si oči!« zavolal som na priateľov a šli sme von; pustili sme sa bočnými ulicami, aby sme poznali i menej výstavné časti mesta.

A teraz už oddych! Čo bolo možné za štyri dni, statočne a pilne som prekonal: tedy oddych. Náš milý Osip Markov chcel ho mať na Lide. Nuž dobre; okolo piatej boli sme zase na plytkom nábreží Adrie a kochali sa morom, ktoré ani teraz nechcelo premeniť hladkú tvár na srditú, tichú plochu na búrnu, čo som tak veľmi ľutoval. No i tak bolo krásné, majestátné a tajnoveliké. Prechádzajúc sa po nábreží, stretli sme koč, celý koč, s opravdovými, živými koňmi. Rozbehnúť sa asi veľmi nesmie, aby nevliezol do mora, ale predsa dosť šibko letel. Mne to prichodilo ako chvast. »Nie«, hovorí niekto, »veď ostrov, hoci len na jeden kilometer široký (miestami niečo širší), je dlhý skoro 12 kilometrov, a tak možno sa vozmo rozbehnúť!«

Už na širinu morskú klesaly ľahké, riedke hmly, keď sme sa lúčili s otvoreným východným pobrežím Lida. Nuž s Bohom, Lido, s Bohom, krotké pobrežie, s Bohom, neumĺkajúci šum čistých vĺn! Sotva ťa už kedy v živote vidím. Od čias, čo videl som prvý raz neopísateľný zjav mora, ubehlo plných 41 rokov! Bolo to v Meklenburgu roku 1864, keď som, nemecký gym-

nazista, s niektorými priateľmi, medzi nimi s naším milým Jánom Mockom, vtedy teologom na roztockej fakulte, pešo šiel z Roztoku k Doberanom a morským kúpeľom »Heiliger Damm«. Viedli ma poľom, lesom, až sme prišli do nízkej siatiny, seči, ako u nás hovoria. »Aké to pohorie?« pýtam sa kamarátov. »Veď ho na mappe niet!« Áno, zazrel som tuho-belasé, rovno-hrebenné pohorie. Bol som od mora na dvadsať krokov, a nepoznal som ho. To bol môj prvý dojem. A keď zazrel som u nôh žltú dýnu, omývanú neustálym príbojom, vykríkol som za Hellenmi Xenophonta: »Thalassa, thalassa!« a skočil po kolená do svätých vín »polyflojsbojo thalasses« (»ďalekoznejúceho vodstva«, prekladá náš milý Hollý slová veľkého Homera).

Potom zahodila ma vojenská krutá služba k Adrii, na dalmatínske skalné tvrdé pobrežie. Mohol som porovnávať sever s juhom. Ani bleskom, jasom a silnými farbami nevytisla mi Adria zo srdca lahodnú, pošmúrno-mäkkú krásu baltických morských širín. Po tretí raz tisol som sa k moru z Petrohradu. S ostrova Jelagina neveselo hľadel som na pustý Finský záliv, pokrytý krami nevského ľadu. Mám o tom báseň. Štvrtý raz už nie krutá služba, ale novinárska vychádzka umožnila mi kochať sa pobrežím dalmatínskym až po nádherný záliv Kotora. A po piaty raz lúčim sa teraz s východným brehom Lida! Vďaka — neskromno by bolo žalovať sa

na skúposť suďby. Narodil som sa na suchej pevnine, na suchom mori oráčin a úhorov, v bezvodnej púšti, kde jediný potôčik (dlaňou ho možno zastaviť) na celé leto vysychá — a Boh mi doprial päť ráz osviežiť dušu velikým divom svojho stvorenia: morom.

Moji priatelia pošli a ztratili sa za nádherným palácom »Grand hôtel des Bains«, novovystaveným kúpeľným hostíncom; ja som použil chvíľočku samoty *bez svedkov odobrať sa od mora;* bolo mi, ako odberať sa od rodného kraja... odberať sa posledný raz. Voľná, nekonečná šírava morská prirástla mi k srdcu za málo hodín pomernej mojej svobody, môjho odtrhnutia sa od zúžených, tesných pomerov, od osobnej chudoby, hmotných starostí, od neresti byť občanom temnej, falso-historickej, tyranskej, hlúposťou a zlodejstvom politickým i spoločenským riadenej a opanovanej, zaostalej, umele barbarizovanej krajiny! Za málo hodín cítil som pod sebou ľudským geniom oviatu a oplodnenú pôdu, a nie iba mastné parenište odrodilských, vyssavačských, barbarských, závratníckych mikrobov a bacillov...

Áno, za málo hodín cítil som osvobodenie zpod hnusných našich bied, pozabudol na malichernosť loktibradov, ktorým z Božieho dopustenia dostala sa do rúk moc. Ale už cítim, ó, široké more, že to bolo osvobodenie fantastické, nepravé, klamlivé! Domáce hrozné otro-

ctvo volá nazad — lebo tam zostal môj národ, za ktorý bije mi srdce od detských chvíľ, a osobná svoboda, osobné vymanenie sa zpod prekliateho sväzku barbarizovanej, semitizovanej, vycivenej, upadajúcej otčiny je iba sladkým snom, ktorý o chvíľu prerve holá skutočnosť. Na nohách a podošvách, na ramenách a krýdlach uvoľnených nevezmeš so sebou národ svoj, a bez neho celá voľnosť cudzej, hoci prekrásnej končiny, celá prelesť kultúry, celý van hrdej historie, všetky pamiatky genia a umenia skoropreskoro zhorkly by na blen a všetko to obrátilo by sa na Hakeldamu, na zakliate pole hryzenia svedomia a pekelného smútku.

Nuž s Bohom, prekrásne, večné, tajné, hlboké more! Iste posledný raz pozerá zaslzené oko moje na tvoju širokú, dmúcu sa hruď, počúva ucho moje tak blízko tvoju večnú, jednohlasnú a predsa takú dojemnú, hlboko a tuho dušu zachvacujúcu hymnu, noha moja pokonne dotýka sa tvojich spenených, milých vín! S Bohom, ty svätý symbol večnosti, ty útecha a opora pochybujúceho a zúfajúceho! Ty mi voláš mohutným hlasom: *»Hore srdce, ja som obrazom vášho ducha, predobrazom osudov tvojho veľkého plemena! Preto ho nechcú pripustiť ko mne, lebo potom sliala by sa moja veleba a sila s velebou a silou najvyššieho a najväčšieho národa celej zeme a celej historie — nie minulej, nie minulej, ale budúcej!«*

Obrátil som sa s veľkým samozaprením, násilne premáhajúc polo-srditý a polo-bolestný plač a skokom bežal som mokrým pieskom nábrežia k aleji cypries a platán. Pred akousi villou dohonil som spoločnosť. Bola veselá.

Markov na prístave, keď sme čakali na vaporetto, zdrapil akéhosi varšavského Žida a s ohňom počal ho prevracať na čestnú, statočnú vieru slaviansku. Bol to zrejme veľký boháč so ženou a dcérou; všetci do puknutia vypasení rusko-poľskými vycicanými grošmi, ale čestnej, statočnej viery slavianskej sa im nechcelo — oni chceli byť iba Poliakmi Mojžišovho vierovyznania a veľkými nepriateľmi »rządu rossijskiego«. To vďaka za to vytučenie a za brilianty dlhonosých Židoviek!

»Ostav jego, čort s nim!« povedal som Osipovi a tak som mu vrátil požičku. No Markov je neunavný robiť cestou proselytov; ešte i na vaporette, ktorý nás niesol k Venecii, išiel do Žida, ako do repy. Žid sa bránil dobrou ruštinou, ale konečne Markov rozbil ho na všetkých punktoch.

XLIII.

(Addio!)

Dvadsiateho mája okolo jedenástej večer zavieral som svoj kufrík v izbičke »Sandwirta«. Celý hotel bol na nohách, mnoho hostí pobe-

ralo sa železnicou i naším »Esperom«. Kufre kopily sa až nebezpečne na chodbe prvého poschodia, kam ich sluhovia snášali; ba či sa každý shliadne so svojím dobrom? Pred hostíncom celý meeting nosičov, facchinov, chlapcov, trhali sa o nás, ako o svoju zákonnú korisť. A na mole! Páni gondolieri stentorskými hlasmi ponúkali svoje dobré služby. Netrpeliví Nemci odtískali ľudí. »Mein Koffer! Meine Schachtel!« zúfale kričala frajla od braniborských pieskov. »Wo ist mein Mann?« hlbokým altom nariekala tučná Židovka. Do tejto surmy znela zvučná taliančina, sluhovia podávali batožinu gondolierom. Markova s dcérou pratal som na gondolu. Dcéra skočila za mnou, ale Markov sa nám ztratil. Kde môj kufor? Boh zná! Feodora poznala svoj, bol na našej gondole. »Avanti!« rieknem gondolierovi. »Hop!« ešte jeden passažier... a ešte jeden, tiež bez kufrov. Markova zazreli sme na druhej gondole.

»Papaša zděs, budet i čemodan!« Naša gondola vymotala sa z klbka prázdnych i plniacich sa gondol a vyšla na kanál, mattovým striebrom lisnúcim sa v mesačnom svetle a blesku pobrežných kandelábrov. Onedlho blížili sme sa k čiernemu ako žúžoľ telesu korába, ktorý spustil s paluby niekoľko strmých schodov, vlastne rebríkov až k vode. Ako sa len táto bujná, nepokojná, nervózna čeľaď dostane na palubu s nesčíselnými kuframi, škatuľami a kap-

sami? Ako polezú rozmanité, slabonervné dámy hore rebríkom, ako dostanú sa naň z pohyblivej gondoly?

Išlo všetko dobre. Ba myslím, že takéto embarkovanie musí byť dobrou liečbou na všelijaké skutočné i namyslené hysterie a nervózy. Slečna Feodora ich nemala, ako veverica vyletela na palubu. Tam som našiel svoj kufor. Sám neviem, ako ta prišiel. Našli sme sa i s Markovom. Radlinskovci (už len on so ženou, syn šiel ďalej do Itálie) vynorili sa onedlho zo všeobecného víru. Paluba ožila, ale len na chvíľu, pokiaľ sa všetko ako v site nesrovnalo, neumiestilo. Väčšina cestujúcich vyhľadávala svoje kajuty a chystala sa na nocľah. Že bolo už pol dvanástej, v jedálni nik nevečeral, iba víno pili poniektorí smädnejší. Živšie duše ponáhľaly sa na palubu, odobrať sa ešte raz od Venecie. A veru bolo času dosť k veľmi dlhému lúčeniu a miesto príhodné, s výšiny lode uprostred sväto-markovského kanála. Na železnici vieme presne hodinu a minútu odchodu vlaku, prichodíme v posledné minúty — sadneme a už jecháme. Nie tak na lodi! Čo i vie sa asi hodina odchodu, na loď sadá sa celými hodinami pred odplávaním. A čo týka sa stanoviska odobierky, nemožno si príhodnejšie vyvoliť. S vysokej paluby loďnej sústrednený výraz Venecie, jej centrum, jej krása, jej hrdosť — leží pred nami ako na dlani, a ešte k tomu všetko osvietené

mesiačkom, ktorý nám po všetky štyri noci bol vernou lampadou a výborným čičeronom. S ľavej paluby vidíš celé Slavianske nábrežie, zakončené Dóžovým palácom, nad ním zlaté guľky: makovice Markovho chrámu, vidíš temné obelisky na piačette, roh Librerie. Idem ku kormidlu, rovno na mňa hľadí špica Dogany a v diaľke tratiaci sa Canal Grande s nesčíselnými svetlami a svetielkami a jarko osvetlenými kupolami chrámu Salute. S pravej paluby, ako veterný hrad, krútiaci sa na stračej nôžke, Giorgio Maggiore, za ním, už len hmlisto, ostrov Giudecca. A všetko je zaliate temperovaným, belaso-šedým mesačným svetlom, ako by priehľadným, jemným závojom.

Sedíme na palube po laviciach, opierame sa o zábradlie. Na palube je dosť šero. Osvetlenie jej ponechané je mesiacu. Len signálne lampy blinkocú na sťažňoch. Loď tuším nemá nikoho, iba nás cestovateľov. Mužstva loďného nevidno. Je ticho a dosť chladno, znesieš plaid alebo plášť. Paluba pustne. I naše dve dámy odobraly sa do kajút. Blíži sa jedna. I kanál zmŕtvel, nevidno barky, ani gondoly. S Torre d' Orologio začuť mohutný hlas velikého zvona, to železný obor udrel doň svojím kladivom. Loď zaručí silným, prenikavým, dlhým rukotom. On letí lagúnami, bije do stien domov, odráža sa od façady chrámu Giorgio Maggiore. Tuším zjarabatil hladkú plochu lagúny drobnými vln-

kami. Vyšiel som na nos lode, na samý koniec, držiac sa za povraz, pretiahnutý s končiara sťažňa, a obzrel ešte raz celú panorámu morského mesta, celú širinu lagúny. Blíži sa okamih, kde celá táto sláva zmizne s očú. Druhý signál, krátky, silný. Akýsi hrmot ozýva sa z útrob lodi. Potom všetko zatíchne. Na temnej palube niet živej duše, ja sám tu stojím. Eh, poď bližšie, pomyslím si, a prebehnem mostíkmi a palubou vedľa rozpálených stien kotliska až nad samé kormidlo. Tu som naozaj bližšie mesta, ztadiaľto pohodlne vidím ešte raz menistú, lisnúcu sa stenu Dóžovho paláca. Nad hlavou mi visí malá loďná vlajka, nepohnute, ako by bola z bľachu. Tretí signál, dlhý, zavýjajúci rukot, a pod nohami čosi ožíva. Nehybná plocha kanála dostáva život a pohyb — to okrútila sa prvý raz loďná krutka. Celé veľké teleso pohne sa ľahkým, akoby nervóznym strasením, pod kormidlom zašumí voda, šuminy iskria sa v svetle mesačnom, vlny veľkými kruhmi bežia od kormidla, potrasú obrazom mesiaca, zrkadleným vo vode, rozbijú na drobné, trasné kusy odzrkadlenú vo vode campanilu Giorgia.

A už cítiť i fyzicky, že sa loď hýbe. Najprv pomalinky, hladunko, potom zašumí krutka energicky, a »Espero« plavno a vážne počne svoju púť. Ako »sen boha« letí a mizne palác Dóžu, tratí sa Giudecca, mizne Dogana, spľasne kupola Salute. Ani si nestačil hodiť lúčiacim sa

pohľadom na pravo i ľavo, keď už kynú ti na rozlúčku stromy »Giardini pubblico«, Punto della Motta. Na pravo sliepňajú drobné svetielka na Lide. S Bohom, Venezia la dominante! S Bohom, krásavica morom splodená, ako Afrodite! S Bohom, niekdy silnoduchá, ako Pallas Aténe, teraz ešte svieža nesmrteľnou krásou. A čo by i sprašťaly smrtným, pokonným durkotom milliony tvojich pilotov a tvoje na skalu stvrdnuté fundamenty rozsypaly by sa na drobný piesok — tvoj obraz bude žiť, pokiaľ Hospodin Boh náš staväjúci i rúcajúci dožičí človečenstvu dýchať balzamový vzduch na planéte našej.

Bolo pol druhej, keď za nami zhasly posledné svetlá a loď naša rezala voľné vlny svobodnej hladiny. Paluba pustá, tma, ostrá brísa viala od juho-východu. Mesiačik skryl sa za nehustý, ale predsa tieňaci oblak, more stemnelo, akoby zhustlo, iba strieborné šuminy, krutkou roztrepané, tiahly sa dvoma dlhými pruhmi za loďou. Okolo schodov, vedúcich do jedálne a ku spalniam, sú pohodlné diváne. Schodište chránené je od vetra skleným pavillonkom. Na jeden z divánov som sa roztiahol. Loď ľahko kolísala sa a časom zimnične striasala sa tuhou robotou parného stroja.

XLIV.

Pred piatou zobudili ma niektorí ranostajní Nemci z rajchu, že vraj nechcú zameškať krásne

divadlo z mora vynorujúceho sa slnka; tým menej, lebo to stojí akkurátne vytlačené v Bädekerovi a nie je udané ani vstupné, ani trinkgeld. Prušiaci hrabali sa hore elegantnými schodmi, zívali, hubovali a robili pruský tartas. Ale slniečko dnes neposlúchlo Bädekera, nedržalo dvora, neráčilo ukázať sa Nemcom v sláve svojej. Hustý, špinavo-šedý oblak oloveným pruhom tiahol sa po celom východnom nebi.

Nemci a Nemkyne s dlhými tvárami tiahli zase do svojich brlohov dolu schodmi, zívajúc a reptajúc na slnko, Boha i Bädekera.

Obrátil som sa na druhý bok, tešiac sa nemeckému nezdaru — veď je to dosť riedky casus. Im všetko darí sa na tomto svete, od Düppla až po Bagdad a Marokko.

Okolo siedmej vplávali sme do triestského prístavu. Vojenský koráb »Habsburg« stál na kotvách, celý v najväčšej gále. Nesčíselné zástavky a flaggy trepotaly v rannom vetre: prístav a svet officiellný mal dnes, 21. mája 1905, slávnosť: spúšťali na vodu novovystavenú vojenskú loď, tuším z loďnice »Stabilimento technico«.

S mora staré Tergeste je impozantné, ale to, čo ľudská ruka urobila, nestojí starého čerta — keď človek ešte včera pásol oči na Venecii. Ohavné, mŕtvo narodené, kasárnické, činžiacke opachy špatia krásnu Božiu prírodu a krásne Božie more špeciellne. Pravá staviteľská nízkosť a smrdutý materializmus len tak

čpí z týchto surovo nad morom nahromadených magazínov, palácmi krivo a lživo menovaných. Hľa, tu vidno, že peniaz nie je všetko. Triest je bohatý, živý prístav, mesto kvetúcej prítomnosti, i tam obracajú sa v rukách bohatých ľudí milliony; ale všetci, s prídavkom cis. kráľ. štátnej sily, dodatkom rakúsko-uhorskej veľmocenskej slávy, nevedeli sa zmôcť na stavisko, zaslúživšie stáť nad božskými lunami krásnej Adrie.

Cestou dozvedel som sa, že v Trieste slaviansky živel potešiteľne rastie a vzmáha sa. Majú svoj Národný dom, neustupujúci vzhľadom na výstavnosť a pohodlnosť nijakému hotelu. Možno, až Slavian postavil by sa pevnou nohou na tvrdej pôde triestskej, rakúsko-uhorská architektúra prestala by špatiť pobrežie! Ale, ale: či nás nepredbehnú Nemci, škúliaci na južný prístav?

Divné mesto! Austria ho drží v klepetách, italská irredenta opanúva život, spoločnosť i politiku, zôkol-vôkol duní a šumí more slavianske a Veľkonemec kliesni si cestu na brehy Adrie pomocou Maďarov, rakúskych politikov a možno i samých italianissimov!

Nebolo času k ďalším reflexiam: Markovci vzali fiakra a my jechali sme fádnymi ulicami prosto na železničné nádražie. O $^3/_4$8. hodinu šiel vlak.

Trať ide tesno vedľa mora: ono sa nám posledný raz usmievalo v rannom slnku. Celý

roj rybárskych bariek, ako hajno rozpasených husí, so žltými vetrilami oživoval hladinu, mierne zvlnenú počínajúcim sa širokkom. (Hlavné vetry Adrie sú: 1. Tramontana (od severa), 2. Greco (od severo-východu), 3. Levante (od východu), 4. Širokko (od juho-východu), 5. Ostro (od juhu), 6. Gabrino (od juho-západu), 7. Ponente (od západu), 8. Maëstro (od severo-západu) a konečne Bora, ktorá nemá pevného smeru, ale ju charakterizuje chlad a ohromná sila s explodívne trhavými nábehmi.)

O chvíľu ukázalo sa nad morom Miramare v zelenom vienku paliem a cypries. Posledný záblesk morského zrkadla! S Bohom a dobre sa maj!

Rýchlovlak letel krásnymi krajinami, ale my sme z toho máločo mohli zachvátiť; železničná vozba zabíja smysel pre krajinárske krásy. Premeny sú pristrmé, letmé, miznúce. Áčkoľvek sme leteli Semmeringom za bieleho dňa, veľmi málo z neho utkvelo mi v pamäti.

Okolo deviatej prišli sme do Viedne. Zabavil som sa celý deň 22. mája, behom prezrel som Umelecko-historické muzeum, čo nikdy nevynechám, keď ma nejaká náhoda zaveje do Viedne.

Ale ma Venecia strašne zmaznala: z hlbokého srdca, na svedomie hovorím, nezveličujúc: až odporná mi bola suchota, triezvosť, remeselníckosť viedeňských najkrajších ulíc, ringov

a námestí. Zo všetkého zdala sa mi páchnuť židovčina a prozaický, kasárnický, činžiacky utilitarizmus. Že vraj paláce! Horká ich bryndza: ohromné kasne, povrchne, sucho, fádne, rovnolinajno ornamentované! Linonár a cirkel. Niet v nich života, organického vzrastu, niet v nich *duše*. Niektoré staviská (obe muzea) imponujú massívnosťou, ale vcelku nezodpovedajú svojmu naznačeniu. Hrady, alebo — väzenia. Nie, vo Venecii »Prigoni« sú vozdušnejšie.

Gotika Votívneho chrámu až rozsmúti človeka svojou filigránskosťou. Mne prichodí, že je to ešte iba *modell* veľkého gotického chrámu — modell z gypsu. Veľká opera, rozpľaštená, ako korytnačka. Kde mal jej architekt oči, kde smysel pre pomery šírky k výške?

No starý Šteffel! Nahradí človeku všetko. Keď vstúpiš pod svody chrámu sv. Štefana, prvomučeníka, zabudneš na všetko haraburdie po ringoch a štrassách Vindobony. Tam je *duša*. Ona na teba dýchne božským vanom. Monumentálnosť a krása, veľkosť, podmienená nie massívnosťou materiálu, ale pomermi, harmoniami samých foriem. A keď pozreš zvonku na portále, na fiály, vežičky, pnúce sa stĺpy (Strebepfeiler), k nebu silou nadľudskej túžby povznášajúce sa formy samej veže, pomyslíš si: čože chcú tamtí chudáci u nôh tohoto boháča, čo títo trpaslíci u kolien toho obra?! Len sa zadívaj na obra! Odškodí ťa za všetky remísy, klietky, stolárske

kasne a magazíny ringov, za všetky štrupirované trigy na pseudo-klassickom parlamente.

Z Viedne už cele sám šiel som do Nového Mesta nad Váhom. S Markovom a Feodorou Osipovnou rozlúčil som sa pred bránou nášho hotela »K uhorskej korune«. Radlinskovci ostali boli obzreť si Postojnú.

Nepozostáva mi iného, ako srdečne prosiť za odpustenie veľactených čitateľov, že som sa trochu rozpísal. Nemec hovorí: »Wess das Herz voll ist, dess geht der Mund über.« A srdce moje bolo naozaj plné i sladkostí, ale i horkostí, smútkov a zahanbení nad potvorskými zjavmi v širšom svete slavianskom, i nad niektorými, sláva Bohu, sporadickými machliarstvami našich ohlúpených epigonov, zahanbení, unižujúcich človeka pred samým sebou. Ak som dal obom pocitom aký-taký výraz, vyplnil som úlohu spisovateľa. V nás musí sa ozývať vek náš — ináč sme mleli na prázdno. S Bohom!

Obsah IX. sväzku:

